

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Факультет історії та географії

З Б І Р Н И К
матеріалів XXVII наукової
конференції здобувачів вищої освіти
факультету історії та географії

Квітень 2024 року

*До 110-річчя Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

Полтава
2024

УДК 93(063).378.123

Збірник матеріалів XXVII наукової конференції здобувачів вищої освіти факультету історії та географії. Квітень 2024 року. Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2024. 319 с.

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка від 28.03.2024 р. (протокол № 11).

Редколегія: Бабенко Л. Л., Вільховий Ю. В., Головіна Н. І., Лахно О. П. (голова), Тронько Т. В., Шуканова А. А.

Відповідальний за випуск: декан факультету історії та географії, кандидат історичних наук, доцент Вільховий Ю. В.

Збірник містить матеріали з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, релігієзнавства, археології, філософії, географії, туризму, історичного й географічного краєзнавства Полтавщини та методики викладання цих дисциплін.

Відповідальність за унікальність тексту, достовірність фактів, дат, імен несуть автори та їх наукові керівники.

Матеріали публікуються в авторській редакції.

До 110-річчя Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

© колектив авторів, 2024

© ПНПУ, 2024

ЗМІСТ

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

- Андрущенко Вікторія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Бороденко О. А.)*
«ЩО? ДЕ? КОЛИ?» ЯК ФОРМА АКТИВІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ 19
- Береза Ярослав, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ 22
- Березанський Антон, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програм «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Коваленко О. В.)*
КОЗАЦЬКА ЛЮЛЬКА З ОПІШНОГО 25
- Бужин Ельвіра, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
ЕЛЕКТРОННИЙ ЖУРНАЛ ОЦІНЮВАННЯ: ПЕРЕВАГИ Й НЕДОЛІКИ ... 28
- Бульбаха Сергій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ
У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ 31
- Василинюк Данило, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доцентка Шаповал Л. І.)*
РОЛЬ РЕЛІГІЇ У ЖИТТІ КРИМСЬКИХ ТАТАР У ХХ-ХХІ СТ. 35

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

<i>Воронкіна Дар'я, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Коваленко О. В.)</i>	38
<i>Гаврись Тамара, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)</i>	41
<i>ОСОБЛИВОСТІ ПОЗАУРОЧНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ</i>	
<i>Гиря Максим, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)</i>	42
<i>ЕЛЕКТРОННИЙ ШКІЛЬНИЙ ЖУРНАЛ ЯК СКЛАДНИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ</i>	
<i>Глушко Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця – доцентка Шаповал Л. І.)</i>	45
<i>ТРАДИЦІЙНІ ПРИКРАСИ УКРАЇНОК КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ</i>	
<i>Жадан Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – професор Сітарчук Р. А.)</i>	49
<i>ПЕРЕДУМОВИ УКЛАДАННЯ ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ</i>	
<i>Запара Данило, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – асистент Пуголовок Ю. О.)</i>	50
<i>ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ГОНЧАРНИХ КЛЕЙМ</i>	
<i>Земляний Віталій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)</i>	53
<i>РОЛЬ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ІСТОРІЇ У ФОРМУВАННІ ЄДНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ</i>	

- Земляний Віталій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Гура О. А.)*
ОСОБЛИВОСТІ РОМАНСЬКОГО СТИЛЮ
У КУЛЬТОВІЙ АРХІТЕКТУРІ 56
- Кочерга Ігор, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ
НА УРОКАХ ІСТОРІЇ 59
- Кравець Олександр, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ШКІЛЬНИХ
УМОВНО-ГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ 61
- Кравцова Ірина, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КАРТОГРАФІЧНОЇ
НАОЧНОСТІ У НАВЧАННІ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ 63
- Кравченко Марія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
САМОСТІЙНА ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ У НАВЧАННІ
ІСТОРІЇ – ШЛЯХ ДО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ УЧНЯ 66
- Крупа Каріна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця — асистентка Момот А. О.)*
ДОРЕФОРМНИЙ СТАН СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ 68

*Лемак Мілана, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
ПРОБЛЕМА ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «РОЛЬОВА ГРА»
В НАУКОВОМУ ПРОСТОРІ 71

*Лисенко Дмитро, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ
РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ДОБИ «ПЕРЕБУДОВИ» 73

*Луценко Іван, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Коваленко О. В.)*
АРХЕОЛОГІЯ НА СЛУЖБІ СРСР 76

*Макарчук Карина, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
РОЛЬОВА ГРА ЯК ФОРМА АКТИВІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ
У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ ЗЗСО 80

*Маркін Богдан, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
РОЛЬ РЕВОЛЮЦІЙ І ДЕРЖАВНИХ ПЕРЕВОРОТІВ
В ІСТОРИЧНОМУ ПРОЦЕСІ: ВАРІАТИВНІСТЬ
ПОГЛЯДІВ НА ПРОБЛЕМУ 83

*Нестеренко Тетяна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – професор Бабенко Л. Л.)*
РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ 1917–1921 рр. НА ПОЛТАВЩИНІ
В ОЦІНЦІ ВІКТОРА АНДРІЄВСЬКОГО 86

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

- Овчаренко Олександр, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Бороденко О. А.) УПРОВАДЖЕННЯ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ ЯК ЗАКОНУ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ 89*
- Овчаренко Олександр, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка (наукова керівниця – доцентка Шаповал Л. І.) ПОЛТАВСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО: СТАНОВЛЕННЯ МУЗЕЮ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ 91*
- Партола Олексій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Бороденко О. А.) ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ 94*
- Пейсахов Володимир, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Бороденко О. А.) ГЕРОЇЗАЦІЯ ІСТОРІЇ: НОВІ ПІДХОДИ В ШКІЛЬНОМУ ІСТОРІОПИСАННІ 96*
- Пейсахов Володимир, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Коваленко О. В.) ТУРИСТИЧНИЙ ТА АРХЕОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛУБЕН 98*
- Пономаренко Костянтин, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Бороденко О. А.) РОЛЬОВА ГРА ЯК ВИД СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ 101*
- Ревека Денис, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Бороденко О. А.) ВОЄННА ТЕМАТИКА В ШКІЛЬНОМУ ІСТОРІОПИСАННІ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ 103*

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

*Савінова Олександра, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – асистентка Момот А. О.)*
ОБРАЗ АВТОРА НА СТОРІНКАХ «ЩОДЕННИКА ГЕНЕРАЛЬНОГО
ПІДСКАРБЯ ЯКОВА МАРКОВИЧА 1717–1767 РОКІВ» 105

*Супруненко Руслан, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – професор Бабенко Л. Л.)*
КРИМСЬКОТАТАРСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 – ПОЧАТКУ 1918 рр.:
ПОДІЇ, ПОЛІТИЧНІ ЛІДЕРИ ТА ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ 107

*Супрунова Ірина, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
ПРОБЛЕМА МЕНШОВАРТОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ
У ШКІЛЬНОМУ ІСТОРІОПИСАННІ 112

*Ткаченко Альона, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
СПЕЦИФІКА ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ
В НАВЧАННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ 115

*Ткаченко Артем, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ІСТОРИЧНИХ ПОСТАТЕЙ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ 118

*Торубара Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доцентка Шаповал Л. І.)*
РОЛЬ СВЯТО-ВОЗНЕСЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ
У КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ ПОЛТАВЦІВ У ХХ СТОЛІТТІ ... 120

*Тютюнник Діана, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – професор Сердюк І. О.)*
ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ
В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ДЛЯ ДЕВ'ЯТОГО КЛАСУ ЗЗСО 122

*Цоцоріна Тетяна, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ 125

*Шаульський Ігор, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*
ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ТА ФОРМАЦІЙНОГО
ПІДХОДІВ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ 128

*Шейко Денис, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Коваленко О. В.)*
ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ГНАТА СТЕЛЛЕЦЬКОГО:
«БІЛІ ПЛЯМИ» ТА ПЕРСПЕКТИВИ
БІОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 131

*Широка Аліна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – асистентка Момот А. О.)*
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 135

**КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ,
РЕЛІГІЄЗНАВСТВА ТА МЕТОДИК
ЇХ ВИКЛАДАННЯ**

*Брага Дмитро, учень 11-А класу комунального закладу
«Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №38
Полтавської міської ради Полтавської області»
(наукові керівники – учитель історії Корж О. О., доцентка Тронько Т. В.)*
ТЕОРІЯ ОФІЦІЙНОЇ НАРОДНОСТІ ГРАФА УВАРОВА ТА ЇЇ
ВПРОВАДЖЕННЯ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ІМПЕРІЇ 138

*Бужин Ельвіра, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Год Н. В.)*
ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ У ФРАНЦІЇ
В ЧАСИ КОНСУЛЬСТВА ТА ПЕРШОЇ ІМПЕРІЇ 141

*Вишневська Валерія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – старший викладач Лобода Д. О.)*
ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОДІЙ ПІДПИСАННЯ ПАКТУ МОЛОТОВА –
РІББЕНТРОПА У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ
ЗІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ 144

*Ворона Валентина, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Год Н. В.)*
«ЗАКОНИ ДЖИМА КРОУ» ЯК ОДНА З ПРИЧИН
РОЗГОРТАННЯ РУХУ ЗА ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА В США 147

*Ворона Тетяна, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Порох Н. В.)*
ЯПОНСЬКЕ СЕРЕДНЬОВІЧНЕ СУСПІЛЬСТВО
ЗА МАТЕРІАЛАМИ «ЩОДЕННИКА» МУРАСАКІ СІКІБУ 151

*Галушко Ельвіра, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Порох Н. В.)*
КОРЕЯ В ЕКСПАНСІОНІСТСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ
ЯПОНІЇ ЕПОХИ МЕЙДЗІ 157

*Гиря Максим, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Лахно О. П.)*
ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ 160

*Д'яченко Ігор, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Лахно О. П.)*
ГУСИТСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ЯК ПОЧАТОК РЕФОРМАЦІЇ
В ЄВРОПІ (ОСОБЛИВОСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ
В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ) 163

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

- Иценко Валерія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Порох Н. В.)*
МЕЙДЗІ ІСІН: ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯПОНІЇ 166
- Кравцова Ірина, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Вільховий Ю. В.)*
МАДРИДСЬКИЙ САМІТ НАТО 1997 РОКУ: СТРАТЕГІЧНІ РІШЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ НА СХІД 170
- Кравченко Марія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Вільховий Ю. В.)*
МАНХЕТТЕНСЬКИЙ ПРОЕКТ: МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ, РОЗВИТОК ТА ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ 173
- Кужим Анастасія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Порох Н. В.)*
ВИТОКИ СУЧАСНОГО ЯПОНСЬКОГО АНІМАЦІЙНОГО МИСТЕЦТВА ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗОК ЗІ СПАДЩИНОЮ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ І НОВОГО ЧАСУ 176
- Лакно Дмитро, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Порох Н. В.)*
ОСОБЛИВОСТІ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІДЕОЛОГІЇ КИТАЮ ... 178
- Літута Олександра, здобувачка освіти Академічного ліцею «Європейський» Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області
(наукові керівники – учителька Яковенко І. Ю., доцентка Порох Н. В.)*
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЛАТВІЇ ЯК КОНЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ 183
- Майборода Данило, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Тронько Т. В.)*
КУЛЬТУРА ТОТАЛІТАРНИХ СУСПІЛЬСТВ ХХ СТ.: СПІЛЬНІ РИСИ ... 188

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

- Мироненко Єгор, учень 9-А класу ліцею №13 «Успіх»
Полтавської міської ради
(наукові керівники – учителька Мироненко М. І., доцентка Порох Н. В.)*
**КОРЕЙСЬКА ПРОБЛЕМА ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ООН
ЩОДО ЇЇ ВРЕГУЛЮВАННЯ: ШЛЯХИ, ПІДХОДИ, МЕТОДИ** 191
- Миришавка Марина, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – старший викладач Лобода Д. О.)*
**МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ:
ІДЕОЛОГІЧНИЙ ТА ВИХОВНИЙ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ** 196
- Морозова Анна, учениця 11-А класу комунального закладу
«Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №5
Полтавської міської ради Полтавської області»
(наукові керівники – методистка Зелюк Н. М., доцентка Порох Н. В.)*
**СЛІД ВІЙНИ НА ДОЛІ ДИТИНИ: АНАЛІЗ СТАНОВИЩА ДІТЕЙ
В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ** 200
- Партола Олексій, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Лахно О. П.)*
**НАРОД МОКСЕЛЬ: УЧАСТЬ У ВІЙНІ
НА БОЦІ ТАТАРО-МОНГОЛІВ** 205
- Пономаренко Костянтин, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Тронько Т. В.)*
**УСТАШІ: ОГОЛОШЕННЯ ХОРВАТАМИ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ В 1941 РОЦІ** 208
- Сокурченко Світлана, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Вільховий Ю. В.)*
**ГРОШОВА РЕФОРМА У ЗАХІДНІЙ НІМЕЧЧИНІ
ЯК КАТАЛІЗАТОР ПЕРШОЇ БЕРЛІНСЬКОЇ КРИЗИ** 210
- Супрунова Ірина, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Тронько Т. В.)*
**ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ
ЧЕРЕЗ УРОКИ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ** 213

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

- Ткаченко Альона, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – старший викладач Лобода Д. О.)
«КОРЕЙСЬКА ХВИЛЯ» – ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ СХІДНОАЗІЙСЬКОГО РЕГІОНУ СЕРЕД УЧНІВ СТАРШОЇ (ПРОФІЛЬНОЇ) ШКОЛИ 216*
- Ткаченко Анна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми “Середня освіта (Історія)” ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Лахно О. П.)
РІЗНОВИДИ, ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА СЕМАНТИКА ПРИКРАС СХІДНИХ СЛОВ’ЯН 220*
- Трауцька Дар’я, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми “Середня освіта (Історія)” ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Лахно О. П.)
ВПЛИВ ХРЕСТОВИХ ПОХОДІВ НА ЧЕСЬКУ РЕФОРМАЦІЮ 222*
- Храпач Єлизавета, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми “Середня освіта (Історія)” ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Порох Н. В.)
РЕСПУБЛІКА КОРЕЯ: «ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО» ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ 227*
- Царапкіна Марія, здобувачка (першого) бакалаврського рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – старший викладач Рибачук В. О.)
ОБРАЗ ВЕРГІЛІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ 230*
- Цоцоріна Тетяна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми “Середня освіта (Історія)” ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Вільховий Ю. В.)
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФРАНЦУЗЬКОГО КІНОМИСТЕЦТВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ 233*

**КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ, МЕТОДИКИ
ЇЇ НАВЧАННЯ ТА ТУРИЗМУ**

- Білокінь Владислав, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Федій О. А.)
ОРГАНІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ МАРШРУТІВ
У ПОЗАШКІЛІ (НА ПРИКЛАДІ МАЧУХІВСЬКОЇ ТГ) 237*
- Бордюг Анна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – асистент Сарнавський С. П.)
ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА
ГІДРОЛОГІЧНИЙ РЕЖИМ БАСЕЙНУ РІЧКИ СЛІПОРИД 239*
- Вишар Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – асистент Сарнавський С. П.)
ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА
ГІДРОЛОГІЧНИЙ РЕЖИМ БАСЕЙНУ РІЧКИ ОРЖИЦЯ 241*
- Голяка Лілія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – асистент Сарнавський С. П.)
ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА
ГОСПОДАРСЬКЕ ВИКОРИСТАННЯ БАСЕЙНУ РІЧКИ РОМЕН 244*
- Двірник Віталій, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Єрмаков В. В.)
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ
У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ 246*
- Дубик Юлія, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Шуканова А. А.)
КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ
ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАТЬ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ 248*

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

- Ладіна Ольга, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – асистент Сарнавський С. П.)
ПРИРОДНІ УМОВИ ТА АНТРОПОГЕННА ДІЯЛЬНІСТЬ
В МЕЖАХ БАСЕЙНУ РІЧКИ КОЛОМАК 349*
- Лобода Юлія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – професорка Вішнікіна Л. П.)
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ВПРОВАДЖЕННЯ
ДИДАКТИЧНОГО ТЕСТУВАННЯ У НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ 251*
- Мальченко Юрій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Географія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Єрмаков В. В.)
ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ 254*
- Могилевський Володимир, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Географія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Єрмаков В. В.)
РЕЛЬЄФ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИХ
КОМПЛЕКСІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 256*
- Нечеталюк Валентина, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Федій О. А.)
ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛОХВИЦЬКОЇ
МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ 258*
- Одринський Юрій, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Єрмаков В. В.)
НАПРЯМКИ ЗАСТОСУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПІДХОДУ ПРИ
ВИВЧЕННІ ВОД СУХОДОЛУ У ШКІЛЬНИХ КУРСАХ ГЕОГРАФІЇ 260*
- Олійник Богдан, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – асистент Сарнавський С. П.)
ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БАСЕЙНУ РІЧКИ МЕРЛО 262*
- Тесленко Каріна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Туризм і рекреація» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Єрмаков В. В.)
ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТА ОЦІНКИ ПРИРОДНИХ
ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 264*

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

- Бажан Віталій, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – професор Мешков В. М.)
ІНТЕРАКЦІЯ МІЖ СВІТОВИМ КУЛЬТУРНИМ ІСТОРИЧНИМ
ПРОЦЕСОМ ТА ФОРМУВАННЯМ СУЧАСНОГО ТИПУ ЛЮДИНИ:
АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТЕХНОЛОГІЙ 267*
- Гайдамака Оксана, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доцентка Головіна Н. І.)
ПРИКЛАДНА ЕТИКА ЯК ВИРАЗ ПРАКТИЧНОГО
НОРМАТИВНОГО ІНТЕРЕСУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА 268*
- Голоцанова Анастасія, здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – професор Кравченко П. А.)
ФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ ДО ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «МАГІЯ» 272*
- Дарюга Едуард, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доцентка Головіна Н. І.)
МАНГА ТА АНІМЕ ЯК ФЕНОМЕНИ МАСОВОЇ
КУЛЬТУРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА 276*
- Дешко Богдан, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми “Філософія”
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – професор Кравченко П. А.)
ФІЛОСОФСЬКЕ ТЛУМАЧЕННЯ «ПАТРІОТИЗМУ» 281*
- Кісельов Борис, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – професор Кравченко П. А.)
РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
У СОЦІАЛЬНИХ ВЗАЄМИНАХ 284*

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

- Кісельова Тетяна, здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – професор Кравченко П. А.)*
ТРАНСГУМАНІЗМ У ПОШУКАХ СПІЛЬНОЇ МОВИ
МІЖ НАУКОЮ ТА РЕЛІГІЄЮ 286
- Кревсун Аліна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Штепа О. О.)*
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ЖІНОК: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ 289
- Лихіцький Владислав, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Штепа О. О.)*
ВІЙНА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ:
ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ 292
- Мацюк Олександр, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Блоха Я. Є.)*
ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ... 294
- Мишуточкін Олексій, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доцентка Головіна Н. І.)*
ФЕНОМЕН СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ:
ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ 296
- Могила Тетяна, здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Усанова Л. А.)*
ДИНАМІКА ТА ПЕРЕТВОРЕННЯ ІДЕЙ
НАЦІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 300
- Нестеренко Михайло, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Штепа О. О.)*
ПРОБЛЕМА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ 302

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

- Остапенко Олег, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Блоха Я. Є.)
ДИНАМІКА СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ
В КОНТЕКСТІ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА 305*
- Савельєв Нікіта, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Штепа О. О.)
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЄВРЕЙСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В ІСПАНІЇ (1939-1945 роки) 306*
- Сасенко Олександр, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Усанова Л. А.)
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ 309*
- Тимощенко Артур, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Головіна Н. І.)
РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ЕТИКИ У ФОРМУВАННІ
ЦІННОСТЕЙ ТА НОРМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА 311*
- Товстий Максим, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – професор Мешков В. М.)
ІШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВУ 313*
- Шинкаренко Анастасія, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Усанова Л. А.)
РОЛЬ КУЛЬТУРНОГО РІЗНОМАНІТТЯ У ФОРМУВАННІ
ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 315*
- Щербак Максим, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Блоха Я. Є.)
ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ АНТРОПОЛОГІЇ
У ПОЛІТИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ ДИСКУРС УКРАЇНИ
НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ 318*

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

*Андрущенко Вікторія, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)

«ЩО? ДЕ? КОЛИ?» ЯК ФОРМА АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Метою сучасної освіти є формування сильної та конкурентоспроможної особистості, готової брати на себе відповідальність за свої вчинки та дії, самостійно вирішувати життєво важливі завдання. Важливо розвивати творчі здібності та соціально значущі якості учнів. У процесі навчання дитина повинна оволодіти необхідним обсягом знань, умінь та навичок, розкрити свої можливості та потенціал, навчитися адаптуватися до соціального середовища, що швидко змінюється.

Активізація здібностей та їх формування відбувається безпосередньо під час уроку за участю педагога, який є наставником та помічником упродовж усього навчального процесу. У підвищенні ефективності процесу навчання вчитель ставить перед собою головні питання: яким чином зацікавити дитину, як сформувати у неї ключові та предметні компетентності та навчити їх застосовувати на практиці, як розвинути особистість дитини? Навчання є важливим і серйозним процесом освоєння необхідного обсягу інформації, у який педагог, безсумнівно, може включати різноманітні освітні технології, у тому числі ігри.

Завдяки активізації пізнавальної діяльності учнів можна спонукати учнів до енергійного, цілеспрямованого навчання, подолання пасивності та стереотипності, спаду та застою у розумовій роботі. Головна мета такого процесу – формування активного учня, підвищення якості навчально-виховного процесу.

У педагогічній практиці використовуються різні шляхи активізації пізнавальної діяльності, основні серед них – різноманітність форм, методів, засобів навчання, вибір таких їх поєднань, які у різних педагогічних ситуаціях стимулюють активність і самостійність учнів. «Що? Де? Коли?» – одна з таких форм активізації навчально-творчої діяльності учнів.

Основна мета даної статті проаналізувати «Що? Де? Коли?» як форму активізації навчально-творчої діяльності учнів старших класів.

Заявлена тема є актуальною, оскільки глобальний перехід людства в онлайн, збільшення надмірно доступної інформації та профіцит розважального контенту формують у сучасного покоління необхідність робити все за найменшим опором, уникати стресу та напруження, що, у свою чергу, сприяє впровадженню такої сучасної форми активізації навчання, як «Що? Де? Коли?».

Творчий характер навчально пізнавальної діяльності сам собою є сильним стимулом до пізнання. Дослідницький характер навчально-пізнавальної діяльності дозволяє пробудити в учнів творчий інтерес, а це у свою чергу спонукає їх до активного самостійного та колективного пошуку нових знань (Курилів, 2019, с. 45).

Можна стверджувати, що нові форми творчого навчання мають на увазі, передусім підвищення активності учнів: істина здобута шляхом власних зусиль, має величезну пізнавальну цінність. Звідси можна дійти висновку, що успіх навчання зрештою визначається ставленням учнів до навчання, їхнім прагненням до пізнання, усвідомленим і самостійним набуттям знань, умінь і навиків, їхньою активністю.

Загально відому гру «Що? Де? Коли?» методисти-практики зараховують до такої форми активізації навчально-творчої діяльності, як вікторина (Харченко, 2018, с. 38).

Роль подібної вікторини полягає у сильній дії на емоційну складову учнів, яка пробуджує допитливість і задоволеність від здобуття правильних рішень (Приходько, 2016, с. 34). При використанні такої форми роботи також доречно застосування мультимедіа презентацій, що дозволить наочно та структуровано подавати інформацію. Барвисте оформлення слайдів, художнє слово, звуковий супровід, ігровий формат – усе це спрямоване на створення комфортної атмосфери на занятті, підвищення інтересу до навчання, мінімізації почуттів стресу у форматі перевірки знань.

Вікторини (зокрема, і «Що? Де? Коли?») відрізняються рядом правил, серед яких можна виділити такі: питання повинні враховувати рівень здібностей учнів, вікові особливості групи; тема вікторини має бути актуальною; рівень складності питань має виходити із рівня знань учнів, ґрунтуватися на вивченому матеріалі; пошук відповідей на питання гри не повинен бути надважким; питання гри повинні відрізнятися чіткістю та зрозумілістю (Перенесієнко, 2021, с. 54).

Незалежно від виду вікторини та форми її проведення правила та умови гри повинні відповідати низці вимог: правила мають бути прості, оскільки при довгому їх поясненні в учнів втрачається інтерес; вікторина повинна охоплювати всіх, щоб кожен учень був залучений до процесу; повинна бути доступною та цікавою для всіх передбачуваних учасників; завдання, що містяться у грі, повинні бути однаковими або рівними за змістом і складністю для всіх.

Вікторини типу «Що? Де? Коли?» можуть бути включені в освітній процес у різних формах. Як засіб навчання освітня вікторина може бути реалізована на початковій стадії заняття чи його завершальній стадії. На первинному етапі «Що? Де? Коли?» дозволяє в ігровій формі вивчати новий матеріал. На стадії завершення інтерактивний методика навчання служить для перевірки рівня знань учнів з пройденої тематики. Такий варіант застосування «Що? Де? Коли?» дозволяє реалізовувати актуалізацію чи контроль знань.

Існують три основні типи вікторин «Що? Де? Коли?»: тестова, сюжетний квіз та квіз-стратегія (Приходько, 2016, с. 34). Тестовий «Що? Де? Коли?» здійснюється у вигляді письмової роботи. Учні відповідають на питання, після чого на основі отриманих результатів одержують бали. Як правило, тут використовуються питання з множинним вибором, коли дається кілька різних відповідей, але тільки одна з них правильна. Одним із найбільш очевидних плюсів цієї форми опитування є те, що фактична відповідь лежить «на поверхні».

На протизагу питанням з множинним варіантом відповідей вчителя ставлять питання з короткою відповіддю. Їхня основна мета – аналіз базових знань учнями термінів і фактів про предмет, який вивчається. У таких питаннях немає варіантів відповідей, як у питаннях із множинним вибором. Отже, учень повинен знати відповідь, і це є основною перевагою цього питання.

Наступний вид – сюжетний квіз, заснований на грі за ролями, наявність сюжетної лінії, задалегідь прописані дії. Організація освітнього процесу з використанням сюжетного квізу передбачає наявність елементів театралізації, що надає грі яскравого емоційного характеру. В учнів під час занять, включається уява завдяки придуманій і створеній організатором сюжетній лінії.

Квіз-стратегія – це форма інтелектуальної гри, де успіх забезпечується завдяки найбільш правильному плануванню своїх дій учасниками освітнього процесу. Основою гри буде проблемна ситуація, в яку вчитель занурює учнів. Під час заняття вчитель ставить питання вікторини, щоб кожен зроблений крок був теоретично обґрунтований та доведений. Можлива також наявність творчих питань і завдань, де старшокласникам, наприклад, буде необхідно намалювати схему дій, структурувати матеріал у табличній формі чи формі кластера, що створить атмосферу активності учнів. Квіз-стратегія моделює життєві ситуації, створює умови змагальності, дозволяє урізноманітнити освітній процес.

На сьогоднішній день існує безліч сайтів, які дозволяють створювати вікторини «Що? Де? Коли?» легко, просто, швидко та використовувати їх в освітньому процесі. У конструкторах пропонуються як готові шаблони, так і можливість створити їх самому, все залежить від того, яку кількість часу має вчитель для його розробки. Аналіз існуючих сайтів дозволив нам виділити базовий алгоритм розробки «Що? Де? Коли?» через онлайн-платформи, що складається з шести кроків:

Крок 1. Реєстрація. Це основний крок, без якого не може бути зроблено вікторини. На даному етапі необхідно створити обліковий запис: придумати пароль, ввести ім'я та адресу електронної пошти.

Крок 2. Налаштування головної сторінки. Цей крок передбачає визначення назви вікторини, додавання її опису, вибір дизайну та фону, який буде доречний та привабливий для учнів, встановлення бажаної дати та часу проведення, вибір способу запуску гри – автоматично, у призначений вами час або під вашим контролем.

Крок 3. Створення питань. Найпопулярніший тип питань – це питання з множинним вибором, де учень повинен вибрати правильну відповідь із кількох альтернативних. Щоб зберегти монотонність і зробити «Що? Де? Коли?» якомога цікавішим, варто урізноманітнити типи питань. Це зробить вікторину більш цікавою, мотивує та посилить досвід навчання.

Крок 4. Налаштування результатів. Важливим моментом є визначення того, коли і як показуватимуться результати учням. Використання опції зворотний зв'язок дозволяє учням аналізувати правильність своїх відповідей.

Крок 5. Тестування «Що? Де? Коли?». Коли всі питання додані та вікторина повністю зібрана, необхідно самостійно пройти всю гру від початку до кінця, щоб переконатися у відсутності помилок і коректності встановлення часу для відповіді на кожне питання.

Крок 6. Пряме посилення. Виконавши попередній пункт і переконавшись, що помилки відсутні, необхідно поділитися посиленням на гру з учнями та чекати на результати (Курилів, 2019, с. 118-120).

Отже, можна зробити висновок, що гра-вікторина «Що? Де? Коли?», як одна з форм ігрових технологій, має виховний та освітній вплив. По-перше, вікторина повністю відповідає принципу єдності пізнання. Поряд із задоволенням від процесу, учень отримує задоволення від розширення свого кругозору, від уміння скористатися своїми знаннями. По-друге, він може виявити ті свої позитивні якості, які у повсякденному житті не знаходять застосування. Учно приємно робити те, що викликає у ньому відчуття впевненості та майстерності.

«Що? Де? Коли?» також виявляє особисті якості учня – спритність, винахідливість, рішучість, наполегливість, комунікабельність і навіть чесність. Яким би не було сильним бажання здобути вищий бал, учень не повинен навчатися не за правилами. Правила не лише визначають зміст тієї ситуації, яка обмежена грою, але й формують поведінку старшокласників.

Отже, застосування гри «Що? Де? Коли?» багато в чому може покращити та спростити роботу педагога у процесі контролю, корекції та оцінки знань учнів. Її формат підходить для учнів різної вікової групи і максимально сприяє активізації навчально-творчої діяльності учнів старших класів.

Список використаних джерел

- Курилів В. Методика викладання історії: курс підвищення кваліфікації вчителів історії. Львів-Торонто: Світ, 2019. 248 с.
- Перенесієнко О. Що? Де? Коли? : [інтелектуальна педагогічна гра]. *Відкритий урок. Розробки, технології, досвід.* 2021. № 4. С. 54-57.
- Приходько А. Урок та інші форми навчання у сучасній методиці викладання історії. *Історія в школі.* 2016. № 2. С. 32-37.
- Харченко Л. Вікторина «Що? Де? Коли?» : [творчий історичний захід]. *Історія в школі.* 2018. № 9. С. 38-39.

*Берега Ярослав, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У зв'язку з переходом в Україні та світі в режим змішаного навчання проблема використання сучасних технологій і ресурсів у процесі навчання стала як ніколи актуальною. До останнього часу навчання як у школах, так і в університетах найчастіше проходило так само, як і останні 50 років: очне викладання, особиста присутність учасників освітнього процесу. Однак спалах коронавірусу по всій планеті і карантин змінив формат навчання. Тому метою дослідження є проаналізувати сучасні технології дистанційного навчання.

Дистанційне навчання (ДН) – це взаємодія вчителя та учнів між собою на відстані, що відображає всі властиві навчальному процесу компоненти (мету, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання) та реалізується

специфічними засобами Інтернет-технологій або іншими засобами, що передбачають інтерактивність (Теорія, с. 17).

Також ДН прийнято вважати однією з форм самостійного навчання за допомогою інформаційних технологій. Термін «дистанційне навчання» (distance education) ще остаточно не встоявся в педагогічній літературі. Зустрічаються такі варіанти як «дистантна освіта» (distant education), «дистантне навчання» (distant learning). Деякі зарубіжні дослідники, відводячи особливу роль телекомунікаціям у створенні дистанційного навчання, визначають як теленавчання (teletraining). І все-таки найчастіше вживається термін «дистанційне навчання».

Головною перевагою для ДН є те, що навчання проводиться у психологічно комфортних умовах для людини. Людина може самостійно створити собі умови, які необхідні для ефективного засвоєння матеріалу.

Переваги ДН:

1. Знижуються витрати на проведення навчання. Оскільки учасникам навчання не треба витрачати фінанси на поїздки до місця навчання, не потрібно орендувати приміщення чи техніку для проведення занять.

2. Зменшується кількість часу, який витрачається безпосередньо на те, щоб дістатися навчального закладу, що дозволяє учасникам навчання запланувати та виконати інші завдання.

3. Самостійне планування часу. Учасник може обрати час, коли йому зручно виконати навчальні завдання.

4. Підвищується якість навчання. Так як використовуються різні форми та методи для навчання. Є можливість скористатися різними ресурсами для здобуття знань.

5. Учні можуть навчатися незалежно від місця знаходження навчального закладу (Дистанційне навчання).

Поряд із усіма нововведеннями, пов'язаними з впровадженням спектру комп'ютерних технологій, виникає низка супутніх проблем. Величезний потік накопиченої в Інтернет-ресурсах інформації, інтегрований у педагогіку для дистанційного навчання, не міг пройти безслідно.

Перша проблема полягає у професійній підготовці вчителів. Під час інтегрування комп'ютерних технологій у дистанційну педагогіку необхідно переконатись, що педагоги підготовлені до таких нововведень.

Друга проблема. Якщо у першій проблемі порушувалася готовність учителів, то суть другої проблеми полягає у готовності учнів. У процесі дистанційного навчання вихованці стикаються з низкою перешкод у вигляді своїх індивідуальних особливостей, умов навчання, умінь використовувати комп'ютерні технології та Інтернет-ресурси. На сьогоднішній день немає дистанційних програм, які враховували б ті чи інші індивідуальні особливості кожного учня і, швидше за все, створити такі індивідуальні програми неможливо. Тому необхідно розробити дистанційно-освітнє середовище, яке буде спрямоване на адаптування всіх учнів до дистанційного навчання та дистанційної педагогіки загалом (Актуальні проблеми).

Отже, у сфері дистанційного навчання існує низка актуальних проблем, які необхідно вирішити для підвищення якості освітнього процесу.

Форми, за допомогою яких проводиться ДН:

1. Чат-заняття – навчальні заняття, які здійснюються з використанням чат-технологій. Чат-заняття проводяться синхронно, тобто всі учасники мають одночасний доступ до чату.

2. Веб-заняття – дистанційні уроки, конференції, семінари, ділові ігри, лабораторні роботи, практикуми та інші форми навчальних занять, які проводяться за допомогою засобів телекомунікацій та інших можливостей Інтернету.

3. Відеоконференція забезпечує двосторонній аудіо- та відео зв'язок між учителем та учнями та досить часто використовуються у програмах дистанційного навчання. Головною перевагою такої форми віртуального спілкування є наявність візуального контакту в режимі реального часу.

Нижче представлені платформи, за допомогою яких проводиться дистанційне навчання:

1. Google Classroom. Одна з найпоширеніших платформ для дистанційного навчання у нашій країні. Використовувався багатьма навчальними закладами ще задовго до карантину. Тут інтегрований Google Drive для створення та обміну завданнями, Google Docs, Sheets and Slides для роботи з документами, Gmail для спілкування та Google Calendar для розкладу. Також вбудовані Google форми для проведення тестування серед учнів. Платформа безкоштовна та немає реклами. Однак, у відкритій версії сервісу немає електронного журналу (табеля успішності учня). Така можливість мається для корпоративних користувачів Google Classroom.

2. Zoom – сервіс для проведення відеоконференцій. Дозволяє демонструвати учням як екран комп'ютера, так і окремі програми.

3. Twiddla є багатофункціональною онлайн дошкою. Дозволяє вставляти малюнки, кліпарті, документи, віджети та html-код. Робочий простір можна захищати паролем. Має також вбудований чат з аудіо зв'язком.

4. Cisco Webex – платформа для проведення відеоконференцій і вебінарів, що включає програми Cisco Systems: Webex Meetings, Webex Teams, Training Center, Event Center, Support Center, Sales Center, MeetMeNow, PCNow, Webex AIM Pro Business Edition, Webex WebOffice, WebEx Connect. У безкоштовній версії було знято ліміт онлайн трансляції (попервах він становив 40 хвилин) та збільшено поріг учасників до 100 осіб (раніше була обмежена до 50 осіб).

5. Miro – ще одна інтерактивна дошка онлайн. Однією з основних переваг є величезна кількість плагінів, що підключаються. Сервіс також підтримує інтеграцію з Google Docs, Slack, Sketch, Jira, Trello, Dropbox та іншими програмами. На платформі можна планувати завдання, вести записи, проводити мозкові штурми, створювати ескізи, будувати схеми, залишати навчальний матеріал, як у текстовому вигляді, так і у відео форматі або посилання на інші інтернет сторінки та інше. Одним із недоліків є обмеженість безкоштовної версії, відеоконференції можливі лише за платною передплатою (ТОП-11 безкоштовних систем).

Розвиток цивілізації представляє собою історію безперервного навчання чомусь новому, а життя людини – це постійний процес пізнання себе, навколишнього світу і свого місця в ньому. За дистанційної форми навчання створюється єдиний інформаційно-освітній простір із включенням всіляких електронних джерел інформації: віртуальні бібліотеки, бази даних,

консультаційні служби, електронні навчальні посібники, кіберкласи та ін. Для організації дистанційної форми навчання необхідно створення електронних курсів, розробка дидактичних основ дистанційного навчання.

Список використаних джерел

Теорія та практика дистанційного навчання: Навч. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів / Є.С.Полат, М.Ю.Бухаркіна, М.В.Мойсеєва; За ред. Є.С.Полат. М.: Видавничий центр «Академія», 2004. 416 с.

Історія дистанційної освіти [Електронний ресурс] URL: <https://edunews.ru/onlajn/info/istorija-distancionnogo-obuchenija.html>

Дистанційне навчання [Електронний ресурс] URL: https://ua.wikipedia.org/wiki/ТОП-11_безкоштовних_систем_дистанційного_навчання_для_організації_електронного_навчання_персоналу [Електронний ресурс] URL: <http://hr-elearning.ru/top-besplatnykh-sistem-distancionno-obucheniya-personala/>

Як організувати дистанційне навчання? План дії для вчителя. [Електронний ресурс] URL: http://marinakurvits.com/kak_organizovat_distancionnoe_obuchenie/

Актуальні проблеми дистанційного навчання [Електронний ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-distantsionnogo->

*Беззанський Антон, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програм «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Коваленко О. В.)*

КОЗАЦЬКА ЛЮЛЬКА З ОПІШНОГО

З поширенням у Європу тютюну, виникла й потреба в люльках. У Англії та Голландії їх виготовляли з довгою тулійкою та невеликою чашечкою. Вони отримали найменування люльок «голандського типу». Такі зразки трапляються на території України, для прикладу, їх фрагменти неодноразово було виявлено в ході досліджень Батурина (Мироненко Л.В., 2017, с. 160-162). Однак, більшого поширення набули люльки «східного», або як їх ще називають «турецького типу». У них коротка тулійка, однак більшого діаметру чашечка. На території України їх почали виготовляти наприкінці XVII – на початку XVIII століття, після чого вони почали все більше витісняти імпортні зразки (Коваленко О. В., 2008, с. 20). Виготовляли такі люльки переважно вручну за допомогою двочастинної форми, або ж, що у рідкісних випадках, на гончарному крузі.

Одна така люлька місцевого виробництва була виявлена експедицією Інституту керамології – Відділенням Інституту Народознавства Національної академії наук України, під керівництвом Оксани Коваленко та Романа Лугового, у липні 2018 р. у селищі Опішня Полтавської області (Коваленко О.В., Луговий Р.С., 2018). Зберігається в фондах Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (Коваленко О.В., Луговий Р.С., 2018, арк. 3). Саме введенню цього приладу для паління до наукового обігу присвячена дана публікація.

Варто відзначити, що сучасне селище Опішня вже у 1648 р. фіксувалася на мапі Гійома Левассера де Боплана, як населений пункт «Opoczinský», без церкви та фортеці (Боплан, 1990). А з 1650 р. це вже сотенне містечко

однойменної Опішнянської сотні, яке спершу було в Полтавському (1650-1663), а згодом Зіньківському (1663-1687) та Гадяцькому (1687-1781) полках (Адміністративно-територіальний поділ, 2002, с. 17-19). Територія сотенного містечка потребує ґрунтовних археологічних досліджень, з метою перевірення ряду висловлених в науковій літературі припущень щодо місця розташування фортеці (Щербань А. Л., Щербань О. В., 2011, с. 20-21; Осадчий Є., Корота О., 2020, с. 316-330). Матеріальна ж культура містечка за козацької доби вивчена фрагментарно.

У 2018 р. дослідниками було закладено один з шурфів на вулиці Явдохи та Гаврила Пошивайлів, 31, на території приватної садиби родини Коломійців. Було виявлено, що збір ґрунту частково зруйнував кілька археологічних об'єктів часів козацтва. Чотири з них збережені частково в стінах котловану. Нас цікавить яма під номером 3, адже в ній було виявлено козацьку люльку, яка є предметом дослідження цієї публікації. Яма є частиною льоху, що мав прямокутну форму, розташована за 14,2 м. на північ від асфальтованої дороги. Її форма – це прямокутник з розмірами стінок 3,15x1,95 м. Південна стінка, на жаль, збережена частково 1,3 м., тоді як західна на 1,10 м. У середині виявлено стовпові ями з діаметром 0,27-0,22-0,23 м. Заповнена яма чорноземом та знахідками початку XVIII століття: горщиками, макітрами, мисками та полумисками, глеками, посудинами для пиття, кахлями, скляними та іншими гончарними виробами тощо (Коваленко О. В., Луговий Р. С., 2020, с. 160-161).

Знайдена тут люлька має чашечку глекоподібної форми та конусоподібну тулійку із пружком. Висота люльки 2,2 сантиметра, а довжина 5,0. Чашечка має висоту діаметром 2,7 см. Поверхня люльки чорного кольору, вірогідно задимлена. У неї надбитий гребінь та вінця, загалом втрачено близько 1/3 чашечки, якщо припустити, що яма де її було знайдено використовувалась як сміттєва, то ці пошкодження вочевидь і стали причиною потрапляння сюди люльки. У тулійки діаметр 2,2 см (Коваленко О.В., Луговий Р.С., 2018). За всіма ознаками, люльку можна віднести до типу I, варіанту 3 за класифікацією Оксани Коваленко (Коваленко О. В., 2008, с. 44-47). Сама ж люлька чорного кольору, зроблена з глини та має помітний шов від форми в якій її було виготовлено, датується першою половиною XVIII століття (Коваленко О.В., Луговий Р.С., 2018), коли селище Опішня вже перебувало в складі Гадяцького полку

Декорування люльки містить трикутники на тулійці, які заповнені меншими трикутничкам. Чашечка ж містить горизонтально ритовані лінії та розчленовану вертикальними відтисками, подібними до пелюсток квітки, нижню частину. За класифікацією Оксани Коваленко, таке декорування можна віднести до типу III (Коваленко О. В., 2008, с. 79-83). Такі відтиски, як на цій чашечці, зустрічаються й на люльках з інших регіонів, наприклад, подібну знаходимо в публікації з розкопок Кам'янець-Подільського (Нечитайло П. О., 2022, с.211).

Аналогії і за формою і за розмірами, без безумовної відповідності в декорі також можна простежити в колекції з Кам'янець-Подільського (Нечитайло П.О., 2022, с.258-259; 262). Якщо брати територіально ближчі аналогії, то подібні люльки наявні в публікаціях з Батурина (Юхно Ф., 2016, с. 283, рис. 2).

Отже, виявлена в липні 2018-го року в селищі Опішня люлька, була виготовлена з глини за допомогою двочастинної форми. За класифікацією

Оксани Коваленко вона відноситься до типу I, варіанту 3 та за тією ж класифікацією має декорування типу III. Вінця та гребінь у неї пошкоджені, що у підсумку становить втрату близько 1/3 люльки. Можливо це стало причиною, чому ця люлька опинилася сміттєвій ямі. Аналогії їй в декорванні та формі можна простежити й в інших досліджених комплексах, для прикладу в статті наведено публікації досліджень 2016-го х Батурина та 2022-го років з Кам'янець-Подільського. За наявності більшої кількості публікацій та їх аналізу, думаю аналогії будуть і в інших регіонах Гетьманщини, адже з поширенням тютюнопаління, поширювались і люльки місцевого виробництва різних форм та видів, а це вище було характерним для всієї козацької держави, чому є свідченням безліч приказок, байок, прислів'їв де фігурує люлька. Тож ця знахідка є чудовим доповненням колекції фондової колекції знахідок XVIII століття Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному.

Список використаних джерел

- Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1648-1941 рр.) / упоряд. Жук В.Н., Суховська З.М. Полтава: ЕНТ. 2002. 205 с.
- Боплан Гійом Левассер де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. К.: Наук. думка, 1990.
- Коваленко О. В., Луговий Р. С. Дослідження сотенного містечка Опішного. *Археологічні дослідження в Україні 2018*. Київ: ІА НАН України, 2020.
- Коваленко О.В., Луговий Р.С. Звіт про проведення археологічних розкопок поселення 17-18 ст. в смт. Опішне Зіньківського району Полтавської області у 2018 році. Полтава, 2019. *Науковий архів Інституту археології НАНУ*. Ф.1: експедиції. 113 арк.
- Коваленко О.В. Глиняні люльки XVII-XVIII століть (за матеріалами Полтавщини) : Опішне : Українське Народознавство, 2008. 144 с.
- Мироненко Л. В. Керамічний комплекс Батурина XVII – початку XVIII ст. : дис.... канд. іст. наук : 07.00.04. Київ, 2017. 382 с.
- Нечитайло П.О. Османська кав'ярня в Кам'янці-Подільському : монографія. Київ; Кам'янець-Подільський : Охорон. археол. служба, 2022. Т. 1 : Польові роботи, керамічний посуд, люльки. 296 с.
- Осадчий Є., Коротя О. Козацькі містечка Північного Сходу Лівобережної України. Харків: Експрес-книга., 2020. 428 с.
- Щербань А.Л., Щербань О.В. Нариси з історії Опішного козацької доби. Харків: Країна мрій, 2011.
- Юхно, Ф. (2017). Козацькі люльки з Батурина. *Науковий вісник Національного музею історії України*, 1(1), 282-287.

* * *

ЕЛЕКТРОННИЙ ЖУРНАЛ ОЦІНЮВАННЯ: ПЕРЕВАГИ Й НЕДОЛІКИ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освітніх технологій супроводжується активним впровадженням електронних засобів та платформ, спрямованих на поліпшення процесу навчання та оцінювання. Однак, перехід до електронного журналу оцінювання породжує низку важливих проблем, що вимагають комплексного розгляду та вирішення.

Переваги та недоліки електронного журналу оцінювання стали предметом активних дискусій у сфері освіти. З одного боку, зручність, доступність та екологічність електронного формату ведення журналу стають очевидними позитивними аспектами. З іншого боку, необхідність ефективного керування конфіденційністю особистої інформації, проблеми технічних збоїв та невідповідність вимогам навчального процесу викликають серйозні застереження.

Метою роботи є аналіз переваг і недоліків впровадження електронного журналу оцінювання в систему освіти. Мета конкретизується в завданнях: охарактеризувати переваги та недоліки електронного журналу оцінювання; провести порівняльний аналіз з традиційними методами оцінювання.

Джерельна база. Для написання наукової статті використано монографії, наукові публікації, огляди та рецензії від експертів в галузі освітніх технологій, практичний досвід шкіл і статистичні дані.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Аналіз передового педагогічного досвіду Р. Вернидуба, П. Дмитренка, Л. Петько свідчить про значні розробки вітчизняних і зарубіжних учених, що мають методично-прикладний характер і обґрунтовують сучасні інноваційні процеси, що відбуваються нині в освітньому просторі України та Європи.

Методи дослідження. Загальнонаукові методи дослідження – аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, пояснення та порівняння.

Виклад основного матеріалу. У сучасному освітньому середовищі роль технологій стає важливою складовою ефективного навчання та оцінювання. Впровадження електронних засобів, зокрема електронних журналів оцінювання, стає необхідністю для вдосконалення процесу ведення документації та оцінювання успішності учнів.

Впровадження електронних журналів оцінювання в освітній процес виявляється ключовим кроком у сучасну еру цифрових технологій, надаючи вчителям низку значущих переваг. Однією з основних переваг є автоматизація процесу оцінювання та ведення журналу. Вчителі отримують можливість ефективно та точно вводити оцінки, що виключає помилки, пов'язані з рукописним веденням журналу (Вернидуб, 2012, с. 570).

Застосування електронних журналів дозволяє вчителям значно економити час, який витрачався б на рутинні операції ручного обчислення та запису. Автоматизований процес введення та обробки оцінок робить робочий процес учителя більш ефективним та орієнтованим на педагогічну діяльність.

Вагомою перевагою є можливість оперативного введення та аналіз оцінок у режимі реального часу. Учителі отримують змогу миттєво реагувати на успішність учнів, виявляючи потенційні труднощі чи успіхи у навчанні. Це стає невід'ємним інструментом для індивідуалізації підходів до кожного учня, адаптації навчального процесу та формування ефективної стратегії педагогічної діяльності.

Оперативний аналіз оцінок також забезпечує вчителя можливістю реалізації гнучкого підходу до коригування програми навчання, спрямованого на максимальне задоволення потреб кожного учня. Зростання доступності та оперативності введення оцінок в електронному форматі сприяє збільшенню ефективності вчителя та покращенню якості освіти загалом.

Упровадження електронних журналів оцінювання в шкільну практику відкриває новий рівень доступу до інформації для батьків та учнів. Однією з ключових переваг є можливість онлайн-доступу до результатів та відгуків про навчальні досягнення. Батьки та учні мають можливість в будь-який час та в будь-якому місці ознайомитися з актуальними оцінками, вказівками вчителя та іншою важливою інформацією (Вернидуб, 2015, с. 135).

Ця можливість викликає позитивний ефект у зв'язку між школою, батьками та учнями, підвищуючи відкритість і прозорість в системі освіти. Батьки стають активними учасниками процесу навчання, оскільки можуть вчасно виявляти та реагувати на успіхи чи труднощі своєї дитини.

Підвищена доступність інформації також сприяє формуванню позитивного партнерства між школою та сім'єю учня. Онлайн-доступ до результатів і відгуків створює ефективний канал комунікації, де сторони можуть обмінюватися інформацією, обговорювати найважливіші аспекти навчального процесу та спільно працювати над підвищенням успішності учнів.

Упровадження електронних журналів оцінювання суттєво впливає на зменшення екологічного відбитку освітнього процесу. Зокрема, відмінності цього підходу виявляються у значному зменшенні використання паперу та інших ресурсів, які традиційно витрачаються на друк та обробку паперових журналів.

Перехід до електронних журналів допомагає скоротити потребу у великій кількості паперу, що визначено як один із основних джерел забруднення навколишнього середовища та використання лісових ресурсів. Це стає важливим кроком у зменшенні викидів парникових газів та використанні енергозберігаючих технологій (Вернидуб, 2011, с. 23).

Сприяння екологічно свідомій освіті через електронні журнали виявляється не лише у раціональному використанні ресурсів, але й у формуванні учнів та учасників освітнього процесу активних учасників екологічно відповідального співтовариства. Такий підхід висуває освітній процес на новий рівень, підкреслюючи важливість сталого розвитку та дбайливого відношення до природних ресурсів.

Завдяки стрімкому розвитку цифрових технологій, електронні журнали оцінювання стають невід'ємною частиною освітнього процесу. Однак, разом з усією своєю інноваційністю, вони несуть у собі певні недоліки, які вимагають уважного розгляду та управління. У цьому контексті важливо розглянути тему

недоліків використання електронних журналів оцінювання та їх вплив на освітній процес (Дмитренко, 2007, с. 7).

Використання електронних журналів оцінювання, хоча і забезпечує широкі можливості для автоматизації та покращення доступу до інформації, одночасно стикається з серйозними проблемами безпеки даних, які ставлять під загрозу конфіденційність особистої інформації учнів та вчителів. Збереження та передавання оцінок, особистих даних учнів та їхніх родин потребує надзвичайно високого рівня захисту, оскільки можливість несанкціонованого доступу до цих даних може мати серйозні наслідки. Нестача стандартизованих підходів до захисту персоналізованих даних може призвести до неоднакового рівня безпеки в різних системах. Також важливо враховувати фактор людського чинника, так як використання слабких паролів або недостатня кількість процедур автентифікації може вразити уразливості системи.

Отже, проблеми з безпекою даних стають серйозним викликом для використання електронних журналів оцінювання та вимагають постійного вдосконалення заходів безпеки для забезпечення надійного та конфіденційного використання цих технологій в освіті.

Використання електронних журналів оцінювання вносить неоднозначність у процес оцінювання студентів. Однією з основних труднощів є можливість системних помилок та їх вплив на правильність оцінювання. Технічні неполадки чи неправильна інтерпретація даних можуть спричинити некоректність результатів та, відповідно, несправедливі оцінки для учнів (Петько, 2014, с. 105).

Питання професійної компетентності вчителів у використанні технологій також виникає в контексті електронних журналів. Захоплюючись можливостями цифрових інструментів, деякі вчителі можуть зіткнутися з труднощами у коректному застосуванні електронних систем оцінювання. Брак освіти або недостатня підготовка вчителів щодо використання цих технологій може призвести до необ'єктивних чи неправильних оцінок.

Однак традиційні методи оцінювання також мають обмеження та проблеми. Вони не завжди враховують індивідуальні особливості кожного учня та не сприяють розвитку критичного мислення чи творчих здібностей. Також може бути обмежена здатність вимірювати практичні навички та реальне застосування знань у конкретних ситуаціях.

У порівнянні з традиційними методами, сучасні підходи до оцінювання, такі як використання електронних журналів та інтерактивних завдань, намагаються вирішити ці обмеження, сприяючи більш індивідуалізованому та контекстуалізованому оцінюванню. Однак обидва підходи мають свої переваги та недоліки та їхній вибір залежить від конкретних цілей і вимог навчання.

Отже, електронний журнал оцінювання визначається значущими перевагами, такими як зручність доступу та ефективність обробки даних. Однак його впровадження супроводжується викликами, такими як проблеми безпеки даних та неоднозначність в оцінюванні, що вимагає ретельного збалансування між інноваціями та захистом інформації для досягнення максимальної користі в освітньому процесі.

Список використаних джерел

- Вернидуб Р. М. Організація професійної підготовки в провідних університетах України. *Гілея* : наук. вісник. 2012. № 60 (5). С. 566–570.
- Вернидуб Р. М. Модернізація університетської педагогічної освіти в умовах розгортання інформаційного суспільства: потенціал дослідництва. *Європейські педагогічні студії*. 2015. Вип. 5-6. С. 136–142.
- Вернидуб Р.М. Розгортання нової дидактичної моделі професійно-педагогічної підготовки сучасного вчителя. *Нова парадигма*. 2011. Вип. 104. С. 22–31.
- Дмитренко П.В. Моніторинг і управління якістю освіти у педагогічних університетах. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії і перспективи.: зб. наук. пр. 2007. Випуск 7. С. 3–10.
- Петько Л.В. Особистість. Соціум. Навчальне середовище. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький дер. пед. ун-тет імені Г.С.Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філософія : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2014. Вип. 35. С. 101–109.

*Булбаха Сергій, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ
У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ**

В умовах сьогодення вивчення учнями історії в межах шкільного курсу спрямоване не лише на розкриття минулого, а й на формування національної пам'яті та громадянської ідентичності підрастаючого покоління школярів. У сучасному світі, де суспільство стикається з численними викликами, а в Україні – повномасштабним вторгненням російської федерації, що переросло у справжню визвольну боротьбу за існування української держави, це завдання набуває особливого значення.

Вивчення історії дозволяє учням розуміти коріння свого народу, визначати ключові етапи розвитку держави, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки важливих подій, які вплинули на сучасність. Національна пам'ять об'єднує громадян навколо спільної історії та культурного спадку. Засвоєння визначальних історичних подій допомагає учням зрозуміти, хто вони є та яке місце їхнє суспільство займає в світовому контексті (Пометун, 2021).

Крім національної пам'яті, курс історії має стимулювати формування громадянської ідентичності учнів: розуміння прав та обов'язків громадян, участь у громадському житті та формування патріотичних почуттів. Уроки історії повинні включати розгляд важливих понять, таких як демократія, права людини, громадянські свободи та суспільна відповідальність. Учителю повинен створювати умови для обговорення сучасних глобальних і соціальних проблем, а також стимулювати дітей до критичного мислення та висловлення власних поглядів.

Питання збереження національної пам'яті роз'яснюють дослідження О.Готри та Л. Нагорної. Проблематиці формування громадянської ідентичності

учнів присвячені праці таких авторів: В. Кришмарел, Ю. Малієнко, Т. Мацейків, Т. Ремех, О. Пометун та ін.

Метою статті є аналіз особливостей формування національної пам'яті та громадянської ідентичності учнів у шкільному курсі навчання історії. У процесі написання статті були використані методи аналізу науково-педагогічних джерел, систематизації та узагальнення даних.

Національна пам'ять трактується науковцями як сукупність спільних історичних, культурних і соціальних знань, переказів, традицій, символів і спогадів, які формують ідентичність і свідомість певної нації. Це колективна свідомість, яка передається від покоління до покоління та відображає спільний досвід та цінності народу.

На основі аналізу літературних джерел виділимо основні складові національної пам'яті та їхнє змістове наповнення:

- історія – знання про події минулого, ключові етапи розвитку нації, боротьба за незалежність, перемоги та поразки;
- культура – традиції, мистецтво, література, музика та інші вияви національної творчості, які визначають унікальність народу;
- мова – роль мови у втіленні та передачі культурних та ідентичних аспектів;
- символіка – національні символи, прапори, герби та інші елементи, що є важливими для визначення національної ідентичності;
- свідчення героїчних подій, пам'ять про подвиги, героїв і людей, які внесли значний вклад у розвиток української нації (Готра, 2015; Нагорна, 2012).

Національна пам'ять характеризує, як людська спільнота розуміє своє минуле, і впливає на формування ідентичності, громадянського суспільства та взаємодії між членами нації. Це важливий аспект для будь-якого суспільства, оскільки національна пам'ять сприяє збереженню та передачі спільних цінностей та традицій наступним поколінням. В умовах сьогодення формування національної пам'яті має ряд важливих суспільних аспектів, серед яких виділимо наступні.

1. Сприяння єдності та підтримка морального духу:

- Спільне розуміння, визнання історії та національних трагедій може об'єднати громадян та зміцнити єдність українського народу у важкі воєнні часи.

- Формування національної пам'яті повинно стати джерелом державної, народної, матеріальної, морально-психологічної підтримки осіб, безпосередньо дотичних до військових подій.

2. Визначення національної ідентичності:

- В умовах війни важливо формувати національну ідентичність, зміцнювати віру в цінності, які об'єднують громадян.

- Розкриття історичних подій, їхнього контексту сприяє формуванню національно свідомих громадян.

3. Збереження пам'яті про жертви та героїв:

- Важливо визнати внесок і велич героїв війни, пам'ятати про жертви. Це передбачає створення пам'ятних місць, меморіалів, увіковічнення імен, вивчення біографій та нагородження пам'ятними знаками та званнями героїв, організацію виставок, просвітницьких лекторій тощо. Утім, говорячи про

інститут державних нагород, існує чимало суперечливих думок, адже деякі дослідники вважають такі акції рудиментами совєтського тоталітарного минулого.

- Збереження пам'яті сприяє відзначенню та вшануванню тих, хто віддав своє життя за свободу та незалежність.

4. Виховання поколінь:

- Уроки історії та патріотичного виховання важливі для передачі цінностей історії та формування гордості за свою країну.

- Молодь повинна отримати можливість вивчати минуле, осмислено аналізувати його та робити власні висновки для майбутнього.

5. Запобігання історичному забуттю:

- Формування національної пам'яті важливе для того, щоб уникнути історичного забуття і зберегти пам'ять про події для майбутніх поколінь.

- Важливо здійснювати систематичний аналіз і документування подій для збереження історичної правдивості.

Формування національної пам'яті в умовах війни є складним і тривалим процесом, важливим для утримання стійкості та об'єднання суспільства під час складних для нашої країни випробувань (Пометун, 2023, с. 63).

Громадянська ідентичність науковцями визначається як сукупність відчуттів, переконань, цінностей і спільної належності, які об'єднують ідентифікацію особи з конкретною державою, регіоном чи громадою. Це своєрідна самосвідомість, яка виникає в результаті спільного досвіду, історії, культури та правового простору (Мацейків, 2020, с. 55).

Громадянська ідентичність може базуватися на різних факторах, таких як мова, релігія, історія, традиції, культурні надбання, територіальна належність та інші аспекти суспільного життя. Це поняття важливе для формування соціальної згуртованості, утвердження громадянського суспільства та взаєморозуміння між людьми, що складають національну спільноту (Пометун, 2023).

Формування громадянської ідентичності в учнів є важливим аспектом їхнього соціального та освітнього розвитку з наступних перелічених причин.

- Громадянська ідентичність спонукає учнів відчувати себе частиною більшого соціального організму, у них розвивається відповідальність за долю своєї держави чи територіальної / національної спільноти, вони беруть на себе активну роль у вирішенні соціальних проблем;

- громадянська ідентичність об'єднує людей навколо спільних цінностей та цілей, що сприяє формуванню згуртованої громадської структури та покращує взаєморозуміння між різними соціальними групами;

- громадянська ідентичність допомагає учням легше інтегруватися в суспільство, сприяє розвитку позитивних взаємин, спонукає до участі в громадських заходах і формує відчуття належності до більшої спільноти;

- громадянська ідентичність сприяє розвитку громадянських якостей, таких як розуміння та повага прав людини, толерантність, відповідальність перед законом, етичність і солідарність;

- люди з сильною громадянською ідентичністю схильні до активної участі в громадському житті, висловлення своїх думок, участі у виборах і суспільних ініціативах;

- громадянська ідентичність сприяє збереженню та розвитку національної та культурної спадщини, формує в учнів повагу до своєї історії та традицій.

Така умотивованість у формуванні громадянської ідентичності визначає одне з головних завдань сучасної освіти загалом та насамперед історичної, які спрямовані на виховання активного та відповідального громадянина.

Уроки історії можуть відігравати важливу роль у формуванні громадянської ідентичності учнів в закладах загальної середньої освіти. Аналіз методичної літератури дозволяє виділити деякі підходи та методики, які вчителі історії можуть використовувати для реалізації цієї мети.

По-перше, вивчення національної історії: ретельний розгляд з учнями історії своєї держави, аналізування як позитивних, так і негативних аспектів історичного розвитку, звернення уваги на важливі етапи формування держави, боротьбу за незалежність, ключові події та видатних особистостей минулого та сучасності.

По-друге, стимулювання критичного мислення: заохочення учнів до обговорення різних точок зору про історичні події, толерантності щодо іншомислення, заохочення до перевірки достовірності, правдивості, цінності будь-якої інформації, аналізування, систематизації фактів і висловлення власних думок.

По-третє, вивчення складників культурної спадщини українського народу, таких як освіта, наука, література, музика, театр, архітектура, архітектурне, образотворче та скульптурне мистецтво, національні традиції та звичаї; пояснення того, як ці елементи впливали на формування громадянської ідентичності.

По-четверте, проведення інтерактивних уроків: використання рольових / ділових ігор, організація дебатів та обговорень, моделювання проблемних ситуацій із метою відчуття учнями себе частиною історії власного народу чи-то локальної територіальної спільноти, де учні можуть висловлювати свої погляди на різні історичні події.

По-п'яте, вивчення сучасних історичних подій із демонстрацією зв'язку між минулим та сучасністю, пояснення впливу історії на сучасне суспільство, дослідження актуальних подій і проблем сьогодення з метою роз'яснення їхнього можливого впливу на майбутнє.

По-шосте, розгляд міжнаціональних та міжкультурних аспектів: вивчення історії інших країн та культур; сприяння розуміння та поваги культурного різноманіття.

По-сьоме, використання джерел первинної інформації: історичних документів, свідчень, листів та інших історичних джерел для наближення учнів до подій минулого, сприяння розвитку дослідницьких навичок (Кришмарел, 2021, с. 251–255).

Отже, формування громадянської ідентичності та національної свідомості повинно бути цільовим та системним підходом у шкільному освітньому середовищі, який охоплює вивчення різних сторінок історії та сприяє розвитку різноманітних компетентностей учнів. Формування національної пам'яті є особливо важливим аспектом суспільного розвитку в умовах війни, яка наразі триває на території України. Воєнні конфлікти супроводжуються великими

втратами, стражданнями і випробуваннями для суспільства загалом і особистості учня, майбутнього свідомого громадянина України зокрема. Тому, зростає роль, передовсім, учителя історії у шкільному навчанні та вихованні підростаючих поколінь молоді.

Список використаних джерел

- Готра О. Історична пам'ять як чинник формування ідентичності. *Intermarum: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 143–155.
- Громадянська освіта: методичний посібник для вчителя. Київ: Видавництво Етна-1, 2008. 194 с
- Кришмарел В. Ю., Малієнко Ю. Б., Мацейків Т. І., Ремех Т. О. Актуальні питання компетентісно орієнтованої методики навчання історії та громадянської освіти в ліцеї : методичний посібник. Київ : КонвіПрінт, 2021. 334 с.
- Мацейків Т. Формування громадянської компетентності та національної ідентичності учнів на уроках історії в музеї. *Музейна педагогіка в науковій освіті*: збірник тез доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 26 листопада 2020 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2020. С. 54–58.
- Нагорна Л. П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 328 с.
- Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повсякденного розвитку України. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 2. С. 62–72.
- Пометун О. Активне навчання учнів історії та громадянської освіти у контексті запровадження державного стандарту базової середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 4. С. 106–115.

*Василинюк Данило, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доцентка Шаповал Л. І.)*

РОЛЬ РЕЛІГІЇ У ЖИТТІ КРИМСЬКИХ ТАТАР У XX-XXI СТ.

Народи, які традиційно сповідують іслам, що нині мешкають в Україні, мають різну історію побутування цієї релігії, що спричиняє співвідношення етнічного та релігійного компонентів у структурі їхньої ідентичності. На релігійне життя впливає специфіка процесів в ісламському середовищі країн походження. Тому кількісні показники визначають кількість людей, для яких мусульманська ідентичність потенційно має певне значення. В Україні в XX столітті представлені різні хвилі мігрантів з відмінною тривалістю проживання в країні, різною специфікою асиміляційних процесів, інтенсивністю та структурою контактів з місцями походження. Кримські татари становлять спільноту, організовану за принципом більш етнічної приналежності, ніж релігійної. Іслам розглядається як важливий компонент їхньої ідентичності, політичними лідерами і немусульманським оточенням. Державна влада та більша частина українського суспільства не сприймають іслам як діючу релігію.

Для більшості мусульманського населення, особливо для кримських татар, які борються за визнання своїх прав як корінного населення, іслам становить невід'ємну частину місцевого культурного наповнення. Крим від часів раннього середньовіччя є одним з форпостів ісламу в Європі та головним форпостом ісламу в Україні (Григор'янц В. Е, 2003, с.51).

Відродження “кримського ісламу” відбувалося під впливом патріотичної ідеї репатріації кримських татар на Батьківщину – Крим. Тому спостерігалось прагнення кримських татар до консолідації у межах мусульманської громади, до відновлення і будівництва мечетей. У 1991 р. було створено Духовне управління мусульман Криму (ДУМК), встановлено зв'язки з ісламськими центрами в Туреччині. Активно розгорнулася в Криму діяльність ісламських місіонерів, розпочалась підготовка кадрів мусульманського духовенства з кримських татар у Туреччині. Ключову роль у формуванні національної самосвідомості кримських татар відіграв поет і революціонер верховний муфтії Таврійський, голова І Курултаю (1917-1918 рр.) Номан Челебіджихан. Під час депортації кримських татар в 1944 році іслам став для кримських татар джерелом розради, засобом збереження національної ідентичності, зміцнення історичної пам'яті. Поширенню ісламу на території Криму сприяла недовіра місцевого населення до комуністичної ідеології (Панчук М., 2005, с. 24)

Окремою мусульманською інституцією, зареєстрованою у січні 1993 р., було Духовне управління мусульман України (ДУМУ), що діє у Києві й опікується налагодженням співпраці між мусульманами й іншими конфесіями, підготовкою кадрів духовенства, видавничою та благодійницькою діяльністю, будівництвом мечетей, заснуванням духовних навчальних закладів. З часу виникнення ДУМУ його очолює шейх Ахмед Тамім, переобраний муфтієм України на III з'їзді мусульман у березі 2004 р. Через пріоритетне значення етнічної складової у національному русі кримських татар на початковому етапі реінтеграції репатріантів простежувалась етнічна “автономність” кримськотатарських мусульман щодо ісламської спільноти України. Згаданий чинник спричинив появу та наростання суперечностей між ДУМК і ДУМУ, унеможлилював їхню домовленість про створення єдиного інтегрального ісламського центра. Крім того, розкол мусульманського руху в Україні істотно загострював суперництво між Туреччиною та рештою ісламських країн (ОАЕ, Ліван, Кувейт, Саудівська Аравія) за поширення свого впливу на українських теренах в Автономній Республіці Крим (Григор'янц В. Е, 2003, с.51).

Розвиток зв'язків Меджлісу та ДУМК із зарубіжними ісламськими організаціями сприяв визріванню передумов політизації ісламу в Криму. Найтісніші та найінтенсивніші зв'язки було встановлено меджлісом та ДУМК із зарубіжними ісламськими організаціями Туреччини. З 1992 р. встановлено тісний зв'язок з Партією благоденства Туреччини та її головою Н. Ербаканом (членом суфійського ордену “Накшбенді”). Значних зусиль для залучення державних і громадських організацій Туреччини до відновлення та будівництва в Криму мечетей докладали голова Об'єднання кримськотатарських товариств культури і взаємодопомоги у Туреччині Ахмет Ісхан Кирилми, Релігійний фонд Туреччини, Міністерство народної освіти Туреччини. Поряд із традиційною орієнтацією на Туреччину з'явилося прагнення до розвитку зв'язків з релігійними організаціями арабських країн, продиктовано фінансовими

міркуваннями керівництва Меджлісу (Заява Президії Меджлісу кримськотатарського народу, 2004).

Також активізувалися зв'язки з радикальними протурецькими релігійними організаціями в Європі. У травні 1993 р. у м. Кельні (Німеччина) Мустафа Джемільєв і Сулейман Керімов зустрічалися з генеральним секретарем ісламської організації “Міллі герюш” Алі Юкселем, а наприкінці серпня – початку вересня 1993 року на запрошення цієї організації Мустафа Джемільєв брав участь у конференції мусульман Європи в Давосі (Швейцарія). У резолюції конференції був заклик до усіх мусульман світу надати допомогу та сприяння боротьбі кримських татар. Виразнішою стає лінія на політизацію ісламу в Криму після обрання нового муфтія мусульман Криму Нурі Мустафаєва – активного прихильника участі мусульманської громади у вирішенні політичних завдань національного руху кримських татар. Учасники 1-го курултаю мусульман Криму ухвалили “Звернення” до президента України і Верховної Ради України, в якому висловлювалася солідарність із позицією Центральної ради Організації кримсько-татарського національного руху (ОКНД), який оголосив голодування у зв'язку з ухваленню 1 жовтня 1995 р. Верховною Радою Криму Конституцією автономії. Ісламські гасла і символіка стають атрибутом публічних політичних акцій кримських татар.

У період 1995–1999 рр. триває зміцнення зв'язків ісламських організацій Туреччини та інших мусульманських країн із меджлісом і ДУМК. Так, під час одного із своїх візитів до Туреччини (14-17 березня 1995 р.) Мустафа Джемільєв зустрічався з одним із духовних лідерів Туреччини Фетхуллою Гюленом, обговорював із ним питання будівництва у Криму мечетей, шкіл і ліцеїв для кримських татар. 29 вересня 1995 р. Мустафа Джемільєв прийняв делегацію Духовного управління Туреччини на чолі з Якубом Устюмом. У 1996 р. під час відвідування муфтієм мусульман Криму хаджи Нурі Мустафаєвим Саудівської Аравії було підписано з Ісламським банком розвитку (ІБР) протокол-намір про виділення коштів на будівництво у Сімферополі будівель ісламського центру, медресе, ісламської школи та бібліотеки (Панчук М., 2005, с. 126).

Іслам як одна з релігій схильний до політизації, відіграв роль фактора стабілізації чи загострення суспільно-політичної ситуації в Криму. Багато залежало від наявності глибоко продуманої етнічної та конфесійної політики Української держави. Основний потенціал конфліктогенності в етноконфесійну сферу вноситься політичним протиборством етнічних еліт та інших, зокрема зовнішніх сил, які за допомогою політизації релігійного відродження у Криму прагнуть використати його у власних етнополітичних і геополітичних цілях (Таміс А., 1994, с.29).

Отже, політична стратегія України в XXI столітті на перспективу щодо ісламу та громадян, які сповідують цю релігію має бути глибоко продуманою та ґрунтуватися на науковій стратегії релігійної політики в Криму.

Список використаних джерел

Заява Президії Меджлісу кримськотатарського народу “Про суспільно-політичну ситуацію в Криму”. *Крымское информационное агентство*. 2004. 14 лютого, С. 4-5

“Іслам – це національна релігія”. Інтерв'ю з головою Духовного управління мусульман України Ахмедом Тамімом. *Людина і світ*. 1994. № 1. С. 28-31.

Григор'янець В. Е. Про конфесійні аспекти процесу формування української політичної нації. *Регіональні проєкції державної політики*. Збірник наукових праць Кримського філіалу НІСД. В 2-х т., Т.2. Сімферополь. 2003. С. 51

Панчук М.: Крим в етнополітичному вимірі: Монографія / М. Панчук та ін.; НАН України, Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень НАН України К., 2005. 568 с.

*Воронкіна Дар'я, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Коваленко О. В.)*

ПОЛОВЕЦЬКА «КАМ'ЯНА БАБА» З ПАНЯНКИ

В експозиції скансену Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського з-поміж ряду інших зразків кам'яної монументальної пластики представлена антропоморфна половецька скульптура. Вона побіжно згадується у ряді робіт полтавських археологів, проте детальний її опис й атрибуція відсутні. Зважаючи на рідкісність подібних пам'яток на теренах Полтавщини, цей експонат заслуговує окремого дослідження. Метою публікації є вивчення наявних відомостей про скульптуру, її науковий опис і атрибуція, а також уточнення пов'язаних із нею даних, що мають пряме відношення до історії формування музейних колекцій у Полтаві.

Час і шлях надходження половецької статуї до колекції Полтавського краєзнавчого музею не відомий: імовірно, відповідна документація була втрачена під час пожежі в музеї восени 1943 року. У фондах закладу збережено стереофото цієї скульптури, виконане полтавським археологом І. А. Зарецьким у кінці 1890-х років біля Панянського спуску в Полтаві (Кулатова & Супруненко, 1990, с. 95, рис. 92). Однак, більш точно локалізувати місце походження статуї важко. Як зазначає в своїй праці «Скульптура середньовічних кочовиків степів Східної Європи» Л. С. Гераськова, половецькі кам'яні баби упродовж останніх століть активно переміщалися з місця на місце (1991, с. 21–22). Полтавський дослідник О. Б. Супруненко висуває припущення, що ця статуя була перевезена до Полтави на початку XIX ст. зі степових районів Ворсклинського Лівобережжя вірогідніше за все, з околиць селища Чутове на річці Коломак (Кулатова & Супруненко, 1990, с. 45; Калініна, 2020, с. 577).

За класифікацією доктора історичних наук С. О. Плетньової, відповідно до географічного розташування кам'яної баби, її можна віднести до кола пам'яток матеріальної культури придніпровського половецького об'єднання (1974, с. 19–24).

Публікована кам'яна стела відтворює чоловічу фігуру, що стоїть, яка обома руками тримає перед животом ритуальну посудину. Голова скульптури витесана з моноліту. Частина голови оббита з правого боку, тому форму обличчя визначити важко. Риси обличчя й обриси шолому не помітні. С.О. Плетньова припускає, що первинно кожна завершена половецька фігура мала пророблені риси обличчя, які з часом під дією зовнішніх чинників втрачалися (1974, с. 56).

Шия кам'яної баби масивна, на рівні з підборіддям. Плечі похилі, округлі. Живіт об'ємний, квадратної форми, нижня частина виступає вперед. Руки об'ємні, відокремлені від тулуба неглибокими виїмками, з тильного боку також позначені ледь помітними канавками. Руки зігнуті в заокруглених ліктях під тупим кутом. Між ліктями й постаментом наявні підтрикутні виїмки. Пахви розташовані неприродньо низько щодо лінії плечей. Груди, передані рельєфом, мають трикутну форму. В руках статуї – посудина циліндричної форми зі схематично виділеним вінцем. Руки цієї скульптури за типологією Л. С. Гераськової симетричні (1991, с. 38).

На фігурі залишилися збереженими обриси шийної прикраси – гривні. Подібний тип прикрас взагалі є рідкісним для половецьких чоловічих статуй Плетньова, 1974, с. 45). На скульптурі помітні обриси верхнього одягу – каптану (за С. О. Плетньовою, розбіжного типу) (1974, с. 36). Поли каптану виділено прокресленою смугою. Під подолом одягу – широкі конусоподібні ноги. Нижня частина каптану і ноги передані на постаменті горельєфом. Постамент має прямокутну форми, наразі частково вкопаний в ґрунт. Фон (тло) відсутній. Зворотній бік статуї майже плаский. Угорі наявне рельєфне зображення трьох, приблизно однакових за довжиною і шириною, кіс, що спущені нижче поясу.

За характерними іконографічними ознаками скульптура належить до типу III Б (за С. О. Плетньовою) або ж до типу 12 (за Л. С. Гераськовою). Стела, за всіма морфологічними ознаками датується другою половиною XII – першою половиною XIII ст.

Виготовлена скульптура, згідно результатів петрографічного дослідження проведеного І. С. Нікітенком, М. Л. Куцевол та О. Б. Супруненьком, з кварцового дрібнозернистого пісковику з кварцовим цементом (Nikitenko & Suprunenko & Kutslevol, 2018, с. 23–24). Пісковику такого типу досить поширений на території України: відомі його родовища у Придніпров'ї та на території Донецького басейну (Nikitenko & Suprunenko & Kutslevol, 2018 с. 26). Можливо, матеріал для виготовлення цієї половецької скульптури походив саме з тих регіонів.

Розмір статуї: загальна довжина, що збереглася, – 140 см; ширина у плечах і на рівні подолу каптану – 46 см; висота ніг – 27 см; ширина подолу каптану – 38 см.

До музейної книги вступу ця скульптура була записаною 03.07.1948 року. В інвентарній книзі Полтавського краєзнавчого музею за 1948 рік відносно неї наявний такий запис: «Кам'яна баба з грубо витесаною головою, руками і маленькими ногами. Руки складені внизу живота. В руках тримає невідому річ, яка має чотирикутну форму. Фігура дуже пошкоджена: відбита верхня частина голови, частина лівої руки та права частина обличчя. Голова приклеєна. На спині три доріжки, які зображають виточки на одязі. Пісковику. 130 см. Пошкоджена. 500 крб.» (останнє є вартісною оцінкою, згідно вимог того часу).

У каталозі С. О. Плетньової ця кам'яна баба позначена за № 807, із супроводжувачим дописом: «Жовто-сірий піщаник. Поверхня вивітрена, голова сильно оббита. Чоловіча. Стояча. Тип III Б. Розміри 1,25 × 0,45 × 0,30 м. Гривна. Груди майже жіночі. Подол каптану оторочені. Посудина I. № А 321. Табл. 48» (переклад з рос. авторки) (1974, с. 95).

На таблиці 48 загальновідомої праці С. О. Плетньової поданий малюнок цієї скульптури (1974, с. 164). Однак, на ньому відсутнє зображення стоп і

постаменту. Можливо, відсутність цих деталей, спричинила розходження у даних обмірів половецької фігури. Імовірно, на час огляду стели дослідницею, на початку 1970-х рр., стела була глибоко вкопаною в ґрунт на подвір'ї музею.

Стан збереженості статуї загалом незадовільний. На стереофото кінця 1890-х років на кам'яній бабі помітні сколи, зокрема відколота права нижня частина обличчя (Кулатова & Супруненко, 1990, с. 95, рис. 92). Із запису в інвентарній книзі зрозуміло, що фігура зазнала певних ушкоджень і в період Другої світової війни. У повоєнний час співробітники музею, за допомогою цементної суміші, провели деякі заходи з її реставрації. Ці сліди помітні на скульптурі сірими горизонтальними смугами. Пізніше стела певний час зберігалася у фондосховищі. Нині вона експонується у скансені Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, де продовжує піддаватися впливу зовнішніх факторів, що негативно впливають на стан її збереженості: камінь вивітрується, поверхня частково вкрита лишайниками. До речі, С. О. Плетньова застерігає від подібних, невідповідних умов зберігання: «... якщо в найбільших сховищах кам'яних статуй СРСР (в Дніпропетровському, Краснодарському, Донецькому, Маріупольському, Одеському та деяких інших музеях) не будуть побудовані спеціальні павільйони сховища, кам'яні статуї через 50-100 років взагалі зникнуть з обличчя землі» (переклад з рос. авторки) (1974, с. 9).

Вісно, ця публікація не є вичерпною. В ній поданий лише попередній опис та наявні на сьогодні відомості про половецьку кам'яну бабу зі скансену Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, а публікована скульптура ще потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел

- Гераськова Л. (1991). Скульптура середньовічних кочовиків степів Східної Європи. Київ : Наукова думка. 132 с.
- Калініна Є. (2020). Давня кам'яна пластика і скульптура в колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. *Полтавський краєзнавчий музей: маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток*: збірник наукових статей.. № XV. С. 567–591.
- Кулатова І., Супруненко О. (1990). Археологічні дослідження І. А. Зарецького в Полтаві. *Охорона і дослідження пам'яток археології Полтавщини*: третій обласний науково-практичний семінар : Тези доповідей. Полтава. С. 199.
- Плетнева С. А. (1974). Половецкие каменные изваяния. Москва : Наука. 200 с.
- Супруненко О. Б. (1998). На землі Полтавській: Пам'ятки археології Полтави та околиць. Полтава : Археологія. 160 с.
- Nikitenko I. S., Suprunenko O. B., Kutslevol M. L. (2018). The material of the Polovtsian stone babas of the Poltava museum of local lore. *Geology and mineralogy bulletin of kryvyi rih national university*. Vol. 39-40, no. 1-2. P. 21–31.

* * *

ОСОБЛИВОСТІ ПОЗАУРОЧНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

Виховання учнів здійснюється під час урочної та позаурочної форм навчання. Питання як підвищити інтерес до вивчення історії хвилює кожного вчителя. Вирішити це питання дозволяє позакласна робота. Тому спробуємо здійснити короткий аналіз позаурочних форм організації навчання історії.

С. Моцак визначає позаурочну роботу як різноманітну освітню й виховну роботу, спрямовану на задоволення інтересів і запитів учнів, організовану в позаурочний час педагогічним колективом школи з метою збагачення та поглиблення знань школярів, набутих у процесі навчання, застосування їх на практиці, розширення загальноосвітнього кругозору учнів, формування в них наукового світогляду, вироблення вмій і навичок самоосвіти, формування інтересів до різних галузей науки, техніки, мистецтва, виявлення і розвитку індивідуальних творчих здібностей та нахилів, організації дозвілля школярів, культурного відпочинку та розумних розваг; поширення виховного впливу на учнів у різних напрямках виховання (Моцак, 2011, с. 3).

Позакласна робота вирішує такі завдання: долучає учнів до розуміння історії, збагачує їх знання, розширює історичний світогляд, сприяє зростанню їхнього інтересу до історії. Така форма роботи має такі особливості: добровільний характер учасників; час її проведення визначається вчителем; учитель вільний у виборі змісту; створюються сприятливі умови для обліку психологічних і вікових особливостей школярів за рахунок використання більш різноманітних форм роботи; формуються можливості для удосконалення практичних умінь учнів у процесі виконання ними різноманітних видів завдань репродуктивного та творчого характеру; ширше здійснюється зв'язок із сучасністю.

Завдяки завданням з історичного краєзнавства, використанню місцевого матеріалу під час досліджень, учні розуміють загальні закономірності суспільного розвитку та прагнуть розширювати свої знання в науковій сфері.

Форми позакласної роботи дуже різноманітні, різняться за охопленням кількості учнів і можуть бути масовими та фронтальними (вечір, конференція, мітинг), груповими або гуртковими (робота гуртка, секції), індивідуальними (робота з надання допомоги у написання доповіді окремому учневі); за тривалістю: систематичні, які проводяться протягом усього навчального року або навіть протягом кількох років (гуртки, позакласні читання, створення музеїв) та епізодичні (зустрічі з цікавими людьми, похід, екскурсія, випуск історичної газети чи бюлетеня). При виборі форми роботи вчитель має враховувати вік школярів.

У позакласній роботі велика увага приділяється вихованню почуттів, моральному розвитку особистості, вихованню колективізму, працьовитості, відповідальності за доручену справу, взаємодопомоги та дисциплінованості. У ході позакласної роботи є можливість формувати вміння працювати з книгою та довідковою літературою, рецензувати та реферувати, узагальнювати

зібраний із різних джерел матеріал, виступати з повідомленнями та доповідями перед аудиторією.

Отже, позакласна робота вирішує освітні, виховні та розвиваючі завдання. Але на відміну від уроку, робиться це на іншому матеріалі та іншими шляхами. Ця форма є цінною в тому, що дає можливість учителю організувати діяльність учнів за їх інтересами, відкрити ініціативу та їх пізнавальні здібності. Учителю, виходячи з умов і регіональних особливостей може обрати зміст, мету та час проведення позаурочних занять. Така форма організації навчання є необхідною складовою історичної шкільної освіти, адже дає більш широкі можливості, зацікавлює учнів у предметі, дозволяє поглибити та розширити історичні знання.

Список використаних джерел

- Моцак С. І. Методичні основи організації позаурочної роботи з історії в профільних класах. Ін-т педагогіки НАПН України. К., 2011. 19 с.
Петренко В. С. Методика позакласної роботи з історії. К. Рад. школа, 1973. 143 с.
Пометун О. Методика навчання історії в школі. К. Генеза, 2009. 327 с.

*Гиря Максим, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*

ЕЛЕКТРОННИЙ ШКІЛЬНИЙ ЖУРНАЛ

ЯК СКЛАДНИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНИХ ПОСЛУГ

Система освіти ставить перед собою нові завдання та нові цілі. Пандемія змусила світ, в тому числі Україну, до значних змін у сфері освіти. Загалом освіта потребує оновлення методів роботи, які зможуть зробити трудомісткий процес формування ключових і предметних компетентностей максимально ефективним і повноцінним. Упровадження елементів електронної освіти дозволяє суттєво підвищити ефективність навчального процесу.

Інтернет служить для активації та розповсюдження нових технологій і виконує роль комунікаційної мережі. Система загального доступу дає нові, небачені раніше людством можливості для розширення контролю успішності як школярів, так і студентів. Уміння володіти персональним комп'ютером стало однією з переваг сучасного світу, який постійно розвивається та модернізується. Розвиток сучасного світу тягне за собою нові вимоги на ринку праці, такі як уміння працювати на відстані або здійснювати моментальний пошук потрібної інформації.

У шкільній системі освіти на зміну звичайному класичному паперовому журналу приходять електронний, який має інноваційні можливості. Класний журнал – основний документ, в якому виконуються записи вчителем про відвідування та успішність учнів. Класний журнал до появи електронного журналу вважався основним державним документом обліку рівня навчальних досягнень учнів класу.

Якщо поставити запитання про «електронний журнал або щоденник» у пошуковій системі Інтернету, то відповідь прозвучить так: «це сервіс, що

дозволяє учням отримувати інформацію про поточні оцінки, а також про домашнє завдання та розклад уроків» (Е-журнал).

З історії можна дізнатися, що електронний щоденник винайшов американський учений Сем Пітрода в 1975 році. З тих часів журнал став популярним у більшості країн світу, таких як Латвія, Хорватія, Великобританія, Італія. У Сінгапурі цей сервіс укоренився для боротьби з прогулами (Who invented). Через багато років «електронний журнал» дістався освітнього простору України. Школи почали застосовувати їх у навчальній практиці. Однак із приходом такого сервісу тасмне стає явним. Про не виконання домашнього завдання дізнаються батьки, які запитали про вибірку даних. Причина невиконання домашнього завдання може бути різною, наприклад учень не встигає записати домашнє завдання або не в повному обсязі засвоїв новий матеріал. Тому зайвий контроль дітей не завадить навіть особливо зайнятим батькам. Якщо проаналізувати думки учнів, то, звісно, їх буде багато. Знайдуться й ті, хто буде проти такого нововведення, тому що батьки зможуть щільніше контролювати процес навчання, успішність, прогули, виконання домашнього завдання. Отже, проєкт «електронний журнал» прищеплює з дитинства у дітей такі якості, як відповідальність, старанність, самостійність.

На сьогодні якість освіти має бути основним виміром і показником роботи школи. Батьки та учні є основними споживачами «освітньої послуги». Оцінка якості – це основний показник роботи вчителя. Керівництво школи має контролювати наповнюваність журналу, що дозволяє побачити успішність в будь-яких зрізах, наприклад, за класами та предметами. У роботі з електронним журналом швидкість обробки інформації зростає в рази, ведеться контроль за виконанням учителем навчального плану, за виставленням оцінок за письмові та практичні роботи. У журналі автоматично вираховується середній бал учня. Електронний журнал також дає можливість організувати індивідуальний підхід до кожного учня, полегшує роботу класному керівнику, дозволяє автоматично формувати звіти успішності класу для оповіщення батьків і підготовки до батьківських зборів, формувати статистику успішності за класом у межах як окремих предметів, так і з усіх предметів загалом.

Система спілкування «класний керівник – батьки» дозволить більш ефективно проводити батьківські збори. Кожен з батьків, який захоче обговорити те чи інше питання, зможе заздалегідь написати повідомлення класному керівнику з переліком своїх питань, а той, у свою чергу, до моменту проведення батьківських зборів підготує відповіді на ці запитання, що призведе до більш плідного спілкування між школою та батьками, знизить напруженість, яка часом виникає у цих відносинах, а також сприятиме більш ефективному залученню батьків до виховного та навчального процесів.

Розглянемо переваги використання «Електронного щоденника» для батьків:

1. дізнаються про успішність учня в день виставлення, зробивши запит, та отримують інформацію про успішність учня у розрізі навчального тижня або за будь-який обраний період;
2. негайно інформуються про прогули своїх дітей;

3. здійснюють контроль за дитиною за допомогою електронного щоденника, в якому вказано всі оцінки, перепустки, домашні завдання, зауваження;

4. своєчасно можуть вжити заходів для виправлення ситуації з успішністю;

5. знатимуть, які теми уроків пропущені дитиною під час хвороби;

6. відстежують динаміку успішності дитини щодо змін середньої оцінки;

7. зможуть бути поінформованими у разі пропуску батьківських зборів;

8. грамотний контроль успішності допомагає на ранніх стадіях виявити проблеми із засвоєнням будь-яких дисциплін та своєчасно звернути увагу батьків на цю ситуацію (Електронний щоденник).

Учні можуть скористатися інструментами «Електронного щоденника»:

- завжди бачити актуальний розклад занять із урахуванням запланованих замінів;

- мати у своєму електронному щоденнику домашнє завдання, записане самим учителем;

- стежити за своєю середньою оцінкою (Електронні журнали).

Крім цього, зростає вмотивованість учнів, і вони найбільш відповідально підходять до відвідування занять і безпосередньо до навчання.

Звісно, існують і мінуси в експлуатації електронного журналу. Із-поміж них назвемо такі:

1. Неполадки системи. Інтернет-ресурси нерідко можуть виходити з ладу, особливо на початку навчального року. Однак такі перебої швидко усуваються, і вже за кілька днів система працює у звичайному режимі.

2. Ризик втрати логіну чи пароля. У цьому випадку доведеться відновлювати дані, тому що без них користувач не має доступу до інформації. Потрібно попросити допомоги класного керівника, щоб він звернувся до фахівця для відновлення. Кілька днів дитина не матиме доступу до онлайн-журналу, поки їй не дадуть нові особисті дані.

3. Необхідний доступ до Інтернету. Зараз практично кожна людина має мобільний Інтернет, і вона здатна вийти в Мережу практично в будь-якому місці. Це дозволяє дізнатися відомості про успішність навіть на вулиці. Однак якщо у користувача немає Інтернету, або його тимчасово відключили, подивитися оцінки чи завдання додому не вдасться.

4. Проблеми під час переходу на електронну систему. Людям, які звикли до паперового варіанту відомостей, спочатку важко буде використовувати віртуальний щоденник. По-перше, система виставляє підсумкові позначки по-різному. По-друге, якщо людина не звикла до Інтернет-версій різних ресурсів, освоїтися з нововведенням буде проблематично. Однак електронні журнали існують досить довго, тому діти та дорослі вже навчилися ними користуватися.

5. Несвоєчасне виставлення оцінок. За наявності паперового варіанту вчителі виставляють позначки відразу після відповіді або здачі завдання. Із віртуальним журналом можна робити те саме, проте деякі педагоги не поспішають ставити оцінки навіть через місяць. Однак це виняток із правил. У такому разі повинен здійснюватися контроль виконавської дисципліни вчителя керівництвом навчального закладу (Електронний журнал у школі).

Використання різних електронних засобів, передовсім електронного журналу та щоденника, розширює можливості ефективного навчання, більш ґрунтовного засвоєння навчального матеріалу, проведення контролю та корекції навчальних досягнень школярів, співпраці вчителя з батьками, мотивації учнів до покращення їхньої навчальної діяльності тощо. У процесі електронного навчання індивідуальне та групове оцінювання слід використовувати гармонійно, з урахуванням як альтернативних, так і класичних підходів до процесу оцінювання.

Список використаних джерел

- Алексєнко Т. А., Колєсніков М. М., Федоров Р. В. Особливості впровадження Інтернет-орієнтованої системи дистанційного навчання у закладах освіти. *Науковий вісник ЧНУ*. Вип.112: Фізика. Електроніка. 2001. С. 94-99.
- Діденко О. В. Рационалізація навчально-виховного процесу за рахунок впровадження електронного журналу обліку успішності слухачів (курсантів, студентів). / О. В. Діденко, Д. А. Купрієнко, Н. П. Левчук. Хмельницький. 2012. С. 23–26.
- ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення».
- Дослідження стану реалізації дистанційного навчання в Україні, Prosvit, [Електронний ресурс]. URL: https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2020/05/Research2020_ProSvit_MF1.pdf
- Е-журнал та е-щоденник у школі: що це таке та як працюватиме, [Електронний ресурс]. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/17/stattja/suspilstvo/e-zhurnal-ta-e-shhodennyk-shkoli-ce-take-ta-yak-pracuyvatyme>
- Електронний щоденник: Інноваційний інструмент для ефективного навчання, [Електронний ресурс]. URL: <https://www.education.ua/articles/911/>
- Who invented the Electronic diary, [Електронний ресурс]. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/who-invented-electronic-diary-reshma-yadav>
- Електронні журнали та особливості їх використання.pptx [Електронний ресурс]. URL: <https://www.slideshare.net/ssusera060b7/pptx-251808633#8>
- Електронний журнал у школі: як перейти і з чого розпочати? [Електронний ресурс]. URL: <https://osvitoria.media/experience/elektronnyj-zhurnal-u-shkoli-yak-perejty-i-z-chogo-rozpochaty/>

*Глушко Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доцентка Шаповал Л. І.)*

ТРАДИЦІЙНІ ПРИКРАСИ УКРАЇНОК КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

На старих світлинах та портретах сьогодні ми бачимо пишні та яскраві образи українок прикрашені вінками, хустками, намистами, дукачами, герданами. Українські дівчата і жінки носили багато прикрас. Характерною рисою традиційних прикрас українок є їхня декоративна мальовничість, яка віддзеркалює високий рівень етнічної культури, володіння різними технологіями виробництва матеріалів та оздоблення. Звичай прикрашати шию

та груди існував з найдавніших часів. Багатий матеріал для намиста давала природа: використовувалися зерна, кісточка ягід, овочеві коробочки.

Протягом багатьох століть жіночі прикраси змінювалися і вдосконалювалися народними майстрами. В кінці XIX – на початку XX ст. серед українського населення найпоширенішими традиційними прикрасами були: шийні, вушні та нагрудні вироби: намисто, коралі, салба, дукач, пацьорка, дукаги, згарда, гердани, силянки.

Нагрудні прикраси виконували ритуальні і захисні функції, оберігали людину від пристрїту і лиха. Прикраси, що одягалися поверх одягу естетично й знаково доповнювали жіноче традиційне вбрання. Навіть бідні верстви населення України намагалися не поступатися один перед одним у кількості прикрас на одязі та стані людини. Їх купували на ярмарках, в торгових рядах великих міст, привозили з Венеції і країн Сходу. Дуже цінувалося намисто з різнокольорового скла, бурштину, перлів, а найбільшою цінністю вважалися коралі особливо червоні, які називали в народі «добре намисто», «щирі коралі». Коралі – це намисто із привозних коралових намистин, виконаних у вигляді циліндрів або барилець, нанизаних на нитку.

Прикраси були не просто красивим елементом народного одягу, а й показником вікового статусу в суспільстві. Кількість ниток намиста і розмір намистин були показником достатку сім'ї, а також свідчили про добре ставлення чоловіка до дружини. Найпрестижнішим вважалося мати 24-25 ниток, з великими намистинами, прикрашеними сріблом. Кожна нитка називалась “разок”. Намисто було дорогим і могло коштувати як кілька волів чи хата, тому низки коралів передавались у спадок, як придане (посаг). Його ціна залежала від обробки намистин, відтінку, наявності тріщин. Оскільки привізний корал був коштовним, то бідні верстви населення купували штучний з целулоїду. Українські дівчата та жінки цінували його та берегли як зіницю ока. Тому на свята одягали повністю всі разки коралів, а на роботу чи жнива могли носити на шії одну-дві низки адже вважали їх своєрідним захистом, оберегом. Коралам приписувалися магічні властивості, зокрема вони оберігали людину від хвороби. За народними віруваннями яскраво-червоні намистини коралів на жінці означали, що вона здорова, а тьмяні попереджали про хворобу. Розрив нитки провіщував господині нещастя, а іноді тяжку смерть (Вовк Ф., 2015, с. 64).

Цінували та любили українки також вироби з маленьких скляних намистин, які називають «бісером». Його часто використовувати в декорі одягу заможних верств населення ще за часів Київської Русі. У “Записках” арабського письменника Ахмеда Ібн-Фадлана, який мандрував до Волзької Булгарії і зустрів там “русів”, що прийшли до річки Ітиль (Волги) йдеться про захоплення слов'ян прикрасами з експортного зеленого бісеру. В X столітті почалось масове виготовлення ювелірами різнобарвних скляних намистинок, що започаткували створення тканих прикрас (Врочинська Г., 2007, с. 45).

На початку XX століття українські жінки самостійно виготовляли нашійні прикраси із бісеру. Гердан, герданик, герданка, герда, лучка, силянка, сильванка, силенка, плетенка, плетінка, драбинка, очко, галочка, пупчики, ланка – все це бісерні прикраси, що носились на шії у вигляді вузької стрічки, виготовленої з різнокольорових намистин, нанизаних на нитку чи волос. Вони

утворювали різнобарвний геометричний, рослинний чи тваринний орнамент (Вовк Ф., 2015, с. 56). Головною бісерною прикрасою в українців був гердан. Раніше він вважався суто чоловічою прикрасою й складався з великого плетеного медальйона та поворізок. Чим пишніша була прикраса, тим статусним був господар. Але згодом жінки перейняли чоловічу прикрасу собі, оскільки раніше в них були нашійні стрічкові гердани, які одягалися на лоба чи на талію. Гердан, силянка або пацьорки є захисним елементом в жіночому й чоловічому одязі. Завдяки яскравому кольору або вплетеному дзеркальцю він відвертає увагу людей від його власника. Тому в народі говорили, що якщо дівчина була без нашійної прикраси то замість неї може заповсти змії на шию і задушити молодичо. Кожен регіон України мав унікальний орнамент та кольорову гаму гердана тому ставав виразником приналежності до певної місцевості чи краю, наприклад для Поділля, Буковини та Київщини.

Серед багатї спадщини традиційних прикрас українок вирізняється старовинне намисто Баламут(и), виготовлене з перламутру, який є дорожочінним та унікальним матеріалом. Перламутр має особливий блиск і текстуру. Використовуючи перламутр, майстри-ювеліри створювали різні форми та візерунки, надаючи намисту особливий шарм та вишуканість. Намисто баламути може мати різні відтінки та кольори: від ніжно-білого до яскраво-блакитного або навіть зеленого. За народним повір'ям, ця прикраса втілювала дівочу цноту, її носили жінки «аби чоловіки не баламутили жінок».

Особливе місце серед шийних прикрас належить дукачам — різноманітним ювелірним виробам на основі монет або їх імітацій. Вони були обов'язковими на території Полтавщини, Чернігівщини. Для них, як правило, використовувалися австрійські дукати або російські срібні карбованці. Дукач з металевим бантом, прикрашеним каміннями або емаллю, займав центральне місце у комплексі нагрудних прикрас. Слово «дукач» походить від дуката – золотї монети, що карбувалася у Венеції з 1284 року. Дукат зміг зберегти приблизно сталу вагу (3,5 грам) та пробу металу (938) і почав сприйматися як міжнародний еталон золотї монети. Дукачі були поширеними на території Чернігівщини та Полтавщини, мали свої регіональні особливості. На Полтавщині виготовляли решітки-банти, що мали вигляд корзини з квітами та листям, що своєю будовою вписувались в овал. По периметру розміщували дрібні квіточки розетки. Вправо і вліво від корзинок відходили декілька квіток з масивними листками, між якими розміщувались зображення голови з променями. На монетках дукачів полтавчанок зображалася не російська цариця, а свята Великомучениця Катерина, яка символізувала дівочі сподівання на вдале, вчасне та щасливе одруження (шлюб). Такий дукач розглядали як своєрідний магічний дівочий амулет, здатний допомогти в пошуках судженого, зберегти його прихильність і любов та захистити від зла суперниць (Воропай О., 2005, с. 123).

Великою популярністю в українок з кінця XIX століття користувалися різноманітні сережки й каблучки. Ювелірні прикраси штампували або відливали в глиняних (кам'яних) формах, оздоблювали гравіюванням і позолотою. Вони були різними за формою і мали свої назви. Сережки називали так: "бовтуни", "жолудки", "реп'яшочки з незабудкою", "змійки", "п'явочки", "утки", "метелики", "маківки", "книшики", "забудочки", "ковані вирізні",

"клинчики", "кручені", "ягідки", "калачики", "рогалики", "леліткові". Найчастіше це були вироби зі срібла чи міді у вигляді півмісяця, який мав захищати людину від пристрїгу. Замїжні та лїтні жїнки носили плоскі моделї, а дївчата – дугї. До таких прикрас кріпили пїдвіски, що звалися «телїпони». Пїд час посту і жалоби українськї жїнки й дївчата одягали простї вушнї прикраси. Зазвичай, це були непоказнї моделї у виглядї кїльця, а у свята їз шкатулки дїставали найбагатшї (Космінa О., електронний ресурс).

В кїнци XIX на початку XX ст. жїнки почали масово носити каблочки з вибитим орнаментом чи гравюрою. Заможнї українки носили каблочки з дорогочїнним камїнням та масивнї за розмїром. Вибираючи аксесуар керувалися не тїльки особистими уподобаннями, а звертали увагу на народну символїку. Саме за каблочками можна було дїзнатися статус молодїцї. Якщо дївчина носила сїбнї каблочку на лївїй руцї – вона вїльна і готова до замїжжя, на правїй – вже засватана. Жїнка, яка одягала золоту каблочку на праву руку була замїжня, а на лїву – розведена. Але якщо на однїй руцї було двї каблочки, то жїнка була вдовою. Найчастїше каблочки прикрашали синїм камїнцем за назвою бїрюза, якїй приписували магїчнї властивостї, тому каблочку з бїрюзою носили зарученї дївчата, хлопцї яких були вїйськовими, мольфари та вїдьми, оскїльки цей камїнь мїг вберегти їх добрї сили вїд зла. Каблочка з бїрюзою означала велику тугу за нареченим-козаком (Попелюк Р., електронний ресурс).

Отже, традицїйнї прикраси українок кїнця XIX – початку XX ст. стали осучасненими, а декї з них є реплїками тих, якї красувались на прабабусях. Кожна прикраса мала своє особливе значення в життї українцїв, якї вкладали в них свїй сакральний змїст, свою їсторїю й душу. Етнїчнї прикраси – це сучасний тренд, спосїб їдентифїкацїї, генетичний культурний код українськї нацїї.

Список використаних джерел

Вовк Ф. К. Студїї українськї етнографїї та антропологїї: нова редакцїя; передм. Таран О. Г.; прим. Таран О. Г., Маховськї С. Л., Буйськїх Ю. С.; упоряд. Савчук О. О. Харкїв: Видавець Савчук О. О., 2015.

Врочїнська Г. В. Українськї народнї жїночї прикраси XIX – початку XX столїть. Кїїв: Родовїд, 2007.

Воропай О. І. Звичай нашого народу. Етнографїчний нарис. К.: Веселка, 2005.

Космінa О. Змїйки, лунницї, телїпони: якї сережки носили українки понад 100 рокїв тому, сайт «Локальна їсторїя» URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/strii/zmiiki-lunnitsi-teliponi-i-aki-serezhki-nosili-ukrayinki-ponad-100-rokiv-tomu/>

Попелюк Р. «Ої, надїну я сережки і добре намисто». Що прикраси могли розповїсти про українок, сайт «Локальна їсторїя» URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/oi-nadinu-ia-serezhki-i-dobre-namisto-shcho-pro-ukrayinku-rozpovidali-prikrasi/>

* * *

ПЕРЕДУМОВИ УКЛАДАННЯ ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ

60-ті рр. XVI ст. стали періодом важливих змін для українських земель. Вони були пов'язані з об'єднанням Польського королівства і Великого князівства Литовського в єдине державне утворення. Вплив геополітичних умов, таких як загрози від Османської імперії та інших сусідніх держав, зумовлював потребу в об'єднанні для зміцнення обороноздатності та забезпечення безпеки (Люблінська унія 1569. Електронна бібліотека..., 2024). Для вирішення внутрішніх конфліктів між різними соціальними групами, такими як шляхта та коронна влада, необхідне було мирне врегулювання. Розвиток економічних відносин та торгівлі мав за мету зміцнення економічної стабільності та підвищення благополуччя. Культурні зв'язки та спільна історична спадщина сприяли формуванню єдиного ідентичного простору та інтересів. Створення сильного союзу відображало б політичні амбіції для зміцнення власних позицій у Європі. Тиск з боку інших європейських держав підтримував ідею уніфікації для забезпечення балансу сил у регіоні. Об'єднання держав стало б відповіддю на спільну загрозу зовнішнім ворогам. Стабільність та порядок були ключовими факторами для мирного розвитку країн-учасниць та підвищення життєвого рівня населення. Прагнення до забезпечення релігійної свободи та запобігання релігійним конфліктам у контексті різноманіття християнських конфесій в регіоні стало однією з ключових мотивацій для об'єднання. Ці різноманітні фактори об'єднання відображали складний політичний, економічний, соціальний та культурний контекст того часу (Шурхало Д., 2024).

У процесі утворення унії відбулася важлива взаємодія різних чинників, серед яких значиме місце зайняла ідея прагматизму, що полягала в раціональному розумінні переваг об'єднання. Крім того, велику роль відіграла необхідність соціальних реформ та впровадження спільних соціальних та правових стандартів для забезпечення справедливості та стабільності. Наявність схожих етнічних та мовних характеристик серед держав-учасниць сприяли формуванню спільної ідентичності та зближенню. Активна дипломатична діяльність та переговори між керівництвом держав-учасниць спрямовувалися на пошук компромісів та укладання угод для створення унії. Вплив ідеологій та ідеологічних рухів, таких як націоналізм, республіканство або монархізм, також не можна недооцінити, оскільки вони підтримували ідею уніфікації (Люблінська унія 1569. Електронна бібліотека..., 2024). Потреба в політичній стабільності також була актуальною, оскільки держави вели боротьбу за неї, що сприяло пошуку спільних рішень та укладанню угод між ними (Мицик Ю., 2014. С. 380).

Окрім цього було відчуття відповідальності за вирішення спільних проблем, таких як епідемії, голод, важливість зміцнення взаємних культурних зв'язків, захисту і збереження культурної спадщини для підтримки міжнародної співпраці та безпеки. Держави-учасниці Люблінської унії розуміли свою

спільну історичну долю та відповідальність перед майбутніми поколіннями (Шурхало Д., 2024).

Політична прагматичність також відіграла важливу роль, оскільки країни розуміли, що укладання Люблінської унії є стратегічно доцільним кроком для забезпечення майбутньої стабільності, процвітання та безпеки. Вони реагували на міжнародні тенденції та зміни у міжнародній політиці, що стимулювало пошук спільних рішень та укладання союзницьких угод.

Отже, потреба в реформах в різних сферах, таких як адміністративна, економічна, військова, релігійна, культурницька та ін., були тими факторами, що спонукали держави-учасниці (Польське королівство, Велике князівство Литовське й українські землі у їх складі) до співпраці та укладання союзу.

Список використаних джерел

Люблінська унія 1569. Електронна бібліотека / Інститут історії України. URL: <http://surl.li/rpewv> (дата звернення: 15.03.2024).

Мицик Ю. Люблінська унія 1569. Енциклопедія історії України. Київ : Наукова думка, 2014. Т. 6 .

Шурхало Д. Люблінська унія: як українці змінили «прописку» з литовської на польську. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30027589.html> (дата звернення: 15.03.2024).

*Запара Данило, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – асистент Пуголовок Ю. О.)*

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ГОНЧАРНИХ КЛЕЙМ

Гончарство, як одне з найдавніших ремесел людства, що не лише відображає багату культурну спадщину, але й зберігає у собі низку цікавих елементів і таємниць. Однією з них представлені гончарні клейма на денцях глиняного посуду, історія досліджень яких - це шлях, що відображає не лише зростання зацікавленості у самому гончарстві, але й розвиток методів їх аналізу. Дослідження клейм є доволі дискусійним питанням серед дослідників, що намагаються пролити світло у роз'ясненні важливих питань їх функціонального та семантичного призначення.

Наразі, можна простежити різні етапи розвитку досліджень гончарних клейм, від перших публікацій, які нараховували одиничні матеріали, до чисельних робіт з окремою інтерпретацією.

Вперше увага на клейма, була звернута у середині XIX ст. археологом К.П. Тишкевичем, який зіставив їх зі знаками на товарних пломбах з Дрогочину, приписуючи їм ятв'язьке походження. Зображення на днищах посуду він пов'язував з язичницькою символікою, надаючи їм символічне та релігійне значення (Рыбаков, 1948, с. 175).

На противагу опублікованій статті Тишкевича, того ж року була висунута протилежна думка українського етнографа і славіста О.О. Котляревського. Появу клейм він надавав більш раціоналістичне значення, пов'язуючи їх з інститутом приватної власності. Тобто, відносив клейма до знаків власності або знаків ремісників, як продукції фабричного виробництва (Троцька, 2001, с. 74).

Його думку підтримав О.С. Уваров зазначивши у своїй статті, що гончарні клейма належать до знаків майстрів (Рыбаков, 1948, с. 175). Цієї ж думки дотримувався М.П. Кучера, який вважав зображені знаки, певною мірною продукції окремого гончара (Кучера, 1960, с. 122-123). О.О. Мансуров, писав, що ставлення клейма на посуді, являє собою доволі пізні явище і пов'язане з виробництвом гончарного посуду, що йшов на продаж (Мансуров, 1947, с. 293).

У 1902 році на основі матеріалів Гньоздовських курганів В.І. Сізов виступив із захистом релігійно-символічного значення гончарних клейм, аргументуючи порівняно невеликим її накопиченням (лише 15% судин) (Козловська, 1926, с. 7). Однак треба зазначити, що співвідношення клеймованих і неклеймованих судин може бути різним. З критикою до версії В.І. Сізова виступила В. Є. Козловська, яка відкинула символічно-релігійне значення клейм, а ототожнення деяких з сонячними символами вважала оманливим. Вона припустила, що тавра (або клейма) робили тільки найкращі майстри (Козловська, 1926, с. 9-14). Проте таке припущення викликає сумніви, наявністю клейм і на недбалому посуді. Для прикладу: знайдені під час розкопок 1955 року в Києві на вул. Володимирській №7/9 скарб на недбало виготовленому посуді з клеймом, був наповнений золотими і срібними прикрасами (Шовкопляс, 1964, с. 70).

Проаналізувавши вже існуючі теорії появи рельєфних знаків на денцях, чималий внесок у їх дослідження зробив Б.О. Рыбаков. Він підтримував версію про використання клейм, як виробничих знаків ремісників, зображення яких ускладнювалося у зв'язку з переходом гончарної справи у спадок від батька до сина (Рыбаков, 1948, с. 363-367). До цієї думки приєднався і М.К. Каргер (Каргер, 1958, с. 444). Однак, наразі складно простежити поступове ускладнення знаків на днищах посудин. Вивчаючи клейма, можна помітити різні варіанти одного зображення, наприклад: два концентричних кола, хрест, коло тощо (Шовкопляс, 1964, с. 70).

Для княжих знаків (двозубця і триденсу), які відрізнялися від символіко-магічних знаків персоніфікованими і складнішими обрисами було приділено окреме дослідження. Б.О. Рыбаков висунув гіпотезу про те, що ці зображення відображають взаємовідносини князя з його майстром, який був частиною князівського господарства (холопом) (Рыбаков, 1940, с. 248-250). В підтримку цієї точки зору висловилася польська дослідниця З. Колос-Шафранська, яка вважає, що окрім князівських знаків на гончарному посуді, присутні і боярські, оскільки ремісники були залежними не тільки від князів, а й від бояр (Шовкопляс, 1964, с. 70-71).

Отже, гіпотеза висунута О.О. Котляревським і детально досліджена Б.О. Рыбаковим набула загального визнання, проте не могла бути до кінця вирішеною. Нові матеріали давньоруського гончарного виробництва дали багато нових фактів. При вивченні західнослов'янської кераміки у 1952 році дало можливість чеському археологу К. Черногорському припустити, що клейма на денцях кераміки є знаками не майстрів, а самих замовників на їх вимогу (Розенфельдт, 1963, с. 123). Всебічно це питання було розглянуто і доповнено Р.Л. Розенфельдтом. На його думку клейма вирізалися за проханням замовника на змінній підставці, яка кріпилася на крузі. Сама ж підставка могла

повторно використовуватися на замовлення для конкретної сім'ї (Розенфельдт, 1963, с. 125).

До протилежної точки зору про наявність гончарних клейм на базі десятилітніх досліджень П.П. Толочко прийшов до висновку, що зображення були не знаками майстрів, а магічними символами – оберегами, що захищали продукції майстра від початку виробництва до реалізації їх на ринку. Таким знаком ремісник помічав посудину кожної партії, а для наступної вирізав новий знак, який різнився незначними деталями (Толочко, 1981, с. 295-298).

Цікава гіпотеза була висунута В.Д. Гупало щодо призначення клейм на посуді. Масове розповсюдження гончарних клейм співпадає з веденням християнства на Русі, з яким язичництво поступово трансформувалося і видозмінило важні обрядові обставини. Саме ці процеси вплинули на ідейне навантаження клейм, символіка яких відображала усі ці процеси. Самі гончарні клейма були представлені символами двох віровчень, а гончарний посуд міг використовуватися під час релігійних обрядів на свята (Гупало, 2001, с. 30-31).

Як вже було зазначено, розповсюдження клейм співпадає з появою християнства на Русі, починаючи з X по XII ст., проте, вже в XIII ст. вони зустрічаються рідше, а в XIV ст. майже зникають. Причиною цього, дослідники вважають в запровадженні нової технології, а саме перехід від ручного гончарного круга до використання в гончарному виробництві «швидкоротаційного», за якою денце зрізали ниткою (Терський, 2006, с. 141; Гупало, 1985, с. 236).

Чимало робіт дослідниками було зроблено, задля типології залишків рельєфних зображень на території давньоруських поселень та городищ. М.П. Кучерою за матеріалами із літописного Плісеська було проведена робота по систематизації клейм (Кучера, 1960), дещо розвинуту версію була розроблена В.Д. Гупало і М.О. Ягодинською (Гупало, 1985; Ягодинська, 2000). Також знахідки були охарактеризовані О.В. Колибенко з Переяслава-Руського, (Колібенко, 1994, с. 44-46). Не раз велися спроби класифікувати гончарні клейма. Однак єдиної, більш-менш уніфікованої класифікаційної схеми поки що не розроблено (Гупало, 1985, с. 236).

Отже, у контексті дослідження гончарних клейм на території давньоруських поселень і городищ виникла різноманітність гіпотез та тлумачень їхнього призначення та символіки. Починаючи від припущень про відображення релігійно-символічного значення і закінчуючи тлумаченням клейм як знаків-оберегів гончара. Проте, серед усіх гіпотез немає єдиної, що б здобула загального визнання та не суперечила б іншим дослідженням. Кожна з пропозицій має свої аргументи та докази, однак вони залишаються предметом подальших досліджень та обговорень. Більшість дослідників зосереджуються на систематизації та класифікації клейм, але досі не було розроблено уніфікованої схеми класифікації, яка б задовольняла всі сторони дослідження. Таким чином, питання призначення та символіки гончарних клейм залишається відкритим та потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел

Гупало В.Д. Гончарные клейма Прикарпатья и Западной Волыни (опыт систематизации). *СА. № 4.* 1985. С. 236-242.

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

- Гупало В.Д. Раннесредневековые гончарные клейма (к дискуссии о назначении). *Российская археология*, 2001. № 1. С. 27-36.
- Каргер М.К. М.К. Каргер: Древний Киев - Очерки по истории материальной культуры древнерусского города. (Том 1). изд. АН СССР. 1958. 579 с.
- Колибенко О.В. Гончарні клейма з Переяслава-Руського. *Родовід*. 1994. № 7. С. 44-46.
- Козловська В. Таврований посуд слов'янської доби. Науковий збірник за 1926 рік. Державне товариство України, 1926. – Т. 21. – С. 12 – 13.
- Кучера М.П. Гончарные клейма из раскопок древнего Плеснеска. *Краткие сообщения Института археологии АН УССР*. – К. 1960. – Вып. 10. – С. 118-123.
- Мансуров А.А. Старорязанские и пронские гончарные клейма. *СА*. 1947. Вып. 8. С. 293-298.
- Рыбаков Б. А. Знаки собственности в княжеском хозяйстве Киевской Руси X—XII вв. *Советская Археология*. № 6, 1940. С. 227-257.
- Рыбаков Б. А. Ремесло Древней Руси. М.: Издательство Академии наук СССР. 1948. 792 с.
- Розенфельд Р. Л. К вопросу о гончарных клеймах. *СА*, 1963. №2. С. 121-130.
- Терський С.В. Лучеськ X-XV ст.: Монографія. Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2006. 252 с.
- Троцька В. Таврований давньоруський посуд. *Український керамологічний журнал*. Опішне: Українське народознавство, 2001. №1. С. 74–75.
- Толочко П.П. Гончарное дело. Новое в археологии Киева. К., 1981. С. 284-300.
- Шовкопляс Г.М. Знаки на давньоруському посуді з Києва. *Археологія*, 1964, вип. XVII. С. 56-73.
- Ягодинська М.О. Давньоруські клейма Західного Поділля. *Археологічні студії*. Львів, 2000. Вип. 1. С. 283-296.

*Земляний Віталій, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*

РОЛЬ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ІСТОРІЇ У ФОРМУВАННІ ЄДНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Постановка проблеми. У сучасному світі, охопленому стрімкими змінами та глибокими трансформаціями, формування національної пам'яті та громадянської ідентичності стає важливим освітнім напрямом. Зміни в політичній, економічній та культурній сферах життя висувають перед українським суспільством завдання не лише адаптації до нових реалій, але й збереження та переосмислення власного історичного досвіду.

Актуальність розгляду теми формування національної пам'яті та громадянської ідентичності учнів у шкільному курсі історії визначається кількома аспектами. По-перше, у контексті глобалізації та взаємодії різних культур національна ідентичність стає ключовим чинником самоідентифікації та збереження унікальності кожного суспільства. По-друге, розвиток інформаційних технологій та доступ до різноманітної інформації накладають

виклик на традиційні методи навчання історії, вимагаючи вдосконалення педагогічного підходу для забезпечення якісного освітнього процесу.

Суспільство стикається із потребою не лише передачі об'єктивних фактів минулого, але й розвитку критичного мислення та розуміння різних поглядів на історію. Важливо враховувати різноманітність культур і підходів до історії, щоб виховати у молодого покоління повагу до власної спадщини та оцінки різноманіття світового культурного досвіду.

Метою дослідження є спроба аналізу шкільного курсу історії у контексті формування єдності української нації.

Виклад основного матеріалу. Ідентичність особи є широким поняттям, дослідженням якого переймаються соціальні психологи, філософи і педагоги. Під поняттям «ідентичність особи» розуміємо всю різноманітність ототожнень людини із соціальними взірцями, ідеалами, кумирами, великими і малими групами, нормами, психологічними типами людей, іншими людьми, їхніми ролями, статусами тощо. Формування ідентичності як складного особистісного утворення відбувається впродовж життя та під впливом різних чинників.

Історія, як шкільний навчальний предмет, відіграє ключову роль у формуванні національної пам'яті та громадянської ідентичності, адже є не тільки хроніком подій минулого, але й могутнім інструментом для конструкції та утвердження колективної свідомості нації.

По-перше, історія створює невід'ємний зв'язок із минулим, надаючи суспільству змогу розуміти своє походження, традиції та цінності. Вивчення подій дозволяє кожному членові спільноти відчувати свою причетність до того чи іншого історичного контексту. Це стимулює відчуття належності та спільності, яке є ключовим у формуванні єдності нації.

По-друге, історія є засобом передачі інформації про значущі події та постаті, які вплинули на формування національного характеру. Шляхом вивчення історії, учні отримують можливість аналізувати та оцінювати не лише досягнення, але й помилки, вчаться визначати цінності, які вони бажають утримувати та розвивати в сучасному суспільстві.

По-третє, історія допомагає сформувати громадянську ідентичність, надаючи учням знання про власну культурну спадщину та роль своєї нації в світовому контексті. Історична наука вчить повазі до різноманіття, розвиває толерантність та вміння бачити себе як частину глобального співтовариства.

Усе це підкреслює важливість історії у процесі формування особистої та колективної ідентичності. Історія стає не лише навчальним матеріалом, але і ключовим чинником виховання громадян, свідомих своєї ролі в історичному, культурному та соціальному розвитку нації (Бех, 2017, с. 22).

Процес засвоєння історичних знань має значущий психолого-педагогічний аспект, оскільки відбувається в умовах взаємодії між учителем та учнем, ураховуючи особливості психіки та розвитку кожної дитини. Однією з ключових задач є створення такого навчального середовища, яке сприяє ефективному засвоєнню історичних знань і розвитку критичного мислення.

Психологічний аспект включає розуміння того, як учні сприймають інформацію про минуле, як вони реагують на різні аспекти історії, і як це впливає на їхні власні переконання та «ідентифікацію себе». Важливо

враховувати різноманітність індивідуальних стилів навчання, темпів усвідомлення інформації та емоційного відгуку на історичні факти.

Педагогічний аспект полягає у використанні методів та стратегій, спрямованих на підвищення ефективності навчання історії. Вчителі повинні враховувати різні педагогічні підходи, такі як інтерактивні уроки, застосування візуальних засобів, використання історичних джерел, ролевих ігор, які створюють цікаве та пізнавальне середовище (Бех, 2013, с. 34).

Важливо враховувати принцип диференціації та індивідуалізації. Кожен учень має унікальний набір здібностей, рівень засвоєння матеріалу та особисті інтереси. Вчителі повинні підходити до навчання з урахуванням цих особливостей, створюючи індивідуальні завдання, проекти та дослідження, що сприяють зрозумінню історії через призму кожного конкретного учня (Журба, 2019, с. 55).

Учні повинні розуміти реалії глобального світу: як їхній національний досвід впливає на світову історію, і навпаки. Педагогічні стратегії повинні сприяти формуванню глобальної свідомості, розвивати вміння розглядати події в історичному контексті світової спільноти. Загалом, оптимальні педагогічні стратегії для формування національної свідомості полягають у врахуванні індивідуальних особливостей учнів, активному залученні їх до навчання, використанні сучасних технологій, наголошенні на взаємодії та глобальному контексті історії (Степаненко, 2002, с. 102).

Висновки. Правильно спроектований та реалізований шкільний курс історії може ефективно впливати на формування в учнів національної пам'яті та громадянської ідентичності. Діти повинні розуміти важливість своєї ролі у сучасному суспільстві та виявляти активну громадянську позицію.

Список використаних джерел

- Бех, І. Д.. Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*, №4 (81), 2013. С. 42–49.
- Бех, І. Д.. Інноваційна виховна технологія : сутнісні положення і шляхи реалізації. *Педагогіка і психологія*, №1. 2014. С. 12–17.
- Бех, І. Д., Журба, К. О. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа українських Карпат*, №16. 2017. С. 24–33.
- Журба, К. О., Бех, І.Д., Докукіна, О.М., Федоренко, С.В., Шкільна, І. М. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: монографія. Київ. 2019. 244 с.
- Степаненко, В. Етнос – демос – поліс: етнополітичні проблеми соціальної трансформації в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, №2. 2002. С. 102–121.

* * *

ОСОБЛИВОСТІ РОМАНСЬКОГО СТИЛЮ У КУЛЬТОВІЙ АРХІТЕКТУРІ

Вивчення особливостей романського стилю у культовій архітектурі є надзвичайно актуальним в контексті сучасного дослідження архітектурних течій та їх впливу на сучасну архітектурну практику та сприйняття історичного досвіду. Романський стиль, який процвітав у Європі в період з XI до XII століття, представляє собою важливу частину культурної спадщини і має значний вплив на сучасну архітектуру та дизайн.

Перш за все, вивчення особливостей романського стилю у культовій архітектурі дозволяє нам краще розуміти та оцінювати вплив досліджуваного періоду на подальший розвиток архітектурних течій. Романські храми, собори та інші культові споруди відображають характерні риси даного стилю, такі як грандіозність масштабів, використання аркад, розмаїття декоративних елементів тощо. Зазначені архітектурні прийоми та дизайнерські рішення і нині знаходять відображення в сучасних будівлях, що посилює актуальність пропонованого дослідження.

Мета даної статті полягає у систематизації та аналізі особливостей романського стилю у культовій архітектурі з метою розкриття його значення та впливу на сучасну архітектурну практику. Водночас, нами проведено дослідження основоположних архітектурних рис романського стилю у культовій архітектурі, включаючи масштаби, форми, декоративні елементи та конструкційні особливості.

Варіації романської архітектури можна виявити як у церковних, так і у світських спорудах, і характеризуються великою масивністю та вражаючою силою. Досліджуваний архітектурний стиль ґрунтується на використанні масивних стін або їхніх сегментів, відомих як пірси, для перенесення навантаження конструкції, замість того, щоб використовувати арки, колони, склепіння та інші елементи для розподілу ваги. Це призводить до того, що стіни набувають вражаючої масивності, що створює відчуття надійної сили. Романський стиль також характеризується наявністю арок, віконних прорізів, аркад, колон, склепінь та дахів. Незважаючи на загальну наявність зазначених архітектурних елементів, романська архітектура відрізняється тим, яким чином вони використовуються та представлені. Наприклад, матеріали, з яких виготовлені стіни, можуть різнитися, а форма арок та віконних прорізів може бути різноманітною. У пізніших виразах романської архітектури також можна спостерігати особливості, які не були характерні для ранніх форм (Цебрій, 2010, с.13).

У романській архітектурі застосовувалися різноманітні будівельні матеріали, що варіювалися в залежності від місцевих ресурсів каменю та місцевих будівельних традицій по всій Європі. Наприклад, в Італії, Польщі, значній частині Німеччини та деяких частинах Нідерландів була популярна цегла. В інших регіонах широко використовувалися вапняк, граніт та кремій. Будівельний камінь часто застосовувався у вигляді невеликих нерегулярних

фрагментів, закладених у товстий розчин. У ранній частині періоду гладка ясенова кладка не була типовою рисою стилю, однак вона зустрічалася там, де був доступний легко оброблений вапняк.

Характерною особливістю романської архітектури, як у церковних, так і у цивільних спорудах, є наявність пар арочних вікон або аркадних прорізів, які розділені стовпом або колонією і часто розміщені всередині більшої арки. Очні вікна були широко поширені в Італії, особливо у фасадному фронтоні, а також зустрічалися в Німеччині. У пізніших романських церквах можна зустріти колісні або трояндові вікна з вирізаними ажурними візерунками. Крім того, деякі романські будівлі, такі як Осінський собор у Франції та кафедральний собор у Монреалі на Сицилії, відзначаються широким використанням загострених арок (Романська архітектура).

У монастирських комплексах, зазвичай, аркада складається з одного етапу, який представляє собою послідовність арок або аркад, що ділять простір на історії або секції. У церквах, зокрема, коли аркада розділяє неф (центральний коридор церкви) і проходи, вона зазвичай має два етапи. Під час розміщення високих віконних прорізів у верхньому рівні, відомих як clerestory, вони формують третій етап, що піднімається вище. У великих масштабах аркади мають значну структурну вагу, оскільки вони підтримують важливі частини будівлі. Проте вони також мають декоративну функцію, прикрашаючи як внутрішній, так і зовнішній простір споруди. Зовнішні аркади, які іноді називають "сліпими", представляють собою архітектурну деталь, за якою зазвичай розташована тільки стіна або вузький прохід, не відкриті на зовнішній простір.

Хоча простінки в романській архітектурі переважно мають прямокутну форму, вони часто можуть бути складними, з напівсегментами великих порожнистих колон на внутрішній поверхні, які підтримують арку, і групою згортаних менших валів, що ведуть до молдинги арки. Пірси, які виникають на перетині двох великих арок, наприклад, тих, що знаходяться під перетином нефа і трансепту, зазвичай мають хрестоподібну форму, кожна зі своїм опорним прямокутним пірсом, перпендикулярним до іншого.

У романській архітектурі колони використовувалися різноманітно залежно від будівельного матеріалу та декоративного стилю, що призводило до різних варіацій. В Італії значна кількість античних римських колон була збережена й використана повторно в інтер'єрах і на портиках церков. У більшості регіонів Європи романські колони були масивними, підтримуючи товсті верхні стіни з невеликими вікнами і іноді важкими склепіннями. У випадках, де потрібні були масивні колони, як, наприклад, у соборі Дарема, вони були зведені з ясенової кладки з порожнистою сердцевиною, заповненою орнаментом. Ці величезні незвужені колони часто були прикрашені надрізними орнаментами (Передерій, 2015, с. 85).

Однією з загальних характеристик романських будівель, яка спостерігається як у церквах, так і в аркадах, що відокремлюють великі внутрішні простори замків, є чергування пірсів і колон. Найпростіша форма цього чергування - колона між кожним прилеглим пірсом, а іноді стовпці розміщуються у кількості двох-трьох. Однак часто композиція ускладнюється

за допомогою складних форм причалів, щоб чергування відбувалося не з пірсів і колон, а скоріше з простінків абсолютно різних форм.

Листяний коринфський стиль став джерелом натхнення для багатьох романських стовпів, проте точність їх вирізання залежала від наявності оригінальних зразків. Стовпи італійських церков, таких як Пізанський собор або церква Сант'Алессандро в Лукці, а також в південній Франції, набагато ближче до класичної форми і стилю, ніж ті, які можна зустріти в Англії.

У романських будівлях переважно використовувалися дерев'яні покрівлі у простій формі, стяжні балки або форми королівського стовпа. Кроквяні дахи іноді мали дерев'яні перекриття в три секції, подібні до тих, які можна побачити в соборах Елі та Пітерборо в Англії. Зазвичай в церквах проходи були покриті склепінням, але неф може бути покритий деревиною, як у випадку Пітерборо та Елі. В Італії були популярні відкриті дерев'яні дахи, часто поєднані зі стяжними балками та склепіннями, а деревину часто прикрашали, як, наприклад, у церкві Сан-Мініато аль Монте у Флоренції (Вечерський, 2006, с. 142).

Склепіння з каменю або цегли приймали різноманітні форми й демонстрували помітний розвиток протягом романського періоду, переростаючи в загострену, ребристу арку, яка стала характерною для готичної архітектури.

Таким чином, дослідження особливостей романського стилю дозволяє глибше зрозуміти культурні та архітектурні впливи на території України доби Середньовіччя. Романська архітектура, хоч і поширювалася переважно у Західній Європі, мала свій вплив і на українських землях. Разом з тим, аналіз особливостей романського стилю у культовій архітектурі допомагає відтворити історичний контекст архітектурних об'єктів, які збереглися на території України. Вивчення даних споруд дозволяє краще зрозуміти історичну динаміку розвитку архітектурних стилів на українських землях, а також їх роль у формуванні національної архітектурної ідентичності. Окрім того, отримані результати дослідження підкреслюють важливість вивчення та збереження цінної архітектурної спадщини, яка сприяє розумінню та відчуттю історичного та культурного досвіду нації.

Список використаних джерел

Вечерський В.В. Курс історії архітектури. Методичний посібник з дисципліни «Всесвітня історія архітектури» для студентів мистецтвознавчої спеціалізації вищих навчальних закладів. К.: Видавництво Інституту проблем сучасного мистецтва, 2006. 300 с.

Передерій І.Г. Історія української культури: навч. посіб. для студентів усіх напрямів підготовки денної та заочної форм навчання / І.Г.Передерій, О.В.Тевікова, А.В.Нарадько; за ред. І.Г.Передерій. Полтава: ПолтНТУ, 2015. 274 с.

Романська архітектура. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 19.02.2024).

Цебрій І.В. Романський художній стиль у мистецтві Середньовічного Заходу: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Полтава: ПНПУ, 2010. 69 с.

* * *

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Учитель історії виконує роль не тільки історика, але й наставника, провідника в світ минулого, де відкриваються відповіді на питання, щодо національної належності та ідентичності. Головна задача педагога донести учням не тільки курс навчання історії, а й дати зрозуміти сутність держави та нації, до якої вони належать і в якій вони будуть будувати своє майбутнє. Тільки так учні можуть зрозуміти свою національну самосвідомість та передати її майбутнім поколінням. Завдяки вчителю історії молоде покоління може мати уявлення про своє минуле, адже без минулого не може бути майбутнього.

Проте необхідно говорити про наявність суперечностей та розбіжностей у різних історіографічних підходах щодо подання історії, які можуть призводити до викривлення засадничих принципів формування національної пам'яті. Із-поміж них назвемо такі:

- Суб'єктивність інтерпретації. Схильність учителів та авторської змістової частини підручників до суб'єктивної інтерпретації історичних подій, що може впливати на формування в учнів об'єктивного уявлення.

- Політизація історії. Втручання політичних чинників у процес формування шкільного курсу історії, що може призводити до політизації подачі матеріалу та відбитку певного політичного впливу (Олійник, 2011, с. 37).

- Відсутність інтерактивності. Недостатнє використання інтерактивних методів і засобів в навчальному процесі, які сприяють активному залученню учнів до процесу навчання історії та формуванню національної ідентичності (Білоус, 2022, с. 58).

- Недостатня розлогість матеріалу. Обмежений обсяг курсу історії, що може призводити до поверхневого ознайомлення учнів з історичними фактами та недостатнього їх аналізу.

- Відсутність порівняльного підходу. Неприсутність порівняльного аналізу історій інших народів, що може обмежити розуміння учнів про взаємозв'язок своєї історії з історією інших націй (Галенко, 2012, с. 114).

- Сучасний контекст. Вплив сучасних подій та тенденцій на інтерпретацію історії, що може змінювати сприйняття учнями минулого.

- Міфологізація подій. Можливість міфологізації та ідеалізації певних подій чи персоналій в історії, що впливає на об'єктивність вивчення. Розв'язання цих проблем передбачає не лише акцент на об'єктивності та комплексності навчання історії, але й впровадженні інноваційних методів, що підтримають інтерактивний та критичний підхід учнів до вивчення історії своєї держави (Олійник, 2011, с. 123).

Основними завданнями щодо формування національної свідомості учнів можуть бути нижче перераховані.

- Історичні проєкти. Запропонувати учням створення історичних проєктів, де вони досліджуватимуть важливі події чи постаті історії своєї країни та їхній вплив на формування національної ідентичності.

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

- Рольові ігри. Організувати рольові ігри, де учні будуть інсценувати ключові події чи постаті, розвиваючи емпатію до історичних персонажів.
- Створення історичних наративів. Задавати завдання на створення особистих історичних прогнозувань учнями, щоб вони висловили свої власні рефлексії та переживання щодо минулого своєї держави (Гісь, 2022, с. 64, 86).
- Експерсії та польові роботи. Організувати експерсії до історичних місць і проводити польові роботи для прямого вивчення археологічних об'єктів і пам'яток.
- Проєкт «Моя Родина». Запропонувати проєкт «Моя Родина», де учні розповідатимуть про історію своїх родин, досліджуючи більше про свої корені.
- Соціально-культурні виставки. Організувати виставки, де учні можуть демонструвати свої творчі роботи та проєкти, що відображають національну спадщину та історію.
- Дослідницькі проєкти. Заохочувати учнів проводити дослідження з певної історичної теми, висловлювати свої висновки та враження (Міллер, 2009, с. 47).
- Історичні дебати. Організувати історичні дебати, де учні можуть висловлювати свої думки та аргументувати їх стосовно ключових історичних питань.
- Громадські проєкти. Залучати учнів до громадських проєктів, спрямованих на вивчення та збереження історичних об'єктів і традицій.
- Міждисциплінарні підходи. Поєднувати вивчення історії з іншими предметами, такими як література, мистецтво та географія, для глибшого розуміння контексту та взаємодії подій (Олійник, 2011, с. 92).

Учителі історії повинні: формувати в учнів усвідомлення того, що вони є частиною українського народу, що має свою особливу історію, культуру, традиції; розвивати в учнів почуття гордості за свою країну, її історію, культуру, народ; генерувати в учнів готовність до захисту своєї держави, її територіальних кордонів, її інтересів (Галенко, 2012, с. 114.).

Виконання таких завдань передбачає об'єктивність оцінювання учнів, відображення ними рівня розуміння та усвідомлення історичних подій та їхній вплив на національну ідентичність (Методичні рекомендації).

Під поняттям «національної пам'яті» розуміємо сукупність історичних подій, особистостей, традицій, цінностей, які є важливими для певного народу, яка формується впродовж багатьох століть і передається від покоління до покоління. Поняття «громадянської ідентичності» відображає почуття належності до певної держави, народу, культури, яка формується на основі спільних цінностей, традицій, історії (Галенко, 2012, с. 94).

Шкільний курс навчання історії має важливе значення у формуванні національної пам'яті та громадянської ідентичності учнів, адже створює можливість для учнів в ознайомленні з історією свого народу, розумінні його особливостей, формуванні власної позиції щодо минулого та сьогодення країни.

Висновки. Застосування різних форм, методів, прийомів і засобів навчання, спрямованих на розвиток критичного мислення, сприяє не лише збагаченню знань учнів, але й формуванню критичної освіченості та розуміння різних точок зору на історичні події. Зміст курсу історії повинен бути адаптований до запитів та інтересів учнів, щоб створити зв'язок між минулим

та їхнім сучасним життям, сприяючи активному залученню до процесу навчання. Розуміння психологічних аспектів формування історичної свідомості, таких як емоційний зв'язок із історією, допомагає вчителям створити сприятливе середовище для ефективного навчання. Залучення учнів до самостійних досліджень, проєктів та виставок сприяє їхньому особистому зануренню у вивчення історії та розвитку власної національної ідентичності. Системний підхід до вивчення історії, включаючи порівняльний аналіз історії різних народів та врахування суспільного контексту, сприяє глибокому та повному розумінню історії учнями. Важливо стимулювати громадянську позицію учнів, сприяючи розумінню їхньої ролі у формуванні сучасного суспільства на основі історичного досвіду.

Список використаних джерел

- Білоус О. М. Навчальна історія України: теорія та методика викладання: підручник для студентів педагогічних закладів вищої освіти. Київ: Знання, 2022. 367 с.
- Галенко М. М. Формування громадянської свідомості та патріотизму учнів у процесі вивчення історії України: монографія. Київ: Науковий світ, 2012. 232 с.
- Гісь О. В., Гісем О. О., Мартинюк О. О. Історія України: підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Генеза, 2022. 304 с.
- Методичні рекомендації щодо викладання історії, основ правознавства, громадянської освіти та курсів духовно-морального спрямування у 2022/2023 навчальному році (лист Міністерства освіти і науки України від 22.06.2022 № 1/11-5943).
- Міллер Т. Р. Історія та пам'ять: у пошуках європейської ідентичності. Київ: Темпора, 2009. 368 с.
- Олійник О. В. Формування громадянської свідомості та патріотизму учнів у процесі вивчення історії України: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 224 с.

*Кравець Олександр, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ШКІЛЬНИХ УМОВНО-ГРАФІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

Процеси глобалізації сприяли зростанню значимості умовно-графічної наочності в освітньому процесі. Застосування сучасних умовно-графічних засобів навчання не тільки підвищує ефективність навчання історії, а й готує учня до життя у глобальному інформаційному суспільстві, де винятково важливі навички критичного мислення, аналізу інформації, а також здатність постійно навчатися новому. Метою дослідження є порушення проблеми класифікації шкільних умовно-графічних засобів навчання історії. У статті спробуємо окреслити основні напрями щодо класифікації умовно-графічної наочності, розкрити поняття «умовно-графічної наочності» та визначити її значимість відповідно до Стандарту базової середньої освіти.

Специфіка історії як навчального предмету полягає в тому, що з трьох основних видів наочності – предметної, образотворчої та умовно-графічної, дві останні застосовуються у навчанні найчастіше. За Стандартом базової середньої освіти робота з умовно-графічною наочною посідає важливе місце у формуванні ключових і предметних компетентностей. Стандарт також визначає загальні та конкретні результати навчання, пов'язані із цим видом наочності. У громадянській та історичній освітній галузі створення візуальних повідомлень (в тому числі графіків та діаграм) є складовою інформаційно-комунікаційною, а перетворення інформації з однієї форми в іншу – математичною компетентністю. Учень 7–9 класів має орієнтуватися в соціально-історичному просторі, зокрема вміти перетворювати інформацію з умовно-графічного матеріалу (в тому числі карт) в текстову форму і навпаки (Про деякі питання).

У широкому сенсі під поняттям «умовно-графічна наочність» розуміємо відображення історичного матеріалу мовою умовних знаків. Існують різні класифікації наочних засобів навчання, що можуть розширювати або звужувати коло засобів, які відносять до умовно-графічних.

Історичні карти й картосхеми доцільно винести в окрему групу картографічних наочних засобів, а до умовно-графічних відносити виключно креслярські наочні засоби, що відповідають на питання «як?» і розкривають внутрішні ознаки, а також взаємозв'язки історичних явищ. Водночас можна виділити ще й групу комбінованих наочних засобів, які поєднують можливості декількох груп. Безпосередньо до умовно-графічної наочності можна віднести графіки (показують еволюцію певних показників у часі); хронологічні стрічки (подібні до графіків тим, що теж демонструють розвиток у часовому просторі певного явища); діаграми (порівняння показників); схеми (відбивають історичну дійсність, використовуючи умовні знаки – лінії, стрілки чи геометричні фігури, інші особливі символи або ж взаємне розташування написів); таблиці (групування об'єктів, графічно організоване у певний порядок для кращого сприйняття); педагогічні малюнки (опорні схеми) (Желіба, 2003).

Деякі дослідники виділяють серед графічних засобів реалістичні (наприклад, рисунки), умовно-схематичні (діаграми і схеми), символічні (окремі символи і знаки) (Кохан, 2018, с. 164). У свою чергу знаки поділяють на ознаки (прикмети), іконічні (мають схожість з оригіналом), автономні (одиничні), символи (математичні, астрономічні тощо) і еталони (Ігнатенко, 2017, с. 114).

Отже, різні варіанти класифікацій засобів умовно-графічної наочності відмінні включенням або вилученням окремих засобів (карт, аплікацій, схематичних малюнків). Умовно-графічна наочність сприяє розвитку ключових і предметних компетентностей у школярів на уроках історії.

Список використаних джерел

Желіба О. В. Методичні засади використання умовно-графічної наочності у процесі навчання всесвітньої історії в 10–11 класах. автореф. дис. ... канд.пед. наук. : 13.00.02. Київ, 2003. 22 с.

Ігнатенко Г. В., Єрмоленко Є. І. Знаково-символічна наочність: сутність та класифікація. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки.* 2017. Вип. 1. С. 111–119.

Кохан Л. В. Особливості використання наочних засобів навчання в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 48(101). С. 161–167. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898>

*Кравцова Ірина, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КАРТОГРАФІЧНОЇ НАОЧНОСТІ У НАВЧАННІ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Навчання новітньої історії – це складний процес, що вимагає відповідних методологічних і методичних новацій. Традиційні методи навчання можуть бути обмежені у формуванні в учнів глибокого розуміння історичного процесу, здатності аналізувати історичні події у просторовому та часовому контексті. Це створює потребу в застосуванні на уроках сучасних інноваційних підходів, які зможуть покращити сприйняття та осмислення історичних фактів старшокласниками. Тому, проблема необхідності впровадження інноваційних засобів навчання історії, зокрема картографічної наочності, є актуальною і потребує нових наукових пошуків щодо ефективного її розв'язання.

Аналіз наукових праць показує, що окремі аспекти проблеми використання інноваційної картографічної наочності досліджували такі вчені: О. Барладін, О. Бойко, І. Бусол, Л. Даценко, Т. Козаченко, Д. Ляшенко, О. Моєрогуз, Л. Руденко, М. Шерман та інші. Кількість публікацій, які досліджують переваги використання інтерактивних карт у навчанні історії в школі, зростає. Ці дослідження підтверджують, що однією з ключових складових процесу інформатизації освіти є впровадження інформаційно-комунікативних технологій у навчальний процес.

Метою нашого наукового пошуку є вивчення можливостей щодо ефективності використання інноваційної картографічної наочності у процесі навчання новітньої історії.

У розв'язанні поставленої мети спробуємо вирішити такі завдання: проаналізувати можливості використання інноваційної картографічної наочності в освітньому процесі; визначити значимість щодо ефективності використання інформаційно-комунікативних технологій картографічного спрямування у навчанні новітньої історії.

Останнім часом зростає кількість обговорень щодо застосування новітніх КТ та електронних засобів навчання у загальноосвітніх школах. Немає жодних сумнівів у тому, що електронні навчальні матеріали та інтерактивні карти дозволяють розширювати можливості шкільного освітнього процесу за допомогою новітніх комп'ютерних засобів, що, безумовно, робить навчальне середовище привабливішим для учнів (Барладін, Бойко, Бусол, 2010, с. 10).

Картографічна наочність у навчанні надає учням можливість візуалізувати просторові та часові аспекти подій, дозволяє створювати зв'язки між

географічними регіонами та історичними подіями, що сприяє розумінню впливу географії на хід подій. Наприклад, картографічне відображення розподілу сил у різні періоди війни чи експансії може допомогти учням краще розуміти важливі аспекти конфлікту та його наслідки для різних територій.

Сьогодні існує широкий спектр інтерактивних технологій та географічних інформаційних систем, які дозволяють створювати динамічні картографічні матеріали. Використання віртуальних мап, 3D-моделей, анімаційних презентацій допомагає продукувати не лише статичні карти, але й динамічні інтерактивні засоби, які залучають увагу старшокласників і сприяють кращому засвоєнню історико-картографічного матеріалу.

Дослідження ефективності використання інноваційної картографічної наочності в навчальному процесі показують її позитивний вплив на вивчення та розуміння новітньої історії дітьми. Візуальне відображення історичних подій та процесів сприяє поглибленню знань учнів і розвиток їхніх аналітичних навичок (Мокрогуз, 2007, с. 98).

Зважаючи на важливість використання програмного забезпечення для інноваційної картографічної наочності у навчанні новітньої історії потрібно зазначити декілька прикладів популярних сервісів, які можна застосовувати в навчанні:

- ArcGIS – це потужна географічна інформаційна система (ГІС), яка дозволяє створювати, аналізувати та візуалізувати географічні дані. Старшокласники можуть створювати інтерактивні карти для відображення руху військ, територіальних змін після конфліктів, досліджувати взаємозв'язки між подіями, аналізувати вплив географії на історичні процеси тощо.

- QGIS – це безкоштовна і відкрита система географічної інформації, схожа на ArcGIS, але з відкритим вихідним кодом. Учні можуть використовувати QGIS для створення карт та аналізу історичних подій, що допомагає розширити їхнє розуміння географічних аспектів історії.

- StoryMap JS – це інтерактивний інструмент для створення історичних карт із географічними об'єктами та мультимедійним вмістом. Демонстрація історичних карт, які поєднують текст, зображення, відео та географічні дані, допомагає створити більш точну та цікаву картину про історичні події.

- Google Earth – це веб-програма для відображення глобальної картографії, супутникових зображень та 3D моделей землі. З використанням Google Earth учні можуть досліджувати географічні місця історичних подій, порівнювати зміни у ландшафті, візуалізувати маршрути подорожей і подій.

Ці програми є лише кількома з численних інструментів, що використовують для підвищення картографічної наочності у навчанні новітньої історії. Вони надають можливість вивчати та аналізувати історичні події за допомогою інтерактивних карт і географічних інструментів, що розширюють світогляд учнів і розвивають інформаційно-комунікативні компетентності.

Наприклад, у курсі всевітньої історії під час розгляду територіальних змін після Другої світової війни можливо використати інструменти програми StoryMap JS, що дозволяє створювати інтерактивні картографічні розповіді за допомогою карти Google Maps, зображень і текстового контенту. Учні можуть додати на карту нові кордони, зони впливу, території, що втратили свій статус та інші географічні аспекти. Кожній точці на мапі потрібно призначити

текстовий опис і зображення, що пояснюють, які саме зміни відбулися в певному місці після війни, розкриваючи причини та наслідки цих змін.

Використання програми StoryMap JS у навчанні новітньої історії дає старшокласникам змогу не лише зрозуміти, але й активно взяти участь у створенні інтерактивних картографічних матеріалів, що візуалізують історичні події та їхній вплив на географічний простір. Учні можуть висловлювати гіпотези та добирати аргументи на захист своїх думок на основі географічних даних.

Важливо зауважити, що за допомогою інтерактивних карт учитель може створювати нестандартні наочні образи та завдання, необхідні кожному етапу певного уроку. Такі карти значно розширюють можливості звичайних настінних карт. Їхні переваги: можливість відображення окремих ділянок для більш детального їх вивчення (на деякі карти додано прив'язаний до території додатковий ілюстративний і текстовий матеріал); відображення лише необхідних на конкретному уроці підписів та умовних позначень карти; можливість малювати на карті та наносити на неї написи.

Хоча використання інноваційної картографічної наочності у навчанні новітньої історії має багато переваг, також існують деякі недоліки, які варто врахувати: технічні обмеження, коли не у всіх випадках доступні необхідні засоби чи програми для створення інтерактивних карт або відображення даних; створення візуалізацій може вимагати значного часу та зусиль від педагогів чи учнів; залучення інноваційної картографічної наочності вимагає від користувачів певного рівня освіти та підготовки для ефективного використання програм та інструментів (Даценко, 2011, с. 187).

Незважаючи на те, що існують деякі обмеження та недоліки застосування інноваційної картографічної наочності, важливо зрозуміти ці аспекти та шукати способи оптимізації процесу використання цих інструментів для навчання історії.

Отже, інноваційна картографічна наочність є важливим засобом навчання новітньої історії, що сприяє глибокому розумінню та аналізу історичних процесів учнями. Такі наочні приладдя відкривають ширші можливості для продукування нових та вдосконалення вже існуючих методик навчання у формуванні просторових уявлень школярів із метою розширення горизонтів щодо осмислення сучасної історії.

Список використаних джерел

Барладін О. В., Бойко О. С, Бусол І. В. Створення науково-методичних Інтернет-ресурсів з географії та історії з інтерактивними функціями. *Сучасне навчальне обладнання: інновації, технології, досвід*: матеріали Всеукр. наук.- практ. конференції, Суми, 25-26 лют. 2010 р. Суми, 2010. С. 10-12

Геоінформаційне картографування в Україні: концептуальні основи і напрямки розвитку / Л. Г. Руденко, Т. І. Козаченко, Д.О. Ляшенко, А. І. Бочковська. Київ: НВП Вид. «Наукова думка», 2011. 104 с.

Даценко Л. М. Навчальна картографія в умовах інформатизації суспільства: теорія і практика. Київ : ДНВП «Картографія», 2011. 228 с.

Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії. Харків: Основа; Харків: Тріада+, 2007. 191 с.

Шерман М. І. Електронні засоби подання навчального матеріалу як компонент навчально-методичного комплексу. *Проблеми сучасного підручника*. 2003. Вип. 4. С. 42-46.

*Кравченко Марія, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*

САМОСТІЙНА ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ – ШЛЯХ ДО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ УЧНЯ

Упровадження новітніх технологій у зв'язку зі зростанням різноманітних інформаційних потоків викликає необхідність постійного самовдосконалення особистості упродовж усього життя. Саме тому важливим фактором для успішної самореалізації людини в різних сферах діяльності є здатність до самостійного здобуття знань. Досягнення цієї мети тісно пов'язане з посиленням ролі самостійної діяльності учня на кожному етапі навчального процесу. Завданням учителя є злагоджено та ефективно організувати цей процес. Метою статті є виокремлення особливостей самостійної роботи учнів у навчанні історії, які спрямовані на розвиток особистості та її самовдосконалення.

Згідно з Державним стандартом базової та повної середньої освіти, одним із завдань освітньої галузі у школі є вдосконалення знань, навичок та умінь самостійної навчальної діяльності, а також розвиток інтелектуальних і творчих здібностей учнів. У Національній доктрині розвитку України XXI ст. визначено перспективні завдання щодо розвитку змісту освіти, вдосконалення навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах та підвищення рівня розвитку пізнавальної самостійності активності учнів школи (Національна доктрина розвитку України у XXI столітті, 2001).

В «Українському педагогічному словнику», укладеному академіком С.Гончаренком, представлено таке тлумачення терміну «самостійна робота»: різноманітні форми індивідуальної та групової навчальної активності учнів, які вони виконують під час навчальних занять чи вдома за завданнями вчителя, під його керівництвом, але без його безпосередньої участі (Гончаренко, 1997, с.297). Самостійна навчальна діяльність учнів є найбажанішим результатом правильно організованої роботи відповідно до навчального плану, що спонукає до незалежного здобуття та поглиблення знань.

Якщо говорити про самостійну роботу, потрібно розуміти, що це більш ширше поняття, ніж «домашня робота». Такий вид діяльності може включати урочні й позаурочні завдання. Але загалом це організована зайнятість учня за виробленою ним самим програмою засвоєння матеріалу (Бурак, 2001, с. 49).

Організація самостійної роботи школярів вимагає від учителя створення стимулюючого середовища, надання необхідних ресурсів та звісно ж розробки спеціальної програми навчання. До цієї програми самостійної активності учня можна включити:

- оцінку учнем власних пізнавальних потреб та визначення свого інтелектуального потенціалу шляхом проведення діагностики;

- окреслення мети самостійної роботи;
- самостійне визначення та обґрунтування обраного об'єкта вивчення;
- розробка конкретного плану самостійної роботи;
- визначення способів і моментів самоконтролю (Буряк, 2001, с. 51).

Згідно з рівнем самостійної продуктивної діяльності учнів можна виділити чотири типи самостійних завдань: відтворюючі, реконструктивно-варіативні, евристичні та творчі.

Самостійні завдання типу «відтворюючі» необхідні для фіксації способів дій у конкретних ситуаціях, розвитку умінь і навичок. Діяльність учнів обмежується простим повторенням дій за визначеним зразком.

Самостійні завдання реконструктивно-варіативного характеру передбачають, що на основі попередніх знань учень самостійно знаходить конкретні методи розв'язання завдань. Цей вид робіт сприяє осмисленому застосуванню знань у типових ситуаціях, формує вміння аналізувати події та явища, а також створює умови для розвитку розумової активності учнів.

Евристичні самостійні роботи ставлять перед учнями завдання, під час виконання яких діти мають використовувати власний досвід, логіку та креативність для вирішення проблем або знаходження відповідей.

Творчі самостійні роботи сприяють креативному вираженню та розвитку творчих здібностей учнів. Ці завдання дозволяють вихованцям використовувати свою уяву, інноваційні підходи та особистий погляд для створення чогось нового, що може включати в себе елементи мистецтва, літератури, технологій, науки тощо. Завдання такого типу – один з найефективніших засобів формування творчої особистості. Учні можуть створити короткий документальний фільм про певну історичну тему або подію, виготовити модель або проєкт історичної архітектурної споруди чи міста, написати сценарій для театральної вистави, який відтворює ключові події історії або розгортається у вигляді альтернативної історії.

Визначальним показником самостійності, як характеристики особистості, є пізнавальна самостійність. Цей аспект вважається однією з ключових формувань особистості, яка визначає ефективність навчального процесу. Пізнавальна самостійність слугує індикатором здатності учня до самоосвіти та впливає на розвиток різних психічних процесів, таких як уява, мислення, пам'ять, увага та вольові зусилля. Взаємодія між внутрішнім ставленням особистості учня та виховним впливом учителя сприяє розкриттю пізнавальної самостійності в процесі навчання (Зеленкова, 2005, с. 251).

Індивідуальна робота представляє собою форму організації навчального процесу, спрямовану на виявлення та розвиток творчих здібностей школяра через індивідуалізований розвиток його здібностей, проведення науково-дослідної роботи та підтримку творчої діяльності. Ефективність індивідуальної роботи залежить від взаємодії учасників цього процесу, їх мотивації, педагогічної вправності педагога, рівня застосування інформаційних технологій та інших факторів (Чайка, 2011, с. 215). Однією з головних цілей індивідуальної роботи є розвиток навичок самостійності учня. Це включає вміння самостійно здобувати знання, вирішувати завдання та визначати власний темп роботи. Також такий вид роботи сприяє особистісному розвитку, включаючи в себе

формування відповідальності, самодисципліни та уміння працювати з власним часом.

Індивідуальна робота може набувати різних форм залежно від конкретного завдання чи предмету, таких як підготовка реферативних матеріалів на актуальні теми з елементами наукового дослідження та їх презентація, написання есе, створення творів, наукових статей, віршів, розробка сценаріїв, літературні переклади та інші види завдань.

Написання наукових статей є важливою частиною навчального процесу в розвитку дослідницько-наукової діяльності. Учень має детально вивчити та проаналізувати доступні інформаційні джерела, додати наукову новизну, сформулювати власні висновки та викласти статтю в доступному форматі. Написання наукових статей сприяє розвитку критичного мислення, дослідницьких навичок, включаючи формулювання гіпотез, пошуку та аналізу даних, висловлення висновків та обговорення результатів дослідження. Такий вид діяльності може стати стартом для подальшої наукової роботи учня.

Самостійна робота в навчальному процесі сприяє формуванню самостійності, як ключової риси особистості, та впливає на реалізацію принципу індивідуального підходу, дозволяючи диференціювати навчальні завдання. Під час самостійної роботи учні розвивають свої пізнавальні здібності, вдосконалюють знання, уміння та навички, які стають невід'ємними для успішного застосування отриманого досвіду в подальшому навчанні та реальному житті.

Список використаних джерел

- Буряк В.К. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра. *Рідна школа*. 2001. № 9. С. 49–51.
- Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
- Зеленкова Н. Формування пізнавальної самостійності старшокласників у навчальному процесі. *Рідна школа*. 2005. № 8. С. 247–252.
- Національна доктрина розвитку України у XXI столітті. *Освіта України*. 2001. № 29.
- Тесленко В. В. Самоосвіта старшокласників у загальноосвітньому навчальному закладі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 4. С. 17 – 22.
- Чайка В. М. Основи дидактики: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Академвидав, 2011. 238 с.

*Крупа Каріна, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця — асистентка Момот А. О.)*

ДОРЕФОРМНИЙ СТАН СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА НА ТЕРИТОРІЇ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

У сучасній історіографії не зникає інтерес до дослідження різних аспектів регіональної історії. Метою даної статті є дослідження стану сільського господарства Полтавської губернії від її створення у 1802 році та до селянської реформи 1861 року.

У соціально-економічному плані полтавський край на момент створення губернії залишався традиційно сільськогосподарським, зосередженим переважно на вирощуванні зернових культур і швидкому розвитку тваринництва. Це підтверджується даними з «Опису Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX століття»: «Хліборобство становить перше джерело народного багатства. Жителі стільки виробляють хліба, що не тільки задовольняються самі, але й відпускають велику кількість його в інші губернії» (Описи..., 1997, с. 15).

Розподіл усіх земельних угідь у регіоні виглядає наступним чином: орні землі займали 31 705 квадратних верств (72,5 %), луки – 5 229 (11,97 %), ліси – 2 341 (5,35 %), болота – 960 (2,2 %), піски – 570 (1,3 %), сади – 30,3 (0,69 %). За родючістю орні землі досить сильно різнилися залежно від повіту. Наприклад, найбільші площі родючих угідь розташовувалися в Гадяцькому повіті (560 076 десятин), а також Полтавському (419 949), Пирятинському (170 894), Хорольському (134 396), Прилуцькому (131 666). У той час як чимало земель Костянтинградського, Переяславського й Лохвицького повітів вважалися низьковрожайними (Полтавщина. Історичний нарис, 2005, с. 125).

На території Полтавської губернії переважно використовувалася трипільна система, при якій два поля засівали, а третє використовували для випасання худоби. У першій половині XIX століття ще відсутнє систематичне внесення органічних добрив, характерне виснаження земель, засівання «хліб на хліб» без відпочинку землі. Строки сівби озимини були дуже розтягненні в часі. Переважно її розпочинали сіяти на початку серпня, а закінчували в листопаді або навіть у грудні. Це справляло негативний вплив на врожайність (Полтавщина. Історичний нарис, 2005, с. 138).

Найпоширенішими зерновими культурами які вирощували на території Полтавської губернії були: жито, пшениця, овес, ячмінь, гречка, просо, горох, боби, сочевиця, кукурудза. Дана галузь сільського господарства товаризувалася, але при цьому ступінь товарності землеробства в поміщицьких маєтках і господарствах селян різнився. Для продажу переважно сіяли пшеницю, яка йшла на внутрішній ринок. Експорт українського хліба загалом в цей час лише набирав обертів.

Неодноразово населення Полтавського краю потерпало від неврожаїв і голоду. Наприклад, впродовж 1799 – 1856 років на українських землях було зафіксовано 28 повсюдних і часткових неврожаїв, в Полтавській губернії дане лихо повторилося 13 разів. Найвідчутнішими були наслідки неврожаїв у 30 – 40-х роках XIX ст. (Шандра, 1999, с. 106).

Неврожаї 30 – 40-х років і нашестя сарани, яка іноді повністю знищувала поля, змусили звернути увагу на таку не менш цінну культуру сільського господарства як картопля. Цього стосувався також імператорський указ від 8 лютого 1841 року. Вирощування картоплі не знайшло великого відгуку серед поміщиків і селянських господарств. Для заохочення господарств уряд створив спеціальний преміальний фонд, сума якого сягала 25 тисяч карбованців. Але в таких повітах як Пирятинський, Хорольський, Кременчуцький і Переяславський жодне господарство так і не виділило землі для вирощування цієї культури. Лише в Кобеляцькому повіті на момент 1842 року, за даними І. Ф. Павловського, посадили 1 021 четверть картоплі, і зібрави врожай у 4 416

четвертей. Загалом серед городніх культур в цьому регіоні віддавали перевагу гарбузам, диням, кавунам, огіркам, капусті (Полтавщина. Історичний нарис, 2005, с. 129).

Ще однією галуззю сільського господарства Полтавської губернії було садівництво. Плоди фруктових дерев (вишні, яблука, груші, сливи) у свіжому й сушеному вигляді мали великий попит не лише на внутрішньому ринку, але й у великій кількості вивозилися до великих міст Росії (Полтавщина. Історичний нарис, 2005, с. 137).

У Роменському, Лохвицькому, Прилуцькому, Миргородському та частково Зінківському повітах поширеною технічною культурою був тютюн. За рахунок високої врожайності й прибутковості простих сортів даної сільськогосподарської культури її вирощували невеликі за розміром поміщицькі господарства, які вкладали в розвиток цієї галузі всю свою робочу силу (Гуржій, 1962, с. 97).

Іншою технічною культурою, яка отримала попит був льон. Для одержання насіння, його почали ширше культивувати в Полтавській губернії в 40-х роках в Золотоніському, Кременчуцькому, Полтавському, Пирятинському та частково в Хорольському повітах у поміщицьких господарствах Остроградських, Базилевських, Кочубея та інших.

Із розвитком цукрової промисловості, прибутковою справою стає вирощування цукрових буряків як для себе, так і на продаж. В період 40-х років площа під цукровий буряк на Полтавщині становила 1 452 десятини, а в період 50-х років він вже займав 2 800 десятин (Гуржій, 1962, с. 113).

Не останнє місце в сільському господарстві Полтавського краю займало і тваринництво. За рахунок сприятливих природних умов і зростання попиту на продукти тваринництва, швидко збільшувалось поголів'я худоби та інтенсивно розвивалась дана галузь. Так на момент 1845 року у губернії налічувалося 782 210 голів великої рогатої худоби, 224 950 коней, 1 668 826 простих овець і мериносів, 639 909 свиней. Але найбільше значення мало вирощування так званої української худоби – волів. Осередки їх розведення знаходилися в Золотоніському, Хорольському, Кобеляцькому та Миргородському повітах (Арандаренко, 1852, с. 116).

На тогочасний ринок також виходить свинарство. «Свині розведені тут у дуже великій кількості. Вони складають у впорядкованому господарстві важливий предмет, що служить не останнім джерелом доходів. Свині в господарствах малоросіян є тваринами наскільки корисними і потрібними, що без них обійтися вони ніяк не можуть» (Описи..., 1997, с. 34). Продукція свинарства користувалася популярністю як на внутрішньому ринку, так і на загальноімперському. Ще одним напрямком тваринництва було конярство. У середині XIX століття тут нараховувалося 153 кінних заводи, а раніше їх кількість становила всього 49. Вівчарство протягом 1818 – 1827 років збільшилося більш ніж у 12 разів. Центром розведення овець цінної породи, обробки і збуту смушків було містечко Решетилівка (Гуржій, 1962, с. 123).

Мастки поміщиків мали пасіки. Так на 1827 рік у 11 з 15 повітів Полтавської губернії налічувалося 41,5 тисячі вуликів. Про кількість вуликів бджіл і кому вони належали на території Золотоніського, Кобеляцького та

Костянтиноградського повітів у відомостях не говориться, а про Хорольський повіт данні взагалі відсутні (Гуржій, 1962, с. 128).

Отже, територія Полтавської губернії була традиційно сільськогосподарським краєм. Тут переважало землеробство, особливо вирощування зернових культур. Розведення нової, менш відомої сільськогосподарської культури, такої як картопля не у всіх поміщицьких маєтках було прийнято з великим успіхом. Лише деякі повіти наважилися виділити під неї земельні наділи. Серед технічних культур на території Полтавщини найбільшим попитом користувалися тютюн і льон.

Іншим напрямком розвитку сільського господарства в Полтавській губернії було тваринництво. Тут розводили велику рогату худобу, овець, коней, волів, свиней. У період з моменту заснування губернії до впровадження реформ відбувалося систематичне збільшення поголів'я тварин.

Із виходом на внутрішній та загальноімперський ринок поміщицькі господарства отримали можливість продавати власну продукцію та отримувати за це кошти. Але не всі товари мали попит на ринку, тому продукція деяких галузей не збувалася.

Список використаних джерел

- Арандаренко М. Записки про Полтавську губернію Миколи Арандаренка, складені 1846 року : в 3 Ч. Полтава : У тип. Губерн. Правління, 1852. 434 с.
- Гуржій І. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII ст. до 1861 року). Київ : Вид-во АН УРСР. 1962. 205 с.
- Гуржій І. Розклад феодално-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст. Київ : Держполітвидав УРСР. 1954. 451 с.
- Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. : Описово-стат. джерела. Київ : Наук. думка, 1997. 322 с.
- Полтавщина. Історичний нарис. Полтава : Дивосвіт, 2005. 592 с.
- Шандра В. Малоросійське генерал-губернаторство (1802-1856): структура, штатний розпис, архів. *Студії з архівної справи та документознавства*. 1999. Т. 4. С. 103-109.

*Лемак Мілана, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)

ПРОБЛЕМА ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «РОЛЬОВА ГРА»

В НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ

Постановка проблеми. Сучасний урок історії повинен бути продуктивним, ефективним та з активною участю учнів. Школярі можуть не тільки відтворювати отримані знання в опануванні нового змісту історичного матеріалу, а й здобувати навички критичного аналізу джерел інформації, робити власні висновки тощо. Такі форми навчальної роботи дають змогу повноцінно забезпечити в єдиному комплексі реалізацію освітніх, розвиваючих і виховних завдань уроку, формування ключових і предметних компетентностей дітей. На сьогодні постала потреба переосмислення пріоритетних завдань щодо вивчення історії України та впровадження нових освітніх засобів, методів і прийомів

навчання, які б спиралися на дослідження та напрацювання в галузях педагогіки, методики навчання історії, історичної науки, психології та соціології з урахуванням емоційних станів особистості через призму національно-патріотичного виховання в умовах сучасних соціокультурних трансформацій і викликів. Метою даної статті є спроба розкриття поняття «рольової гри» в науковому просторі.

Психолого-педагогічні науки на сучасному етапі розвитку освіти фокусують свою увагу на питанні вивчення впливу нетрадиційних форм роботи на розумовий розвиток дитини, її здатність критично мислити, проявляти креативність, розвивати увагу тощо. Реалізувати ці нові освітні парадигми дозволяють ігрові методи у навчанні історії, зокрема уроки рольової гри, які можна розглядати через призму соціально-психологічного тренінгу. Метою проведення зазначеної форми уроків є розвиток умінь і навичок учнів щодо аналізу історичних явищ, формулювання власних оцінок історичним діячам і подіям тощо.

Аналізуючи дослідження відомих науковців, слід зазначити, що поняття «гра» у різні історичні епохи зазнавало змін і трансформацій. У стародавньому світі (Давня Греція, Іудея) слово «гра» мало значення «займатися дитинством», «пустувати». У XIX ст. англійський філософ і соціолог Г. Спенсер визначав, що «гра – це біологічна функція організму тварини та людини». Відомий австрійський психолог і невролог З. Фрейд вважав, що гра – «це вираження глибинних інстинктів і потягів». А. Хейзинга стверджував, що гра є «дія, що протікає в певних рамках місця, часу і сенсу, в доступному для огляду порядку, за добровільно прийнятими правилами і поза сферою матеріальної користі або необхідності» (Філімонова, 2001, с. 110).

Рольову гру на сучасному етапі розвитку педагогічної науки прийнято розглядати як вид соціально-психологічного тренінгу. Соціально-психологічний тренінг (від англ. training, socialpsychological) – сукупність групових методів формування вмінь і навичок самопізнання, спілкування та взаєморозуміння людей в групі (Короткий словник, 2003, с. 84). Соціально-психологічний тренінг (СПТ) класифікують як інтерактивний метод навчання. Його істотними ознаками є відмінність від традиційних форм навчання, активне застосування поведінкових моделей і забезпечення взаємообміну досвідом учасників групи.

Учений, який уперше визначив засади тренінгового руху та організував перші тренінгові групи (Т-групи) у 1946 р., вважають Курта Левіна, який є автором праць щодо вивчення малої групи та чинників, що впливають на її динаміку, формування міжособистісних взаємин і конфліктів, стилів керівництва та важливості психологічної атмосфери.

У 50-60-ті роки XX ст. набувають поширення перші тренінги, які передбачають розвиток соціальних і життєвих навичок (К. Роджерс, Ф. Перлз, А. Елліс). У 70-ті роки XX ст. групою науковців під керівництвом М. Форверга, що працювали в Лейпцігському і Йенському університетах, був описаний метод, який отримав назву «соціально-психологічний тренінг» (Александрова, 2015, с. 80). В його основу було покладено засоби використання рольових ігор з елементами драматизації, що створювало умови для формування ефективних навичок комунікації.

Соціально-психологічний тренінг широко використовувався і у вітчизняній практиці. Методика тренінгу представлена в роботах І. Вачкова, Ю.Смельянова, В. Захарова, Г. Ковальова, Л. Петровської, О. Сидоренко, Т.Яценко та ін. (Александрова, 2015, с. 80).

За спостереженнями вчених і результатами проведених досліджень, саме рольовим іграм надають перевагу діти. Героїчне минуле, оповите легендами та міфами, визначні історичні постаті, невідомі сучасникам історичні таємниці та загадки є винятково вдалою умовою для проєкції у царину гри. Така форма роботи має практичну варіативність оновлення процесу вивчення історії.

Висновки. Відповідно до психологічних особливостей школярів та їх пізнавальних потреб рольова гра, як вид соціально-психологічного тренінгу і різновид інтерактивного методу навчання історії, створює певний емоційний настрій, активізує розумову діяльність, розвиває здатність критично мислити, краще й свідомо засвоювати матеріал. Саме завдяки нестандартності таких уроків увага учнів концентрується на найбільш важливих проблемах. У процесі рольової гри на уроках історії в учнів виробляється низка наскрізних умінь і навичок: аналізувати історичні події, самостійно думати і оцінювати, концентрувати і розвивати увагу, спостерігати, узагальнювати і робити висновки, раціонально і творчо виконувати завдання, самостійно застосовувати набуті знання тощо.

Список використаних джерел

Александрова О. Г. Соціально-психологічний тренінг: навч. посіб. Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2015. 224 с.

Короткий словник психологічних термінів / Укл.: Г.Г. Петренко та ін. Х., 2003. 184 с.

Філімонова Т. В. Дитяча гра в наукових розробках педагогів і психологів кінця XIX – початку XX ст. *Педагогіка і психологія*. 2001. № 1. 146 с.

*Лисенко Дмитро, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка*

(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)

ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ДОБИ «ПЕРЕБУДОВИ»

Дослідники вважають період 1985–1991 рр., відомий як «Перебудова», інтригуючим завдяки зусиллям керівництва Радянського Союзу вивести країну з кризи та застою шляхом комплексних реформ. Мета полягала в тому, щоб покращити повсякденне життя радянських громадян і згодом підвищити продуктивність праці. «Перебудова» призвела до різноманітних досягнень, таких як лібералізація суспільства, зростання плюралізму, поява опозиційних політичних груп, відродження релігійних інститутів. Утім, ці реформи також мали негативні наслідки, зокрема, зростання організованої злочинності, широке поширення алкоголізму та наркоманії, скорочення соціальних програм і руйнівна аварія на Чорнобильській АЕС (Бардашевська, 2018, с. 278). Досвід «Перебудови» залишається актуальним і для сучасної України, оскільки є

нагадуванням нинішнім державним лідерам про необхідність того, щоб зважати на негативні сторони тієї епохи та вчитися на минулих помилках.

Крім того, дефіцитність досліджень повсякденності періоду «Перебудови» у вітчизняній історіографії ще більше підкреслює важливість вивчення цієї теми. Дослідження проблем повсякденного життя населення Української РСР у ці роки можна розділити на дві окремі фази: радянський та пострадянський періоди. У радянській історіографії дослідження повсякденності як окремого наукового напрямку взагалі були відсутніми, хоча соціально-економічний аспект проблеми розглядався в історичних працях радянського періоду.

Радянський історіографічний етап можна поділити на два періоди: перший – з березня 1985 р. по грудень 1986 р., а другий – з січня 1987 р. по серпень 1991 р. Упродовж початкового періоду вчені дотримувалися директив партії, зосереджуючись на порівнянні досягнень у різних аспектах соціального забезпечення з попередніми роками. Проте, січневий Пленум ЦК КПРС 1987 р. став каталізатором більш критичного та рефлексивного підходу в роботах радянських дослідників. Оцінка соціально-економічного прогресу УРСР за четвертий рік 12-ї п'ятирічки була зосереджена на різних аспектах економіки та повсякденного життя, включаючи доступність споживчих товарів для населення, вплив збільшення грошових доходів на фінансову систему республіки, надання платних послуг населенню, доступність повітряного, залізничного сполучення, автомобільного транспорту та рівень забруднення навоколишнього середовища (Бардашевська, 2015, с. 98–102).

Упродовж 1980-х років у Радянському Союзі відбувалася постійна ротація державних і партійних керівників. Почалося з Генерального секретаря ЦК КПРС Юрія Володимировича Андропова, за ним Костянтина Устиновича Черненка, а потім Михайла Сергійовича Горбачова. Концепція перебудови спричинила ліберальні реформи в усіх сферах життя, уможливаючи плюралізм і дозволяючи те, що колись було заборонено. Справжня революція сталася у сфері культури, зокрема в кіноіндустрії, з показом фільму «Інтердівчинка» про життя повії. Суттєвих змін зазнало і телебачення. Люди почали активно читати, що призвело до відновлення популярності «товстих» журналів, таких як «Новый мир», «Москва», «Зірки». Зокрема, письменник Віталій Коротич очолив офіційний журнал «Огонек». Суттєво збільшився тираж тижневика «Аргументи і факти», який містив огляди політичних подій та раніше невідому інформацію про радянську історію. У літературі цілеспрямовано намагалися відродити забуті імена, видати твори, які раніше замовчувалися з ідеологічних міркувань (Бардашевська, 2014 а, с. 155–159).

Масовими тиражами вийшли твори багатьох поетів і письменників, таких як М. Гумільова, В. Ходасевича. Примітно, що радянському читачеві були представлені романи А. Платонова «Котлован» і «Чевенгур». Літературний ландшафт розширився завдяки появі твору А. Солженіцина «Архіпелаг ГУЛАГ». За економічними показниками 1985 р. СРСР посідав 68-е місце в світі за валовим внутрішнім продуктом на душу населення. Прийняття в травні 1988 р. Закону «Про кооперацію» призвело до зрівняння прав як державного, так і кооперативного секторів економіки. На початок 1991 р. Українська РСР мала майже 35 тис. кооперативів, у яких працювало 876 тис. осіб. У той час як

високооплачуваний працівник у Німеччині заробляв 28 доларів на годину, їх радянський колега заробляв лише 0,59 долара.

Відомий британський учений Пітер Вайсель підрахував, що Україна постійно надавала до радянського бюджету на 10% більше, ніж отримувала. Цей непропорційний розподіл ресурсів підкреслив американський економіст Холланд Хантер, українська «частка» була перерозподілена владою СРСР на інші регіони. Радянська економіка демонструвала значний дисбаланс: важка та військова промисловість становили 90% групи «А», а решта 10% становили підприємства групи «Б». На жаль, економіка не була орієнтована на задоволення потреб людей. Значна частина радянської економіки працювала в тіні, охоплюючи різні заборонені або обмежені види діяльності, такі як кустарне виробництво, медичні послуги, побутові послуги тощо. Поширеним явищем стали різного роду злочинні дії, пов'язані з великомасштабними крадіжками, шахрайством, неврахованим виробництвом і незаконною торгівлею через державні канали. У той час проституція, торгівля наркотиками та азартні ігри залишалися підпільними, процвітала спекуляція дефіцитними товарами (Бардашевська, 2014 b, с. 199–204).

У період Перебудови в Українській РСР повсякденне життя людей можна було б узагальнити як дихотомією. Для деяких це стало висхідною траєкторією та шансом накопичити багатство через кооперативи та підприємництво. З іншого боку, для інших це був час простого виживання.

Список використаних джерел

Бардашевська Ю.І. Повсякденне життя міського населення Криму в 1985-1991 рр. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 – історія України. Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2018. 278 с.

Бардашевська Ю. Особливості культурного життя населення Криму в роки перебудови (1985-1991 рр.). *Етнічна історія народів Європи*: зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 45. С. 98-102.

Бардашевська Ю. Вплив соціально-економічних реформ на повсякденне життя міського населення України в період перебудови (1985-1991 рр.). *Наукові записки. Серія: Історичні науки*. Кіровоград, 2014. Вип. 19. С. 155- 159.

Бардашевська Ю. Впровадження фізичної культури в повсякденне життя міського населення Криму в період перебудови (1985-1991 рр.). *Безпека життєдіяльності і охорона здоров'я дітей і молоді XXI сторіччя: сучасний стан, проблеми та перспективи*: Матеріали IV міжнародної наук.-практ. конф. 14 (Переяслав-Хмельницький, 18-19 верес. 2014 р.). Переяслав-Хмельницький, 2014. С. 199-204.

* * *

АРХЕОЛОГІЯ НА СЛУЖБІ СРСР

В сучасній археологічній науці існує проблема визначення втручань радянського режиму у науку, зокрема здійснення режимом репресій проти науковців, створення концепції давньоруської народності тощо.

Звернувшись до історії згадаємо, що декретом Ради Народних Комісарів від 18 квітня 1919 р. за підписом В. І. Леніна в Петрограді (Санкт-Петербурзі) була створена Російська академія історії матеріальної культури (РАІМК). Вона охоплювала всі галузі археології. Після створення Радянського Союзу РАІМК став Державною академією історії матеріальної культури (ДАІМК) і отримав остаточну юрисдикцію над археологічними установами не тільки в Російській республіці, але й у всьому Союзі (Bruce G. Trigger, 2006, с. 326-327).

Першим керівником РАІМК/ДАІМК (1919–1934) і формальним лідером радянської археології був Микола Я. Марр, вчений-сходознавець. Головним внеском Марра в науку стала «яфетична теорія» (пізніше перетворилася на «нову доктрину мови»), побудована на суперечливій ідеї про те, що кавказька прामова існувала в Європі до появи індоєвропейських мов. Доктрина Марра була благословлена Комуністичною партією; він став членом партії в 1930 році. У той час більшість науковців Академії були проти посилення ідеологічної влади, і мало хто з академіків були комуністами; тому партія обсіпала Марра почесними й титулами. Археологічний підтекст «теорії» Марра полягав у тому, що вчені були змушені пояснювати культурні та інші зміни як результат раптових змін у вже існуючих популяціях без будь-яких зовнішніх впливів (Yaroslav V. Kuzmin, 2019).

В період 1930-1934 рр. в СРСР відбулася ліквідація старої археології, яка існувала до 1930 р., що була проголошена як буржуазна, антимарксистська і контрреволюційна наука. На зміну археології приходять «історія матеріальної культури», а потім «історія докапіталістичних суспільств». Відбувалося фізичне знищення всіх археологів, які не змогли або не захотіли перейти на нові марксистські шляхи в науці. Було здійснено підпорядкування археології цілям партії з ідейно-плановою централізацією в ДАІМК. Нова радянська наука встановлювалася через відмову від усіх колишніх концепцій та ідей і прийняття замість них протилежних. У ході цих розробок нова радянська «історія докапіталістичних суспільств» дійшла до крайнощів у напрямку, абсолютно протилежному європейській науці. У діалектичному процесі розвитку синтез цих двох крайніх позицій характеризував розвиток і характер науки в наступний період (Miller, M., 1956, с. 105-106).

В Україні ліквідація археологів, мистецтвознавців, антропологів, етнографів та працівників музеїв мала особливий масовий характер, будучи частиною нищення української інтелігенції. Ця акція проти тієї інтелігенції, яка не мала достатньо комуністичних поглядів, була посилена додатковою боротьбою з «буржуазним націоналізмом». Винищення інтелігенції почалося з відомого судового процесу над Спілкою визволення України 1930 р., у зв'язку з яким було засуджено весь керівний склад Академії наук України та близько

5000 осіб з усіх куточків України були виселені. Ця акція завершилася наприкінці 1934 року одночасним розстрілом двадцяти п'яти відомих українських письменників і поетів. Протягом чотирьох років відбувалися безперервні арешти, заслання та розстріли (Miller. M., 1956, с. 102).

У період після Другої світової війни радянський режим поставив перед радянською археологією ряд конкретних завдань, сприяючи досягненню цих цілей. На внутрішньому фронті ці завдання полягали в наступному: 1) подальший розвиток патріотизму з переходом від радянського до російського патріотизму; 2) пошук археологічних доказів, що зміцнюють претензії російського народу (радянської держави) не лише на європейську територію СРСР, але також і нещодавно придбані західні провінції та держави-сателіти на Заході, і навіть всю Східну Європу; 3) подальша комунізація археології та її цілковите підпорядкування цілям партії, що повинно бути здійснено шляхом подальшої централізації всіх археологічних установ і роботи; 4) ліквідація «марризму», який протягом тридцяти років вважався революційним і прогресивним, але тепер гальмував виконання політичних завдань археології в нових післявоєнних умовах; і 5) зміна лідерів археології, які спрямовували її політику.

На зовнішньому фронті перед археологією ставилися такі завдання: 1) нещадна критика науки в капіталістичних країнах, боротьба з нею і її впливом на радянську науку; 2) насильницькі напади, зокрема на США і меншою мірою на Англію та Німеччину, зі звинуваченнями в «імперіалізмі», «расизмі» та «підготовці до нової війни»; і 3) прислужництво партії, особлива похвала радянської археології та акламація будь-якої політики радянської науки як внесок у «боротьбу за мир». Насправді всі завдання радянської науки і особливо археології тісно пов'язані одна з одною і служать одній меті: підготовці нової війни.

Перехід до російського національного патріотизму (нацизму) проголосив сам Сталін одразу після закінчення Другої світової війни. Під час промови в Кремлі на честь командирів Червоної Армії 24 травня 1945 року Сталін заявив:

«Товариші... Хочу підняти тост за здоров'я нашого радянського народу, і перш за все російського народу. Я п'ю перш за все за здоров'я російського народу, тому що він є найвидатнішим народом, що входить до складу Радянського Союзу, тому що в цій війні він заслужив загальне визнання як провідна сила Радянського Союзу серед усіх народів. Наша країна. Я п'ю за здоров'я російського народу не тільки тому, що він народ передовий, але і тому, що він наділений ясним розумом, твердим характером і витривалістю...» (Miller. M., 1956, с. 144-145).

Соціалістична пропаганда завжди наголошувала на безпеці життя в системі, в якій держава піклується про своїх громадян, навіть проти їх власної волі. Ця безпека «табору миру» протиставлялася імперіалістичному, небезпечному, індивідуалістичному та антинародному капіталістичному Заходу. Проте, правда, комуністичний режим залишав за собою рішення про можливість виїзду за кордон, за «залізну завісу», тобто за межі кола соціалістичних сателітів Радянського Союзу. Археологів зі Східного блоку не відправляли на конференції на Захід, а планувальники політичних кадрів навіть рекомендували їм утримуватися від особистого спілкування із західними

дослідниками, які відвідували міжнародні конференції на Сході. Крім обмеження пересування, ідеологічний та парадигматичний вплив із Заходу стримувався фактичною цензурою на пошті, а також значним обмеженням наукової літератури та періодичних видань, офіційно імпортованих із країн Заходу (Turek J., 2018, с. 146).

У радянський період періодизація історії була цілком підпорядкована спекулятивним уявленням про суспільно-економічні формації. Вчення марксизму-ленінізму про формування первіснообщинного ладу вважалося об'єктивно діючими основними закономірностями розвитку суспільства. Крім того, археологія повинна була надати матеріал, який свідчить про існування класової нерівності якомога давніше. Наприклад, у радянській археології небажаними вважалися ті дослідження, які не висвітлювали неоднаковості могильного інвентарю. Якби класова боротьба та її загострення не були «належним чином» відображені в передісторії, тоді було б важко довести весь хід історії Латвії в термінах марксистської періодизації. Тому попередню школу латвійської археології звинуватили в «політиці примирення буржуазного класу через виявлення подібного рівня багатства в могильних матеріалах».

Тоталітарність марксистської науки виявляла своє справжнє обличчя в тих ситуаціях, коли наважувалися поставити під сумнів її ідеологічні віхи. Якщо ви хотіли працювати в цій галузі, були певні наукові питання, які вимагали так званого «правильного розуміння». В археології правильне розуміння родової общини вважалося однією з найважливіших наукових проблем. Нова пропаганда звинувачувала попередніх вчених, так званих буржуазних націоналістів, у нездатності визнати, що давньолатиські племена могли мати первіснообщинне суспільство без приватної власності, класів, без експлуатації та моногамних сімей. Тим часом марксисті насправді ніколи не могли довести будь-яку зі своїх теорій реальними фактами. Одним із найбільш неоднозначних закидів на адресу вчених незалежної Латвії було те, що вони не наголошували на гіпотетичності своїх тверджень і на недостатній кількості археологічних даних. Тим часом марксистсько-ленінська наука забула застосувати до себе ті самі мірки (Broka-Lāce Z., 2022, с. 343-344).

В науці СРСР пропагувалася концепція давньоруської народності, що була сформульована В. Мавродіном, що нібито, з одного боку, була коліскою трьох братніх народів, а з другого — предтечею централізованої Московської держави та її історичного спадкоємця Радянського Союзу. Він стверджував, що у зв'язку з утворенням Київської держави племена східних слов'ян у IX-XI ст. об'єдналися в єдину давньоруську народність зі спільною для всієї держави мовою. Саме наявність так званої єдиної давньоруської мови була головним аргументом В. Мавродіна та його послідовників на користь існування в X-XIII ст. єдиного давньоруського етносу. Однак ще у 1919 р. авторитетний російський філолог О. Шахматов писав: «В історичну епоху (X-XIII ст.) руські племена так далеко розійшлися одне від одного, що не може бути мови про існування єдиної руської мови».

На початку 1951 р. в Інституті історії АН СРСР у Москві відбулося обговорення концепції В. Мавродіна. Декларативна мавродінська концепція не узгоджувалася з глибоко аргументованими поглядами на етнічні процеси в Київській Русі класиків не тільки української (М. Костомаров, М.

Грушевський), але й російської (К. Кавелін, М. Покровський, О. Пресняков) історичної науки. Розгорілася наукова дискусія щодо існування за часів Київської Русі єдиної давньоруської народності. Проти цієї концепції виступили провідні російські історики (В. Пашуто, О. Зимін, В. Сидоров, Г. Санжаєв та ін.), які одностайно заперечили факт існування ДРН в X-XII ст.

Однак невдовзі після розгрому концепції В. Мавродіна про спільну давньоруську коліску росіян, українців та білорусів хором і тими ж словами заговорили всі провідні радянські медієвісти, навіть її колишні опоненти (Рыбаков, Третьяков, Довженко, Козаченко). Така радикальна трансформація уявлень відомих вчених про Київську Русь мала поважну причину. 10 січня 1954 р. газета «Правда» надрукувала схвалені ЦК КПРС «Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією». Щойно розкритикована провідними російськими істориками давньоруська народність, в існуванні якої врешті-решт висловив сумніви навіть її автор, була проголошена «колискою трьох братніх народів» і лягла в основу офіційної радянської концепції етнічної історії східних слов'ян.

Головним недоліком концепції давньоруської народності є те, що по суті це є типова ідеологічна, а не наукова конструкція, яка була сформована за прямої участі сталінських ідеологів без будь-якого критичного аналізу поглядів попередників (Залізник Л., 2012, с. 360-364).

Отже, за часів панування режиму СРСР, археологічна наука знаходилася під чітким контролем, що був покликаний для зміцнення режиму та обґрунтування подальшої експансії територій. Нав'язувалася абсурдна концепція давньоруської народності, що ґрунтувалася на так званій давньоруській мові, яка проголошувалася мовою давньоруського етносу, якого не існувало, адже як археологічні так і антропологічні та лінгвістичні дані свідчать про відмінності кожного з племен на території Русі. Підхоплена радянським режимом концепція згодом стала основою для ідеологеми про «колиску трьох братніх народів», на якій засновується сучасна пропаганда РФ і здійснюється обґрунтування її агресії.

Список використаних джерел

- Залізник Л. Стародавня історія України. Київ : Темпора, 2012. 542 с.
- Broka-Lāce Z. The Communist Way: a Look upon Soviet Archaeology in Occupied Latvia. *Studia Historiae Scientiarum*. 2022. No 21. P. 317–356.
- Bruce G. Trigger. A History of Archaeological Thought : second edition. New York: Cambridge University Press, 2006. 710 p.
- Miller. M. Archaeology in the U.S.S.R. New York : Frederick A. Praegler Publishers, 1956. 232 p.
- Turek J. Archaeo-propaganda: The History of Political Engagement in Archaeology in Central Europe. *Journal of the World Archaeological Congress*. 2018. Vol. 13, No 1. P. 142-163.
- Yaroslav V. Kuzmin, Academic Archaeology in the USSR: Science in the Service of Ideology. 2019. URL: <https://archaeopress.wordpress.com/2019/07/31/academic-archaeology-in-the-ussr-science-in-the-service-of-ideology/>

* * *

РОЛЬОВА ГРА ЯК ФОРМА АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ ЗЗСО

Вступ. На сьогодні науковці та вчителі ведуть пошук, розробку та вдосконалення педагогічних технологій, скерованих на зростання ефективності інноваційного освітнього процесу, який би забезпечив досягнення високого рівня навчальних досягнень учнів. Чисельність і вага інноваційних педагогічних технологій постійно зростає. Серед них значною мірою виділяються ігрові технології, які передбачають широке використання в процесі навчання педагогічних ігор. Одним із важливих видів педагогічних ігор є рольова гра. Інколи дослідники розглядають її в контексті інтерактивних технологій. Рольова гра є своєрідною формою навчання, під час якої учасники відіграють певні ролі, а сама ігрова діяльність спрямована на досягнення освітньої мети. Із допомогою рольової гри школярі краще сприймають та засвоюють навчальний матеріал, набувають нових вмій і навичок. В основі такої гри лежить розігрування певної навчальної ситуації в ролях.

Отже, мета статті полягає у здійсненні комплексного аналізу теоретичних, методичних і практичних засад ефективного використання рольової гри як форми активізації навчально-творчої діяльності учнів у навчально-виховному процесі закладів загальної середньої освіти загалом і зокрема на уроках історії.

Результати дослідження. Ігрові технології навчання становлять собою активну пізнавальну діяльність. Під час гри, учні під наглядом учителя стають учасниками імітаційно-ігрової ситуації, у якій проявляють ініціативність, самостійність і змагальність, набуття знань, умій, навичок, активної поведінки та в майбутньому сприяють формуванню дієвої суспільної позиції громадянина України (Повтораченко, 2023, с. 328).

Ігрові технології добре відомі школярам з дитинства й гарно сприймаються всіма учасниками освітнього процесу, викликаючи позитивні емоції, активізуючи пізнавальну діяльність, розвиваючи увагу, творче мислення. У процесі гри швидше долаються перешкоди, психологічні бар'єри. Під час колективних ігор використовуються елементи змагань, що дозволяє застосовувати конкуренцію в якості ще одного фактору створення зовнішньої мотивації до формування необхідних ключових і предметних компетентностей. В іграх учні виявляють як позитивні, так і негативні риси, маючи можливість реалізувати себе в різних ситуаціях, побувати в певних соціальних ролях, віднайти засоби вирішення проблем (Янкович, 2015, с. 39).

Навчальна гра може впливати на учнів наступним чином: надає можливість відчувати позитивні емоції, впевненість у собі, зменшує тягар наслідків можливих помилок і невдач; допомагає школярам ліпше сприймати навколишній світ і виступає його трансформацією; залучає дітей до культурних цінностей, відображає моральні норми, прийняті в суспільстві; формує життєву позицію учнів, сприяє їх соціалізації; виконує психотерапевтичну функцію; є засобом для інтелектуального, етичного, фізичного, естетичного особистісного

розвитку; завдяки можливості використання монологічного й діалогічного мовлення розвиває пізнавальні здібності (Лисенська, 2022, с. 542-543).

Будь-яка гра включає три основні етапи: підготовчий (визначається мета гри, у відповідності до змісту навчального матеріалу здійснюється розробка сценарію, збирається реквізит, розподіляються ролі, відбувається інструктування тощо); безпосереднє проведення гри; підведення підсумків, аналіз результатів (Янкович, 2015, с. 38).

Навчальна гра буде ефективною у тому випадку, якщо вона буде відповідати навчальній програмі, віковим особливостям учнів, а завдання, запропоновані в процесі гри, цікавими, доцільними для виконання учнями певного класу (Лисенська, 2022, с. 541-542).

Важливим видом пізнавально-ігрової діяльності здобувачів освіти виступає рольова гра. А. Слезенко та Л. Касьянова вважають, що рольова гра є груповою формою навчання, під час якої застосовується рольова структура організації заняття, тобто набір ролей, які визначають діяльність і поведінку здобувачів освіти (Слезенко, 2013, с. 12).

За О. Котиковою, рольова гра – це форма організації освітнього процесу, що передбачає виконання її учасниками різноманітних ролей, важливих для них у повсякденному житті (Котикова, 2012, с. 3).

На думку А. Тімакової, рольову гру можна тлумачити як метод моделювання ситуації, де здобувачам освіти запропоновано виконати роль окремої людини за певних обставин чи ситуації (Тімакова, 2003, с. 474).

Рольова гра є надзвичайно значимим прийомом навчальної діяльності, так як сприяє реалізації поставленої мети, слугує в якості способу передачі навчального матеріалу, сприяє більш ефективному викладу інформації, підвищує якість її засвоєння та запам'ятовування. Така форма навчальної взаємодії учнів один із одним та із учителем спрямована на формування та удосконалення вмій і навичок, демонстрацію учнівської поведінки змодельованої в різних ситуаціях. Завдяки особистій участі учнів в рольовій грі забезпечується активізація їхньої навчально-пізнавальної діяльності, активне залучення до освітнього процесу.

Ще одним позитивним аспектом є вдосконалення учнів. Набута інформація щодо власної поведінки підштовхує до самоаналізу, виокремлення оптимальних поведінкових моделей. Сприятлива, комфортна ігрова атмосфера дозволяє зробити помилку, але потім пережити ситуацію по-новому, що, в свою чергу, наочно демонструє користь від зміни поведінкової стратегії, а отже, посилює мотивацію для подібних змін (Тімакова, 2003, с. 474-475).

Рольові ігри відзначаються низкою важливих характеристик.

1. Рольова гра являє собою навчання в дії та підвищує якість навчального процесу.

2. Змодельована ігрова ситуація потребує повної зосередженості від учасників, їх вербальної та невербальної реакції в запропонованих умовах. Рольова гра мотивує цікавість учнів, так як містить елементи гри й невизначену розв'язку. Здобувачі освіти усвідомлюють, що ситуації, розіграні під час гри, можуть відбутися й в реальному житті.

3. Рольова гра підказує учасникам, за допомогою яких засобів можна висловити свою думку в тій чи іншій ситуації в залежності від наявних умов.

4. Така гра містить в собі елемент несподіванки. Під час рольової гри її учасники повинні уважно слухати один одного, швидко думати й відповідно реагувати на слова інших учнів.

5. Упродовж рольової гри здійснюється емоційний підйом.

6. Рольова гра приваблює тим, що до неї залучені усі учасники, проте вона дозволяє легше висловити свою точку зору, перебуваючи «під маскою» діючої особи.

7. Рольова гра відзначається удаваністю, тобто театральністю, умовністю і символічними ролями, адже всім відомо, що продемонстрована дія не є реальною.

8. Під час рольової гри учні отримують природній досвід і емоції, тобто дії мають відбуватися так, як би це було у реальних умовах.

9. Рольова гра опирається на справжні потреби людини, насамперед, у необхідності у рольовому переживанні.

Здійснюючи моделювання ситуації з педагогічною метою, учитель повинен брати до уваги різні чинники: рівень підготовленості учнів, тему і мету занять, певні обставини. При цьому слід враховувати максимальну адекватність справжньої комунікаційної ситуації рівню підготовки учнів для виконання поставлених завдань, їх здатність ініціювати вибір шляхів для вирішення дидактичної проблеми, активізації навчальної мотивації. Перевага рольової гри над іншими формами роботи полягає в тому, щоб бути максимально наближеною до реальної дійсності (Котикова, 2012, с. 4-5; Слезенко, 2013 с. 12-13).

Гра – це творчий процес і водночас – праця. Під час гри в учнів формується звичка концентруватися, думати самостійно, розвивати увагу, прагнути до знань. Захопившись грою, школярі не помічають, що навчаються: вивчають, запам'ятовують новий матеріал, ознайомлюються з надзвичайними ситуаціями, розвивають фантазію. Навіть найбільш пасивні діти долучаються до гри з великим ентузіазмом, докладаючи багато зусиль, щоб на належному рівні підтримати гру. У процесі гри учні повсякчас дуже уважні, сконцентровані та організовані. Введення до уроку дидактичних ігор та елементів гри робить навчальний процес більш цікавим, формує у школярів активний робочий настрій, спрощує подолання труднощів у засвоєнні інформації. Різні ігрові дії, за допомогою яких вирішується певне інтелектуальне завдання, підтримують і поглиблюють інтерес учнів до навчальної дисципліни. У грі слід вбачати значний незамінний важіль інтелектуального розвитку школярів (Сіренко, 2016).

Висновки. Підсумовуючи, рольову гру можна вважати важливою формою навчальної діяльності, що дозволяє через імітацію різних взаємин і ситуацій донести до здобувачів освіти необхідну інформацію. При цьому зростає пізнавальна активність учнів, їх мотивація до навчання, оскільки саме в таких змодельованих діях дітям легше висловити свою думку. Рольові ігри багатоваріативні в типології, мають низку важливих ознак і відзначаються діагностичними можливостями. Рольова гра на уроці історії передовсім демонструє імпровізацією та спонукає учнів осмислювати певну ситуацію, приймати відповідні рішення, набувати необхідного освітньо-прикладного досвіду. Рольові ігри надають можливість учням долучитися до розробки теми,

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

яка вивчається, дозволяють їм побувати певний час у ролі когось іншого, перевірити свої сили щодо вирішення конкретних життєвих ситуацій. При цьому варто наголосити, що рольові ігри не є заміною традиційних методів і прийомів навчання, а тільки їх раціональним доповненням.

Список використаних джерел

- Котикова О. М. Рольові ігри у психолого-педагогічній підготовці майбутніх юристів. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/13133/1/Котикова%20О.М.pdf>
- Лисянська Г. І. Роль і значення ігрових технологій в умовах Нової Української Школи. *The 8 th International scientific and practical conference «Topical issues of modern science, society and education»* (February 26-28, 2022) SPC «Sci-conf.com.ua», Kharkiv, Ukraine. 2022. P. 539-546.
- Повтораченко Н.О. Впровадження ігрових технологій в практику сучасної школи як засобу підвищення пізнавальної активності учнів. *Модернізація змісту освіти у підготовці майбутніх професійно-педагогічних фахівців: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції* (м. Кривий Ріг, Криворізький державний педагогічний університет, 21 квітня 2023 р.). Кривий Ріг : КДПУ, 2023. С. 327-329.
- Сіренко Н.В. Рольові ігри на уроках історії як один із шляхів успішної соціалізації учнів. *Методика використання рольових ігор на уроках історії*. URL: https://www.schoollife.org.ua/1072-2016/#google_vignette
- Слезенко А.О., Касьянова Л.С. Рольова гра як один з активних методів навчання. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2013. №47. С. 11-13.
- Тімакова А.В. Навальний потенціал рольової гри. *Навчальні інновації та їхній вплив на якість університетської освіти* : зб. матеріалів наук.-метод. конференції (Київ, 29 січня 2003 р.). К. : КНЕУ, 2003. С. 474–475.
- Янкович О. Освітні технології сучасних навчальних закладів: навчально-методичний посібник. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. 212 с.

*Маркін Богдан, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)

**РОЛЬ РЕВОЛЮЦІЙ І ДЕРЖАВНИХ ПЕРЕВОРОТІВ
В ІСТОРИЧНОМУ ПРОЦЕСІ:
ВАРІАТИВНІСТЬ ПОГЛЯДІВ НА ПРОБЛЕМУ**

Роль революцій і державних переворотів у формуванні сучасних політичних і соціальних систем є предметом глибокого аналізу та дискусій учених різних галузей наук. Ці події мають значний вплив на розвиток суспільства, кардинально змінюючи політичні, економічні та культурні умови. У нашому дослідженні проведено аналіз ключових концепцій і підходів до розуміння ролі революцій і переворотів, їхніх переваг, недоліків і наслідків у процесі формування сучасних політичних і соціальних систем.

Революції та державні перевороти можуть супроводжуватися насильством, певним хаосом і призводити до кардинальних змін у владних

структурах, розподілі багатств і соціальних норм. Революція – це раптовий і радикальний злам у політичному та соціальному ладі суспільства, що веде до заміни існуючої системи новою. Державний переворот передбачає насильницьке захоплення влади групою людей, зазвичай військових, без ґрунтовних змін у політичному та соціальному ладі. Легітимність: визнання влади як правомірної та справедливої з боку суспільства (Татарова, 2014, с. 11).

Згідно з марксистською традицією, революції виникають як результат класової боротьби і сприяють перетворенню економічної бази суспільства, що в свою чергу впливає на його політичну та соціальну структуру. Роботи Карла Маркса і Фрідріха Енгельса, такі як «Комуністичний маніфест» та «Капітал», роз'яснюють динаміку революційних процесів. Згідно з функціоналістською концепцією, революції виникають як результат неможливості адаптації соціальних інститутів до змін у суспільному середовищі, сприяють відновленню соціальної рівноваги і реорганізації соціально-політичної системи держави.

Роботи Талкотта Парсонса та Роберта Кінга Мертона розвивають так званий ревізійний підхід. Дослідники висловлюють сумніви щодо ролі революцій у трансформації суспільства, стверджують, що більшість революцій завершуються нестабільністю і втратою громадянського порядку (Татарова, 2014, с. 12).

Революційні події завжди мають значний вплив на культурні та інтелектуальні зміни в історичному контексті, спричиняючи перетворення у світогляді, мистецтві, науці та інших сферах. Співвідношення революцій і державних переворотів в політичній сфері відображає дві різні стратегії для досягнення радикальних змін. Кожна з цих форм має свої переваги і недоліки.

Із-поміж переваг революцій можна назвати такі: зазвичай, мають більший соціальний базис, оскільки залучають широкі верстви населення. Це дає їм більшу легітимність і підтримку населення. Революції можуть призвести до глибоких і системних змін у політичній, соціальній та економічній сферах, що дозволяє перебудувати суспільство заново. Недоліками революцій можна вважати: доволі часто супроводжуються насильством, хаосом та руйнуванням, що може призвести до загострення конфліктів і страждань населення. Після революції може виникнути перехідний період, коли влада та інституції нестабільні, що призводить до загрози соціальному порядку та економічному розвитку (Войтович, 2007, с. 256).

Державні перевороти також мають «умовні переваги». Швидкість дії: можуть принести радикальні зміни у керівництві державою в короткий термін, що дозволяє швидко реагувати на кризові ситуації. Менша імовірність насильства: у порівнянні з революціями, державні перевороти можуть бути менш насильницькими, оскільки, зазвичай, виконуються військовими чи іншими внутрішніми структурами влади. Мають певні недоліки. Легітимність та підтримка населення: користаються меншим соціальним базисом, що може підірвати їхню легітимність та викликати опір з боку населення. Ризик автократії: можуть призвести до установаження автократичних режимів, які не мають легітимності та підтримки народу (Войтович, 2007, с. 266).

Політичні, економічні та культурні наслідки революцій та державних переворотів мають значний вплив на формування сучасних суспільних систем,

відображаючи глибокі та складні трансформації у різних сферах життя. Оцінка цього впливу дозволяє краще зрозуміти сучасні суспільні системи та їхні особливості.

Політичні наслідки: революції та державні перевороти можуть призвести до зміни політичної системи та форми уряду, перехід до демократії або автократії. Нові уряди часто впроваджують нові політичні інституції, які відображають цінності та ідеали, що лежать в основі революції або перевороту.

Економічні наслідки: революції можуть призвести до перетворень у економічній сфері, таких як націоналізація промисловості, зміна податкової політики тощо. Наслідки революцій і переворотів можуть бути або позитивними (прискорення економічного розвитку) або негативними (економічний занепад та криза).

Культурні наслідки: революції та перевороти можуть призвести до зміни соціокультурних цінностей та ідеалів суспільства. Після революції може відбутися культурний ренесанс, коли нова влада підтримує та сприяє розвитку мистецтва, літератури, науки тощо. Щоправда, бувало – навпаки: наступала доба реакції, культурних репресій, коли влада обмежує свободу слова та виразу (Меженська, 2016, с. 180, 185, 188).

Роль лідерів та ідеологій у революційних процесах є надзвичайно важливою, оскільки вони визначають напрямок, темп і результати революційних подій. Лідери мають великий вплив на мобілізацію суспільства, формування стратегій та сприйняття подій. Їхні ідеології надають сенс і значення руху, об'єднують людей навколо спільних цілей та ідей (Кравець, 2013, с. 153).

Отже, щодо розуміння революцій і державних переворотів існують різні підходи. Визначення їхніх переваг і недоліків, як і політичних і соціально-економічних наслідків, є питаннями вельми дискусійними, так само як ролі історичних постатей в них.

Список використаних джерел

- Татарова О. М. Легітимність влади: політико-правовий аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 2. С. 10–15.
- Войтович Р. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): Монографія / За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В.М.Князева. К.: Вид-во НАДУ, 2007. 680 с.
- Меженська О. В. Державний переворот як політичне явище. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Дис. канд. політ наук. Київ, 2016. 218 с.
- Кравець Г. В. Революція як механізм зміни вектора політичного процесу. Дис. канд. д-ра політ. наук. Одеса, 2013. 214 с.

* * *

РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ 1917–1921 рр. НА ПОЛТАВЩИНІ В ОЦІНЦІ ВІКТОРА АНДРІЄВСЬКОГО

Досвід та політичні уроки Української революції 1917–1921 рр. не випадково перебувають в полі зору вітчизняних дослідників. Адже на початку XX століття національно-визвольний рух демонстрував наростаючу динаміку, посилення активності українських політичних партій та оприлюднення їхніх програм національно-державного будівництва. Початок революційних подій в Україні у 1917 р. висунув цілий ряд діячів, які виявляли готовність брати практичну участь у трансформаційних процесах. У різних українських губерніях у складі Російської імперії революційні процеси набували різного характеру та ступеню активності. Полтавщина вирізнялася високим рівнем революційного піднесення. Одним з найбільш помітних діячів цього періоду став Віктор Никанорович Андрієвський, хоча тривалий час його діяльність та написані ним праці були майже невідомі полтавському читачеві. Очевидно цьому сприяли його еміграція, критичні оцінки більшовицької політики та свідоме замовчування його імені радянською історіографією й ідеологічні бар'єри проникнення написаних ним праць в Україну.

Між тим Віктор Андрієвський відіграв помітну роль у революційних подіях на Полтавщині. Не меншу вагу мають його міркування про причини поразки революції, зроблені вже в процесі осмислення її результатів, написані ним в еміграції.

Віктор Андрієвський народився 11 листопада 1885 р. у м. Полтаві. Після закінчення Київського університету займався педагогічною, публіцистичною та громадсько-політичною діяльністю. Був учасником громадського руху, займався земською діяльністю, свої погляди на суспільне життя викладав у таких виданнях як «Літературно-науковий вісник», «Рідний край», «Сніп». Коли в Україні була створена Центральна Рада, Віктор Андрієвський був призначений комісаром народної освіти Полтавської губернії (1917–1918 рр.), став співзасновником Української демократичної хліборобської партії в 1917 р., та співорганізатором проведення Першого губернського з'їзду Рад Полтавщини, який відбувся 30 квітня–1 травня 1917 р. (Павлишин).

Найбільш глибоко свою участь та бачення революційних процесів періоду Центральної Ради В. Андрієвський відобразив у книзі «З минулого (1917-ий рік на Полтавщині)», виданій у Берліні в 1921 р. у видавництві «Українське слово». Автор оцінює їх критично, називаючи «політичною завірюхою», оцінює ситуацію як «безладдя й хаос», акцентуючи увагу на низці проблем, які й призвели до поразки українських революційних сил. У рамках короткої розвідки звернемо увагу на кілька ключових моментів, які аналізує автор.

Передусім він на початку книги формулює ключові питання, відповіді на які, на його думку, зможуть пояснити, чому Україна, «...що тепер горить в огні селянських повстань проти чужоземної московської навали – не стала одразу твердою стопою на ґрунті своєї суверенності, не виявила змагань до самостійного державного життя» (Андрієвський, 1921. С. 4). Як проблему для

осмислення В. Андрієвський також виокремлює такий феномен: чому в країні, де 80% становили селяни-власники, народ пішов за соціалістами «одразу виділив та й далі так само терпів цілком соціалістичні уряди, настільки соціалістичні, що про несоціалістичну опозицію в уряді або парламенті досі навіть мови не було» (Андрієвський, 1921, с. 4).

Разом з тим автору важливо проаналізувати наслідки спроби державного будівництва на соціалістичних засадах. Феномен полягав у тому, що «... сам нарід не стерпів і викинув за межі краю ті, ніби ним самим видвинуті соціалістичні уряди, та й тепер, на мою думку, разом і в однаковій мірі бореться як проти чужоземної навали, так і проти тих соціалістичних засад, які народ випробував на практиці трьохлітнього перебування під опікою своїх і чужоземних соціалістичних експериментаторів» (Андрієвський, 1921, с. 5).

Наступною проблемою, яка хвилювала В. Андрієвського й знайшла відображення на сторінках книги спогадів про революційні події на Полтавщині, була діяльність політичних партій. На той час домінували соціалістичні партії Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП) та Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР). Захоплення соціалістичною риторикою про соціальну справедливість і владу трудящих робило їх лідерами думок, а крім того самі соціалісти своєю агітацією нагнітали недовіру до Української радикально-демократичної партії. Її звинувачували в прихильності до поміщиків, запереченні класової боротьби та відкидали право бути представленою в місцевих органах влади і делегуванні до Центральної Ради.

Найбільш вразливим місцем була відсутність політичної єдності та міжпартійна ворожнеча. В. Андрієвський дає критичну оцінку спроможності тодішніх партій: «Організованих українських партій з європейськими засобами партійної роботи, з партійною практикою, з певним, для всіх членів однаковим партійним світоглядом та ідеологією — на Великій Україні тоді власне не було» (Андрієвський, 1921, с. 6). Автор пояснює причини цього самим способом колоніального існування українців в імперії. По перше, він констатує, що «березнева революція 1917 року застала українців може більш невідготовленими, ніж інші народи колишньої великої російської імперії». По друге російська ліберальна демократія теж була налаштована на збереження імперії, тому «солodka фразеологія московської демократії ...уколісувала довірчиву українську інтелігенцію, а московське виховання, спільні традиції, нарешті спільність переживань усіма разом минулого лихоліття, приспляла і так не досить розвинене національне чуття української інтелігенції того часу» (Андрієвський, 1921, с. 7).

На відміну від політичних партій реальну «українську» роботу провадили Товариством українських поступовців (ТУП) та полтавська «Громада». Громади організовували і утримували українські інституції: «Просвіти», читальні, клуби, книгарні, українські кооперативні товариства видавали газети та журнали і взагалі репрезентували українське життя та національно-визвольні ідеї. Отже В. Андрієвський високо підносить роль полтавської «Громади», яка «маніфестували при потребі українське життя й українську думку».

На цьому тлі особливо яскраво виглядає опис проведеного у Полтаві першого губернського з'їзду. У процесі обговорення нагальних питань

соціалісти демонстрували непоступливість, на сцені встановили не синьо-жовтий, а червоний прапор, їхні промовці звертали в першу чергу до селян, які були присутні в залі. Зокрема чітко виявилися й питання пріоритету національного чи класового питання. В. Андрієвський наводить відповідь одного з найвідоміших діячів Української революції Бориса Мартоса. На питання П. Чижевського «що вам дорожче, Україна чи соціалізм?», той відповів: «А певно, що соціалізм!, була проста, ясна й категорична відповідь» (Андрієвський, 1921, с. 10).

В. Андрієвський бачить несформованість української ідентичності, що знаходить відображення на сторінках книги. Зокрема він, описуючи роботу губерньського з'їзду, зазначав, що слів «Україна», «український», «українець» не вживали, «так, ніби збори відбувались не в серці України славній Полтаві, а десь в глибокій Московщині, де про Україну й не чути було ніколи». (Андрієвський, 1921, с. 48). У продовження цієї думки автори опрацьованої статті також покликаються на спогад В. Андрієвського про упереджену й насторожену зустріч української влади в Полтаві після вигнання більшовиків у березні 1918 р. : «Відразу забулися убивства, «реквізиції», труси, арешти, большевицькі тортури» (Вільховик, 2021).

Автор завершує свою книгу спогадів про участь у революції доби Центральної Ради подіями, пов'язаними з підготовкою до загальноросійських установчих зборів. В його оцінці ці результати були не лише невтішними, але й показали слабкість національно-визвольного руху. Міжпартійна боротьба та недосконалий механізм виборів призвів до того, що від Полтавщини до установчих зборів було обрано більшовика Л. Троцького. Як іронічно писав В. Андрієвський: «Полтавщина мала за велику честь послати від себе до Всеросійських Установчих Зборів нікого іншого, тільки Троцького (Бронштейна) – теперішнього всесильного комісара "Великій і Малия Росії". Мені цікаво – скільки пан Троцький розстріляв на Україні колишніх своїх товаришів по списку, які так "самоотвержено" проводили його від полтавського селянства?» (Андрієвський, 1921, с. 156). Також він констатував, що українці вели агітацію за себе й за своїх ворогів, даючи таку характеристику: «Справді, навряд є ще де на світі такий покірливий і льоальний нарід, як ми Українці!...» (Андрієвський, 1921, с. 157).

Книга Віктора Никаноровича Андрієвського є цінним історичним джерелом з вивчення історії Української Революції 1917–1921 рр., яке подає погляд безпосереднього учасника подій, є своєрідною енциклопедією суспільних настроїв, поведінки політичних партій, які несуть відповідальність за поразку революції.

Список використаних джерел

Віктор Андрієвський «З минулого» (1917–ий рік на Полтавщині). Берлін, 1921.

URL file:

///C:/Users/baben/Desktop/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0.pdf

Павлишин О.Й. Андрієвський Віктор Никанорович. Велика українська енциклопедія. URL:

https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%96%D1%94%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80_%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%B

[D%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87](#) (дата звернення 24.03.2024)

Ольга Вільховик, Леонід Кушнір, Наталя Кузьменко. Гетьманська влада у Полтаві 1918 р. очима українського вояка
file:///C:/Users/baben/Desktop/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8.pdf (дата звернення 26.03.2024)

Овчаренко Олександр, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)

УПРОВАДЖЕННЯ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ ЯК ЗАКОНУ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

Постановка проблеми. Кожне нове покоління, ступаючи на свою сходинку історії, зберігає та примножує надбання попередників, забезпечуючи у такий спосіб соціокультурний прогрес. Актуальність статті визначається важливістю людини в контексті суспільного розвитку держави, адже кожна особистість є своєрідним, неповторним учасником історичного процесу. Вивчаючи історичні курси, діти шкільного віку повинні розуміти значущість окремих людей та їх самих особіно у розвитку людської популяції. У Законі України про освіту йде мова про людиноцентризм як засадничий принцип освіти, у тому ж числі й історичної (Закон України, 2017, № 2145). Тому, метою статі є з'ясування значимості принципу антропоцентризму (людиноцентризму) в навчанні історії.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін «антропоцентризм» був використаний італійськими гуманістами XV ст., а його зміст виражався в таких провідних філософських ідеях:

- 1) людина є досконалою, а тому ні в чому не поступається Богу;
- 2) оскільки людина досконала, їй слід усі свої сили використовувати для вдосконалення світу через його освоєння, перетворення;
- 3) перспективу нескінченного прогресу відкривають безмежні можливості людини, яка є єдиною у Всесвіті розумною істотою.

На думку гуманістів, антропоцентризм розумівся ідеєю про ідеальну сутність людини, яка спроможна вдосконалювати світ за допомогою лише своїх можливостей і чеснот.

Не можна обійтись і без сучасних інтерпретацій цього терміну. Окремі дослідники вбачають у цьому значенні віру в початкову, конструктивну та творчу мудрість людини; переконання в соціально-особистісній природі засобів, які актуалізують конструктивний особистісний потенціал людини в процесах міжособистісного спілкування (Кузьмич, 2016, с. 128).

Дві вищезазначені інтерпретації схожі між собою, незважаючи на хронологічну прірву в часі між ними. Перше, на що звертається увага, це сутність людини як чесної, талановитої особи, здатної творити майбутнє.

Антропоцентризм – світоглядний базис кожного дослідника, його ціннісний орієнтир. Такий напрямок висвітлення історії набрав популярності у західній історіографії в другій половині XX ст. Об'єктом зацікавленості

істориків стали конкретні люди, особисті долі учасників історичних подій, а звідси й підвищена увага до повсякдення, ментальності, ширше залучення до джерельної бази мемуаристики, листування, щоденників, біографічних матеріалів, усної історії тощо. Відповідно, зміщувався і предмет історичного пізнання – від вивчення політичних подій: воєн, революцій, переворотів і соціальних класів, до з'ясування закономірностей розвитку людини і людства загалом, їх впливу на історичні події, їхні переживання тощо (Скакун, 2014, с.40).

Інтерес до дослідження ролі людини засвідчують численні праці з мікроісторії, тобто історії «малих життєвих світів», у центрі яких перебуває окремо взята людина. Звернення до мікроісторії передбачає вивчення сім'ї, родоводів, культури, релігії, ментальності, вірувань, норм поведінки та інших форм життєдіяльності людини. Автори цих досліджень звертають увагу на людину: її вчинки, поведінку, досвід, завдяки чому вони описують події через поведінково культурний зміст і структуру людського буття. Такі дослідження показують історію з точки зору людської дійсності (Бойченко, 2006, с. 341).

Принцип антропоцентризму є складовою соціокультурного підходу. Сучасна наука розглядає соціокультурний підхід методологічним інструментом системного вивчення, взаємодії усіх сфер розвитку сучасного суспільства, оскільки культура є важливим критерієм змісту та якості соціального життя, соціальних відносин, показником їх відмінностей від інших країн.

Основу соціокультурного підходу складає система цінностей і морально-етичних норм. Під цінностями мають на увазі ключові принципи життя людини, які закладені в її свідомості та формують її світогляд. Цінності є певними важелями досягнення мети діяльності, рушіями відповідних дій, за окремих життєвих ситуацій, та мотиваторами, які керують вибором або оцінкою вчинків людей і подій. В усіх національних культурах поряд з універсальними людськими цінностями, які відображають потреби, пов'язані з біологічним і соціальним життям, існують специфічні орієнтири, зумовлені конкретно-історичними особливостями та ментальністю того чи іншого народу.

Культура виступає фундаментом усіх соціальних зв'язків людей між собою. Цей підхід пояснює людину у світлі певного центру всіх суспільних відносин, які вибудовуються в історії. Соціокультурний метод навчання історії дозволяє наступне. По-перше, інтегрувати такі напрями людського життя: взаємовідносини людини та суспільства, характер культури і тип соціальності. Завдяки цьому створюються додаткові умови для осмислення цілісності та системності суспільства. По-друге, соціокультурний підхід визнає залежність культурного і соціального в людському бутті. Людина не існує поза культурою. Без розуміння людського буття не можна досягнути роль людського фактора в природі та соціумі на різних історичних етапах. Людина творить культуру, а культура значною мірою віддзеркалюється в її мисленні, учинках, і в кінцевому рахунку – в історичному процесі загалом.

Важливою передумовою для впровадження людиноцентризму, як закону в історичній освіті, є історичний монізм, який набув поширення в Радянському союзі. Тоталітарна держава ставила собі за мету приниження людини, її гідності, свідоме намагання її отождолення з іншими людьми, тим самим не даючи їй змоги реалізувати та проявити себе як особистість і контролюючи усі

сфери людського життя. Формування у дітей розуміння того, що вони є вільними, здатними до самореалізації громадянами України є, окрім цього, також і принципом української освіти, згідно з нормами українського законодавства (Калакура, 2020, с. 71-73).

Отже, можна дійти висновку про виключну важливість забезпечення антропоцентризму як основного з освітніх підходів навчання історії в шкільних курсах, необхідність підкреслення значимості людини як особистості в історії, показуючи її центральною фігурою суспільних відносин, культурного різноманіття, еволюції ментальності власного народу та людства загалом. Упровадження цього принципу сприяє формуванню у дітей компетентностей саморозвитку та здатності до самореалізації.

Список використаних джерел

- Бойченко І. Філософія історії: Підруч. для виш. шк. Х.: Прапор, 2006. 656 с
- Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Калакура Я. Антропоцентризм і соціокультурний підхід як складники цивілізаційного осмислення історії України. *Київські історичні студії*, 2020, №2 (11). С. 69–80.
- Кузьмич В. К. Людиноцентризм як домінуючий принцип сучасної педагогічної науки. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. Вип. 5. С. 127–135.
- Скакун І. Історичні витоки антропоцентризму. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2014. № 2. С. 39–43.

*Овчаренко Олександр, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доцентка Шаповал Л. І.)*

ПОЛТАВСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО: СТАНОВЛЕННЯ МУЗЕЮ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

Входження України в європейський простір у XXI столітті супроводжується складним і багатоаспектним процесом становлення національної свідомості та відродження історичної пам'яті народу. В його основі – відновлення традицій і духовних цінностей української нації, звернення до історичного минулого. В цьому процесі велику роль відіграють музеї, як осередки збереження та відтворення духовних цінностей, пам'яті про давнину, культурний феномен, який призвів до покращення концепції функціонування, створення національної музейної мережі.

Місто Полтава, яке посідає визначне місце у розвитку української національної культури славиться визначними історичними, мистецькими діячами, серед яких виділяється постать Івана Петровича Котляревського – письменника, громадського діяча, класика й засновника нової української літератури. Інтелігенція міста Полтави бажала того, щоб пам'ять про видатного земляка була увіковічена керівництвом УРСР в 1952 році.

28 вересня 2024 року будемо відзначати 72-річчя з дня заснування у Полтаві літературно-меморіального музею Івана Котляревського. Подія була важливою та яскравою для розвитку української національної культури, адже біля старовинного будинку з колонами, що знаходився на Першотравневому (Петрівському, пізніше – Келінському) проспекті, 18, який у XIX столітті належав відомій полтавській родині Капністів. За Постановою Ради Міністрів УРСР 28 вересня 1952 року було ухвалено рішення про заснування Літературно-меморіального музею І. П. Котляревського (Смолій, 1997, с.216).

Спершу музей абсолютного не мав жодного експонату і науковцям довелося власноруч віднаходити предмети для музею. Першим науковим співробітником музею був Андрій Страшко. Саме ця людина розпочала збирати матеріали для майбутньої книги «І.П. Котляревський у критиці та документах», яка у 1959 р. була довершена та видана першим директором музею Анатолієм Трохимовичем Залашко, який попрацював мало часу, звільнився через низьку платню та перейшов до журналістської роботи.

Упродовж 33 років другим науковим співробітником літературного музею була Алла Ротач. Директор А. Залашко, коли брав її на музейну роботу, окреслив її компетентності: відчиняти й зачиняти музей, приймати відвідувачів, вести екскурсії (на підготовку яких виділявся один тиждень), писати до газет і журналів про діяльність музею і цікаві знахідки, йти у службове відрядження з метою пошуків та розповсюдження літературної творчості Івана Котляревського – читати лекції, організувати і проводити творчі вечори, тощо. Це пояснюється тим, що у перший рік діяльності полтавського музею штатно було п'ять працівників, а з плином часу їх кількість розширювалась і разом з тим делегувались повноваження. Навантаження на музейних працівників було великим, в окремі дні проводилось від 15 до 17 екскурсій, а робота могла закінчуватись о 8 годині вечора (Ротач, 2012, с.165).

Серед відвідувачів було дуже багато студентів, викладачів, вчителів, науковців різних дослідних установ із проханням отримати додаткові матеріали про життя і творчість українського письменника. Через це були організовані численні наукові конференції із запрошенням до участі в них дослідників життя і творчості Івана Петровича Котляревського із усіх республік Радянського Союзу. По результатам цих конференцій, виголошених доповідей, матеріалів почали видавати «Наукові записки», перший випуск яких був присвячений 120-річчю від дня смерті культурного діяча та надрукований 29 жовтня 1958 року. До 200-річчя письменника в 1969 році, було видано шість випусків (з четвертого збірника «Записки» стали називатись «Котляревськими читаннями»). Крім наукових досліджень, друкувалися документальні матеріали з архіву музею: листи різних осіб до Івана Петровича та його власні, опубліковувались фольклорні записи, зібрані черкаським фольклористом Степаном Степановичем Нехорошевим та багато іншого матеріалу, який був розроблений науковими співробітниками музею.

У 1960-1970-х роках розпочалось проведення наукових конференцій на честь річниць українського письменника: конференція 1963 року до 125-річчя від дня смерті видатного земляка, яке масово відзначала Полтава та її мешканці; конференція 1969 року до 200-річчя від дня народження Івана Котляревського; конференція 1972 року з приводу 20-річчя Полтавського літературно-

меморіального музею; конференція 1973 року до 175 річчя першого видання твору «Енеїда». Самі ж матеріали конференцій 1972-1973 років були у сьомому та восьмому випуску «Котляревських читань», які в решті-решт були видані та побачені у мистецькому й науковому середовищі полтавської інтелігенції. Головною причиною була цензура, яка не допустила до конференцій деяких дослідників, які переслідувались радянською владою.

Роки керівництва Л. Брежнєва в радянській державі ознаменували занепад для наукової роботи Полтавського літературно-меморіального музею: припинились конференції і видання «Наукових записок». Музей у свою чергу почав контролюватись відповідними службами, які не дозволяли експонувати предмети, наприклад, килим із зображенням Івана Петровича Котляревського та героїв його літературної творчості. Навіть ім'я художниці килима Стефанії Шабатуру було заборонено, яка в минулому була в'язнем ГУЛАГу. Сам килим не був експонований навіть на 40-річчя музею, пам'ятаючи стару, ще радянську заборону (Бойко, 2016, с.15)

Надзвичайною подією для історії полтавського музею стала конструкція садиби Івана Петровича. Ця подія відбулася до 200-річчя від дня народження письменника, хоча відновити садибу інтелігенція міста Полтави хотіла раніше, даючи відповідні запити до уряду Української РСР. На початку квітня 1969 року республіканські спеціальні науково-реставраційні виробничі майстерні розпочали відбудовчі роботи, а в травні того ж року був завершений проєкт реконструкції пам'ятника культури, головним архітектором якого був В. М. Тертичний за науковою консультацією архітектора П. Г. Юрченка. За основу для відтворення комплексу був малюнок Тараса Григоровича Шевченка та план садиби 1837 року, знайдений у Полтавському обласному архіві. Окрім цього були враховані спогади сучасників Котляревського, які були гостями його садиби, серед яких був і Тарас Григорович Шевченко (Ротач, 2012, с.176).

5 вересня 1969 року Державний заповідник УРСР – Садиба Івана Петровича Котляревського був відкритий для відвідування полтавцями та туристами. У відновленому будинку п'ять кімнат, як і було в первісній хаті Котляревського: кабінет, вітальня, світлиця, кімната економки, кухня. Речі письменника: мальована піч, стіл, стільця, ліжко і т.д. були частково взяті з Полтавського краснавчого та художнього музеїв або куплені в жительки Полтави Л. Карпенко, у бабусі котрої бував письменник (Ротач, 1972, с. 6).

Підсумовуючи можна зробити висновок про довгу та нелегку історію Полтавського літературно-меморіального музею Івана Петровича Котляревського в якій були як успіхи, так і невдачі. Разом із науковими досягненнями, а саме: накопичення та висвітлення життя і творчості відомого українського культурного діяча можна і вказати про такі проблеми як: робота музею виключно на ентузіазмі на початку його створення і цензура наукових праць, що припадає на часи Брежнєва. Незважаючи на це, літературний музей став результатом плідної праці полтавської інтелігенції, метою якої було збереження історичної пам'яті відомого українського діяча XIX століття, чії настанови та літературна творчість можуть бути корисними сучасному поколінню при розбудові демократичної Української держави.

Список використаних джерел

- Бойко М. Літературний музей Івана Котляревського – скарб сучасності. *Полтавський вісник*. 2016. 12 трав. С. 23.
- Котляревський Іван Петрович. *Малий словник історії України* / В.А.Смолій (ред.). К. : Либідь, 1997. 464 с.
- Ротач А. Гірки і світлі тридцять літ і три роки. Про заснування Полтавського літературно-меморіального музею І.П.Котляревського та його перших працівників (до 60-річчя музею). *Рідний край*. 2012. №1. С. 164-182.
- Ротач А. Садиба І. П. Котляревського у Полтаві : Путівник / пер. О. В. Овденко. Х. : Прапор, 1972. 24 с.

*Партола Олексій, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Інтерактивність є особливістю сучасного освітнього процесу з використанням комп'ютерних технологій і заснована на заохоченні та активізації, встановленні міждисциплінарних взаємодій між учителями та учнями, залученні таких процесів, як емпатія, рефлексія та почуття активності, із взаємодією мікрогруп, учнів між собою та вчителем. Досвід пошуку, відбору контенту, рефлексії, відповідальності та амбітної саморегуляції, і все це засноване на співтворчості, повазі до думок кожного та свободі вибору власних рішень. Це проявляється в максимальному використанні та розвитку особистого досвіду кожного учня, що відображає діяльнісний метод, поряд з отриманням знань і практичного досвіду (Гуревич, 2012, с. 76).

Суть інтерактивного навчання полягає в організації постійної взаємодії учасників освітнього процесу, ніхто не залишається пасивним. Формується ситуація ефективного пізнання в режимі співпраці (Баханов, 2008, с. 46). Індивідуальний внесок у цей процес включає обмін знаннями, ідеями та методами діяльності в атмосфері доброзичливості та взаємної підтримки. Це дозволяє не тільки здобувати нові знання, а й розвивати пізнавальну активність, перетворювати її у вищу форму співпраці. Основними засобами реалізації інтерактивної взаємодії в освітньому процесі є оптимальне поєднання всіх предметів навчання, зокрема, різних видів діяльності по спілкуванню, створюючи комфортні умови, в яких кожен відчуває індивідуальність, самодостатність і успіх (Гуревич, 2012, с. 173).

Дослідження, проведені американськими та європейськими дослідниками, підтвердили, що інтерактивне навчання може покращити рівень розуміння навчальних матеріалів, оскільки впливає не лише на обізнаність учнів, а й на самосвідомість, емоційність і бажання вчитися. Так, рівень засвоєння знань, умінь і навичок можна означити в такій послідовності: розуміння лекцій складає 5%, читання навчальних текстів – 10%, відеокліпів і аудіо матеріалів – 20%, демонстрації – 30%, групові дискусії – 50%, практичне застосування – 75%, передача і застосування знань – 90%, розуміння (Гуревич, 2013, с. 90).

Використання інтерактивних технологій в процесі підготовки майбутніх фахівців полягає в наступних аудиторного навчання до практики професійної діяльності. У цьому випадку важливими будуть наступні фактори: учень потрапляє в освітнє середовище, де він набуває активну пізнавальну позицію та розвивається як об'єкт діяльності у співпраці з учителями та учнями; створюються можливості для поєднання навчальної діяльності учня з формуванням його професійних здібностей. Чітко сплановані цілі навчання, якісні та кількісні очікувані результати процесу у вигляді освітніх досягнень учня (Баханов, 2008, с. 48).

Існує п'ять основних умов успішного навчання з використанням інтерактивних технологій:

1. Позитивні стосунки: члени групи повинні розуміти, що спільна навчальна діяльність приносить користь усім.
2. Пряма взаємодія: члени групи повинні перебувати в тісному контакті один з одним.
3. Індивідуальна відповідальність: кожен учень відповідає за вивчення наданого матеріалу та за допомогу іншим учням, але вони повинні бути більш ніж здібними. Учні не можуть працювати за інших.
4. Розвиток навичок командної роботи: учні вивчають навички міжособистісного спілкування, необхідні для успішної роботи.
5. Оцінка роботи: під час групової роботи слід виділяти особливий час, щоб група могла оцінити, наскільки добре вона працює.

Використання інтерактивних технологій на уроках історії може сприяти реалізації національної політики щодо зміцнення інтелектуальної та духовної сили підрастаючої молоді української держави. Використання інноваційних технологій є необхідною частиною творчої роботи вчителя. Це пов'язано з тим, що їх використання сприяє урізноманітненню форм подання інформації, навчальних завдань, забезпечує зворотний зв'язок, розширює можливості для діалогу в процесі навчання, робить навчальний процес більш індивідуалізованим (Пометун, 2005, с. 147).

Відмінністю інтерактивних методів навчання є те, що інформація в них є відправним, а не кінцевим продуктом мислення. Щоб народжувалася думка, необхідно попрацювати з текстом, ідеями, фактами, концепціями. Інтерактивні методи навчання спрацьовують через осмислення кожним учнем своєї діяльності, формування вмій, навичок самостійно вивчати певні явища, процеси, користуючись певною інформацією.

Список використаних джерел

- Гуревич Р.С. Інтерактивні технології навчання у вищому педагогічному навчальному закладі: навч. посіб. / Р.С.Гуревич, М.Ю.Кадемія, Л.С.Шевченко; за ред. Р.С.Гуревича. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. 309 с.
- Гуревич Р.С. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців / Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, М.М. Козяр; за ред. член-кор. НАПН України Р.С. Гуревича. Львів: ЛДУ БЖД, 2012. 380 с.
- Баханов К.О. Організація особистісно орієнтованого навчання: poradnik молодого вчителя історії. Харків : Основа, 2008. 159 с.
- Крамаренко С.Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів. *Відкритий урок*. 2002. № 5-6. С. 7-11.
- Пометун О. Методика навчання історії в школі. К. : Генеза, 2005. 328 с.

ГЕРОЇЗАЦІЯ ІСТОРІЇ: НОВІ ПІДХОДИ В ШКІЛЬНОМУ ІСТОРІОПИСАННІ

Актуальність проблеми полягає у зміщенні акцентів сьогодення на поширену ще за радянського тоталітарного суспільства тези про вплив героїв чи-то антигероїв на історичний суспільний розвиток. В останні роки в шкільному історіописанні спостерігається тенденція відмови від традиційної героїзації історії. Це пов'язано з низкою факторів, зокрема, із розвитком критичного мислення у молоді, доступністю широкого інформаційного поля та поширенням нових підходів у вивченні історії.

Метою даної роботи є дослідження особливостей вивчення шкільної історії, спрямованих на відмову від традиційної моделі героїзації історичного минулого. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: розкрити поняття «героїзація історії»; проаналізувати переваги та недоліки традиційного вектора героїзації історії; охарактеризувати нові підходи у навчанні шкільної історії.

Під поняттям «героїзація історії» розуміємо процес виділення і прославлення певних історичних особистостей, подій або явищ, який може мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Серед переваг упровадження традиційної моделі героїзації історії виділимо такі:

- сприяння формуванню основ патріотичного виховання і національної свідомості в учнів ЗЗСО;
- допомога молоді зрозуміти цінність свободи, справедливості та боротьби за правду.

Із-поміж недоліків традиційно-героїчного представлення історичного минулого можемо виокремити: ідеалізація історії, заперечення її спірних / дискусійних сторінок, формування у молоді упередженого, заангажованого погляду на історію.

Нові підходи щодо вивчення історії в школі характеризуються такими рисами:

- Пріоритетність фактів над оцінками. Учні повинні отримувати об'єктивну інформацію про історичні події, не забарвлену авторською оцінкою та відрізняти факти від оціночних суджень.
- Увага до різноманіття історичних джерел. Учні повинні вчитися критично оцінювати різні історичні джерела, в тому числі й суперечливі одне одному. Це допоможе їм зрозуміти, що історія – це не просто сукупність подій, а результат різних поглядів та інтерпретацій.
- Акцент на ролі людини в історії. Учні повинні міркувати про те, що історія представляє собою певний результат дій окремих осіб і людей загалом. Це означає, що вихованці повинні вчитися аналізувати причини та наслідки історичних подій, а також зрозуміти роль особистостей в історії (Історичні джерела).

Нові підходи до вивчення історії в школі мають ряд переваг:

- Учні вчать критично аналізувати історичні джерела, робити власні висновки та приймати обґрунтовані рішення. Це допоможе їм успішно навчатися в інших навчальних закладах та існувати в подальшому житті.

- Школярі усвідомлюють складність і неоднозначність історичних подій, розуміють, що історія – це не просто сукупність героїчних подвигів, а й результат людських помилок і трагедій. Це допоможе їм виробити більш виважений і реалістичний погляд на світ.

- У дітей розвиваються почуття толерантності, терпимості та поваги до інших культур. Учні вчать розуміти різні точки зору та іншомислячих.

Процес героїчного забарвлення історії має ряд суперечностей. Одні критики вважають, що такий хід представлення історії є спробою переписати її та представити в спосіб, який відповідає певним політичним або ідеологічним цілям. Інші – стверджують, що героїзація історії може призвести до викривлення історичної правди та ігнорування негативних аспектів історичних подій та персонажів, тому люди будуть мати неправильне уявлення про історію та її учасників (Нестерчук). Наприклад, героїзація радянської історії в СРСР призвела до того, що багато людей мали неправильне уявлення про сталінський режим (Спогади очевидців). Й. Сталін був представлений як мудрий і далекоглядний лідер, який зробив багато для розвитку держави. Однак насправді диктатор був відповідальним за масові репресії, унаслідок яких загинули мільйони людей.

Упровадження моделі героїзації історії може призвести до формування культу особистості, адже коли історичні особи висвітлюються як герої, вони можуть стати об'єктами поклоніння / ідеалізації / наслідування поведінці. Це може призвести до того, що люди будуть сліпо йти за цими особами, не замислюючись над їхніми діями та мотивами. Наприклад, героїзація А. Гітлера в нацистській Німеччині призвела до формування культу особистості навколо нього (Що таке художня література). Диктатор був представлений як месія, який врятує Німеччину від її проблем. Це призвело до того, що багато людей були готові слідувати за Гітлером, навіть коли він здійснював злочини проти людства.

Героїзація історії може також призвести до формування національної винятковості. Коли історичні події та персонажі однієї держави висвітлюються в позитивному світлі, тоді люди цієї держави можуть вважати себе кращими за громадян інших країн. Результатом формування таких шовіністичних поглядів ставали конфлікти, ворожнечі між народами та війни (8 сенсаційних археологічних).

Варто зазначити, що героїзація історії не завжди є негативною. У деяких випадках така подача історичного матеріалу може бути корисною для пропаганди певних ідей або цінностей. Наприклад, героїзація борців за свободу може бути використана для підтримки ідеї свободи та демократії.

Висновки. Модель героїзації історії є важливим елементом шкільного історіописання, яка повинна супроводжуватися формуванням критичного мислення у дітей та розглядом героїв / антигероїв або героїчних подій у контексті об'єктивної значимості їхнього часу та місця. Слід більше уваги приділяти звичайним людям, які фактично були та є рушієм історичного процесу. У вивченні певної історичної події необхідно розглядати різні точки

зору на її перебіг та наслідки. У контексті діяльності історичної особистості варто показати позитивні та негативні аспекти. Такий підхід до шкільного історіописання допоможе молоді сформувати власний неупереджений і критичний погляд на минуле.

Список використаних джерел

- Історичні джерела та їх різновиди. URL: <https://ua.izzi.digital/DOS/313771/313813.html>
- 8 сенсаційних археологічних знахідок України. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/article/874_arheologicheskie-nahodki-ukrainy.htm
- Спогади очевидців про голодомор 1932-1933 років на Харківщині. URL: http://archives.kh.gov.ua/?page_id=20536
- Що таке художня література? URL: <https://translations.com.ua/hudozhnia-literatura.html>
- Нестерчук О. Проблема шкільного історіописання в США та спроба його реформування в 1990-х роках. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1495-olha-nesterchuk-problema-shkilnoho-istoriopysannia-v-ssha-ta-sproba-ioho-reformuvannia-v-1990-kh-rokakh>

*Пейсахов Володимир, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Коваленко О. В.)*

ТУРИСТИЧНИЙ ТА АРХЕОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛУБЕН

Лубни - одне з найбільш цікавих та найдавніших мість України для туристичного відвідання в Полтавщині, завдяки своєму багатому культурному та історичному спадку. У цьому районі можна відвідати кілька археологічних пам'яток, засвідчують давнє замешкання на цих теренах. Лубенщина, регіон Європи, заселений людиною ще з епохи пізнього палеоліту. Зокрема йдеться про стоянку пізнього кам'яного віку біля села Гінці Лубенського району. Місце роботи спільної українсько-французької археологічної експедиції на чолі із к.і.н. Л.Яковлевою та проф. Ф. Джинджаном, відкрите для туристичного відвідування влітку кожного року. Гінцівська стоянка була першою дослідженою в Східній Європі пам'яткою палеоліту. Це місце розташоване на правому березі річки Удаю між селами Духове та Гінці Лубенського району. Його виявили ще у 1871 році, розкопки почали у 1873. Друга світова війна на певний час призупинила роботи з дослідження археологами цього місця.

Насьогодні віднайдені кілька житлових комплексів. Серед них було унікальне житло круглої планування, прикрашене загалом 27 черепами мамонтів, розташованих по периметру. Іншим цікавим виявленим артефактом був фрагмент бивня мамонта з насічками, які, як вважають, слугували примітивним календарем. Заслужують на увагу також різноманітні знаряддя з кременю та кістки та скам'янілі останки, зокрема кістки мамонта, ведмеда, лисиці, зайця, козла та вовка.

Відкриття також включає приблизно 4700 артефактів з кременю, таких як 470 інструментів, кістяні шила та голки, а також молоток, виготовлений з рогів

північного оленя. Це місце, яке слугувало вузлом зв'язку, існувало тривалий період і було домом для процвітаючої спільноти стародавніх мисливців, які проживали в долині Удаюю та на навколишньому плато. За характеристиками останків встановлено, що це поселення датується епохою пізнього палеоліту, а саме магалденським періодом, приблизно 12-13 тисяч років тому.

Місто Лубни (стародавня назва Лубно), назва якого, ймовірно, походить від роду занять його жителів, які займалися виготовленням луб'яних виробів, було засноване у 988 році за наказом київського князя Володимира Святославовича. Воно було фортецею на лінії Посульської оборони, що охороняла південні кордони Київської Русі від набігів степових завойовників, зокрема печенігів та половців. Перша писемна згадка про Лубни датується 1107 роком, коли руські князі завдали половецьким ханам поразки міста. Однак місто потрапило до рук половців і зрештою було зруйноване золотоординцями в 1239 році (Лубенська міськрада...).

Свідченням історичної пам'яті того часу є цікава частина міста – Лиса гора, назва якої збереглася в пам'яті населення. На території збереглися залишки давнього поселення та курганний могильник, що охоплює період від енеоліту до доби бронзи, скіфської доби та епохи Давньої Русі. Видатні археологи Ф. Камінський, В. Ляскоронський, М. Чередниченко, О. Сухобоков, О. Супруненко провели дослідження цієї території. Крім того, Лису гору розвідково обстежували Ф. Копилов, І. Горенко, В. Непріна, Є. Махно. Варто зазначити, що на Лисій горі було поховано відомого археолога, засновник Лубенського краєзнавчого музею Г. Стеллецького.

З вершин Лисої гори відкриваються захоплюючі краєвиди Посулля, а праворуч – легендарна річка та село Солониця, де, як стверджують численні історики, мужньо протистояли ворогам доблесні наливаївківці. Влітку 1596 року повстанці під проводом Северина Наливайка перейшли міст через Сулу біля Лисої гори, але потрапили в пастку польських військ. Незважаючи на мужню оборону, козацький табір після тривалої облоги був захоплений. Місце розташування табору, попри неодноразові пошуки, в тому числі експедицією, на чолі з відомим дослідником Д. Телегіним, досі чітко не локалізовано. На Лубенщині доблесні поборники свободи назавжди залишилися в пам'яті, оскільки вони були в авангарді благородної справи захисту українського народу. Пам'ятний знак, віддаючи шану їхній мужності, гостинно зустрічає відвідувачів на в'їзді на Лубенщину, він встановлений біля мосту Сула та також може бути місцем туристичної зупинки.

Отож Лиса Гора посідає особливе місце в серцях лубенчан адже є улюбленим місцем відпочинку. Поряд з горою, в лісовій зоні, розташована база відпочинку «Сула» при НПУ імені М.П. Драгоманова. Копія скіфської баби прикрашає оглядовий майданчик, нагадуючи про давню історію краю. Біля неї стоїть камінь виконання бажань, який, за міською легендою, запрошує відвідувачів звернутися за допомогою до наших предків у реалізації своїх найпотаємніших бажань та є своєрідною міською атракцією (Історична довідка..., с. 2).

Лубенська Замкова гора зберігає у собі найглибші загадки, що робить її місцем великої інтриги. Нещодавно це місце отримало статус пам'ятки археології після того, як колектив полтавсько-лубенських археологів під

керівництвом О. Супрунєнка провели його масштабні дослідження. Дослідження тут відбуваються не вперше; власне, наприкінці XIX ст. Ф. Камінський за підтримки відомої меценатки К. Скаржинської обстежував і розкопував скіфські кургани на горі (Луговий та ін., 2016, с. 32-34). Крім того, дослідження Г. Кир'якова, К. Бочкарьова, О. Лавренка та М. Кузнєцова надали докази існування тут поселень роменської культури та давньоруського часу на Замковій горі. Проте, територія потребує продовження археологічних досліджень.

Професор Г. Стеллецький, також прагнув розкрити залишки Олександрівського замку XVII ст., збудованого князями Вишневецькими (Гінцівська стоянка...). Наприкінці XVI століття князь Олександр Вишневецький, воєвода Канівський і Черкаський, за наданням польського короля Сигізмунда III отримав у власність посульські землі і заснував тут свою резиденцію, відому як «Нові Лубни, звані Олександром». У 1591 році Лубни отримали Магдебурзьке право і почали розвиватися як місто, згодом ставши центром великого земельного князівського володіння, відомої як «Вишневещина», або «Задніпровська Україна» на великих землях лівого берега Дніпра. Княжа резиденція була розташована на Замковій горі, де князь Єремія Вишневецький збудував розкішний палац, знищений козаками на початку козацької революції у 1648 р.

Сповнена надії, Замкова гора береже пам'ять своїх попередніх власників і з нетерпінням чекає нової глави. У цьому чарівному місці, яке нині розміщується кінно-спортивна база під назвою «Замкова гора», влітку 2016 року відбувся перший фестиваль «Замкова гора», свято історії та мистецтва. Крім того, восени того ж року відбулося відкриття пам'ятної інсталяції до 425-ї річниці надання Лубнам магдебурзького права.

Дорога, що пролягає через Замкову гору, вшановує князів Вишневецьких, відому князівську династію, яка залишила слід в історії країни. Саме ця вулиця веде відвідувачів до справді виняткового свідчення української духовності, історії та культури – Мгарського Преображенського монастиря, закладу, заснованого княгинею Раїною (Могилянкою) Вишневецькою.

Таким чином, Лубенщина та околиці мають значний туристичний та освітній потенціал, не лише серед пам'яток історії та архітектури, але й археології. Розробка, в подальшому нових маршрутів стане позитивним для збільшення туристичної привабливості мікрорегіону.

Список використаних джерел

Історична довідка – Лубенська міська рада. Офіційний Сайт Виконавчого Комітету Лубенської Міської Ради – Лубенська міська рада. 3-тє вид. Лубни. С.1-2.

URL: <https://lubnyrada.gov.ua/misto/istorychna-dovidka#:~:text=Про%20історичне%20минуле%20Лубен%20покажуть,столітті%20знаходилась%20резиденція%20князів%20Вишневецьких>

Лубенська міська рада. Лубни туристичні – Лубенська міська рада. Офіційний Сайт Виконавчого Комітету Лубенської Міської Ради – Лубенська міська рада. URL: <https://lubnyrada.gov.ua/misto/lubny-turystychni>

Гінцівська палеолітична стоянка. SPADOK.ORG.UA. URL: <https://spadok.org.ua/arkheolohichni-stoyanky/hintsivska-paleolitychna-stoyanka>

Луговий Р.С., Коваленко О.В., Лугова Л.М. (2016). Розкопки Ф.І. Камінського 1881 і 1882 рр. на Замковій горі у Лубнах. *Старожитності Посулля*. Київ: Центр Пам'яткознавства НАН України та УТОПК. С. 32-41.

*Пономаренко Костянтин, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*

РОЛЬОВА ГРА ЯК ВИД СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ

Рольова гра є ефективним видом соціально-психологічного тренінгу в навчанні історії, яка дозволяє учням активно залучатися до процесу навчання, сприяє їхньому емоційному, соціальному та когнітивному розвитку. Рольова гра може допомогти старшокласникам краще розуміти події, процеси та персонажів, яких вони можуть грати. Також рольова гра сприяє розвитку аналітичного та критичного мислення, дозволяє створити особливу атмосферу в класі, де старшокласники можуть відчувати себе частиною історичного періоду, взяти на себе ролі відомих персонажів того часу та проникнутися їхніми думками, почуттями та мотиваціями. Одна з переваг рольової гри полягає в тому, що вона стимулює активну участь старшокласників у процесі навчання, які стають акторами, відтворюють реальні ситуації та взаємодіють один з одним. Це сприяє глибокому зануренню в ту історичну епоху, яку вони вивчають. Тому, метою дослідження є спроба розглянути рольову гру в навчанні історії, як один із видів соціально-психологічного тренінгу.

Рольова гра – метод активного навчання, в якому учасники приймають на себе вигадані або існуючі ролі, взаємодіють один із одним та відтворюють різні ситуації та завдання, які можуть бути визначені сценарієм. Під час розігрування ролей вивчаються різноманітні факти, точки зору. Застосовуються різні форми проведення рольової гри (історичні суди чи прес-конференції, «круглі столи» чи театралізовані вистави). Завдання вчителя при підготовці до проведення заняття полягає в якнайширшому і всебічному розгляді даної проблеми з використанням інформації, доступної учням. Учитель не тільки не дає готових відповідей, але й не повинен вимагати від учня приєднатися до однієї з точок зору, натомість останній має спрямовуватися у бік вироблення власної позиції. Дуже ефективним є прийом, коли учні після переконання своїх опонентів спробують піддати критиці власні погляди. Відтак, рольова гра – це невелика вистава, яка ставиться учнями, а в основі лежить імпровізація (Ковальова, 2016, с. 213).

Рольові ігри мають величезний виховний і пізнавальний ефект, вони вимагають підготовки з боку вчителя в тому числі. Учитель повинен розробити сценарій різних ситуацій, завдання для учнів, які вони будуть виконувати упродовж цієї гри.

Існують декілька видів рольової гри, а саме: театральні ігри, вистави та проблемно-дискусійні ігри. Всі вони мають різний характер та виконують різні навчальні функції. Вистави мають чіткий сценарій, за яким виступають учні. У театральних іграх учні самі розробляють сценарій, та за ним відтворюють певну

ситуацію. Особливістю проблемно-дискусійних питань є те, що грається вигадана ситуація, але побудована навколо проблемного питання, під час цієї гри кожен учень може висловити свою думку, аргументуючи її своїми раніше набутими знаннями.

Під час рольових ігор учні можуть відіграти певну історичну подію, житися в ролі, які грають, а глядачі будуть спостерігати та краще запам'ятовувати історичний матеріал. Також глядачі можуть проаналізувати подану їм сцену, а потім зробити свої висновки щодо цього та обговорити це з класом. Це залучає всіх учнів до навчання та проведення рольової гри, де є такі учасники: актори, експерти, глядачі та вчитель. Це нестандартна форма навчання, яка залучається до тем мирних договорів, конференцій, засідань і т.д.

Головне – досягнення мети навчання з урахуванням умов, у яких буде проходити процес навчання. При цьому мета гри має бути сформульована настільки чітко, щоб служити орієнтиром не тільки конструкторам гри, вчителям, а й усім учасникам гри (Боровець, 2013, с. 172).

Щоб зрозуміти, як саме рольова гра може бути одним із видів соціально-психологічного тренінгу, для початку треба розкрити зміст цього поняття. Соціально-психологічний тренінг – це форма спеціально організованого спілкування, психологічний вплив якого базується на активних методах групової роботи (Свдокимова, 2014, с. 211). По-іншому, соціально-психологічний тренінг можна визначити як метод навчання та тренування, спрямований на розвиток соціальних і психологічних навичок у людей. Його основна мета полягає в підвищенні самосвідомості, розумінні власних емоцій та почуттів, умінні ефективно спілкуватися, вирішувати конфлікти та працювати в групі.

Якщо розглядати особливості розвитку старшокласників, то слід зрозуміти, що вони намагаються активно соціалізуватися, спілкуватися та взаємодіяти зі своїми ровесниками, батьками та вчителями. Старшокласники готуються до вступу в університети, коледжі, де їм доведеться вже самостійно намагатися взаємодіяти з викладачами, студентами, зі своїм оточенням без допомоги батьків. Тому педагогам важливо під час навчання направити учнів на набуття навичок самостійності.

Рольова гра базується на груповій роботі, що є аспектом соціально-психологічного тренінгу. Учні можуть разом розробляти сценарій майбутнього виступу, що розвиває їхні комунікативні навички та вміння працювати між собою. Вони активно взаємодіють із вчителем, який допомагає їм у підготовці виступу. Навіть, якщо сценарій був раніше підготований учителем, то учні можуть його корегувати, разом готуватися до виступу, що також активізує спілкування між ними в позаурочний час. Учні, взаємодіючи між собою, розвивають свої соціальні та комунікативні навички, компетентності роботи в команді.

Соціально-психологічний тренінг, насамперед, розвиває вміння підтримувати спілкування, психологічно стимулювати активність партнера; максимально використовувати соціально-психологічні характеристики комунікативної ситуації для реалізації своєї стратегічної лінії; прогнозувати можливі шляхи розвитку комунікативної ситуації, у рамках якої розгортається

спілкування; психологічно налаштовуються на емоційний тон партнерів по спілкуванню (Євдокимова, 2014, с. 211).

Підводячи підсумки, можна сказати, що рольова гра є видом соціально-психологічного тренінгу, адже вона вимагає від учасників активного спілкування та роботи в групі під час підготовки, прогнозування та репетицій до театрального виступу перед глядачами. Рольова гра розвиває комунікативні навички учнів, які важливо розвивати старшокласникам для набуття певного досвіду з метою подальшого навчання у вищих навчальних закладах і особистому житті.

Список використаних джерел

Боровець Д. Рольова гра на уроках історії (на прикладі теми «Паризька мирна конференція 1919-1920 рр.»). *Проблеми дидактики історії: збірник наукових праць*, 5, 2013. С. 171 – 175.

Ковальова А. Рольова гра на уроках історії. *Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін*, 8, 2016. С. 212 – 215.

Євдокимова Н. Соціально-психологічний тренінг як технологія розвитку особистості студента. *Вісник національного університету оборони України*, 4 (41), 2014. С. 211-217.

*Ребека Денис, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*

ВОЄННА ТЕМАТИКА В ШКІЛЬНОМУ ІСТОРІОПИСАННІ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Актуальність даної проблеми полягає в тому, що воєнна тематика в шкільному історіописанні є важливою для розуміння історії світу та впливу війн на події, суспільство, економіку та культуру. Вивчення воєнної тематики в шкільному історіописанні залишається надзвичайно актуальним і важливим питанням із кількох причин. По-перше, розуміння сучасності відбувається через історію. Вивчення історії воєн дозволяє учням краще розуміти сучасні конфлікти, суперечливі політичні ситуації та міжнародні відносини. Вихованці можуть аналізувати та оцінювати різні політичні стратегії та вчинки лідерів, політичних і воєнних діячів держав на основі минулих подій.

По-друге, зростає важливість уроків історії. Вивчення воєнної тематики допомагає учням зрозуміти цінність миру, важливість дипломатії та міжнародних відносин у запобіганні соціальних конфліктів (Терно, 2009, с. 17).

Вивчення воєнної тематики в шкільному історіописанні потребує специфічних методик для ефективного навчання. Ось деякі методичні особливості, які можна врахувати при вивченні цієї тематики.

Інтерактивні уроки та діалог. Залучення учнів до активного обговорення через дебати, групову роботу, рольові ігри тощо. Це стимулює зацікавленість учнів і допомагає їм краще засвоювати матеріал.

Використання первинних джерел. Залучення до аналізу реальних документів, свідчень очевидців, листів, фотографій, відеоматеріалів та інших

первинних джерел. Це робить вивчення більш цікавим і допомагає учням розуміти історичні події краще.

Історичний контекст та аналіз причин і наслідків. Вивчення не лише самої війни, але й її контексту, причин і наслідків. Це допомагає учням розуміти глибину подій та їхній вплив на суспільство, економіку, культуру тощо.

Мультидисциплінарний підхід. Поєднання вивчення воєнної тематики з іншими предметами, такими як література, мистецтво, географія, економіка тощо. Це допомагає учням отримати комплексне уявлення про війну та її вплив на різні аспекти життя.

Індивідуальний підхід до учнів. Врахування рівня знань, інтересів та особливостей кожного учня для оптимального використання навчального процесу.

Аналіз етичних аспектів. Розмови про етичні питання, пов'язані з війною, допомагають учням розуміти та оцінювати різні сторони конфліктів і приймати морально-етичні рішення.

Мультимедійні технології. Використання сучасних технологій для показу відео, аудіо, інтерактивних карт, цифрових ресурсів для наочного представлення історичних подій і сприяння засвоєння матеріалу.

Диференційований підхід. Врахування індивідуальних особливостей учнів (рівень знань, інтереси, навички) для підбору методів, що найкраще підходять кожному учневі.

Аналіз етичних аспектів. Обговорення етичних питань, пов'язаних з війною, щоб допомогти учням краще розуміти морально-виховні аспекти конфліктів і приймати обґрунтовані рішення.

Формування громадянської свідомості. Вивчення воєнної тематики сприяє розвитку громадянської свідомості, зокрема усвідомленню миротворчого потенціалу та важливості уникнення конфліктів.

Дослідження воєнних конфліктів. Вивчення різних війн дозволяє учням розбиратися в причинах і наслідках конфліктів, аналізувати стратегічні рішення, рух військ, використання зброї тощо. Порівняння різних війн або битв дозволяє учням з'ясувати схожі та відмінні характеристики, що відображаються у стратегічних підходах, технологіях тощо.

Вивчення впливу війни на суспільство. Аналіз соціальних, економічних та культурних наслідків воєнних конфліктів допомагає учням розуміти, як війна впливає на життя людей та суспільство загалом.

Критичний аналіз військової стратегії та пропаганди. Вивчення військової стратегії та пропаганди вимагає вміння критично аналізувати інформацію, розуміти її спотворення та вплив на маси.

Вивчення воєнної тематики розвиває аналітичне мислення учнів, оскільки воно спонукає їх аналізувати складні ситуації, робити висновки на основі фактів та оцінювати наслідки рішень у воєнних контекстах (Калініченко, 2018, с. 101).

Отже, методичні підходи до навчання воєнної тематики в шкільному історіописанні вкрай важливі для формування розуміння історичних подій, розвитку критичного мислення та аналітичних навичок учнів. Важливо, щоб вивчення воєнної тематики було не лише історичним оглядом подій, але й сприяло розвитку критичного мислення, емпатії та глибокого розуміння значення миру та конфліктів у суспільстві.

Список використаних джерел

Терно С. О. Проблемні задачі з історії : [дидактичний посібник для учнів 6-7 класів] / Терно С. О., Коган З. Б., Полтавська І. В. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 20 с.

Калініченко Б. М. Форми і засоби інформаційного супроводження воєнно-політичних конфліктів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2018. Вип. 24. С. 99-103.

*Савінова Олександра, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця — асистентка Момот А. О.)*

**ОБРАЗ АВТОРА НА СТОРІНКАХ
«ЩОДЕННИКА ГЕНЕРАЛЬНОГО ПІДСКАРБИЯ
ЯКОВА МАРКОВИЧА 1717–1767 РОКІВ»**

Щоденники є історичним джерелом особистого походження. Також щоденники часто називають «діаріуш» від англійського слова «diary». Повсякденне життя, описане у всіх його проявах у щоденнику, дає змогу розкрити особистість автора, зрозуміти його погляди й переконання, визначити моральні та етичні цінності. Повсякдення, зображене у творі, допомагає зрозуміти епоху, в якій було укладено текст.

Яков Маркович почав писати «Денні записки...» (або «домашній протокол») випадково: спочатку він продовжив хроніку свого тестя Павла Полуботка доведено до 1716 року. А вже з 1717 року автор почав вести свій щоденник. Його цікавили всі події, які відбувались у полі його зору та про які могли б розповісти знайомі. Читаючи щоденник Я. Марковича я намагалася визначити риси його характеру і ось, що мені вдалося з'ясувати.

Варто відзначити педантичність автора. Щодень, протягом 50 років (1717-1767 рр.) Я. Маркович ретельно записував події, дати, час, погоду, витрати, плани тощо. Навіть коли він лежав вже хворий і не міг вести записи самостійно, він просив своїх знайомих писати під диктовку, що можна визначити, читаючи оригінал рукопису, за зміною почерку. Ця риса його характеру прослідковується в щоденнику, де все чітко описано та організовано. Так, наприклад, кожна нотатка починається з опису погоди.

Прагматизм Марковича – автор був зосередженим на веденні господарства та примноженні свої статків. Він детально описує свої земельні володіння, доходи, витрати, судові справи й інші практичні питання. Як людина, яка постійно займалася господарством, Яків Маркович скрупульозно вів записи своїх доходів та витрат. Будь-які витрати, прибутки, зміни в економічному стані Російської імперії детально відображені в «Денних записках...», що дає змогу дослідити економічну історію українських земель першої половини XVIII ст. У «Домашньому протоколі» автор детально описував шляхи надходження товару, ціни, іноді – вказував мету покупки. У щоденнику часто згадуються такі постаті гетьманів як Данило Апостол і Кирило Розумовський, їхнє оточення та особисте життя, доволі закрите для загалу. У «Домашньому протоколі» Якова Марковича

згадується чимало імен із кола козацької старшини, правлячої верхівки, високоосвічених людей, духовенства і простих селян. Яків Маркович у 1740 році стає генеральним підскарбієм: «Сего дня рано у болшой гетманской избѣ был вибор на мѣсто родителское в подскарбѣи генералніе, и избрани кандидатов 3: полковник Киевский Танский, я и Григорий Стороженко, сотник Ічанский, и подписалис всѣ на оном виборѣ пригодившіися старшина генералная и протчая»; «27 юля 1740 г. получил я указ з генеральной канцелярії быт мнѣ до указу за подскарбія генералного войскового» (Дневник ..., 1913, с.367).

Релігійність. Віра відігравала важливу роль у житті Я. Марковича. Він щоденно молився, відвідував храми, дотримувався посту, описував релігійні свята й події. Якщо поденний запис здійснено в день якогось великого християнського свята, на його початку обов'язково зауважено: «1726 г. – декабрь. Неделя. Рождество Х–во. 25. Сегодня были мы з поздравленіем губернатора и службы Божой в соборѣ слухали, где губернатор з другими архиерейскими пѣвчими спѣвал службу Божую з партесной ноти. По обѣдѣ ездилисмо до п. Федора дядка и Стефана Гамалѣи, оттуду были у генерала маіора Дебриня» (Дневник..., 1895, с. 107). Із щоденника видно, що автор дотримувався посту. Так на початку року в тексті щоденникового твору трапляються такі підрахунки: «В году постних дней 191, м'ясних 174» (січень 1737 р.). Як і його сучасники, Яків Маркович не стояв осторонь церковного життя. Ще під час навчання в Києво-Могилянській академії, її ректор Феофан Прокопович пророкував йому богословську кар'єру. Із численних нотаток можемо зробити висновок, що Маркович та його родичі часто робили пожертви на храми та монастирі.

Свідомість й освіченість. Я. Маркович цікавився політикою, читав багато книг і мав власну думку щодо подій в Україні та світі. Передплачував іноземні газети та вів листування з європейськими книголюбамі. Він регулярно проводив перепис своєї бібліотеки, усі обміни книгами фіксував у щоденнику. 25 лютого 1725 року Я. Маркович записав: «Книги в библиотеке пересмотрувалем, которих в скринь показалось и зложилось 66, а в библиотеце 146, в той же библиотеце з другой стороны 44, а винятих в поход 31, итого всех 287 и больше» (Дневник..., 1893, с. 205).

Відзначимо консерватизм Я. Марковича – він був прихильником традиційного устрою життя й негативно ставився до змін. Він критикував нові порядки, запроваджувані царським урядом, й шкодував за втратою гетьманської автономії. Час від часу Я. Марковичу приносили клопіт царські накази, «чтоб нѣхто горѣлки отнюд не робил» (3 червня 1737 р.). Тоді Марковичу доводилося реагувати на них: «Через его-ж, Забару, писал я до жени об управленіи господарства и стороны сего указа запрѣтителного, чтоб горѣлки в расход не употреблят, на порцѣи и протчіе дробніе росходи, а вмѣсто того пиво употреблят, да и в шинкі дават удвое дорогшою ценою» (Дневник..., 1913, с.139).

Сімейність. Я. Маркович описує події з життя своїх дітей, онуків й інших родичів. «Часа 9-го, перед полуднем, родилась нам унучка, а зятєви моему Стефану дочь Марія».

Досить регулярними є згадки про способи розважання козацької старшини XVIII ст. Ще одним цікавим моментом є азартні ігри, а конкретно – карти, описуючи гру він детально пояснює її правила. Не останнє місце в повсякденні Марковича посідають свята, хоча згадки про них досить сухі, без різнобарв'я українських традицій. Яків Маркович розповідає про різні урочистості й церемонії, зустрічі гетьмана. За браком інших розваг, часто давали бенкети, і Маркович не відмовлявся від них до самої старості – всі подробиці їх перебігу він занотовує у щоденнику.

Хоча за щоденником не можна сказати яким саме був його автор я побачила Якова Андрійовича Марковича саме таким. Викладені вище висновки не є незаперечними. Дослідники та дослідниці можуть ознайомитися з рукописами щоденника Якова Марковича, які зберігаються в фондах Національної бібліотеки імені В. Вернадського або прочитати опублікований щоденник на сторінках «Киевской старини» та окремого видання 1913 року – та запропонувати власні інтерпретації особистості автора.

Список використаних джерел

Дзюба О. Українська мемуарна література XVIII ст.: особливості індивідуального стилю. *Людина, суспільство, влада в давній та ранньомодерній Україні: контексти історичної презентації*. К. : Інститут історії України, 2020. С. 383-410.

Дневник генерального подскарбья Якова Марковича (1717-1767 гг.) : в 3 ч. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1893 – 1897. Ч. 1 : 1717-1725 гг. 1893. 329 с.

Дневник генерального подскарбья Якова Марковича (1717-1767 гг.) : в 3 ч. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1893 – 1897. Ч. 2 : 1726-1729 гг. 1895. 342 с.

Дневник генерального подскарбья Якова Марковича (1717-1767 гг.) : в 3 ч. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1893 – 1897. Ч. 3 : 1730-1734 гг. 1897. 418 с.

Дневник Якова Марковича. Київ ; Львів : НТШ, 1913. Т. 4 : 1735-1740 роки. 1913. 385 с.

Зінченко О. З. «Домашній протокол» 1717-1767 рр. генерального підскарб'я Якова Марковича в контексті мемуаристики XVIII ст. Київ: Видавництво Київського міжнародного університету, 2019. 199 с.

Матяш Н. «Денні записки» генерального підскарб'я Якова Марковича як джерело до історії повсякденності. *Історія повсякденності: теорія та практика*: матеріали Всеукр. наук. конф. 14-15 трав. 2010 р. Переяслав-Хмельницький, 2010. С. 76-78.

*Супруненко Руслан, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – професор Бабенко Л. Л.)

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 – ПОЧАТКУ 1918 рр.: ПОДІЇ, ПОЛІТИЧНІ ЛІДЕРИ ТА ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ

У 2024 р. минуло десять років, як Росія у 2014 р. порушила територіальну цілісність України, захопивши півострів Крим. Велика кількість кримців стали заручниками московського окупаційного режиму. Найбільш дискримінованою етнічною спільнотою на тимчасово окупованій території Криму стали кримські

татари. Українські та міжнародні правозахисні організації фіксують численні порушення прав людини, арешти й переслідування представників кримськотатарського народу, які стають жертвами вигаданих російськими спецслужбами та пропагандою звинувачень в ісламському екстремізмі, тероризмі тощо.

Актуальність цієї проблеми як предмету дослідження науковців, зокрема істориків, не викликає сумніву. З одного боку, історія кримськотатарського народу багато в чому має аналогію з історією українців. Обидва були завойовані російською імперією, після її розпаду обидва народи боролися за створення власних національних держав та політичне й національно-культурне самовизначення. Однак вони втратили свої завоювання у результаті більшовицької експансії у першій чверті XX ст.. З іншого – актуальність продиктована сучасними політичними та військовими подіями, які супроводжуються нагальною потребою спростування спотворених, фальсифікованих пропагандистських трактувань історичного минулого кримськотатарського народу. Кримська Народна (Демократична) Республіка є частиною історії боротьби кримськотатарського народу з російським імперіалізмом. Тож, на наш погляд, варто детально розглянути ключові події історії кримськотатарського національно-визвольного руху в 1917 – на початку 1918 рр.

Цій проблематиці присвячені кілька спеціальних історичних досліджень Т. Бикової та С. Громенка, а також не надто численні статті істориків, серед яких виокремимо публікації В.Сергійчука, Г.Бекірової, А.Іванця. Популяризаторами висвітлення кримськотатарського національного руху на телебаченні та в соціальних мережах виступають В. Марасв, В. і Д. Капранови.

Передумовою Кримськотатарської революції стала Лютнева революція 23 лютого (8 березня) 1917 р., в ході якої імператор Микола II зрікся престолу. У Петрограді виник Тимчасовий уряд, який мав довести державу до Всеросійських установчих зборів. Із початком революції 1917 р. була скасована низка національних і релігійних обмежень, запроваджено демократичні свободи. Так були створені умови для східноєвропейської «Весни народів» – на постімперському просторі: розгорнулися національні рухи і революції, такі, як Українська, Фінська, Кримськотатарська.

Кримськотатарська революція розпочалася з утворення 25 березня 1917 р. у Сімферополі на Всекримському мусульманському з'їзді органу національно-культурного самоврядування кримських татар, що отримав назву Тимчасовий Кримсько-Мусульманський Виконачий Комітет (ТКМВК або Мусвиконком). До його складу входили 50 осіб. Головою Мусвиконкому, й одночасно з цим, головою Духовного правління – муфтієм Криму було обрано кримськотатарського громадського діяча, випускника юридичного факультету Стамбульського університету Номана Челебіджіхана.

3 5 (18) квітня офіційно, з дозволу Тимчасового уряду Мусвиконком почав керувати всіма справами кримських татар на півострові та представляти кримськотатарський народ у відносинах із центральною російською владою. Основними напрямками реформ Мусвиконкому стали підготовка до Установчих Зборів, шкільна реформа та вакуфна реформа (Громенко, 2021, с. 15–16).

Улітку 1917 р. Мусвиконком вже спирався на 126 мусульманських комітетів у містах, селах, волостях та повітах, кілька молодіжних, одну жіночу й інші громадські організації, а також його опорою стала новоутворена кримськотатарська партія «Мілли-Фірка». Позицію Мусвиконкому відображали також місцеві газети «Голос татар» та «Міллет» («Нація»).

Кримські татари активно брали участь у загальноросійських заходах мусульман. Вплинув на формулювання завдань кримських татар і I Всеросійський мусульманський з'їзд у Москві, що відбувся у травні 1917 р. Його делегати, у тому числі від кримських татар, висловили прагнення перетворити Росію на демократичну федерацію національно-територіальних державних утворень (Бикова, 2011, с. 53; Іванець, 2020, с. 93).

Загострення відносин між владою Таврійської губернії та кримськотатарським рухом спалахнуло на ґрунті військового питання. Беручи приклад з українців щодо українізації імперських полків, Номан Челебіджіхан вважав за необхідне створення кримськотатарських військових формувань. У травні-червні 1917 р. він звернувся до військового міністерства із проханням перевести з фронту до Криму запасні частини Кримського кінного полку, але отримав відмову. Внаслідок цього Н. Челебіджіхан почав самостійно об'єднувати солдатів – кримських татар, які залишилися на півострові, під єдине командування. Так постав 1-й кримськотатарський батальйон. У липні 1917 р. Сімферопольська рада солдатських депутатів звинуватила Н. Челебіджіхана в підбурюванні солдат до непокори. Крім того, частина кримців-традиціоналістів написала на нього донос до губернської контррозвідки, звинувативши у зв'язках із Туреччиною. У результаті 23 липня (5 серпня) 1917 р. муфтія заарештували і доправили до Севастополя (Громенко, 2021, с. 21–22). Через масові протести кримських татар, підтримані в тому числі українськими організаціями, Н. Челебіджіхана швидко відпустили. Кримськотатарські організації почали вимагати відставки комісара М. Богданова, оскільки губернська влада вимагала притягнути муфтію до відповідальності за його звернення до солдат татарського батальйону залишитися в Криму (Іванець, 2020, с. 94).

Кримськотатарський національний рух активно співпрацював з Українською Центральною Радою. На початку серпня 1917 р. у Києві пройшли переговори делегації Мусвиконкому з Центральною Радою. Від Мусвиконкому були присутніми Д. Сейдамет та А. Озенбашли, від УЦР – М. Грушевський, В. Винниченко й О. Шульгин. Під час переговорів обидві сторони визнали необхідність спільної боротьби з російським централізмом (Громенко, 2021, с.23).

У вересні 1917 р. кримськотатарська делегація на чолі з Д. Сейдаметом взяла участь у З'їзді народів-федералістів, ініційованому Українською Центральною Радою, що відбувся у Києві, з метою об'єднання зусиль національних рухів зі створення федеративної демократичної Росії. Учасники форуму закликали провести національні установчі збори до початку всеросійських установчих зборів (Іванець, 2020, с. 94).

1 жовтня 1917 р. у Сімферополі відкрився другий з'їзд кримськотатарських громадських організацій, на якому зібралися близько 200 делегатів. «Наші прагнення зводяться до встановлення в Росії демократичної федеративної республіки, що гарантувала б нашу самостійність як нації, за

винятком питань зовнішньої політики та військових», – зазначав Н. Челебіджіхан у звіті про роботу Кримського мусульманського виконкому за півроку діяльності (Бекірова, 2016, с. 114). 9 жовтня 1917 р. Мусвиконком, після звіту кримських делегатів з'їзду, ухвалив попередню постанову про скликання національних установчих зборів – Курултаю (Іванець, 2020, с. 94).

Що стосується освітньо-культурної політики Мусвиконкому, то на початку вересня 1917 р. вже 2/3 вчителів витримали іспит і отримали свідоцтво вчителя початкового мектебу. За постановою ТКМВК, з 1 жовтня 1917 р. мали відкритися для кримських татар у кожному повіті Криму по одному «рушдіє» (училищу), при них – по одній взірцевій початковій школі, а у кожній волості – по одній нижчій початковій школі. У Сімферополі була заснована приватна кримськотатарська дівоча прогімназія та деякі інші навчальні заклади, вдалося також замінити директора Сімферопольської російсько-татарської вчительської школи і розпочати її реформування. Того ж місяця Мусвиконком вирішив створити першу національну музейну установу і призначив директором Кримськотатарського національного музею у Ханському палаці художника і науковця У. Боданінського. 3 (16) листопада 1917 р. у Бахчисараї відбулися знакові події – відкриття Кримськотатарського національного музею в Ханському палаці, Інституту імені Менглі Герая в історичній Зинджирли-медресе, вчительської семінарії імені І. Гаспринського та кримськотатарської художньо-промислової школи в «Орта медресе». На відкриття музею прибули тисячі людей, а в своєму виступі на урочистостях Н. Челебіджіхан порівняв кримські народи з квітами і заявив, що завдання Курултаю «зробити з них один чудовий букет, перетворити Крим на культурну Швейцарію» (Іванець, 2020, с.95–96).

У листопаді 1917 р., після більшовицького перевороту в Петрограді, Джафер Сейдамет вкотре прибув до Києва для зустрічі з Симоном Петлюрою. Останній заявив, що він симпатизує кримськотатарському національному рухові та не виключає подальшої військової співпраці. Також мова йшла про текст III Універсалу УЦР, а саме тих рядків, де заявлено територію, на яку поширюється влада Української Народної Республіки. Вони зійшлися на тому, що під контролем України перебуватиме північна (материкова) частина Таврійської губернії; південь (Кримський півострів), у свою чергу, буде в розпорядженні кримських татар (Сергійчук, 2001, с. 75).

У листопаді 1917 р. кримськотатарським діячам вдалося провести вибори до Курултаю. 9–26 грудня 1917 р. у Бахчисараї працював Курултай як національні установчі збори кримськотатарського народу. До його складу було обрано 79 делегатів, серед яких 5 жінок. Отримання мандату законодавчого органу жінками було зовсім новим явищем для того часу (Іванець, 2020, с. 97). 12 грудня 1917 р. були прийняті найважливіші рішення – Курултай проголосив про створення Кримської Народної Республіки, прийняв її конституцію та оголосив себе (до скликання Всекримських Установчих зборів) Кримським національним парламентом. Того ж дня був сформований національний уряд – Директорія. До його складу ввійшли 5 директорів: голова ради директорів та директор юстиції Н.Челебіджіхан, директор із зовнішніх та внутрішніх відносин (він же голова революційного штабу та військовий керівник) Д.Сейдамет, директор у справах релігії А.Шукрі, директор народної освіти А.Озенбашли,

директор фінансів та вакуфів С.-Д. Хаттагов. Усі вони були членами політичної партії «Міллі-Фірка» (Бикова, 2011, с. 59).

Проте 16 (29) грудня 1917 р. у Севастополі більшовики утворили тимчасовий Військово-революційний комітет – надзвичайний орган більшовицької влади у місті. В Криму відтоді формально почали існувати три політичні центри: Рада Народних Представників, що залишилася з часів Тимчасового уряду, Директорія Кримської Народної Республіки та більшовицький Військово-революційний комітет. Реально ж встановилося двовладдя. Об'єднані в Кримський штаб сили РНП та Директорії під керівництвом Сейдаметта протистояли Чорноморському флоту, який направляв ВРК. Більшовики переважали своїх противників щонайменше у сім разів. Розуміючи це та будучи від природи противником насильства, Н. Челебіджіхан розгубився. Він збирався провести в Криму вибори до Установчих зборів, які визначили б майбутнє півострова, але подальші події розвивалися під дією об'єктивних та суб'єктивних факторів.

Під тиском гарячих прихильників війни з червоними, посварившись із другом та соратником Д. Сейдаметом, Н. Челебіджіхан 4 (17) січня 1918 р. залишив свою посаду Голови Директорії, зберігши титул муфтія. 8–10 (21–23) січня за пропозицією Номана Курултай зробив останню спробу розв'язати суперечку із більшовиками компромісом. Н. Челебіджіхан запропонував створити для врядування Кримом спеціальний орган, куди входили б по 10 представників від РНП, Курултаю і більшовиків, але було пізно. Протягом січня матроси і анархісти за підтримки місцевих робітників, захопили більшість кримських міст, завдаючи поразок загонам Директорії КрНР. 13 (26) січня 1918 р. більшовики захопили Сімферополь. Наступного дня був заарештований і Н. Челебіджіхан.

За «традицією» його перевезли до Севастополя, де тримали протягом місяця. Спочатку муфтія посадили до загальної камери № 5, але вже через день перевели до окремої камери № 26. Там з Номаном мав приватну розмову голова севастопольського ревкому Юрій Гавен. Про її зміст не зафіксовано жодних письмових згадок. О 2-ій годині ночі 23 лютого 1918 р. група матросів увірвалася до в'язниці і почала вимагати видачі затриманих. Тюремний комісар телефоном отримав вказівку Севастопольської ради видавати всіх, хто був зазначений у матроських списках. Н. Челебіджіхана, разом з іншими заарештованими вбили, закинули тіла до автомобіля і відвезли до Графської пристані. Там трупи завантажили на баржі, відвезли подалі від берега і, прив'язавши каміння, повикидали в море (Громенко, 2016, с. 110–111).

Кримська Народна Республіка припинила своє існування. Причини її поразки мають спільні корені з поразкою Української революції 1917–1921 рр., передусім відзначимо несформованість кримсько-татарського народу як політичної нації та відсутність війська для відстоювання власної державності. Але активна фаза національно-визвольної боротьби кримських татар, українців і представників інших національностей тривала в Криму аж до 1920 р. до остаточної окупації півострова більшовиками. В умовах повномасштабної російсько-української війни та окупації Криму кримськотатарський народ разом із українцями бореться за свою свободу.

Список використаних джерел

- Бекірова Гульнара. Джафер Сейдамет. Наш Крим: неросійські історії українського півострова : зб. ст. / Упоряд. та вступ С. В. Громенко. Київ : К.І.С., 2016. С. 112–116.
- Бикова Т. Б. Створення Кримської АСРР (1917–1921 рр.). К.: Ін-т історії України НАН України, 2011. 247 с.
- Громенко Сергій. Скоропадський і Крим: від протистояння до приєднання. К.: Наш Формат, 2021. 352 с. : іл.
- Громенко Сергій. Ant Etkenmen (Я Поклявся): Номан Челебіджіхан. Наш Крим: неросійські історії українського півострова : зб. ст. / Упоряд. та вступ С. В. Громенко. Київ : К.І.С., 2016. С. 101–111.
- Іванець Андрій. Кримськотатарський народ у період війн і революцій (1917–1920 рр.). *Історія Криму та кримськотатарського народу*. Навчальний посібник / Бекірова Г., Іванець А., Тищенко Ю., Громенко С. Аблаєв Б. К.: Вид-ва «Кримська родина»; «Майстер Книг», 2020. С. 90–109.
- Сергійчук Володимир. Український Крим. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2001. 304 с.

*Супрунова Ірина, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)

**ПРОБЛЕМА МЕНШОВАРТОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ
У ШКІЛЬНОМУ ІСТОРІОПИСАННІ**

Проблема меншовартості української нації у навчанні історії є однією з найважливіших у сучасній історичній освіті та особливо чутливою, актуальною в злободенні роки російсько-української війни. Українська історія довгий час вивчалася вкрай тенденційно, із акцентом на її негативних аспектах і недооцінці її позитивних досягнень. Врешті, це призводило до формування у молодого покоління українців образу України як слабкої та несамоїтної держави, яка завжди була в залежності від інших агресивних сусідів. Тому, метою даної статті є спроба привернення уваги до однієї з найактуальніших проблем шкільного історіописання – подолання стереотипу меншовартості української нації.

У часи СРСР було формально визнано право українців на власну мову та деякі атрибути державності. Однак основна доктрина про єдність російського та українського народів залишилася. Становлення незалежної України супроводжувалося інтенсивним переосмисленням минулого, формуванням у суспільстві нової історичної свідомості. Міфи й догми тоталітарної системи поступово відходили в минуле. Стало помітним у суспільстві прагнення «знайти історичну правду». Із великим зацікавленням сприймалися публікації, у яких висвітлювалися замовчувані раніше факти, так звані «білі плями» історії України. Історичні дослідження спричиняли серйозні зрушення у світогляді, руйнували колись непохитні стереотипи комуністичної ідеології, формували високі громадські почуття, прагнення до активної участі в будівництві незалежної демократичної держави. Утім, процес відновлення української

історії проходив дуже болісно. Для значної частини громадян, у тому числі професійних істориків, викладачів / вчителів історії шкіл і вузів, нововиявлені факти важко вписувалися в старі схеми історії, не сприймалися як історичні обставини життя народу, не ставали елементами історичної пам'яті (Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), 1993, с. 44).

Однією з головних причин формування стереотипності меншовартісної української нації у навчанні історії є те, що довгий час українська історія вивчалася в рамках російської та радянської історіографії, які мали на меті принизити український народ, спотворити, знищити, визнати вторинними його історію, культуру, традиції, будь-які ознаки державності та тим самим продемонструвати несамостійний і придатний лише для підданства етнічний елемент (Грицак, 1996, с. 145).

У російському / радянському історіописанні українська історія не розглядалася взагалі або представлялася частиною російської імперської історії. Це було пов'язано з поширеною ідеологією великодержавного російського шовінізму. Такий підхід ґрунтувався на ідеї, що український народ є частиною російського народу.

Українська історія пропагувалася в контексті боротьби українського народу проти буржуазного та національного гніту, переважно зосереджувалася на негативних аспектах української історії, таких як соціальні конфлікти та політичні розколи. Так, українська нація була представлена як жертва, а не як активний учасник історичного процесу. Позитивні аспекти української історії недооцінювалися або замовчувалися.

Наслідки історичної спотворності доволі кричущі. Молодь не знала справжньої історії України, не була ознайомлена з її славними традиціями та досягненнями. Це негативно вплинуло на формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українців. Врешті, призводило до панування меншовартісного комплексу.

Варто звернути увагу на те, що російсько-українська війна обумовила потребу в перегляді змісту історичної освіти з метою видалення російських наративів. Ця робота досить планомірно проводилася всі роки незалежності, але лише сьогодні маємо остаточно видалити з програми деякі уявлення, що зберігались залишками історії «братнього народу». Нарешті, зацентувати на тому, що росія протягом всієї своєї історії проводила по відношенню до України політику культурного і мовного знищення, деідентифікації. Тому, у тих явищах, які сьогодні називаємо «руссійський мір» і «рашизм» в межах української історії, немає нічого нового.

Якісне оновлення шкільних програм з історії НУШ відбулося з урахуванням нових історіографічних напрацювань. Запропоновані зміни і доповнення мають на меті увиразнити наскрізні лінії з минулого, які дають змогу пояснити сучасні події. Частина змін у навчальних програмах спрямована на розширення просторових контекстів української історії, створення додаткових можливостей для аналогій і порівнянь. Наприклад, в оновлених програмах пропонується погляд на СРСР як на державу імперського типу. Також програми орієнтують на вивчення не тільки інструментів насильства, якого в XX столітті зазнавали українці, а й опору йому. Суттєві зміни пропонуються в частині найновішої історії, насамперед подій, пов'язаних зі

збройною агресією російської федерації проти України, із поясненням понять «фрусский мір», «рашизм», «політика зросійщення», «колабораціонізм» (Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи.).

Сьогодні очевидно є й необхідність розстановки нових акцентів у змісті програм з історії. Наприклад, усвідомлення ролі Революції Гідності в новітній історії України, виокремлення нових героїв України, посилення уваги до ЄС та НАТО. Саме до цих інституцій прагне вступити наша держава. Ці зміни вже частково внесені в новітні програми з історії, проте тепер все це має з'явитись у підручниках і свідомості вчителів.

Запропоноване оновлення навчальних програм з історії не торкнулось важливого аспекту: методології викладу історичного знання. Одним із важливих аспектів формування національної ідентичності є розвиток національного консолідуючого міфу, який передбачає власне бачення етнічної історії та героїчного минулого України. У зв'язку з цим важливо враховувати співвідношення між розвитком національного міфу та толерантністю. Національна історія може породжувати не лише національні почуття, а й протиставлення «ми» і «вони». Це може призвести до розколу всередині країни та погіршення міжнародних відносин. Тому, необхідно формувати в учнів розуміння того, що національна історія – це не лише історія власної країни, а й історія інших народів. Такий цивілізаційний підхід у поєднанні з етноцентризмом сприятиме розвитку толерантності та єдності українського суспільства.

Окрім переліченого, проблемою «шкільної історії» є інформаційний простір, насамперед, інтернет-видання, блоги і соціальні мережі, де сьогодні перебуває кожен учень. У цьому просторі, з одного боку, розповсюджуються ворожі фальсифікації історії, а з іншого – відбувається примітивізація і викривлення історії на сайтах на кшталт: «Вся історія України за 10 хвилин». Усе це вимагає продовження кропіткої роботи над вдосконаленням змісту шкільної історичної освіти.

Значимо також, що, маючи на меті формування національної та громадянської ідентичності учнів / учениць шляхом уживання різнобарв'я методів, прийомів і засобів навчання історії, не можна обмежитись лише змінами у навчальному змісті. Необхідно також забезпечити формування в школярів емоційного та ціннісного ставлення до історії своєї країни, посилити виховний акцент, розвивати особистісні уміння і навички щодо застосування знань з історії в різних життєвих ситуаціях (Про основні засади, 2022).

Свідома ідентичність, громадянська позиція народжуються лише тоді, коли дитина має можливість вільного висловлювання, захисту власної позиції та переконань, безпосередньої участі у житті громади, держави. Свідома національна ідентичність формується в учнів / учениць переважно у процесі самостійної роботи з історичними джерелами, дослідженнями, наприклад, локальної чи-то усної історії, чи-то проектної роботи. Головним у цьому підході є діяльність учня у навчанні: участь у дискусіях і обговореннях на уроках, робота у парах і групах, формулювання власних висновків, оцінок, продукування нових ідей, розвиток уміння критично осмислювати інформацію з різних джерел, вирішувати практичні завдання, виконувати навчальні проєкти тощо. Така діяльність на відповідному історичному змісті дозволяє індивіду

зробити власний вибір щодо належності до певної соціальної групи. Для цього він / вона повинні визначити цінності, властиві цій групі, і головне – прийняти рішення, чи готові вони їх дотримуватись (Кісла, 2013, с. 364).

Для вирішення проблеми меншовартості української нації у навчанні історії необхідно здійснити певні заходи:

- Розробити нові навчальні програми з історії, які будуть відповідати сучасним вимогам часу та містити об'єктивний виклад української історії, з урахуванням усіх її позитивних і негативних аспектів.
- Підготувати нових викладачів / учителів історії, які будуть добре знати українську історію та мати навички її об'єктивного викладу.
- Організувати проведення наукових досліджень із метою виявлення та популяризації позитивних аспектів української історії.

Для того, щоб вирішити проблему меншовартісної української нації у навчанні історії, необхідно змінити підхід до навчання української історії в методологічно-методичному сенсі.

Список використаних джерел

Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. К., 1996.

Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Освіта. 1993. № 44-45-46.

Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

Кісла Г. Ідентичність в українському суспільстві: модерністські зміни. Гілея: науковий вісник. 2013. Вип. 79. С. 363-366. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_79_112

Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України від 13.12.2022 №2834-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t222834>

Ткаченко Альона, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)

СПЕЦИФІКА ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

«Гендерна проблематика» давно займає чільне місце у порядку денному західного суспільства і торкається фактично всіх сфер людської життєдіяльності. Однак, для нас інтерес складають саме особливості її реалізації в освітній сфері, адже підвалини для формування всебічно розвинутої особистості, що невіддільна будь-яким стереотипам, у тому числі й гендерним, закладаються, власне, під час навчання в школі.

На сьогоднішній день існує велика кількість наукових розвідок, монографій тощо, присвячених окресленій проблематиці. Наприклад, про педагогічні концепції впровадження гендерного підходу писали: М. Гоголь-Саврій, В. Кравець, О. Вороніна, С. Матюшкова, І. Мунтян та ін.; про

впровадження в сучасну освіту принципів гендерної рівності: І. Грабовська, О. Петренко, Т. Говорун, А. Фурман та ін.; про важливість формування гендерної культури в учнівському середовищі – Н. Маркова, К. Корсак, Л. Мандрик та ін.

Метою дослідження є аналіз специфічних умов імплементації гендерного підходу в освітній сфері на прикладі уроків з історії України.

Завданнями дослідження є:

- з'ясувати поняття гендерного підходу та розкрити його особливості в освітній сфері;
- дослідити нормативну базу по забезпеченню рівних прав в освіті для чоловіків і жінок в Україні;
- виокремити особливості застосування гендерного підходу на уроках історії в старшій школі.

Згідно з визначенням гендерний підхід – це ознака політичної, економічної та будь-якої іншої культури, яка полягає у врахуванні інтересів обох соціально-статевих груп суспільства. Даний підхід в освіті передбачає: відсутність орієнтацій на «особливе призначення»; заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості; пом'якшення гендерних стереотипів; врахування соціально-статевих відмінностей (Криворотько, 2020, с. 37). Гендерний підхід дозволяє переглядати історію через призму рівнозначного внеску як чоловіків, так і жінок у формування суспільства та певної історичної дійсності. Ця концепція сприяє створенню більш об'єктивного, високоякісного та різноманітного уроку історії, а також формує гендерно чутливе освітнє середовище.

В Україні для подолання гендерної асиметрії урядом від 20 грудня 2020 року було схвалено Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. У ній йдеться про забезпечення рівних можливостей в навчанні для жінок і чоловіків, а також посилення ролі навчальних закладів у реалізації даного принципу (Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації). Схваленню Стратегії передувало приєднання України до міжнародної ініціативи рівних прав і можливостей для всіх – «Партнерство Біарріц», що стало вагомим кроком уперед у контексті євроінтеграційних процесів.

Гендерне питання завжди було актуальним в українському суспільстві, особливо, якщо прослідкувати його особливості та еволюцію крізь призму різних історичних епох. В Україні жінка завжди посідала особливе місце, про це зазначає й професорка І. Петренко у своїй праці «Жінки в історії України». Дослідниця підкреслює, що українки мали рівні права з чоловіком у шлюбі, посідали доволі значне становище не тільки завдяки статусу чоловіка, але й залежно від рівня власної заможності. Українські жінки гарно вправлялись із шаблями, могли брати участь у військових походах разом зі своїми чоловіками, часом навіть очолюючи військо або ж брали на себе відповідальність керувати утідям за відсутності чоловіка (Петренко, 2014). З огляду на це, ми можемо виокремити дві важливих тези, що безпосередньо стосуються теми нашого дослідження. По-перше, українське суспільство та становище жінки в ньому є досить цікавою темою для поглибленого вивчення її в шкільному курсі історії.

По-друге, це доводить нам, що історія України, як наука та шкільний предмет є дієвим інструментом для реалізації гендерного підходу в сфері освіти.

Проте, незважаючи на викладені вище аргументи, актуальні на сьогоднішні шкільні програми з курсу історії України охоплюють лише незначну частину видатного або ж простолюдного жіноцтва, тому не можуть в повній мірі сприяти подоланню гендерної сегрегації. Досить проблематичним є викладання політичної частини історичної дійсності, адже індекс гендерного паритету в цій сфері фіксує значний розрив між соціальними статями. Це відбувається не тому, що жінки не брали участь в політиці. Політичні процеси безперечно склалися значну зацікавленість жіноцтва. Представниці феміністичної статі намагались впливати на політичне життя суспільства, як окремі особи, так і через певні організації (Буткалюк, 2013, с.166). Однак, у шкільних підручниках про це майже не говориться, тому, важливу роль у донесенні цих фактів до учнів / учениць відіграє саме вчитель / учителька, які мають підбирати до кожного уроку максимально збалансований матеріал, який би розкривав історичні події не тільки на прикладі плідної роботи чоловічого населення, а й включав здобутки іншої половини суспільства – жіноцтва.

Г. Буткалюк пропонує добірку тем для уроків з історії України з використанням максимально збалансованого в гендерному плані матеріалу. До прикладу, візьмемо тему з курсу 10 класу «Голодомор 1932–1933 рр. в Україні». Під час підготовки до уроку з цієї теми можна розкрити питання членкинь Союзу Українок Західної України, що захищали страждаючих від голоду людей на міжнародній арені, при цьому, виокремити таку визначну особистість як Мілена Рудницька – відома політична та громадська діячка, яка активно намагалась донести широкій громадськості про штурмовий та злочинний характер Голодомору в Україні (Буткалюк, 2013, с. 167). Чи взяти хоча б тему з курсу історії України в 11 класі «Україна у Другій світовій війні», де через діяльність жіночих організацій та вклад окремих жінок-військовослужбовців, наприклад, Людмили Павличенко, розкрити сутність окремих жаклих подій. Варто підкреслити, що в той час воювали і віддавали свої життя однаково, як чоловіки, так і жінки. Отже, розширення переліку постатей, які вивчаються у шкільному курсі історії України видатними діячками з різних сфер, вивчення їх біографій і дослідження внеску в історію дозволять дещо збалансувати навчальний матеріал з точки зору гендерного підходу.

Гендерний підхід в навчанні історії не повинен і не може обмежуватися власне історичним матеріалом. Його також важливо поєднувати з іншими дисциплінами, щоб учні отримали комплексне уявлення гендерних аспектів суспільства. Не варто забувати і про фемінітиви, адже їх використання вчителем на уроках, під час своєї розповіді та, загалом, в розмовах буде сприяти формуванню адекватної гендерної культури учнів.

У впровадженні гендерного підходу на уроках з історії буде доцільним також використання різноманітних інтерактивних технологій, які будуть сприяти всебічному розвитку учнів, зацікавлювати їх та розвивати критичне мислення. Наприклад, вчителі можуть використовувати кейс-метод із метою формування в учнів реалістичних уявлень про гендерні взаємовідносини, усвідомлення ними специфіки гендерної взаємодії тощо (Мельниченко, 2016, с.34).

Варто відмітити, що в сучасних підручниках для НУШ уже почали активно застосовувати гендерний підхід. Наприклад, у підручнику за 5 клас «Досліджуємо історію і суспільство», за авторством О. Пометун, Ю. Малієнко, Т. Ремех, у вступі є звернення як до п'ятикласників, так і до п'ятикласниць, що формує в дітей розуміння того, що існує дві соціальні статі, в кожній з яких є свої особливості та при цьому вони рівні в своїх правах та можливостях, що, звичайно, є позитивним моментом у процесі подолання гендерних стереотипів в українському суспільстві (Пометун, Малієнко, Ремех, 2022).

Отже, підсумовуючи все вище зазначене, можна дійти до висновку, що гендерний підхід у навчанні історії є перспективним напрямом досліджень для провідних фахівців і фахівчинь у сфері освіти. Формування адекватної гендерної культури серед дітей сприятиме подоланню статевої сегрегації та стереотипів, які поширені в українському суспільстві та наблизитиме українську освіту до європейських стандартів. Крім того, упровадження гендерного підходу в навчанні історії України є не лише методологічним кроком уперед, але й кроком до формування гендерно чутливого суспільства, яке поважає та цінує внесок кожної особистості, незалежно від її статі, як фізичної, так і соціальної.

Список використаних джерел

- Буткалюк Г. В. Гендерний підхід у викладанні історії учням старших класів загальноосвітньої школи. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2013. №47. С. 165–168.
- Криворотько А. О. Гендерний підхід як педагогічна проблема. *Молодий вчений*. №8.1 (84.1). 2020. С. 36–38.
- Мельниченко О. В. Вплив гендерної педагогіки на формування критичного мислення у міждисциплінарному аспекті. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Психологія. Педагогіка: зб. наук. праць. 2016. №26. С. 32–35.
- Петренко І. Жінки в історії України. ТОВ «АГРАФ ГРУП», 2014 р. 24 с. URL: <https://ua.boell.org/sites/default/files/interior.pdf>
- Пометун О., Малієнко Ю., Ремех Т. Досліджуємо історію і суспільство: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Видавничий дім «Освіта», 2022. 174 с.
- Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації. Розпорядження МОН України від 20.12.2022 р. №1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-p#Text>

*Ткаченко Артем, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)*

СУПЕРЕЧЛИВІСТЬ ІСТОРИЧНИХ ПОСТАТЕЙ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Особистості в історії займають дійсно важливу роль, наприклад, в Україні це Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Степан Бандера і т. д. Кожен із цих історичних персонажів відіграв вагомий роль в історії нашої держави, що змінило хід історичних подій. Якщо зупинитися на зарубіжних історичних постатях, то

у Франції це звісно Наполеон, в Німеччині – Гітлер, а в США – це Франклін Рузвельт. Такі приклади можна віднайти в кожній країні.

У нашому дослідженні зупинимося на відомих історичних особах нашої держави. Спробуємо з'ясувати їхню роль у появі сучасної незалежної держави України, і тим самим продемонструвати їхню важливість в історії України.

Згадаймо, Йосипа Сталіна, якого вважають кривавим тираном через репресивні заходи та смерть мільйонів радянських людей. Проте й на сьогодні ця особистість по-різному трактується певними поколіннями українців, адже великою перевагою Сталіна вважають перемогу в радянсько-німецькій війні.

Іван Мазепа – це гетьман кінця XVII – початку XVIII ст., український військовий і політичний діяч, який відомий переходом на бік шведів у часи Північної війни, тим самим прагнучи позбутися залежності від Москви. Якщо для росіян він є зрадником, то для українців він звісно є героєм, тому що виборював незалежність (Чухліб, 2013, с. 325-343). І зараз постать Мазепа, не дивлячись на певну міфологізацію цієї особистості та невизначеність у колі окремих питань його діяльності, надихає на подальшу боротьбу в роки сучасної російсько-української війни.

Інша особистість – Богдан Хмельницький, який свого часу уклав військово-політичний союз двох держав Гетьманщини і Московського царства. І саме цей союз став основою того, що Гетьманщина, а потім і Україна опинилися під російською залежністю на довгі століття. Постать Богдана Хмельницького є видатною для України, адже в умовах довготривалої війни український лідер боровся за незалежність України проти польського ярма, був видатним військовим полководцем свого часу.

Степан Бандера у нашій державі визнається героєм, а за словами радянської та сучасної російської пропаганди – антигерой / ворог. Звісно, Степан Бандера є справжнім натхненником для сучасних патріотів України, тому що він боровся проти сталінської радянської влади, послідовницею якої є сьогоднішня російська тоталітарна машина.

Можна також згадати і про інших українських постатей, наприклад, Михайла Грушевського, Миколу Костомарова, Володимира Винниченка. Важливо, що з проголошенням незалежності із забуття почали повертатися і популяризуватися їхні твори і так розпочався новий етап у дослідженні української історії.

Отже, вищеперераховані постаті відіграли значиму роль в історії України не тільки свого часу, але й новітнього, коли наша держава здобувала незалежність. Усі персонажі дійсно є знаковими, які заслуговують на повагу та поцінування. Утім, необхідно критично оцінювати їхню діяльність, адже в їхніх учинках об'єктивно не могло бути однозначності. Складні часи вимагали прийняття різних, інколи непопулярних рішень, що врешті історією визначається як «білі» та «чорні» сторінки в їхній біографії.

Список використаних джерел

Чухліб Т.В. Іван Мазепа: до дискусії про розкриття проблеми «вірності» і «зради» українського гетьмана в російській офіційній традиції та історіографії. *Україна в Центрально-Східній Європі*: Зб. наук. пр. К.: Інститут історії України НАН України, 2013. Вип. 12-13. С. 325-343.

РОЛЬ СВЯТО-ВОЗНЕСЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

У КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ ПОЛТАВЦІВ У ХХ СТОЛІТТІ

Процеси національного відродження та демократизації українського суспільства у періоди перебудови 1985-1990 років й здобуття незалежності України в 1991 році, створили умови для відродження релігійно-церковного життя в незалежній Україні, розвитку його багатоманітності. Українська історіографія у своїх дослідженнях відвела особливе місце питанню вивчення релігійних та культових осередків України і Полтавщини зокрема. Окремий напрямок наукового дослідження відводиться тим церковним спорудам, які на жаль, були знищені в роки радянської влади на теренах міста Полтави. У працях Л. Андрієвської, Ю. Гужви, Ю. Волошина, А. Киридон стверджується, що ці релігійні осередки відігравали важливу культурно - просвітницьку роль у житті територіальної громади міста Полтави.

Серед таких релігійних і культових осередків знаходилась Свято-Вознесенська (Кобищанська) церква. Особливість її полягає у тому, що це, чи не єдиний із полтавських храмів про який немає жодних публікацій істориків, краєзнавців, релігієзнавців у наукових виданнях першої половини ХХ століття в Україні. Між тим, її роль у повсякденному житті жителів Кобищанів в сучасних межах міста Полтави мала важливе значення. Зацікавленість викликав ще й той факт, що частина території Полтавської ЗОШ № 8 на початку ХХ століття належала церкві, про що свідчать розкопки під час ремонтних робіт школи у 2001 році.

На кінець ХІХ – початок ХХ століття територія Кобищанів, теперішнього мікрорайону Полтави, веде свій відлік від ХVІІ століття, є густонаселеною та забудованою. При цьому церкви, яка б обслуговувала релігійні потреби населення Полтави тут не було. Вперше питання про будівництво нової культової споруди на території кобищанського краю постане на початку ХХ століття (Волошин Ю., 1997). Рішення про будівництво тут церкви розглядалося декілька років, декілька разів відкладалося. Авторка тез має підстави стверджувати, що відкладення рішення про будівництво церкви пояснюється по-перше, відсутністю вільної земельної ділянки під забудову; по-друге, браком коштів на будівництво. Коли у 1908 році було одержано ділянку під забудову (про що свідчать архівні документи), починається активний збір коштів громадою, з дозволу Полтавської духовної консисторії. У травні 1908 року після Божественної літургії, відслуженої у Всіхсвятській церкві, Свято-Вознесенську церкву було закладено (Гужва Ю., 2007). Зазначимо, що ініціатива будівництва Свято-Вознесенської церкви належала мешканцям давніх Кобищанів та прилеглих до них населених пунктів Полтавського краю. Це пояснюється причинами: відсутністю поблизу парафіяльної церкви, де можна було б задовольнити релігійні потреби мешканців; найближча Всесвятська церква вважалася цвинтарною і не могла задовольнити культурно-релігійних потреб парафіян; прагнення збагатити культурно-релігійне життя осередку власною парафіяльною церквою.

До сьогодні не існує достовірного зображення церкви, а про її зовнішній вигляд ми можемо судити зі спогадів старожилів міста Полтави та ескізу С.Купко та малюнка В. Бабенка, що дає сучасникам уявлення про храм. Слід відзначити, що культова церковна споруда була створена за усіма архітектурними канонами відповідно до вимог. Утримання храму відбувалося за рахунок благодійницьких внесків парафіян та меценатських коштів заможних жителів Полтавського краю (Журнали Полтавської Городської Думи за 1907 рік, 1910).

Свято-Вознесенська Церква відігравала важливе значення у житті мешканців осередку в першій третині ХХ століття. Її діяльність на Полтавщині можна охарактеризувати за такими напрямками: культурно-релігійний; культурно-освітній; естетичний; благодійницький; виховний.

Суттєві зміни у житті Свято-Вознесенської церкви відбулися у період революційних подій 1917 року в Україні: оскільки було закрито другий престол, зменшилися благодійницькі внески, внаслідок чого суттєво скоротився причет церкви. Після встановлення більшовицької влади в Україні, стан справ Свято-Вознесенської церкви значно погіршився: культова споруда була націоналізована та надана парафіянам на праві оренди, що призвело до заміни юридичного статусу. У 1919 році було зареєстровано Статут членів Християнської громади Свято-Вознесенської церкви. Безпосереднє керівництво здійснювала виборна громадська рада. Важливо зазначити, що керівництво носило не формальний характер, а дійсно мало вирішувати найважливіші питання церкви: вибори громадської ради та ревізійного комітету, кадрові питання причету, вибори церковного старости, кошторис прибутків і видатків, щорічний звіт, пошук меценатів тощо (Киридон А., 2006). Даний Статут зазнав змін у 1922 році, що пояснюється змінами у Цивільному кодексі Української Соціалістичної Радянської Республіки, за яким повноваження церкви були ще більш обмежені. Незважаючи на досить складні революційні роки, Свято-Вознесенська церква постійно займалася як безпосереднім проведенням релігійних треб, так і розвитком культурно-освітнього рівня полтавського населення.

Переломними для діяльності Свято-Вознесенської церкви стала друга половина 1920-х років, яка ознаменувалася активним наступом радянської держави на церкву, що пояснюється загальнодержавною політикою у церковно-релігійному питанні. У цей період можна виділити такі моменти: видання ряду нормативно-правових актів, націлених, спочатку, на обмеження діяльності церкви, а пізніше – на її ліквідацію; широкомасштабна антирелігійна кампанія, що мала наслідком формування антицерковних настроїв серед полтавського населення; вилучення церковного майна, що мало наслідком втрату значної кількості релігійних речей предметів; перекладення ініціативи у закритті церкви на жителів Кобищанів, проведення із цією метою цілої низки організаційних та ідеологічних заходів.

Документально нами не знайдено підтвердження точної дати закриття Свято-Вознесенської (Кобищанської) церкви, тому ймовірно, антирелігійна кампанія із закриття релігійного та культового осередку міста Полтави мала декілька етапів: 1) 1929-1930 роки – підготовка рішень про закриття церкви; 2) 1930 рік – закриття церкви (припинилося проведення служб); 3) 1930-1933

роки – використання приміщення церкви під господарські потреби (ймовірно, це – зерносховище); 4) 1933-1934 роки – підготовка до демонтажу, що супроводжувалася знищенням церковного начиння храму; 5) 1934 рік – демонтаж церкви (Гужва Ю., 2007).

Таким чином, Свято-Вознесенська (Кобищанська) церква належить до переліку релігійних та культових споруд міста Полтави, які були знищені у роки радянської влади на Полтавщині та дослідження яких стане ще однією важливою сторінкою у вивченні та висвітленні як історії Полтавського краю, так і держави Україна в цілому.

Список використаних джерел

- Андрієвська Л. Українські церкви у роки радянської влади: становище, доля. К., 2000. 128 с.
- Волошин Ю. Українська православна церква в роки нацистської окупації (1941 – 1944 рр.). Полтава, 1997. 45 с.
- Гужва Ю. Полтавська Свято-Вознесенська (Кобищанська церква). Історичний нарис. Полтава: Дивосвіт, 2007. 48 с.
- Журнали Полтавской Городской Думы за 1907 год. Полтава: Типо-Литография Губернского Правления, 1910. С.44.
- Киридон А. Обновленство в Україні: причини виникнення та спроби періодизації. *Історична пам'ять*. 2000. № 1-2. С.152-160.
- Киридон А. Державно-церковні відносини в радянській Україні (1917 – 1930 – ті роки): класифікація історичних джерел. *Історична пам'ять*. 2006. №1. С.120-131.

*Тютюнник Діана, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – професор Сердюк І. О.)*

ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ ДЕВ'ЯТОГО КЛАСУ ЗЗСО

Сучасні шкільні підручники з історії починають звертати увагу на повсякдення в минулому. Це, із певним запізненням, відповідає основним тенденціям розвитку української історичної науки в цілому (Удод, 2010, с. 7). При цьому той чи інший підручник не є догмою, вчителі мають змогу обирати з переліку затвердженого Міністерством освіти і науки України. Вважаючи повсякденну історію важливим дидактичним інструментом та цікавим підходом до описування минулого, проаналізуємо її представленість у шкільних підручниках. Об'єм та формат даного тексту дозволяє зробити це на прикладі одного видання. Для аналізу я обрала підручник третього покоління для 9-го класу «Історія України» під авторством В. Власова (2017 р.). Мій вибір зумовлений тим, що саме підручники третього та четвертого поколінь стали важливим етапом в реформі освіти, а конкретно дане видання було дуже популярним серед учителів історії.

Стосовно формального аналізу, то загалом поняття «повсякдення» зустрічається в підручнику 21 раз, а його синонімічний термін «буденність» 8

разів. Змістовно з 35 параграфів 2 присвячено безпосередньо повсякденній та соціальній історії. Перший з них має назву: «Історичні джерела про повсякденне життя українських селян кінця 18 – першої половини 19 століття», а інший «Освіта, наука, вплив процесів модернізації на суспільне та повсякденне життя в середині 19 – на початку 20 ст.» (Власов, 2017, с. 302–303).

Перший параграф транслює усталений стереотип про українця, як про неосвіченого бідного селянина, що знаходиться в залежності від представників елітарного прошарку. Власне, саме такий персонаж стає репрезентантом тогочасного українства. Він постає зі свідчень педагога Автонома Солтановського (1849–1864), який у своїх записках говорить, що невільний народ працював кожного дня, здебільшого ночами; кріпаки були поза межами закону, тому їх дозволялося бити будь-кому і з будь-яких причин. Дана теза підводить нас до аналізу таких дихотомій як: поневолений – вільний, заможний – бідний, селянин – містянин (Власов, 2017, с. 10). Це не далеко відійшло від класової теорії з її експлуаторами та експлуатованими. Повсякдення знаті ілюструється уривком з листа Григорія Галагана від 1849 року. Звідти постає патріархальний погляд на гендерно диференційовані ролі (Власов, 2017, с. 8).

З інших менш концентрованих параграфів постає, що незалежно від стану українського суспільства жінки не лише поралися по господарству, а й ткали, шили, вишивали, готували їжу для всієї родини, раз на тиждень пекли хліб і виховували дітей. Така велика праця, мовляв, виховувала в українських жінок звичку до старанності та працьовитості. Зі зміцненням «феодално-кріпосницького ладу» жінки також почали працювати на панщині. Важка праця негативно впливала на їхнє здоров'я і призводила до ранньої смерті. Наводяться дані, що через відсутність доступу до належної медичної допомоги на початку 60-х років 19 століття Україна посідала перше місце в Європі за рівнем смертності серед працюючих жінок. Про доступ жінки до освіти взагалі в той час мова не йшла, що значно послаблювало здатність до соціального розвитку позицій жінки не як домогосподарки, а як особистості, хоча відомі освічені представниці вже проявляли себе. Даний сюжет цікавий суперечливим поєднанням тези про одвічну працьовитість української жінки (як позитивної моделі поведінки) та її експлуатації «ззовні» (негативний аспект). Тобто тут автор підручника бачить жінку закріпаченою «поміщиком», а не патріархальним світом як таким.

Звідси не прокладено логічного містка до перших проявів фемінізму. Вони описані як персоналізовано (діяльність Марії Вілінської, Олени Пчілки, Лесі Українки, Ольги Кобилянської), так і інституційно, зокрема говориться і про відкриття жіночої гімназії та Вищих жіночих курсів, але тим не менш серед селянського стану жили за патріархальними установками й більшість з жінок все ще не мали права на реалізацію навіть початкової освіти. У цьому ж параграфі автор додав карикатуру на тематику фемінізму із запитанням: «Які стереотипи цього руху вона відображає та які інші прояви стереотипізації відомі дітям?» (Власов, 2017, с. 278–279).

На рівні просторової сепарації, в підручнику показано місто та село, як такі, що відображали різні аспекти культури, традицій, ремесла, релігії та соціального життя. Міста, наприклад, були центрами торгівлі, ремесел та адміністративними центрами, де життя пульсувало найактивніше. Села

показано через картини сільського життя, роботу на полях, традиції та обряди. Ці уявлення залежали від географічного положення, економічного розвитку та соціокультурних особливостей кожного регіону.

В підручнику уточнюється, що українське населення міст рідко перевищувало 20 % від загального. Ці демографічні особливості формують своєрідне протиставлення «неукраїнського» міста та етнічно українського села. Русифікація пояснюється міграцією та «утисками» українців. При цьому стверджується, що місто мало більше свободи. У порівнянні з модернізованим містом, село показане «феодално недорозвинутим», таким, що використовує неефективні знаряддя праці і способи обробітку землі. Селяни не були зацікавлені в результативній роботі на землі, це провокувало додатковий голод і підвищену смертність населення. Проте, частина України, що входила до складу Австрійської імперії, навпаки спочатку не мала чітко виділеного поділу на місто та село, оскільки вони мало чим вирізнялись на фоні одне одного. Такий стан був лише на початку, стверджується, що у 18 столітті міста розвивались на зразок австрійських, а заселяли їх в основному австрійська та польська еліта.

В. Власов в одному з параграфів подає свідчення анонімного автора 18 століття, який вказує, що ніде українське село не було таким бідним як в Галичині; основним харчем селян там була картопля та протухла, в маленькій і задушливій хатині, капуста. Але на противагу цьому, в тому ж параграфі є свідчення Якова Головацького своє перебування в не дуже багатого селянина, але щедрою і відкритого. Головацький згадує як йому надавали все найкраще, діставали у сусідів різні поживні продукти, і постійно перепрошували, що не можуть усього дати. І як стверджує Головацький, хоча йому було й не до впадоби умови життя в селі, та все ж його приємно вразила така гостинність. Водночас ця теза підтверджує протистояння та недовіру селян до містян, адже тому довелося видавати себе за іншого (Власов, 2017, с. 21).

Загалом, окрім напряму пов'язаних параграфів з історією повсякдення є ще 6 параграфів спрямованих на вивчення соціальної історії. В кожному зачіпаються ментальні установки та вплив різних політичних ситуацій на буденне життя людей, концентруючи увагу на всіх прошарках суспільства та аспектах повсякдення, але не в повній мірі – лише поверхово. Так доволі структуровано прописана еволюція моди, з усіма її особливими проявами у заможних та багатих, містян та селян, жінок і чоловіків. Цікавим є показ змін у національної свідомості саме через одяг, що виявилось у появі та популярності в XIX столітті вишиваних сорочок. У XX столітті вплив західної моди став значно помітнішим у великих містах, але традиційний український одяг залишався популярним і серед селян, і серед інтелігенції.

В цілому, історія повсякдення у шкільних підручниках відкриває нові можливості для учнів вивчати минуле не лише як послідовність подій, але й як життя людей, які творили ці історії (Мороз, 2023, с. 90–91). У аналізованому мною підручнику тексти про повсякдення подаються як додаткові джерела, але з прямих записів та свідчень очевидців того часу. Навіть якщо цього прямо не зазначено в підручнику, спираючись на викладений фактаж, здійснюючи аналіз звичаїв, традицій, обрядів та щоденних рутин, вчителі можуть унаочнити зміни в мисленні та цінностях суспільства. Наприклад, зміна ролі жінок у сім'ї чи

зміни у харчових звичаях можуть вказувати на перетворення у соціокультурних поглядах.

Другий аспект полягає в тому, що історія повсякдення зосереджується на голосах «звичайних» людей. Вона дає можливість вивчення історії знизу, розглядаючи долі тих, хто не був ключовим учасником великих подій. Це дозволяє створювати глибше та більш комплексне розуміння суспільних та культурних процесів. Історія повсякдення також важлива для виявлення розбіжностей та подібностей між різними епохами. Вивчення щоденних звичаїв може розкрити, які аспекти життя залишалися сталими, а які зазнали істотних змін. Це важливо для розуміння еволюції культури, технологій та суспільства.

Загалом, історія повсякдення є ключовим інструментом для вивчення та розуміння глибинних шарів минулого. Вона допомагає визначити та осмислити ті аспекти, які формували суспільство і впливали на життя індивідів, роблячи минуле більш доступним та зрозумілим для нас.

Список використаних джерел

Власов В. Історія України: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Літера ЛТД, 2017. 304 с.

Мороз П., Мороз І. Інтегрування історії повсякденності у шкільний курс історії: дослідницький аспект. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. №30. С. 86–101.

Удод О. Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії. *Краєзнавство*. 2010. №3. С. 6–9.

*Цоцоріна Тетяна, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Проведення практичних занять з історії вимагає особливої уваги до методичних прийомів, які, власне, визначають ефективність і результативність навчання. У світлі сучасних вимог до освіти та інноваційних навчальних підходів, важливо вдосконалювати методику проведення практичних занять. Актуальність цього дослідження полягає у прагненні визначити оптимальні методичні стратегії відповідно до новітніх викликів часу, що сприятимуть підвищенню якості освіти та розвитку критичного мислення учнів у процесі практичного навчання.

Мета дослідження полягає в розкритті особливостей практичних занять з історії в закладах загальної середньої освіти. Основний акцент робиться на розгляді та аналізі різноманітних методичних прийомів із метою визначення їхньої придатності та оптимального використання у навчанні історії.

Практичне заняття – це форма навчального заняття, за якої учні або учасники отримують практичні навички та досвід у певній сфері знань. У структурі практичного заняття домінує самостійна робота учнів (Пометун, 2006, с. 251). Така форма заняття забезпечує попередню теоретичну підготовку учнів, збір фактичного матеріалу для узагальнення, систематизації та аналізу знань. Згідно з навчальною програмою, на практичне заняття відводиться, як правило, дві академічні години. Тривалість такого заняття може зазначатись в

навчальному плані, але водночас може бути адаптована вчителем відповідно до конкретних потреб та обставин.

На практичному занятті може бути винесено завдання, що виконується усім класом, форма організації їх діяльності може бути як індивідуальною, так і груповою, фронтальною, змішаною. Орієнтовний час, відведений на виконання завдань, може визначатись конкретними вимогами завдання та особливостями групової або індивідуальної роботи. Такий підхід підкреслює важливість поєднання теоретичної підготовки та практичного застосування знань, сприяючи глибшому розумінню матеріалу та розвитку не лише теоретичних, але й практичних навичок учнів (Пометун, 2006, с. 251).

Практичне заняття має на меті не лише розглядати можливості різноманітних історичних джерел у формуванні знань, але й наблизити історію як науку до учнів, надаючи їй конкретний, локальний вимір. Основною метою є формування в учнів відповідального ставлення до минулого та до його різних форм збереження. Такі заняття сприяють конкретизації історичного матеріалу, надаючи йому яскравість та образність, а також сприяють розвитку уяви та допитливості учнів (Ягулов, 2002, с. 270).

Подібні заняття відрізняються різноманітністю із зростанням складності завдань, оскільки так організований навчальний процес повинен викликати позитивні та яскраві емоції від власного успіху в навчанні, сприяти творчим пошукам вихованців (Фіцула, 2006, с. 139).

Виходячи з раніше отриманих знань і сформованих умінь, учні розв'язують завдання, спрямовані на поглиблене розуміння історичного матеріалу. На таких уроках відбувається виконання об'ємних та високорівневих завдань, що вимагають глибокого розуміння та аналізу вивченого матеріалу (Пометун, 2006, с. 251).

На практичних заняттях використовуються різноманітні джерела знань такі як: підручники, де вміщені необхідні історичні джерела різного виду у відповідності до теми; текстові, візуальні, довідкові матеріали; запитання і завдання; матеріали Інтернет-ресурсів, фонди музеїв, місцеві історичні пам'ятки, які є оглянутими учнями тощо (Туркот, 2011, с. 225).

Здебільшого на практичному занятті вивчають не всі питання, які б розглядав вчитель на уроці якогось іншого типу, а лише одне, інколи два-три питання. Решта питань залишається для самостійного вивчення учнями або переносяться на наступні уроки. У будь-якому випадку вчитель повинен використовувати частину часу наступного уроку для систематизації матеріалу, який учні опрацювали самостійно або для подальшого вивчення. До того ж на цьому уроці ще потрібно прорецензувати й узагальнити результати учнівської роботи. Усе це потребує додаткового часу.

Розглядаючи вибір теми, важливо враховувати наявність історичних джерел. При виборі таких джерел слід дотримуватися принципів науковості, послідовності, поступового ускладнення, оптимальності, новизни, доступності та посиленості. Учням рекомендується аналізувати речові чи візуальні історичні джерела, а писемні використовувати після їх адаптації (Фіцула, 2006, с. 140).

Уривки текстів повинні бути не лише цікавими та емоційними, але й компактними за обсягом. Текст повинен зберегти сюжет, причинно-наслідкові зв'язки та інші важливі деталі. Учні можуть проводити дослідження

археологічних знахідок, користуючись описами, літописами, творами стародавніх істориків, юридичними актами, літературними пам'ятками, творами мистецтва та фольклорним матеріалом. Добираються джерела, що відповідають таким вимогам: доступність для учнів певного віку, охоплення найголовнішого в питаннях, зв'язок із змістом попередніх тем і набутим досвідом учнів, наявність елементів новизни, адаптація.

Різновидом практичного заняття є практикум. Він проводиться у старших класах після завершення великих розділів курсу та має переважно повторювально-узагальнюючий характер. Саме він надає учням можливість проявити та розвинути індивідуальні інтереси та здібності. Активна участь у практикумі сприяє оволодінню учнями методикою спостереження, постановки та проведення лабораторного експерименту, формуванню вмінь і навичок узагальнювати, робити висновки, розробляти пропозиції щодо перевірки гіпотез. Учні отримують реальну можливість працювати у власному темпі та ритмі, просуватися у навчанні відповідно до свого рівня засвоєння та відпрацювання відповідних завдань та інструментів діяльності у навчанні (Пометун, 2006, с. 252).

Впровадження експериментів та практичних завдань дозволяє учням не лише дізнатися про історичні факти, але й самостійно провести дослідження, що сприяє формуванню наукового підходу та логічного мислення. Кожне заняття слід закінчувати коротким висновком і рекомендаціями вчителя щодо подальшої роботи учня (Фіцула, 2006, с. 140).

Застосування активних методів навчання має велике значення для практичних занять. Серед них можна виділити неімітаційні методи, такі як дискусії, екскурсії та візні заняття. Також важливі імітаційні неігрові методи, які включають в себе вправи, аналіз конкретних ситуацій, розв'язання виробничих завдань та розбір документації, дії за інструкцією. Крім того, до активних методів відносять імітаційні ділові, рольові ігри та ігрове проєктування.

Організація інтерактивних дискусій та дебатів є чудовим та цікавим способом залучення учнів до історичного аналізу. Дозволяє розвивати навички аргументації та критичного мислення, а також формує вміння висловлювати та захищати власні погляди (Туркот, 2011, с. 253).

Залучення до історичних віртуальних турів розширює можливості учнів у вивченні подій та епох. Так, школярі отримують можливість віртуально відвідати історичні місця та відчути себе учасниками події, що робить процес навчання більш захопливим і цікавим.

Методичні прийоми, що використовуються на практичних заняттях з історії у школі, мають стратегічне значення для розвитку критичного мислення та аналітичних навичок учнів. Така форма організації навчального процесу є важливою, оскільки розвиває історичні компетентності учня та сприяє активізації його пізнавальної діяльності упродовж усього уроку.

Список використаних джерел

- Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посібн. Київ: Кондор, 2011. 628 с.

Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. для студентів. Київ: Академвидав, 2006. 352 с.

Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. 560 с.

*Шаульський Ігор, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Бороденко О. А.)

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ТА ФОРМАЦІЙНОГО ПІДХОДІВ У НАВЧАННІ ІСТОРІЇ

Історичний процес є складним і багатограним явищем. Для об'єктивного зображення історичного процесу історична наука повинна спиратися на певні методологічні принципи, щоб упорядкувати всі накопичені дослідниками матеріали та створити ефективні пояснювальні моделі. Наразі найбільш ґрунтовними підходами щодо розгляду історії залишаються цивілізаційний та формаційний. Ці два напрями мають суттєві розбіжності та по-різному трактують процес розвитку історії. Цивілізаційний і формаційний підходи пропонують різні способи аналізу, розуміння історії та суспільства, мають свої переваги та недоліки. Дослідження історії через призму вищезазначених векторів відкривають можливість глибше зрозуміти розвиток суспільства, надають інструменти для аналізу та пояснення подій, процесів і змін різних історичних періодів.

Метою статті є аналіз особливостей цивілізаційного та формаційного підходів у навчанні історії. Спробуємо розкрити сутність понять «цивілізація» та «формація», дослідити основні засади щодо виникнення цивілізаційного та формаційного підходів в історії, порівняємо їх.

На сьогоднішній день існує значна кількість досліджень, присвячених порівняльному аналізу цивілізаційного та формаційного підходів щодо вивчення історії. За советської доби вагому роль у вивченні історії відігравав формаційний підхід, який ґрунтувався на суспільно-економічних відносинах і був розроблений К. Марксом, Ф. Енгельсом та їхніми послідовниками. Дана теорія заснована на тому, що людство від однієї стадії, рухається до іншої, більш високої та нібито піднімається сходами прогресу. Такі стадії прихильники теорії назвали формаціями. Особливу увагу засновники теорії звертали на економічні та соціальні відносини, відтак, з'явився термін «суспільно-економічна формація», що є сукупністю усіх сторін життя суспільства на відповідному ступені розвитку (Юрій, 2006, с. 212). Вся формаційна модель будується на філософсько-історичних поглядах К. Маркса та поняттях «відчуження» і «присвоєння». Слід підкреслити, що трактування «сутності людини» і «сутності історії», як рушійних сил історії слугує для взаємного їх обґрунтування (Білан, 2006, с. 186).

Якщо говорити за суспільно-економічну формацію, то в марксистській соціології так називають «суспільство на певній історичній стадії розвитку». Ця стадія визначається способом виробництва, соціальний бік якого складає економічний базис суспільства, визначаючи всю іншу громадську надбудову.

Визначна роль способу виробництва, а також зміна однієї стадії іншою є виявом фундаментальних соціальних законів (Пьянков, 2002, с. 9).

Основною формації є характер економічних відносин залежно від форм власності. Згідно з цим підходом виділяють такі стадії розвитку людства:

- 1) первісне суспільство, якому була притаманна общинна власність;
- 2) рабовласницьке суспільство, де була повна власність рабовласника на засоби виробництва і раба;
- 3) феодалізм – повна власність феодала на засоби виробництва і неповна – на робітника;
- 4) капіталізм – власність капіталістів на засоби виробництва і відсутність її на найманого робітника;
- 5) соціалізм – остання стадія розвитку суспільства, суспільна власність на засоби виробництва в особі держави (Касьян, 2008, с. 259).

Першим типом держави за формаційним підходом є держави рабовласницького типу, тому що саме в цей період виникають перші соціальні класи. Як зазначає дослідниця І. Богушева «рабовласницька держава створювалася з метою захисту панівного класу». Зразками таких держав, наприклад, є Єгипет, Месопотамія, Стародавня Греція та Рим.

Наступницею рабовласницької системи в Європі є держава феодального типу, в основу економічних відносин якої було покладено власність феодала. Такий тип держави виникає в Європі в VI–IX ст. н.е. Із розвитком виробничих відносин феодальне суспільство поступається місцем капіталізму з товарно-грошовими відносинами. Основною економічних взаємин стає приватна власність на засоби виробництва.

Останньою стадією розвитку держави за формаційним підходом є соціалізм. Соціалістичний тип держави являє собою організацію політичної влади на чолі якої стоїть робітничий клас. Ідея такого типу держави першочергово виникла в протилежність іншим типам держав, в яких вся повнота влади належить панівному класу експлуататорів та використовується з метою пригнічення інших класів (Богушева, 2011, с. 43). Основоположники даного підходу вважали, що держава соціалістичного типу в найближчій перспективі має перетворитися на суспільне комуністичне самоврядування, яке є вінцем розвитку людських відносин.

Отже, формаційний підхід до розгляду історії ґрунтується на формі виробничих відносинах, основу яких складають соціально-економічні відносини, притаманні тим чи іншим суспільствам. Можна виділити такі переваги даного напрямку: даний підхід дає змогу виявити типові закони розвитку людського суспільства; розкрити загальні риси розвитку різних народів; з'ясувати роль економіки в становленні суспільства.

Щоправда, одним із найбільших мінусів цього підходу є його однолінійність та однобокість. Формаційний підхід повністю зав'язаний на соціально-економічних відносинах та ігнорує інші сфери людського життя. У даному підході значно нівелюється роль культурно-духовного життя суспільства в розвитку державності та її значення у формуванні типу держави.

Термін «цивілізація» є одним із найпоширеніших у зарубіжній науці як основи для типової класифікації націй. Суть цивілізаційного підходу полягає в тому, що цивілізаційні стандарти використовуються замість суспільно-

економічних формацій як критеріїв держав, законів та інших типів. Ряд дослідників визначає «цивілізацію» як історичну спільність людей, носіїв єдиної культури і системи цінностей, які формують вигляд характерних тільки для даної структури політичних інститутів, економіки, соціальних відносин, духовного і культурного життя. Показово, що історія цивілізації за своєю схемою подібна життєвому циклу біологічних організмів (народження – розвиток – згасання – смерть) (Теория и методология истории, 2016, с. 148).

Єдність світової історії виступає як співіснування цих спільнот у просторі та в часі, їхня взаємодія і взаємозв'язок. Як зазначав А. Тойнбі, виділення цих спільнот становить, першу передумову цивілізаційного підходу щодо вивчення історії в його сучасному розумінні. Другою передумовою є розкриття соціокультурної ідентичності, що забезпечує існування та відтворення спільнот, їхніх тотожностей і відмінностей однієї від іншої. Ключовим поняттям тут є культура в усьому її різноманітті. І тут вже багато що залежить від того, які її аспекти виявляються в центрі уваги (Салата, 2016, с. 17).

Цивілізаційний підхід зводиться до того, що в історії людства виокремлюються унікальні спільноти людей, члени яких були об'єднані певною системою цінностей і стилем поведінки, культурою та менталітетом, також вони мали відмінні від інших політичних інститутів особливості економічного розвитку і соціального вигляду. Як зазначають дослідники, цивілізації – це досить великі спільноти, які могли мати в своєму складі кілька держав і навіть цілі континенти. Вони мали велике значення не тільки за своїм масштабом, але і за силою впливу на людство, кожна з таких спільнот – впливова дійова особа світової історії. Важливо підкреслити, що відмінності між спільнотами вельми істотні, принципові, це різні соціокультурні організми (Теория и методология истории, 2016, с. 148).

Суттєвою особливістю цивілізаційного підходу є зосередження уваги не на суспільно-економічних відносинах, як у формаційному підході, а на культурі окремих замкнених суспільств. Власне, А. Тойнбі для виділення окремих цивілізацій використовував підхід, згідно з яким до уваги бралися природні умови, расові елементи, людське середовище, зовнішній вплив. Отже, він виокремлює 21 цивілізацію, 5 з яких існують й досі. Так цими цивілізаціями є західно-християнське; православно-християнське; ісламське; далекосхідне; індуїстське (Danylova, Yudina, 2018, с. 4003).

Щодо переваг, то безперечно, однією з найбільших є те, що даний підхід розкривається через людей будь-якого історичного періоду, через сукупність уявлень окремо взятої людини про характер суспільного життя, цінності та мету своєї діяльності в даний період; ще однією перевагою є виділення важливої ролі держави, яка є найважливішим елементом духовного та культурного розвитку суспільства і покликана обмежувати та усувати легітимне насильство над людиною; також даний підхід стверджує, що тип держави залежить від розмаїття національних культур, моралі, ціннісних орієнтацій суспільства, світогляду. Явними недоліками підходу є те, що в ньому яскраво виражена недооцінка економічних чинників і надання їм другорядного значення у розвитку цивілізації. Також в цьому напрямку ігнорується вплив суспільної диференціації на процеси розвитку цивілізації. Одним із недоліків є те, що в

даному підході особливу роль відіграє культурний компонент, ігноруючи інші аспекти життя (Скакун, 2016, с. 312).

Резюмуючи, можна стверджувати, що формаційний і цивілізаційний підходи справили значний вплив на процес вивчення історії та є принципово різними, несуть в собі розмаїтий зміст. Якщо формаційному підходу притаманне акцентування уваги на суспільно-економічному розвитку, то цивілізаційний підхід більше уваги звертає на культурну складову держави, особливості світогляду людей. Будучи історично першим, формаційний підхід має ряд недоліків, через які розуміння історичного процесу є не повним на однокім. Наступним етапом в розвитку науки є цивілізаційний підхід, який ґрунтується на більш широкому розумінні історичного процесу. На даний момент, домінуючим підходом до розгляду історії є саме цивілізаційний. Особливо поширений він в розвинених країнах Заходу та набуває поширення в Україні.

Список використаних джерел

- Білан С. І. Формаційний і цивілізаційний підходи до історії. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2006. Випуск 24. С. 185–199.
- Богушова І. В. Співвідношення формаційного та цивілізаційного підходів до типології держав: теоретико-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 43 – 46.
- Danylova T. Yudina V. A. Toynbee and his Universalist Study of History. *Path of Science*. 2018. Vol. 4, No 10. P. 4001–4007.
- Касьян В. І. Філософія : відповіді на питання екзаменаційних білетів : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 348 с.
- Пьянков И. В. К вопросу о формационном и цивилизационном подходах. *Метаморфозы Истории*. 2002. Выпуск 2. С. 7–20.
- Салата О. О. Цивілізаційний підхід у викладанні історії : від наукової концепції до шкільної аудиторії. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія : «Історія та географія». 2016. Випуск 53. С. 144–151.
- Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 4-те вид. Київ : Алерта, 2016. 528 с.
- Теория и методология истории: учебник и практикум для академического бакалавриата / под ред. А.И.Филюшкина. М.: Издательство Юрайт, 2016. 323 с.
- Юрій М. Ф. Людина і світ : підручник. Київ : Дакор, 2006. 460 с.

*Шейко Денис, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Коваленко О. В.)*

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ГНАТА СТЕЛЛЕЦЬКОГО: «БІЛІ ПЛЯМИ» ТА ПЕРСПЕКТИВИ БІОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Станом на 2024 рік ми можемо з усією впевненістю констатувати той факт, що повної та, наскільки це можливо, вичерпної біографії відомого науковця та музейника Гната Яковича Стеллецького досі ще не написано. Варто зауважити,

що після певного періоду замовчування в СРСР, ім'я Гната Стеллецького почало фігурувати в академічній літературі та публіцистиці доволі рано – ще у 70-ті роки ХХ ст. Проте лінія дослідження біографії та наукового доробку Гната Стеллецького не переросла у систематичну практику, а обмежилася поодинокими публікаціями на обмежену кількість тем, чи загальними біографічними нарисами, котрі накресливали скоріш контур для подальших досліджень. Така ситуація призвела до того, що наші відомості про Гната Стеллецького загалом є поверхневими та фрагментарними.

До такого становища призвели дві головні причини. По-перше, життя та діяльність Гната Стеллецького складається із великої кількості різнопланових коротких епізодів, які мають широкі географічні рамки. Його життя було пов'язане із Україною, Палестиною та країнами Близького Сходу, із територією Білорусі, країн Балтики, Росії, Кавказу тощо. Складність дослідження усіх цих періодів пов'язана із їх короткотривалістю та важкодоступністю джерел, котрі знаходяться у архівах різних держав. Особливу складність для українських дослідників становить отримання архівних даних із території Російської федерації. Із початком війни та, особливо, із початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України доступ до російських архівів закритий. При цьому, саме у московських архівах знаходиться левова частка усіх джерел пов'язаних із Г. Стеллецьким, включаючи щоденники та його автобіографії («Мої шукання», На світанку життя») написані українською мовою (Сапонов, 2016, с.620).

Ще однією перешкодою для всебічного дослідження постаті Гната Стеллецького є відсутність усталеної періодизації його життя. В академічній літературі, наскільки нам відомо, немає жодної докладної, підкріпленої аргументами хронологічної схеми, із чітко визначеними рамками періодів. У літературі існують лише спорадично сформульовані періоди, котрі мають виключно утилітарну функцію в рамках окремо взятого дослідження. Враховуючи все вище викладене, ми, заради структурування подальших академічних досліджень, спробуємо виокремити відносно цілісні періоди життя та діяльності Г. Стеллецького.

Перший період – 1878-1907рр. Це ранній період життя та діяльності Г.Стеллецького. Зміст періоду становлять ряд тем та наукових проблем, котрі становлять певну гармонійну цілісність. Цей ранній період починається народженням Г. Стеллецького у родині, котра тісно пов'язана із православною церквою. У період 1892-1901 рр. Г. Стеллецький навчається у Харкові спочатку в духовному училищі, а потім в духовній семінарії (Сапонов, 2016, с.614). Харківський період життя не висвітлений в академічній літературі. У період 1901-1905 рр. Г. Стеллецький навчається в Київській духовній академії, а по її завершенню відправляється викладати в семінарії у Палестині (1905-1907 рр.) (Ванцак & Супруненко, 1995, с. 73; Сапонов, 2016, с.614). Цей довгий період цілком виправдано можна назвати періодом кар'єри священника у біографії Г.Стеллецького. Лише по приїзду із Палестини він офіційно змінює вектор своєї кар'єри. Увесь означений період є, на нашу думку, найменш вивченим.

Другий період діяльності – 1907-1923рр. Становлення Г. Стеллецького як археолога, та піковий період його діяльності як археолога. У 1907 році Г.Стеллецький звільняється із Назаретської семінарії та вступає на навчання до

нового Московського археологічного інституту. Він оселяється у м. Москва, працює державним чиновником у різноманітних галузях. Г. Стеллецький стає членом низки археологічних та історичних товариств та організацій, засновує власні організації. Проводить дослідження в Москві та на території Російської імперії, проводить дослідження на території країн Балтії, в Білорусі та на Кавказі. Він допомагає організувати та бере безпосередню участь у діяльності Археологічних з'їздів. Саме в цей час Г. Стеллецький починає досліджувати бібліотеку московського князя Івана IV, і в межах цього дослідження проводить розкопки московського кремля (Сапонов, 2016, с.615).

У 1917 році Г. Стеллецький відправляється на Кавказький фронт I світової війни із метою проводити археологічні та спелеологічні дослідження на зайнятих військами Російської імперії територіях Османської імперії (Супруненко & Кулатова, 2018, с.18). У 1918 році починається 5-ти річний Український підперіод його життя; до цього часу Г. Стеллецький проводив лише нетривалі дослідження на території України. Він викладає в Києві та досліджує його околиці (Колибенко, 2012). Він оселяється у Лубнах, де розгортає широкі культурницькі заходи: створення музеїв, бібліотек, художніх галерей, історичних товариств, порядунок творів мистецтва із покинутих дворянських маєтків тощо (Супруненко & Сидоренко, 2018; Чоботарьова & Сидоренко, 2018; Щербань, 2011). Г. Стеллецький проводить в Подніпров'ї археологічні розвідки, розкопки, знаходить кістяки мамонтів та намагається відшукати могилу Богдана Хмельницького (Кукса, 2002; Кукса, 2001; Кукса, 2018).

Увесь цей бурхливий та яскравий період висвітлений найкраще, але досить нерівномірно. Певні теми залишаються не дослідженими, або слабо дослідженими. Наприклад, про період навчання та про мотиви навчання Г.Стеллецького на археолога нам відомо мало; період активної діяльності в рамках різних історико-археологічних товариств теж майже не розкритий, дослідницька діяльність в країнах Балтії та на Кавказі майже не висвітлені. Серед тем українського періоду лівову частку публікацій займають статі присвячені осінній розвідці 1921 року на Черкащині, Кременчуччині та Чигиринщині, що включає в себе розкоп «могили Богдана Хмельницького» (Кукса, 2012). Усі інші етапи потребують подальших досліджень.

Третій період діяльності – 1923-1941 рр. Період пізньої діяльності. У 1923 році, водночас, закінчується довгий Український період та починаються зовсім інші періоди досліджень. Г. Стеллецький у 20-х роках знову повернувся декілька разів на Кавказ. У цей же час він остаточно оселився у Москві, розпочав новий етап підземних досліджень Москви та новий етап пошуку бібліотеки князя Іван IV. Крім того, Г. Стеллецький викладав археологію в Московському державному університеті, працював екскурсоводом та добивався розкопок московського кремля. На замовлення державних структур Г.Стеллецький створив карти та описи підземель Москви та інших регіонів РРФСР; дослідив та описав печери Кавказу. У 30-х роках Г. Стеллецький провів три дослідження на території УРСР: пошук у 1931 році срібних копалень гетьмана Івана Мазепи; в тому ж році провів дослідження варяжських печер у Києві; у 1939 році пройшов вірогідним маршрутом князя Ігоря Сіверського із «Слова о полку Ігоревім» (Сапонов, 2016, с. 618-619).

У цей третій період інтенсивність діяльності Г. Стеллецького поступово спала, порівняно із попереднім періодом. Ареал його досліджень звужується. Пишуться книги, котрі мають намір підсумувати здобутки його досліджень. Цей період потребує подальших досліджень, особливо теми пов'язані з Україною.

Четвертий період – 1941-1949 рр. від початку німецько-радянського етапу Другої світової війни до смерті дослідника. Г. Стеллецький залишається у Москві весь період війни, допомагаючи її обороняти та ліквідувати наслідки авіаударів (Сапонов, 2016, с. 619-620). Короткий повоєнний період діяльності Г. Стеллецького теж залишається невивченим.

Окрему увагу варто звернути на те, що академічний доробок Г. Стеллецького не зібрано, майже не оцифровано, та, тим паче, не вивчено і не осмислено. Внесок Г. Стеллецького у становлення музейництва та пам'яткоохоронних організацій на території України не вивчено, окрім короткого періоду діяльності на Черкащині та Чигиринщині (Кукса, 2001; Кукса, 2018). Не вивчено внесок Г. Стеллецького у започаткуванні та встановленні спелеологічних та спелестеологічних досліджень, за виключенням декількох спеціалізованих публікацій (Щербань, 2011; Щербань, 2018). Варто зазначити, що Г. Стеллецький, крім розвитку цих двох сфер досліджень, полишив по собі цілу спелеологічну та спелестеологічну школу. Усі ці теми потребують подальших академічних досліджень.

Отже, стан вивчення біографії та творчого доробку Г. Стеллецького на сьогоднішній день не є вичерпним, комплексним, чи хоча б значним. Вивчення Г. Стеллецького фрагментарне, в більшій мірі накреслені лише головні контури його біографії. Причиною цього є ряд факторів: від складності самої теми до проблеми доступу до архівних джерел. Ці фактори спровокували відсутність функціонально-задовільної хронологічної періодизації діяльності Г. Стеллецького. Наше дослідження спробувало цю прогалину закрити, запропонувавши власну періодизацію, а також воно вказало на ряд суттєвих «білих плям» в біографії Г. Стеллецького. Проте варто враховувати, що приведений у статті перелік наукових проблем не претендує на вичерпність, а є лише ілюстративним матеріалом для розкриття проблеми.

Список використаних джерел

- Ванцак Б.С., Супруненко О.Б. Подвижники українського музейництва: (Григорій Кир'яков, Федір Камінський, Катерина Скаржинська, Гнат Стеллецький). Полтава, 1995. 136 с.
- Колибенко О.В. (2012). Українська спадщина Гната Стеллецького. *Археологія і давня історія України*: Зб. наук. пр. К.: ІА НАН України. Вип. 9. С. 123-130.
- Кукса Н. (2002). "Наукові" досліді Г.Я. Стеллецького по "з'ясуванню історичної тайни Богдана" в Суботові (20-ті рр. XX ст.). *Археологічний літопис Лівобережної України*. № 1. С. 156–159.
- Кукса Н. (2001). Церква Святого пророка Іллі в Суботові: до питання дослідження і реставрації. *Археологічний літопис Лівобережної України*. Матеріали та повідомлення V регіонального науково-практичного семінару «Охорона і дослідження пам'яток археології Полтавщини». Т. 10, № 2. С. 134–136.
- Кукса Н., Діденко Я. (2018). Гнат Якович Стеллецький: штрихи до портрета. *Наддніпрянська минувшина*. XVIII–XX століття. Черкаси, С. 241–263.

- Сапонов О.А. (2016). Стеллецький Ігнатій (Гнат) Якович. *Київська духовна академія в іменах : 1819–1924 : енциклопедія* : в 2 т. Т. 2 : Л–Я. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія». С. 614–621.
- Супруненко О.Б., Кулатова І.М. (2018). Гнат Якович Стеллецький – фундатор Лубенського краєзнавчого музею, археолог і спелеолог. *Старожитності Посулля*. 100 років Лубенському краєзнавчому музею імені Г.Я. Стеллецького (1918 – 2018). №3. С.13 – 28.
- Супруненко О.Б., Сидоренко О.В. (2018). Археологічні дослідження в околицях Лубен 1912 р. *Старожитності Посулля*. 100 років Лубенському краєзнавчому музею імені Г.Я. Стеллецького (1918 – 2018). №3. С. 52 – 62.
- Чоботарьова Л.В., Сидоренко О.В. (2018). Рукописи професора Г.Я. Стеллецького з архіву Лубенського краєзнавчого музею. *Старожитності Посулля*. 100 років Лубенському краєзнавчому музею імені Г.Я. Стеллецького (1918 – 2018). №3. С. 33 – 40.
- Щербань А.Л. (2011). Искусственные подземелья Полтавщины (Украина). *Спелеология и спелестология*. Сборник материалов II международной научной заочной конференции. С.188-192.
- Щербань А.Л. (2018). Спелеологічні дослідження як передумова створення Лубенського краєзнавчого музею. *Старожитності Посулля*. 100 років Лубенському краєзнавчому музею імені Г.Я. Стеллецького (1918 – 2018). №3. С. 28 – 33.

*Широка Аліна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця — асистентка Момот А. О.)*

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ В ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У сучасних історичних дослідженнях поєднуються емпіричні методи дослідження, методи теоретичного пізнання й загальнологічні методи та прийоми дослідження (аналіз, синтез, узагальнення, системний підхід тощо). Але вони, в окремих випадках, не можуть дати вичерпної інформації виміру тих явищ і процесів, які вивчають. Такі характеристики як «суттєво – не суттєво», «сильно – слабо» не завжди коректно передають кількісні оцінки, що, своєю чергою, може говорити про недостатню доказовість висновків. Для пересічних людей історія часто асоціюється лише з читанням і гуманітарними дисциплінами, однак коли необхідно виокремити закономірність процесів, здійснити певне моделювання даних чи явищ варто користуватись математичними методами дослідження (Куцька, 2023, с. 385).

Виник навіть цілий напрям – кліометрія або квантитативна історія. Це підхід до історичних досліджень, який використовує математичні методи та статистичний аналіз для вивчення історичних процесів. Цей метод фокусується на кількісних даних, таких як демографія, економіка, торгівля, щоб отримати більш об'єктивну та точну картину минулого.

Історичні джерела несуть інформацію, яку можна представити у вигляді чисел: кількісні характеристики, статистичні дані, процентне співвідношення різних складових і т.д. Їх можна обрахувати, сформулювати у вигляді графіків,

діаграм, баз даних тощо. Тобто текстова інформація перетворюється в математичну форму й до неї можна застосовувати математичну логіку, формули, методи аналізу.

Кількісні методи в історичному дослідженні – математичні, кліометричні методи, квантитативна історія – методи, що застосовуються для аналізу історичних явищ на підставі кількісних показників. Передбачають використання істориком методів математичної статистики, імітаційного моделювання історичних процесів для найефективнішого опанування джерел, зокрема масових.

Основними переваги використання математичних методів є підвищення точності й об'єктивності історичних досліджень, можливість перевірки гіпотез і тестування теорій, виявлення нових закономірностей історичного розвитку, поліпшення розуміння історичних процесів. Однак для цього необхідно володіти базовими математичними навичками.

Квантитативні підходи в історичних дослідженнях включають у себе різні теорії, методи, моделі. Об'єднуючим фактором є застосування в них кількісних засобів. Їх існує чимало, але науковці об'єднують їх у дві групи (Афанасьєв, 2016, с. 13).

У першому випадку кількісні методи використовуються для роботи з великою кількістю допоміжного матеріалу, що слугує переважно для ілюстрації тих чи інших положень, але не для визначення самого дослідження. Це можуть бути методи обробки кількісних історичних даних на різних обчислювальних пристроях або відповідних видах джерел, що містять великі обсяги інформації.

У другому випадку кількісні методи в процесі історичного дослідження є визначальними. Їхня мета – встановити закономірності, наприклад, за допомогою статистичних методів і математичних моделей, виявити раніше невідомі тенденції та перспективи, особливо ті, що мають стосунок до аналізу групових явищ. Якісні дані також можуть бути визначені кількісно шляхом подальшої обробки певними математичними методами для перевірки гіпотез, а не для отримання статистичних пояснень.

Дослідники виділяють три основні сфери застосування кількісних методів (Іван Ковальченко назвав їх формами математизації):

- чисельне вираження досліджуваної реальності для виявлення кількісної міри і меж відповідних якостей;
- побудова формально-кількісних, математичних моделей досліджуваних явищ і процесів;
- застосування математичних методів для побудови нових і аналізу існуючих наукових теорій (Ковальченко, 1987, с. 298).

Хоча кількісні методи доволі поширені, не всі історики використовують їх на практиці. Це пояснюється зокрема недостатньою матеріальною базою наукових установ і навчальних закладів, слабкою розробкою методології використання кількісних методів, оскільки їх ефективне застосування має свої обмеження.

Отже, кількісний метод дозволяє вивчення історико-типологічних структур (соціальних, економічних, демографічних і т.д.), ефективний для дослідження закономірностей історичного процесу крізь математичні, кількісні

дані. Користуючись цим методом, можна знаходити докази для гіпотез, сформульованих за допомогою інших дослідницьких методів.

Використання математики в історії відкриває нові можливості для аналізу історичних джерел, перевірки гіпотез і моделювання історичних процесів.

Список використаних джерел

Афанасьєв О. Кількісний і якісний підходи в історичних дисциплінах (філософсько-методологічний аналіз). *Наукове пізнання* : методологія та технологія. 2016. № 2 (31). С. 12-16.

Ковальченко И. Методы исторического исследования. М. : Наука. 1987. 440 с.

Куцька О., Фурман І. Застосування математичних методів в історичних дослідженнях. *Сторінки історії*. Вип. 57. 2023. С. 383-407.

Філюшкін А.В. Теорія і методологія історії. 2017. URL: https://stud.com.ua/77597/istoriya/teoriya_i_metodologiya_istoriyi (дата звернення: 15.03.2024).

Яковенко Н. Вступ до історії. К. : Критика. 2007. 376 с.

КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ, РЕЛІГІЄЗНАВСТВА ТА МЕТОДИК ЇХ ВИКЛАДАННЯ

*Брага Дмитро, учень 11-А класу комунального закладу
«Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №38
Полтавської міської ради Полтавської області»*

(наукові керівники – учитель історії Корж О. О., доцентка Тронько Т. В.)

ТЕОРІЯ ОФІЦІЙНОЇ НАРОДНОСТІ ГРАФА УВАРОВА ТА ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ІМПЕРІЇ

Становлення образу Росії як гегемона в системі міжнародних відносин завжди було тією міфологеєю, на якій базувався весь геополітичний курс цієї держави. Саме в такому контексті в різний час поширювався її вплив у різних регіонах – починаючи від Далекого Сходу і закінчуючи Європою. Зміцнення засад імперської суті Росії відбулося саме московсько-російськими ідеологами XIX століття, бо саме в цей час ця імперська ідея набула тих конкретних рис та ознак, що ми зараз можемо побачити у ідеологіях путінізму та рашизму.

Російська імперія у XIX ст. була відсталою в технологічних, інституційних та бюрократичних питаннях, але в першу чергу, в питаннях наукових. Миколі I була потрібна людина, яка «... зможе примирити самодержав'я та науковий прогрес». Цією людиною став президент російської Академії наук граф Сергій Семенович Уваров. До свого призначення на пост міністра народної освіти в 1833 році, він притримувався романтичних поглядів, листувався з багатьма європейськими письменниками, зокрема з Гете (Chemberlain, 2020, с. 45). За рік до призначення, він сформулював тріаду цінностей, які були, на його думку, фундаментом російської державності (Уваров, 1833, с. 128). Імператор був вражений та доклав зусиль, щоб ця тріада була опублікована в «Журналі міністерства... за 1834 рік». За словами Уварова, православна віра, запозичена у Візантії, завжди була основою російської людини (Chemberlain, 2020, с. 203). Без православ'я росіянина не існувало б, бо воно охоплює кожен аспект його життя, кожен традицію і емоцію. Кріпосне право граф описував як «християнський інститут, який бере свої корені у Давній Греції» (Chemberlain, 2020, с.153). Також православ'я стало кровним зв'язком з предками, їх традиціями та релігійними почуттями. Але граф попереджав царя про «послаблення віри серед народних мас та розповсюдження чужорідних католицької та протестантської релігій». Щоб цього уникнути, він закликав імператора «відновити одвічний зв'язок між церквою та державою», згідно з яким церква повністю підпорядковувалася царю, а він був її покровителем (Уваров, 1833, с. 133).

Самодержав'я, за словами Уварова, було основою Росії з часів Івана Грозного. Уваров вважав, що віра в благословенного самим Богом царя, його мудрість та непохитність була самою ідеєю російської держави. «Імператор Всеросійський, який стоїть вище за закон, вище за всі ідеї, окрім блага російської держави, завжди буде підпорядкований тільки самому Богу», – казав Уваров на святкуванні 40-річчя царя Миколи I 6 липня 1836 року (Chemberlain, 2020, с. 132). Для самого ж графа імператор був єдиною людиною у владі, якого він боявся, поважав та завжди слухався.

Народність, як третій принцип з тріади Уварова, означає насамперед національність, бо з французької мови, якою писав граф імператору, це перекладається саме так (фр. – nationalité). Для нього національність була синонімом русифікації. Уваров вбачав повне зросійщення усіх народів імперії необхідним для того, щоб уникнути повторення подібних до Листопадового повстань та створити повну лояльність державі та царю серед усіх народів, загарбаних імперією. Граф, як міністр народної освіти, докладав великі зусилля для русифікації польської освіти у 1835-1836 рр. та спонукав імператора посилити заборони щодо цивільної та військової служби тим, хто здобув освіту за кордоном або у закордонного домашнього учителя (Chemberlain, 2020, с.255).

Будучи людиною з романтичною натурою, Уваров часто вдавався до ототожнення самодержавної Росії з різними європейськими державами. Англійська історикinja Леслі Чемберлен у своїй книзі «Міністр темноти» писала: «Уваров завжди казав царю, що російське самодержав'я бере своє коріння аж зі Стародавнього Риму, запозичуючи ідеї про імперську владу та традиції». У своїх розмовах з письменником Олександром Пушкіним в 1835 році він сказав: «Я та його Величність завжди намагаємося йти шляхом великого Людовика XIV...» (Chemberlain, 2020, с. 189). Для графа Уварова постать Людовика та дореволюційної Франції були апогеєм успішної монархії, саме його абсолютну владу він вважав ідеалом державного устрою. Також міністр захоплювався Візантією, любіював вивчення грецької та латині в інститутах та вважав, що «росіяни є не меншими спадкоємцями Візантійської імперії, ніж ними є греки». В 1837 році, у письмі Миколі I він зазначав: «...Європа гниє, у той час як Росія, яка має всі необхідні ресурси...здатна «омолодити» стару Європу, стати її новою зорею, завдячуючи наступності нашої і мови нашої аж від грецької мови та імперії греків» (Chemberlain, 2020, с. 137).

Свій консерватизм та своє бажання призупинити революційні настрої в Росії граф успішно реалізовував на своєму посту міністра, цензуруючи та забороняючи твори, в тому числі популярний серед ліберальної інтелігенції журнал «Сучасник», який не дозволяли випускати з 1846 року. Уваров вбачав в цензурі «благо, яке зможе зберегти необхідний Росії статус-кво» (Whittaker, 1984, с. 98). На своєму посту він намагався огородити народ недворянського походження від гуманітарної освіти, акцентуючи бюджет свого міністерства на заклади середньої освіти технічного напрямку. Філософ Віссаріон Белінський писав: «Уваров бажає перетворити народ на повністю аполітичний клас, який би підпорядковувався лише б царю...він не міністр просвітництва, він міністр затемнення» (Багінський, 2007, с. 9).

Тріада Уварова, що фактично стала державною ідеологією в Росії, була об'єктом обговорення в політично-філософських колах інтелігенції. Наряду з двома найпопулярнішими – слов'янофільство та західництво, вона отримала своїх прихильників. Одним з таких став Михайло Петрович Погодін. Він популяризував її перебуваючи на посаді редактора «Російського наглядача», а згодом «Російського історичного збірника». Він підтримував активну ідеологічну співпрацю з Уваровим, за що у 1836 році став членом Російської академії наук. Але коли в 1840-х роках Погодін захопився слов'янофільством, граф припинив його підтримку та особисте листування. Через це Микола I, який

підтримував деякі тези слов'янофілів, особисто попросив Уварова пояснити принципів розбіжність між двома ідеологіями, на що міністр відповів, що офіційна народність – це дидактичний принцип, тоді як слов'янофілізм та панславизм – це політичний інструмент. Також він зазначив, що його мета «пробуджувати суспільну свідомість не на основі слов'янства, а на основі російського духу, російської церкви та російського самодержав'я» (Chemberlain, 2020, с.152). На ювілей його міністерства, у вересні 1842 року, Уваров проголосив тост, зазначивши, що лише спираючись на фундаментальні російські цінності та піднявши щит тріади його принципів проти ліберальних реформ, Росія зможе вистояти проти анархічних революцій, що скоро знищать Європу. Тим самим граф вперше наголосив на головній причині його консерватизму та реакціонізму (Chemberlain, 2020, с. 271).

Ідеї «тріади народності» відігравали законодавчу та культурницьку ролі в імперії. Уваров, будучи міністром народної освіти Російської імперії та мав, у першу чергу, владу й безпосередній вплив на цензуру, III відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії та, насамперед, царя Микола I. У позиції імператора Уварову йдеться: «Я переконався, що ви – єдине можливе знаряддя, якому я можу довірити цю справу, що буде останньою... Це питання совісті, порадьтеся зі своєю та розраховуйте на мене» (Чернова, 2004, с. 132). Це надавало графу таку кількість влади, якої повністю вистачало на те, щоб суцільно впроваджувати свою тріаду.

Для того, щоб першочергове впровадження «Теорії офіційної народності» було якомога ефективнішим, влада імперії використовувала тотальну мобілізацію всіх інструментів державної пропаганди; тріада насаджувалась повсюдно – від селянських церков до столичних університетів. У цьому процесі використовувалось III відділення, яке ставило окремі задачі перед різними найманими або добровольчими філософами, істориками (Погодін М. П. і Устрялов Н. Г.), філологами (Шевирьов С. П. і Сенковський О. І.), журналістами (Булгарін Ф. В. і Греч М. І.) та белетристами (Загоскін М. М. і Кукольник Н. В.) (Троицкий, 1999, с. 130). Кожен з них виконував свою задачу: історики – писали історичні твори, в яких імператорська влада висвітлювалася як священна та не мала жодних вад, белетристи – створювали художні твори, в яких самодержавна влада царя висвітлювалася в найкращому світлі, філологи – створювали нову політологічну термінологію (так наприклад, Шевирьов започаткував термін «загниваючий захід»), філософи – лестили уварівській тріаді, а журналісти – висвітлювали досягнення Міністерства народної освіти. Державна влада поглиблювала свій вплив і в сфері музичного мистецтва. Було оголошено новий державний гімн Російської імперії «Боже, царя бережи...», створений ротмістром А. Ф. Львовим, який працював ад'ютантом шефа російської жандармерії (Троицкий, 1999, с. 131).

Також важливим фактором концепту самодержав'я теорії Уварова була цензура. Граф особисто цензурував літературні твори та журнали найпопулярніших літераторів того часу, через що отримувал низку критики від Пушкіна, Полевого та Чаадаєва (Троицкий, 1999, с. 131). Ним було заборонено видавництво журналів «Московський телеграф» у 1834 році та «Телескоп» у 1836, а їх редакторів заслали до Сибіру. Історик XIX століття С. М. Соловйов так писав про цензуру при Уварові: «...Цензуру віддали в руки шайці людей,

що зайнялися направленням літератури через високе жалування, яке вони втрачали, якщо пропускали щось, що може бути підозрілим, і залишалися спокійні, якщо марали. І ось на суд дурня попадає книга або стаття, в якій він нічого не розуміє...потворить безвідповідально; здаються йому підозрілими ті факти, які вже давно відомі з підручників, і він потворить їх...або перероблює сам, придумує неблиці. Що стало наслідком? Все зупинилось, заглохло, загинило» (Чернова, 2004, с. 304).

Таким чином, можна зазначити, що тріада графа Уварова «Православ'я, Самодержав'я, Народність» користувалася прихильністю царя та була створена задля призупинення інституційних еволюційних процесів і посилення русифікації та унітаризації держави. Результатом роботи графа Уварова на посту міністра стало тотальне впровадження ідей його тріади в суспільно-політичне життя шляхом цензури та співпраці III відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії з різними суспільними діячами – філософами, філологами, істориками, журналістами та літераторами.

Список використаних джерел

- Chemberlain L. Ministry of Darkness. How Sergei Uvarov Created Conservative Modern Russia, London – New York : Bloomsbury Academic, 2020, 328 p.
- Whittaker Cynthia H. The Origins of Modern Russian Education: An Intellectual Biography of Count Sergeivarov, 1786 - 1855. DeKalb: Northern Illinois University Press.: Chicago, 1984, 348 p.
- Багінський В. В. Свразійство та неосвразійство як «вторинні ідеології». *Наукові записки НаУКМА*. 2007, Т. 69 : Політичні науки. С. 5-11.
- Троицкий Н.А. Россия в XIX веке. Курс лекций: Учеб. пособие по спец. «История». Москва: Высш. шк., 1999, 431 с.
- Уваров С. С. О некоторых общих началах, могущих служить руководством при управлении Министерством Народного Просвещения. 1833 г. Музей истории российских реформ имени П.А.Столыпина. URL: <http://museumreforms.ru/node/13652> (дата звернення: 26 вересня 2023).
- Чернова М. Н. Личность в истории. Россия - век XIX. Москва: Изд-во Эксмо, 2004, 352 с.

*Бужин Ельвіра, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Год Н. В.)*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ У ФРАНЦІЇ В ЧАСИ КОНСУЛЬСТВА ТА ПЕРШОЇ ІМПЕРІЇ

Еволюція політичної системи Франції за часів Консульства та Першої імперії позначена важливими історичними подіями, які суттєво вплинули на формування та трансформацію політичного ландшафту країни й стали важливим етапом у французькій історії. Для цього періоду характерними були не лише внутрішньополітичні зміни, але й активна роль Франції на міжнародній арені.

Вивчення еволюції політичної системи Франції за часів Консульства та Першої імперії є актуальним питанням всесвітньої історії. Для висвітлення

зазначеної теми важливо з'ясувати вплив Наполеона Бонапарта на зміни політичної картини Європи, зміст його внутрішньополітичних реформ та його роль у формуванні імперської системи влади.

Епоха Консульства та Першої імперії (1799-1815 рр.) в історії Франції була позначена важливими змінами в політичній системі країни. Після періоду революційної нестабільності, влада перейшла до рук Наполеона Бонапарта, який мав великий вплив на подальший перебіг подій в країні та за її межами (Щупак, 2017, с. 63).

Перехід до Консульства став результатом невдалого для Франції періоду перебування при владі Директорії (1795 – 1799 рр.), яка зіткнулася зі зростаючою внутрішньою нестабільністю, політичними розбіжностями та економічною кризою.

9 листопада 1799 р. (18 брюмера за революційним календарем) у Парижі відбувся державний переворот. Термідоріанський режим не мав значної підтримки у Франції, що дало можливість захопити владу Наполеону Бонапарту, змінивши політичний ландшафт країни.

Конституція VIII року (1799 р.) фактично встановлювала диктатуру першого консула Наполеона Бонапарта. Концентрація влади в руках одного лідера забезпечила країні стабільність та покращила ефективність економіки.

Цей політичний поворот в історії Франції поклав початок наполеонівській епопеї, яка визначила подальший розвиток країни і мала великий вплив на європейську історію.

В результаті прийняття Конституції XII року (1804 р.) було встановлено монархію, а Наполеона Бонапарта - проголошено імператором. Наполеон отримав контроль над ключовими сферами державного управління, що включали призначення міністрів, командування армією.

Цивільний кодекс (1804 р.) був ключовим документом у правовій системі Наполеона. Він визначав правові норми, які регулювали особисті та майнові відносини громадян. Основні положення цивільного кодексу включали правила про власність, контракти, спадкування та шлюб. Власність розглядалася як фундаментальне право, а контракти визнавалися основним механізмом укладення угод між сторонами. Цивільний кодекс також регулював правовідносини в сім'ї, включаючи шлюб і спадкування, встановлюючи чіткі правила щодо прав спадкоємців і передачі майна. (Шевченко, 1995, С. 164-170)

Кримінальний кодекс (1804 р.) встановлював кримінальні правопорушення та відповідні покарання за них. Кодекс містив закони про злочини, які класифікувалися за ступенем тяжкості, і застосовував певні виправні заходи та покарання відповідно до скоєних злочинів. Він був спрямований на забезпечення порядку і безпеки в суспільстві та визначав покарання за злочини проти особи, власності та громадської безпеки. (Шевченко, 1995, с. 161-164)

Процесуальний кодекс (1806 р.) регулював процедури цивільного та кримінального судочинства. Він встановлював правила процедури судового розгляду, включаючи процес збору доказів, заслуховування свідків та ухвалення судових рішень. Цей кодекс гарантував права громадян на справедливий судовий розгляд і забезпечував можливість захищати свої інтереси в суді. (Шевченко, 1995, с. 160-161)

Комерційний кодекс (1807 р.) містив правила торгівлі та комерційних відносин. Він визначав процедуру укладання договорів, вирішення торгівельних спорів та регулювання діяльності підприємств. Цей кодекс був спрямований на розвиток торгівлі у Франції шляхом запровадження стандартів і правил ведення підприємницької діяльності. (Захватаєв, 2008, с. 53-59)

Період Першої імперії у Франції мав низку особливостей у політичній системі, було встановлено військово-бюрократичну монархію, яка спиралася не на феодальну знать, а на буржуазію, армію та чиновників, що сприяло централізації влади. Наполеон I Бонапарт особисто контролював усі сфери життя країни, що забезпечувало йому максимальний вплив на прийняття рішень та реалізацію його політичних стратегій.

Важливим аспектом була військова експансія. Загарбницькі війни, що велися під керівництвом Наполеона, були ключовим інструментом зовнішньої політики. Вони дали можливість забезпечити військово-політичну зверхність Франції в Європі, розширити кордони імперії та утвердити особисту владу Наполеона Бонапарта.

Економічна політика імператора Франції була спрямована на розвиток промисловості й торгівлі. Було реалізовано комплекс заходів, що сприяли економічному зростанню країни, створено Центральний банк Франції, що забезпечило буржуа-підприємців фінансовою підтримкою та кредитами. Торгові реформи сприяли розвитку міжнародної торгівлі, спростили адміністративні процедури та стимулювали підприємництво. Ці заходи сприяли зміцненню французької економіки та збереженню стабільності в період імператорського правління (Брусилівська, 2022, с. 60).

Поразка і знищення наполеонівської армії - стала крахом Французької імперії. Наполеон Бонапарт був змушений зректися престолу в 1814 році. Так закінчилася епоха Першої імперії і почався новий етап в історії Франції -- відновлення дореволюційної монархічної династії.

Повернення династії Бурбонів на французький трон, не призвело до повного скасування реформ, які були здійснені в роки імператорського правління Наполеона. Ряд законів та інститутів залишилися чинними, що стало своєрідним продовженням деяких політичних традицій революційного періоду та епохи імперії.

Отже, еволюція політичної системи Франції за часів Консульства та Першої імперії була складним і суперечливим процесом. Так, у країні у 1799–1814 рр. відбулося утворення влади Наполеона Бонапарта. Під його впливом знаходилася не тільки виконавча влада, а й законодавча та судова. Важливим фактором у системі влади була опора на авторитет самого Наполеона, його позиціонування як “лідера нації”.

Список використаних джерел

- Брусилівська О. І. Історія міжнародних відносин: 1640 – 1914 : навчально-методичний посібник. Одеса : Астропринт, 2022. 280 с.
Всесвітня історія. Хрестоматія з нової історії (XV — 50-60-ті роки XIX ст.). Під ред. Н. С. Папенко. К., 2001. С. 71-77.
Гісем О. В. Всесвітня історія. 8-9 класи: Наочний довідник. К. Веста, 2017. 157 с.

Коммерческий кодекс Франции / предисловие, перевод с французского, словарь-справочник и комментарии В.Н. Захватаева М.: Волтерс Клувер, 2008. 1272 с.

Французский гражданский кодекс 1804 року / Шевченко О.О. *Історія держави та права зарубіжних країн: хрестоматія*. Київ: Вентурі, 1995. <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/707>

Франція: історія державності і права (IX- початок XXI ст.). Б.Й.Тищик, Л.Е.Шевчук. Львів: Світ, 2018. 368 с.

Щупак І.Я. Всесвітня історія: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К.: УОВЦ «Оріон», 2017. 208 с.

*Вишневецька Валерія, здобувачка (першого) бакалаврського рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – старший викладач Лобода Д. О.)*

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОДІЙ ПІДПИСАННЯ ПАКТУ МОЛОТОВА – РІББЕНТРОПА У ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ ЗІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Підписання Пакту Молотова – Ріббентропа було досить важливою та водночас суперечливою подією світової історії та радянсько-німецьких відносин. Ця подія аналізується істориками під впливом різних поглядів, ідеологій, виноситься на історичні дискусії. У шкільних підручниках зі всесвітньої історії різних поколінь вона також трактувалася по-різному. Залежно від того, як тлумачити цю подію, можна зробити певні висновки щодо радянсько-німецьких відносин та зробити акцент на тому, що це був договір між двома диктаторськими режимами про розподіл Європи. Звісно, що цей аспект замовчувався в радянській історіографії та шкільних підручниках. Пакт згадувався неохоче, лише як вимушений крок, щоб захистити комуністичний режим та Східну Європу від «лап нацистського звіра». Від правильного висвітлення цієї проблеми залежить правильне формування світогляду громадян України. Треба зауважити, що висвітлення будь-якої проблеми відбувається під впливом пануючої думки щодо неї в суспільстві.

Тому метою цієї статті є дослідження подій підписання Пакту Молотова – Ріббентропа в контексті їх висвітлення в шкільних підручниках зі всесвітньої історії.

Проаналізуємо основні історичні події, пов'язані з укладанням Пакту. У ніч з 23 на 24 серпня 1939 р. у присутності Сталіна, Молотов і Ріббентроп підписали поспішно узгоджені радянсько-німецькі документи: „Договір про ненапад”, за умовами якого сторони зобов'язувалися не втручатися у збройні конфлікти проти один одного протягом 10 років з моменту підписання документа, і „Тасмний протокол”, відповідно до якого Німеччина взяла на себе низку односторонніх зобов'язань (Шевченко, с. 57). Ці документи мали важливе значення для радянської та німецької дипломатії. Гітлер, насамперед, хотів попередити війну на два фронти, тому вирішив домовитися з радянським урядом, щоб мати успіх у Польщі та на західному фронті. Сталіну було вигідно

відтягнути кордони своєї держави далі на захід, а також забрати всю Східну Європу під свою сферу впливу.

Звісно, що радянська історіографія заперечувала факт, що Сталін вів агресивну політику (Сергеева, 1982). Західна історіографія доводила, що це була змова про розподіл Європи, цього дотримується і сучасна українська історіографія (Watson, 2005). Навіть через сім десятиліть після радянсько-німецьких угод серед істориків не досягнуто концептуального консенсусу. Вважаємо, що найближчими до істини є праці сучасних українських істориків, які зробили вагомий внесок у історіографію проблеми. Проте у нинішній ситуації не повністю використано можливості для створення фундаментальних праць з цього питання, зокрема й із залученням документальних колекцій і методик істориків Західної Європи та Америки (Гуменюк, 2011, с. 174).

У радянських підручниках існувала потреба висвітлити факт окупації радянськими військами Західної України та Білорусі, тому доводилося згадувати епізоди радянсько-німецької дипломатії та їх причини. Описуючи події напередодні возз'єднання, автори зазначали, що «визвольні походи Червоної Армії на територію Західної України, Бессарабії і Буковини, з одного боку, відповідали прагненням значної частини населення цих земель до возз'єднання з Радянською Україною. З іншого – були тісно пов'язані зі змістом радянсько-німецького пакту про ненапад від 23 серпня 1939 р., підписаного Молотовим і Ріббентропом». Отже, уперше в підручнику з'явилась інформація про пакт, а також про секретні протоколи, за якими розподілялися сфери впливу (Гончаренко, 2019, с. 45).

Після здобуття незалежності Україною в 1991 р. з'явилася надія на розвиток власної історіографії та освіти. Водночас вважаємо, що українське підручникотворення можна умовно розділити на два етапи: створення підручників першої генерації (до 1996 р.); другої генерації (1996 – 2001 рр.); третьої генерації (2001 – 2009); четвертої генерації (2009 – 2014); п'ятої генерації (2014 – по теперішній час).

Підручники першої генерації видавалися до 1996 р., своїм змістом нічим не відрізнялися від радянських, а також були методично обмеженими. Більшість шкіл у той час використовували радянські підручники, адже в ті часи не вистачало коштів для друку нових. Україна та її суспільство в той період ще досі знаходилася під впливом радянської історіографії. Отже, можна зрозуміти, що до 1996 р. не відбулося суттєвих змін у висвітленні подій пакту Молотова – Ріббентропа в підручниках з історії.

Новий етап підручникотворення зі всесвітньої історії припадав на другу половину 1990-х років і був зумовлений затвердженням у 1996 році навчальної програми зі всесвітньої історії (6 – 11 класи). Методологічними підвалинами для вибору і структурування змісту курсів, як зазначалося в пояснювальній записці, були цивілізаційний, культурологічний, стадіально-регіональний підходи. Розробники програми зазначали, що опорними при цьому мали бути категорії суперечливості, багатоваріантності, альтернативності історичного розвитку (Мороз, с. 447). Тут ми бачимо відмову від однобокого аналізу історії, який панував у підручниках минулого покоління. Це дало можливість авторам підручників трактувати історичні події по-різному, застосовуючи різні підходи.

Підручники з історії в подальшому розвивалися та змінювалися під впливом нових навчальних програм та на сьогодні вони значно відрізняються від тих, що були видані в 90-х роках ХХ століття. Вони методично досконаліші, а історичні події там трактуються, застосовуючи критичний аналіз подій, дають учневі самостійно проаналізувати певну подію, використовуючи підручник з історії.

У підручнику зі всесвітньої історії Гісема О.В. 2018 р. положення пакту було описано так: «У ньому сторони домовлялися про розмежування сфер інтересів у Східній Європі. Німеччина визнавала сферою інтересів СРСР Фінляндію, Латвію, Естонію та Бессарабію. Литву було визнано сферою інтересів Німеччини. Протокол передбачав розподіл Польщі. Лінія розподілу мала проходити по річках Нарев, Вісла, Сян.» (Гісем, 2018, с. 124) З цього ми можемо побачити, що подію висвітлено коротко, але об'єктивно. Тут не приховано, що диктатори просто розподілили Східну Європу на сфери впливу. Учні згідно задуму автора підручника повинні самі проаналізувати та зрозуміти, чому це відбулося, а також які наміри мали Гітлер і Сталін. Це дає змогу учневі зробити свої власні судження стосовно цієї події.

Для порівняння було взято підручник І. Щупака, також 2018 р. (Щупак, 2018) В ньому більш детально описано про радянсько-німецькі відносини та їх агресивну політику. Також у підручнику прикріплено уривок з договору, який учні мають змогу прочитати та проаналізувати. Це розвиває критичне мислення в учнів та дає змогу самим зробити висновок, що означав цей договір для сторін.

Отже, було порівняно, як саме пакт Молотова – Ріббентропа було описано в різних поколіннях підручників з історії. У радянських підручниках замовчувався факт цього договору, або він виправдовувався. У перших поколіннях підручників, які видавалися до 2000-х років вже згадувалася ця подія, але вона була спрямована на засвоєння історичних подій та дат, та не давала змогу учневі більш критично та з правильного боку підійти до цієї проблеми. У новіших підручниках варіативність більше, залежно від автора. В деяких підручниках (підручники Гісема, 2018), ця подія описана досить коротко, але зрозуміла суть, а в інших (Щупака, 2018) – подія розписана детальніше, а також прикріплені уривки з документу, які дають змогу учневі більш детально розглянути цю проблему та проаналізувати її.

Список використаних джерел

- Гісем О.В. Всесвітня історія (рівень стандарту): підручник для 10 кл. загал. серед. освіти. Харків: видавництво «Ранок», 2018. 176 с.
- Гончаренко Н. Від «Великої Вітчизняної Війни» до «українського виміру Другої світової війни»: зміна нарративу в шкільних підручниках історії. *Проблеми історії Голокосту: український вимір*, 11, 2019. С. 35-60.
- Гуменюк Т.І. Пакт Молотова-Ріббентропа: Історико-правовий аспект. *Науково-інформаційний вісник*. Право, 4, 2011. С. 171-177.
- Мороз І.В. Особливості другого покоління українських шкільних підручників всесвітньої історії (1996-2001 роки). С. 445-458. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/7792/1/53.pdf>
- Сергеева Г. Документы и материалы кануна второй мировой войны. *Новая и новейшая история*, 4, 1982. С.156–162.

Томаченко О.В. Українські шкільні підручники 1990–2009 РР. з історії: здобутки і проблеми написання. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 34, 2012. С. 134-139.

Шевченко О. Аналіз дипломатичних відносин СРСР та Гітлерівської Німеччини в 1930-ті роки. С. 54-62. URL: [Shevchenko.pdf \(npu.edu.ua\)](#)

Щупак І.Я. Всесвітня історія (рівень стандарту): підручник для 10 кл. закл. загал. серед. освіти. Київ: УОБЦ «Оріон», 2018. 208 с.

Watson D. The Nazi-Soviet Pact and After 1939–1941, 2005. С. 166-167. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230514522_11

*Ворона Валентина, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Год Н. В.)*

«ЗАКОНИ ДЖИМА КРОУ» ЯК ОДНА З ПРИЧИН РОЗГОРТАННЯ РУХУ ЗА ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА В США

Дискримінація – це явище, що характеризується несправедливим ставленням до особистості, групи осіб, окремих категорій людей та обмежує їх права і свободи. Найяскравіше виражені форми дискримінації: гендерні, вікові, релігійні, етнічні, расові. З проблемою дискримінації людство бореться вже не одне століття, проте натомість виникають нові її типи.

На сьогодні питання дискримінації є актуальним, адже через загострене політичне становище в деяких регіонах, зросла кількість біженців до країн Заходу. Більшість держав світу мають інституту, що протидіють проявам дискримінації, однак вони не можуть цілком гарантувати захист від упередженості з боку певної частини громадян. Тому досить важливо, на сьогоднішній день, знати свої права та вміти їх відстоювати.

Історія людства багата на сумні випадки, коли гідність та права людей пригнічувалися: антисемітизм, нацизм, геноцид, расизм. На прикладі останнього поняття можна проаналізувати гіркий досвід минулих поколінь, що виражався в расовій дискримінації афроамериканського населення задля усвідомлення потреби в боротьбі проти проявів маргіналізації. А вивчення питання епохи «Законів Джима Кроу» дозволить більш ґрунтовно ознайомитись з даною квестією.

На сьогодні існує чимало ґрунтовних історичних праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, присвячених вивченню проблеми расової дискримінації: В.Ф. Губін, О.В. Зайчук, С.В. Ісакович, Е.Л. Нітобург, А.Ш. Мохамад. Робота Є.О. Мядзелець «Расизм в Сполучених Штатах Америки. Формування дискримінаційних поглядів та вплив на сучасність» присвячена проблемі появи расистських та дискримінаційних поглядів в США та їх вплив на сучасне суспільство. Ю.В. Конончук у праці «Расова сегрегація в США в середині ХХ століття» визначив, що одну із ключових позицій у суспільно-політичному розвитку Сполучених Штатів Америки займали расова сегрегація і дискримінація. В публікації Є.А. Денисова «Боротьба проти расової дискримінації у США: історико-правовий досвід» чітко розкрито передумови та початок громадівського руху темношкірого населення за свої права.

В середині 1950-х років Сполучені Штати Америки масово охопив соціальний рух за рівність всіх громадян держави перед законом та знищення расової дискримінації. Рух характеризувався різними формами протесту, включаючи мирні марші, громадянські акції непокори, судові справи. Протести вирували в американському суспільстві майже десятиліття. Рушійними чинниками для захисту своїх прав серед темношкірого населення стали ряд соціально-політичних, економічних причин та передумов.

Піднесення боротьби за права афроамериканського населення в середині минулого століття не було новим явищем. Більше ніж сто років темношкірі відстоювали право на рівність з громадянами «білої» Америки.

Так, 31 січня 1865 року Конгресом до Конституції США було прийнято XIII поправку, що забороняла рабство і будь-яку примусову працю, окрім тих випадків, коли примусова праця присуджувалася як покарання за злочин. Згодом було ухвалено XIV і XV поправки до Конституції. Таким чином федеральний уряд намагався забезпечити правами темношкірих.

Однак кожна з поправок певною мірою як надавала права афроамериканцям, так і обмежувала їх. Закони деяких штатів передбачали заборону участі в голосуванні, вибір роботодавця (що призвело до того, що вчорашні раби заробляли мізерно, працюючи на своїх колишніх господарів). Володіння землею, вільне пересування по країні, володіння особистою зброєю та свідчення проти білих у суді, змішані шлюби з білими, служба в судах та поліції (XIII поправка); надано рівні права всім громадянам, позбавити яких можна за вироком суду (XIV поправка); заборона обмеження виборчих прав залежно від раси, кольору шкіри чи колишнім положенням раба (XV). (Денисова, 2019, с. 71-73)

Реакцією південних штатів на нові норми стало прийняття на місцевому рівні законів, що майже цілком позбавили афроамериканців прав. Прийняті закони носили неофіційну назву «Закони Джима Кроу». Сама ідея назви походить від імені комічного персонажа з вуличних пісень, що поставав в образі бідно одягненого і неосвідченого темношкірого («Закони Джима Кроу») фактично запроваджували расову сегрегацію в усіх громадських установах на території штатів, що колись входили до Конфедеративних Штатів Америки).

На практиці дані закони почали діяти з 1890 року, коли в штаті Луїзіана на залізничному вокзалі було введено расову сегрегацію. На вокзалах створювалися зали очікування для «кольорових» людей, окремі вагони -- для «білих». Навіть Верховний суд США визнав, що «Закони Джима Кроу» ніяким чином не порушують XIV поправку. В свою чергу судом було встановлено нову юридичну доктрину «окремі, але рівні», яка поширювалася на громадські установи та транспорт, включаючи міждержавні залізничні вагони та автобуси (Britannica, 2024)

Голосування було обмеженим: виборчі податки та тести на грамотність лише для чорношкірих. Тести на грамотність передбачали вивчення напам'ять повного тексту Конституції та Декларації незалежності. Окрім бар'єрів для голосування на загальних виборах, чорні були виключені з політики Півдня також іншими способами. Південні штати запровадили «білий праймеріз». Демократична партія, єдина справжня політична партія влади на Півдні, заборонила участь чорношкірих у виборах. До 1910 року ця практика

використовувалася в кожному південному штаті. Внаслідок обмежень щодо голосування та виключення з праймеріз чорношкірі мали незначний політичний вплив на Півдні (Britannica, 2024)

«Закони Джима Кроу» та конституції штатів вимагали сегрегації в державних школах, громадських місцях і громадському транспорті, а також у вбиральнях, ресторанах, мотелях. Для двох останніх існували винятки, господарі самостійно вирішували кому вони можуть відмовити в обслуговуванні.

Яскравим прикладом дискримінації темношкірого населення США була сегрегація в громадському транспорті. За законами міста Монтгомері в Алабамі, чорношкірі громадяни не повинні були займати в автобусах перші чотири ряди сидінь, вони призначалися «тільки для білих». Якщо ж всі місця були зайняті, то чорношкірі, що сиділи у транспорті, повинні були поступитися білим пасажиром своїм місцем.

Складалось враження, що темношкіре населення отримало рівні права з білим. Однак, насправді перші перетворилися на громадян другого сорту. На послуги та державні установи для темношкірих фінансування постійно скорочувалося. Наприклад, на початку XX ст. в Південній Кароліні на білого учня витрати сягали 14 доларів, а для чорного 1 долар 20 центів. Медицина, освіта, транспорт, житлові райони все це було неякісним, порівняно з умовами, які створювалися для білих. Якщо влада не мала коштів на виділення окремих приміщень шкіл, лікарень, то в такому випадку, їм виділяли окремі класи, палати. (Racial Segregation in the American South: Jim Crow Laws, 2024).

Відвідувачів театру розсаджували по залу так, щоб на першому поверсі знаходились білі, а на другому чорні. Афроамериканці не могли гуляти в парках призначених для білих американців. Расова сегрегація розповсюджувалася на церкви, які поділялися на ті, які могли відвідувати тільки білі і ті, які відвідували чорні. В судах було дві Біблії для присяги.

З 1913 року проблема сегрегації в країні загострилася. Це було пов'язано з президентством В. Вільсона. До складу адміністрації президента увійшли представники з південних штатів, метою котрих було затвердити традиційні їм норми. Такі обставини сприяли тому, що кількість расистських законопроектів у державних установах по всій країні почала зростати. В 1913 році адміністрацією було запропоновано прийняти закон проти змішаних шлюбів у Нью-Йорку, в штатах Мічиган, Канзас і ще в кількох штатах та окрузі Колумбія. Багаторазово адміністрація намагалася запровадити законопроект про сегрегацію в трамваях.

З 1912 по 1913 р. вступив у силу закон про житлову сегрегацію у великих містах Вірджинії, Північної Кароліни та Джорджії, у 1914 р. – Кентуккі та Алабами, а у 1916 р. – Техасу, Оклахоми та Міссурі. Втім, у 1917 році Верховний Суд США, розглядаючи справу «Б'юкенен проти Уорлі» щодо легальності житлової сегрегації за расовою ознакою в місті Луїсвіллі, штат Кентуккі, визнав, що дана практика була незаконною і суперечила Конституції США. Незважаючи на те, що житлова сегрегація була офіційно заборонена на території країни, що стало першою великою перемогою темношкірого руху у боротьбі з расовою сегрегацією, насправді даний проект продовжував існувати на практиці.

Принцип «окремі, але рівні» мав на меті створити комфортні умови для соціального розвитку всіх громадянах США, але реалії були іншими. Відповідно негативною була реакція темношкірого населення. Освічені афроамериканці створювали організації, які намагалися всіляко протистояти расовій сегрегації. Та навіть підтримка певної частини білого населення не допомогла змінити ситуацію.

Погіршилося становище афроамериканців в період Великої депресії. Населення швидкими темпами почало втрачати робочі місця, а насамперед, звільняли саме темношкірих робітників. Все більш вираженою ставала расова дискримінація.

Програма Нового курсу президента-демократа Франкліна Рузвельта, створена задля підтримки тих, хто найбільше постраждав від наслідків Великої депресії дала надію афроамериканцям на поліпшення їхнього становища. Втім, сам президент не виступав за ліквідацію расової сегрегації в США, адже політична підтримка південних штатів була важлива для демократа, чим викликав невдоволення темношкірих американців. Навпроти, дружина Ф. Рузвельта Елеонора Рузвельт стала улюбленицею афроамериканців. Перша леді країни виступала не тільки за благодійництво та допомогу збіднілим, а й щиро була занепокоєна становищем темношкірого населення в південних штатах і виступала за відміну «Законів Джима Кроу» (Britannica, 2024)

Після початку Другої Світової війни, через появу вільних робочих місць в північних штатах, з південних -- масово приїздили афроамериканці. На превеликий жаль, певна частина жителів Півночі розділяла расистські погляди з Півднем, через що, темношкірі знову зіткнулися з проявом дискримінації. Останні переважно приймали на «чорні» роботи, що все більше і більше підбурювало чорношкірих лідерів йти походом до Вашингтону. Передбачуваний розвиток подій змусив президента Рузвельта, щоб запобігти політичним протестам в країні, видати наказ про заборону расової дискримінації в установах та військовій промисловості. Так як близько мільйона військовослужбовців були саме темношкірими. (Britannica, 2024).

В цей період, активізувалася робота, утвореної ще на початку ХХ століття громадянської організації NAACP (Національна асоціація сприяння прогресу кольорового населення). Робота організації характеризувалася виданням журналів, заснуванням Ніагарського руху, намаганням вплинути на погляди політичних діячів на проблему сегрегації. Під час війни і після її завершення організація зосередила всі свої юридичні можливості на боротьбі з расовою дискримінацією.

З 1940-х років NAACP діяла як незалежна юридична структура, що боролася за громадянські права темношкірого населення. В основу роботи організації було покладено боротьбу проти законів, що обмежували права афроамериканців. NAACP оскаржувала в судах справи пов'язані з проявом сегрегації. Перша найбільша юридична перемога -- це справа «Брауна проти Управління освітою 1954 року», про зарахування темношкірих дітей до «білих» шкіл (Britannica, 2024; LibreTexts – Ukrayinska, 2022).

Саме судове рішення справи Брауна стало одним із рушійних чинників, що дало поштовх до початку громадянського руху за права афроамериканського населення.

Отже, прийняття XIII поправки до Конституції США про відміну рабства, не виправдало сподівання темношкірого населення отримати рівні права з білими американцями. Натомість, з кінця XIX століття в США, по чергово затверджувалися закони, спрямовані на часткове обмеження громадянських прав саме темношкірих американців в усіх сферах життєдіяльності, які отримали неофіційну назву "Закони Джима Кроу". У результаті дані фактори стали підставою до створення юридичних організацій, які очолили боротьбу проти сегрегації.

Список використаних джерел

"Racial Segregation in the American South: Jim Crow Laws ." Prejudice in the Modern World Reference Library. Retrieved February 21, 2024 from Encyclopedia.com. URL: <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/news-wires-white-papers-and-books/racial-segregation-american-south-jim-crow-laws> (дата звернення: 18.02.2024).

Britannica T. Editors of Encyclopaedia. Niagara Movement. Encyclopedia Britannica, 9 Feb. 2024. URL: <https://www.britannica.com/topic/Niagara-Movement>. Accessed 2 March 2024 (дата звернення: 18.02.2024).

Britannica T. Editors of Encyclopaedia. National Association for the Advancement of Colored People. Encyclopedia Britannica, 2024, February 27. URL: <https://www.britannica.com/topic/National-Association-for-the-Advancement-of-Colored-People> (дата звернення: 18.02.2024).

Внесення змін до Конституції. LibreTexts - Ukrayinska. URL: https://ukrayinska.libretexts.org/Доколеджна_освіта/Уряд_США/02:_Конституція/2.03:_Внесення_змін_до_Конституції (дата звернення: 18.02.2024).

Денисова Є.А. Боротьба проти расової дискримінації у США: історико-правовий досвід. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. учасників міжнар. наук.-практ. конф.(м. Харків, 17 травня 2019 р.). Харків: ХНУВС, 2019. С. 71–73.

Конончук Ю. В. Расова сегрегація в США в середині XX століття. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Вип. 4. 2018. НПУ імені М.П. Драгоманова. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=2340 (дата звернення: 18.02.2024).

Мядзелець Є.О. Расизм в Сполучених Штатах Америки. Формування дискримінаційних поглядів та вплив на сучасність: автореф. дип. роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр»: спец. 032 «Історія та археологія», ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв, 2021. 15 с.

*Ворона Тетяна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Порох Н. В.)*

ЯПОНСЬКЕ СЕРЕДНЬОВІЧНЕ СУСПІЛЬСТВО

ЗА МАТЕРІАЛАМИ «ЩОДЕННИКА» МУРАСАКІ СІКІБУ

Період Хейан (794 – 1185 рр.) вважається «Золотою добою» в історії Японії, вершиною її культури, яка мала винятковий вплив на мистецтво та архітектуру наступних епох. У цей час велике значення надавалося мистецтву

і літературі. Особливу увагу аристократія приділяла розвитку вишуканого смаку та виробленню стійких звичаїв і норм п Доряни, «куге», переймаючись ідеалами зовнішності та пристойності, диктували правила в усіх сферах буття (Writing and literature in the Heian period, 2019). Мистецтво, література і поезія були невід'ємною частиною життя імператорського двору. Впродовж тривалого часу Японія, перебуваючи під потужним впливом китайської культури, саме в період Хейан почала протистояти йому, що значною мірою сприяло утвердженню власної культурної традиції.

Розвиток в IX столітті кани, японського письма та складової літери, започаткував писемне слово та народну мову. Спочатку кана використовувалася для написання придворної поезії, вака, але до XX століття прозові твори стали більш поширеними. Китайська мова продовжувала бути мовою офіційною мовою, але жінок, які не були навчені китайській мові, заохочували читати й писати японською. Вони почали використовувати переваги нового стилю, оскільки значної популярності набули такі літературні форми, як моногатарі та щоденники (ніккі). У цей час до написання щоденникової прози активно залучалися імператорські фрейліни. (Writing and literature in the Heian period, 2019). Унаслідок цього письмова японська мова здебільшого була розроблена жінками, які використовували мову як форму самовираження. На думку Річарда Боурінга, саме жінки взяли за процес побудови «гнучкого письмового стилю з мови, яка раніше існувала лише в розмовній формі» (Зарубіжні письменники, 2006, с. 238-240) Водночас він зауважує, що щоденники того періоду не змогли повністю здійснити перехід від розмовної до письмової форми мови. Щоденники епохи Хейан більше нагадують автобіографічні мемуари. Так, автор щоденника епохи Хейан (ніккі бунгаку) вирішував, що включити, розширити чи виключити з його тексту. Час оброблявся подібним чином – ніккі міг містити довгі записи для однієї події, тоді як інші події взагалі не описувалися. Ніккі вважався формою літератури, часто не написаної суб'єктом, майже завжди написаної від третьої особи, іноді включав елементи художньої літератури або історії.

Найбільш яскраві пам'ятки японської літератури були написані жінками в період Хейан. Одним з найвизначніших творів цього періоду вважається «Щоденник» письменниці Мурасакі Сікібу, який є цінним джерелом з історії японської культури.

Аналіз досліджень та наукових публікацій показує, що вивченню японської цивілізації епохи Хейан значну увагу приділяли українські науковці: історик Рубель В.А, фахівці-японісти Осадча Ю.В. та Бондаренко І.П., роботи яких мають велике значення для вивчення окресленої проблеми. Вагомий внесок в дослідження японської культури зробила американська антропологиня Рут Бенедикт. Також варто назвати праці японського дослідника Хамагуті Есона, присвячені особливостям японської моделі ментальності, її міфології, символіки та обрядів.

Метою є аналіз історичного значення «Щоденника» Мурасакі Сікібу в контексті вивчення японської культури епохи Хейан.

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що воно присвячене важливому історичному документу, в якому розкриваються соціальні, культурні та естетичні аспекти життя японського дворянства. Культурна

цінність ґрунтується на тому, що «Щоденник» є однією з найбільш важливих робіт в історії японської літератури. Вивчення цього твору допомагає зрозуміти культурні звичаї, традиції та соціальний контекст середньовічної Японії. Щоденник Мурасакі Сікібу також є джерелом для дослідницької роботи в галузі жіночого письменництва та гендерних студій. Текст дозволяє краще визначити роль і статус жінок у середньовічній Японії, а також їхній внесок у літературу та культуру, оскільки в ньому відображено важливу роль жінок в придворному житті епохи Хейан. Також «Щоденник» надає унікальну можливість поринути у жіночий досвід традиційної епохи, розуміти складність стосунків між гендерами та їхніми суспільними ролями.

Про особисте життя Мурасакі відомо небагато. Народилася вона близько 973 року у сім'ї Фудзівара, що походила від бокової гілки роду. Її батько Таметокі, подбав про хорошу освіту доньки з тим, щоб вона могла продовжувати сімейні освітні традиції. Велике значення мала його обізнаність у китайській літературі. У 998 році Мурасакі, не порушуючи звичаїв вийшла заміж за свого двоюрідного брата. У цьому шлюбі народилася донька, яка досить рано проявила схильність до літератури: вона писала прозові твори і складала вірші. Точна дата смерті Мурасакі Сікібу невідомо, але серед дослідників переважає версія, згідно з якою її відносять до 1025 роком. Саме тоді ім'я Мурасакі зникає зі скупих історичних літописів. Сікібу вважають основоположницею жанру новели в Японії. Новаторськими прийомами, якими вона збагатила японську літературу згодом скористалися багато її послідовників (Зарубіжні письменники, 2006, с. 238-240).

«Щоденник» охоплює невеликий період, найімовірніше, з 1008 до 1010 рр., події якого відображені у коротких та фрагментарних творах. Збереглися лише окремі та уривчасті твори. Важливо розуміти, що термін “щоденник” в праці Мурасакі Сікібу є здебільшого умовним, оскільки він відображає не стільки щоденні записи, скільки низку спогадів про те, що хвилювало письменницю. Ці спогади записані переважно відповідно до реального перебігу часу. Але в «Щоденнику» є й пасажі, які не піддаються тимчасовій атрибуції, – міркування про людей, що оточують її, спогади дитинства. Цей літературний твір особливо яскраво відображає культуру думки і почуттів, японських аристократів епохи Хейан. Їхні щоденники та листи слугували найважливішим інструментом самопізнання, а отже, й пізнання світу (Зарубіжні письменники, 2006, с. 238).

У «Щоденнику» Мурасакі Сікібу основні дійові особи — жінки, придворні дами, які відігравали значну роль у соціальному та культурному житті двору. Це також обумовило їхню участь у написанні поезії, як важливої частини придворної культури. На сторінках свого Щоденника авторка розповідає про конкуренцію між жінками за увагу та схвалення імператора, про інтриги та ревності, а також про почуття кохання: «Кожен день – це новий сюжет у великому романі життя» (Щоденник придворної пані Мурасакі Сікібу ніккі, 2010, с. 429). Інші важливі аспекти «Щоденника» – це зображення природи та природних явищ, які були нерозривно пов'язані з поезією і сприяли розвитку літературного жанру «вака» – коротких поетичних творів, що включали в себе п'ять рядків (Рубель, 2010, с. 69).

Завдяки спостереженням і міркуванням придворної дами Мурасакі читачі також отримують більш об'єктивну оцінку мистецтва й естетики, які процвітали при дворі Хейан. Вона чудово описує сади, архітектуру та живописні полотна в палаці, акцентуючи увагу на яскравій картині вдячності двору красі та природі. Її детальні описи стилів одягу, коштовностей та інших видів прикрас також демонструють любов двору до розкошів і вишуканості. Крім того, «Щоденник» розкриває інтимні думки та емоції леді Мурасакі в умовах придворних інтриг. Вона ділиться своїми страхами, розчаруваннями та моментами радості звичайної жінки, з погляду на імператорський палац та його мешканців. Її щоденникові записи також торкаються особистих стосунків, включаючи її стосунки з чоловіком, членами сім'ї та придворними, що більше підкреслює важливість соціальних та особистих зв'язків при дворі.

«Щоденник» складається з кількох віньєток, що містять детальний опис народження старшого сина Сьоші (відомого як Акіко), принца Ацухіри, а також епістолярного розділу. Події відбуваються в імператорському дворі в Кіото. За першими віньєтками йдуть короткі розповіді про події, пов'язані з вагітністю Шоші. Вони починаються з опису переїзду імператриці з імператорського палацу до будинку її роду, різноманітних свят і ритуалів, які відбувалися під час вагітності, а також можливих пологів та пов'язаних з ними обрядів на честь успішного народження спадкоємця. Ці уривки містять конкретні читання сутр та виконання буддистських ритуалів, пов'язаних з пологами: «Надвечір одинадцятого дня дві розсувні перегородки на помості прибрали, і государиня перемістилася у внутрішню північну галерею. Оскільки бамбукові штори повісити було неможливо, довелося відгороджуватися численними фіранками. Головний настоятель Сьосан, настоятелі Дзьодзьо та Сайсін читали молитви. Настоятель Інген, додавши необхідні благі побажання до молитви, яку напередодні склав Мітінага, урочисто виголошував її, й так, що слова западали в душу і проникали в самісіньке серце» (Щоденник придворної пані Мурасакі Сікібу ніккі, 2010, с. 432).

Мурасакі описує пишну церемонію, що відбулася через 16 днів після народження спадкоємця: «Я окинула поглядом придворних пані в білосніжних вбраннях які скупчилися перед імператрицею, і виразна комбінація чорного з білим нагадала мені чудовий малюнок тушшю – темне волосся на білих одезинах. Того дня мені було якось не по собі, я почувалася вкрай напруженою і майже весь час до обіду не залишала своїх покоїв, спостерігаючи за придворними дамами, що поспішали зі східного крила до покоїв імператриці. Кому дозволялися заборонні кольори, були в коротких накидках із такого самого шовку, що й нижній одяг, а тому попри всю пишноту нарядів смак кожної не міг проявитися. Ті ж, кому заборонні кольори не дозволялися, а також дами більш літнього віку подбали, щоб виглядати скромно, і надягли чудовий три або ж п'ятишаровий нижній одяг, а поверх нього – шовкові накидки й прості китайські накидки без візерунків, але деякі вирядилися у тканини з візерунками і тонкий шовк» (The Diary of Murasaki Shikibu, 1920, p. 71).

«Щоденник» містить автобіографічні фрагменти про життя Мурасакі до того, як вона вступила на придворну службу, наприклад анекдот з дитинства про те, як вона вивчила китайську: «Коли мій брат Нобунорі був маленьким хлопчиком, який вивчав китайську класику, у мене з'явилася звичка слухати

його і згодом і стала надзвичайно вправною у розумінні тих уривків, які йому було надто важко сприйняти та запам'ятати. Батько, найосвіченіша людина, завжди шкодував про те: «Просто мені пощастило!» «Як шкода, що вона не народилася чоловіком!» (Зарубіжні письменники, 2006, с.438). У кількох фрагментах твору розповідається про невдоволення Мурасакі придворним життям. Вона описує почуття безпорадності, неадекватності порівняно з високопоставленими родичами та придворними з клану Фудзівара, а також невимовну тугу після смерті чоловіка. Таким чином вона додає до щоденникових записів свої власні переживання та відчуття себе. Деякі з уривків «Щоденника» яскраво характеризують поведінку при імператорському дворі, зокрема сп'янілих придворних, які спокушали фрейлін. Як описує Дональд Кін, двір був місцем, де придворні були «нетверезими чоловіками, які відпускали непристойні жарти та чіплялися до жінок» (Рубель, 2010, с. 70-71).

У «Щоденнику» Мурасакі розповідає нам про тонкощі жіночого простору. Жінки жили в напівусамітненні в завішених кімнатах або екранованих приміщеннях без можливості усамітнення. Чоловікам дозволялося входити до жіночого простору в будь-який час. Сама леді Мурасакі жила у своєму особняку Цучімікадо. Фрейліни спали на тонких матрасах, розгорнутих прямо на дерев'яній підлозі в кімнаті, яку часто створювали, завішуючи простір шторами. Житла були трохи підняті і виходили вікнами в японський сад, що не давало можливості усамітнення. Взимку в будинках було холодно і протяжно, жінки мали лише кілька жаровень, які зігрівали їх багатощарові дзюніхітоє, які детально описані у творі. Шляхетні жінки періоду Хейан одягалися в шість-сім шарів одягу, кожен з яких накладався на інший, деякі з них мали кілька підкладок різних відтінків та кольорових комбінацій. Опис одягу фрейлін на імператорському заході свідчить про важливість моди, розташування шарів, а також про гостре спостережливе око Мурасакі: «Молодші жінки носили жакети з п'ятьма манжетами різних кольорів: білі зовні з темно-червоним на жовто-зеленому, білі лише з однією зеленою підкладкою та блідо-червоні, що переходили в темні з одним білим прошарком між ними. Вони були найбільш розумно скомпоновані» (The Diary of Murasaki Shikibu, 1920, p. 71). Поєднання шарів одягу, кожен з яких мав кілька підкладок, для досягнення гармонійних кольорових комбінацій, мало для жінок майже ритуальний характер. Це вимагало неабиякої уваги, тому вкрай важливим було досягнення індивідуальної стилістичної естетики. Поєднання кольорів відображало відповідний сезон року. Водночас, наслідуючи природу, вони не ставили за мету точно відтворення її кольорів, а натомість прагнули викликати асоціації з сезоном. Мурасакі описує значення помилки на придворному прийомі, коли двом жінкам не вдалося підібрати ідеальне поєднання кольорів: «Того дня всі жінки зробили все можливе, щоб добре вратися, але дві з них продемонстрували відсутність смаку, коли справа дійшла до поєднання кольорів на рукавах, на очах у придворних і високопоставлених вельмож» (Рубель, 2010, с. 70).

Мурасакі страждала від нестерпної самотності, мала власні побоювання щодо досягнення похилого віку і не була задоволена життям при дворі. Вона стала замкнутою, писала, що, можливо, інші жінки вважали її нерозумною, сором'язливою або і тим, і іншим водночас: «Цікаво, чи справді вони дивляться

на мене як на таку нудну річ? Але я така, яка є. Я, на їхню думку, не з тих людей, з якими можна розслабитися. Я збочено замкнута; якби тільки я могла не відштовхувати тих, до кого відчуваю щире повагу» (The Diary of Murasaki Shikibu, 1920, p. 71). Самотність Мурасакі як письменниці, яка потребувала усамітнення, могла бути самотністю митця, який прагне спілкування, але водночас відкидає його. Вона мала виняткову проникливість і, ймовірно, відштовхувала від себе інших жінок, близько п'ятнадцяти чи шістнадцяти з яких вона описує у своєму «Щоденнику». Хоча вона додає похвалу кожній жінці, її критика запам'ятовується більше, тому що вона бачила і описувала їхні недоліки.

Отже, «Щоденник» Мурасакі Сікібу – це не тільки особистий записник, а й роман-епосея, який описує життя аристократичних родів у традиційній Японії. Твір складається з багатьох розділів, кожен з яких розповідає про певний епізод з життя аристократії. Сюжет переплітається з розповідями про різних персонажів та їхні взаємини. Мурасакі Сікібу майстерно розкриває внутрішній світ своїх героїв, їхні почуття, мотиви та страждання. Це дозволяє нам краще зрозуміти моральні конфлікти та соціальні проблеми того часу. Твір вирізняється низкою символів та метафор, які додають глибини та значення тексту. Вони допомагають передати складні емоції та думки персонажів, розкрити культурні та соціальні аспекти Японії епохи Хейан, краще зрозуміти традиції, звичаї та соціальну ієрархію того часу. «Щоденник» варто вважати одним з найважливіших творів в історії японської літератури. Він не тільки вплинув на становлення жанру роману в Японії, а й залишається важливим джерелом для вивчення культури та історії країни, її національної ідентичності та особливого шляху розвитку.

Список використаних джерел

Мурасакі Сікібу. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник : у 2 т. За ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. Т. 2: Л – Я. 238 с.

Рубель В.А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. К.: «Аквілон-Прес», 1997. 256 с

Японська література: Хрестоматія. Том I (VII–XIII ст.). Упоряд. Бондаренко І.П., Осадча Ю.В. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 562 с.

Японська література: Хрестоматія. Том III (XIX–XXст.). Упоряд. Бондаренко І.П., Осадча Ю.В. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 536 с.

Ока Кадзуо, Хейанчьо: бунгаку джітен (Словник з літератури епохи Хейан). Токіо, 1972. 573 с.

“The Diary of Murasaki Shikibu” by Murasaki Shikibu (978-). Diaries of Court Ladies of Old Japan. Translated by A. S. Omori and K. Doi, with an introduction by A. Lowell. Boston and New York: Houghton Mifflin Company, 1920, pp. 69-145.

* * *

КОРЕЯ В ЕКСПАНСІОНІСТСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ ЯПОНІЇ ЕПОХИ МЕЙДЗІ

Після розподілу Корейського півострова по 38-й паралелі на дві частини (КНДР та РК) він став регіоном для перманентного конфлікту, через призму якого варто розглядати сучасний процес на півострові з історичної перспективи. Існуюча “корейська проблема” виникла внаслідок дії низки чинників. Серед них важливе значення має географічне положення півострова та його стратегічна роль на Далекому Сході. Ще в епоху Середньовіччя неабиякий інтерес до Кореї проявляв Китай, пізніше - Японія та Росія. З огляду на це, надзвичайно актуальним є дослідження експансіоністської політики Японії щодо Кореї в епоху Мейдзі, оскільки саме тоді були зrealізовані кроки по остаточному захопленню країни.

Мета цієї статті полягає у висвітленні основних етапів становлення японського колоніального режиму в Кореї.

Історичне минуле Кореї вирізнялося такими особливостями: тривалість державності; безпрецедентна моноетнічність; перманентне протистояння різних корейських держав; регіоналізм. Отже, територіальний розкол і суперечності не були для Кореї чимось незвичним, хоча ніколи раніше протистояння не були пов'язані з такими гострими ідеологічними розбіжностями, як на сучасному етапі (Ігнат'єв, 2003, с. 86).

Значний вплив на розвиток Кореї в Новий час мала тривала добровільна ізоляція від зовнішнього світу, а після неї - півстолітня колоніальна залежність країни від Японії. Формування японської експансіоністської політики припадає на період Мейдзі, коли країна прагнула долучитися до клубу великих держав. Зrealізувавши низку важливих буржуазних реформ, Японія закривала свою зовнішню політику. Перспективними напрямками для просування японського впливу на Далекому Сході визначалися Корея, Китай і Маньчжурія.

У 1889 році під виглядом “допомоги” був розроблений план агресії проти Китаю та Кореї. Головним його гаслом була вимога “суверенітету” Кореї, що автоматично зіштовхнуло Японію з Росією та Китаєм. У процесі анексії Кореї можна виокремити декілька основних подій: укладення у 1876 році японо-корейського договору, відповідно до якого Корея відкривала для японських кораблів свої гавані і надавала Японії торговельні переваги; підписання в 1885 році японо-китайського договору, за яким обидві сторони зобов'язалися вивести свої війська з Кореї; японо-китайський Симоносекський мирний договір 1895 року. Результати японо-китайської війни 1894-1895 років стали найважливішим кроком у встановленні японського впливу в Кореї (Ігнат'єв, 2003, с. 246-247).

Як відомо, війна розпочалася із захоплення Кореї Японією в липні 1894 року, що відкривало шлях до подальшого просування на китайську територію. Однак японським військам, що навесні 1895 року дійшли до передмістя Пекіна, захопити його так і не вдалося. У той час столицю Китаю охопила епідемія холери, що унеможливило просування японської армії (Frohlich, 2013, с. 33).

За ініціативою китайського уряду 17 квітня 1895 року був укладений Симоносекський мирний договір (Договір Сімоносекі, 1895). В ньому були прописані пункти про передачу Японії острова Тайвань та Пескадорських островів в його затоці, а також уже захопленого Ляодунського півострова, включаючи Люйшуньюку. Однак пізніше під тиском великих держав Японія була змушена відмовитися від Ляодунського півострова. Деякі пункти договору стосувалися питання щодо визнання незалежності Кореї (Frohlich, 2013, с. 38).

Японія прагнула стати основним гравцем у Південно-Східній Азії, зокрема у розвитку торговельних маршрутів, контролю над морями та економічного співробітництва з країнами регіону. Активний розвиток дипломатичних відносин із країнами Заходу, особливо з Великобританією, Францією та Німеччиною, сприяв укладанню Японією торговельних і дипломатичних угод з ними. Одним із найважливіших став англо-японський договір (Договір про союз, 1902), підписаний 30 січня 1902 року, оскільки згідно з його статтями Англія визнавала інтереси Японії у Кореї та Китаї. Водночас японо-китайська війна загострила японо-російські суперечності на Корейському півострові та на Півдні Маньчжурії, що призвело до японо-російської війни 1904 - 1905 років. Унаслідок поразки Росії було укладено Портсмутський мирний договір 1905 року. Однією з умов цього миру була передача Росією своїх прав на Корею Японії, що свідчило про набуття останньою статусу великої держави (Рубель, 2007, с. 124-125)

17 листопада 1905 року Японія змусила Корею підписати принизливий договір (Конвенція між Японією та Коресю, 1905) про протекторат, який позбавив країну права на самостійну зовнішню політику. Відмовившись спершу підписати цей договір, імператор Коджон великі надії покладав на збереження незалежності, готуючись до мирної конференції 1907 року в Гаазі (Kim, 1962, с.2).

19 липня 1907 року японці змусили імператора Коджона зректися свого престолу, а на його місце поставили кронпринца Сунчджона. А вже 24 липня на місце віцеміністра корейського уряду був призначений японець. Тоді ж було примусово укладено нову угоду (Угода між Японією і Коресю, 1907), відповідно до якої управління країною покладалося на Японську Генеральну резиденцію, яка керувала внутрішніми справами країни.

Водночас в Кореї були запроваджені адміністративні реформи: країну було розподілено на 8 провінцій, відповідно до регіональної специфіки та економічних особливостей (Kim, 1962, с. 4).

Важливе значення у ствердженні японської присутності в Кореї мала російсько-японська конвенція від 30 липня 1907 року, секретна частина якої розподілила сфери впливу двох держав на Далекому Сході: Росія поширила свій вплив на Північну Маньчжурію, а Японія - на Південну. Були визнані й особливі права Японії у Кореї та інтереси царської Росії у Зовнішній Монголії. (Поп, 2012, с. 144)

Упродовж 1908 - 1910 років Японія проводила політику, спрямовану на ліквідацію корейської держави. З цією метою були здійснені економічні, військові, політичні та дипломатичні заходи. Великі та дрібні японські підприємці захоплювали земельні ділянки, незважаючи на те, що в Кореї до 1912 року земля вважалася державною власністю. В той самий час Японія

розглядала Корею як сировинну базу, а також як ринок збуту для японської промислової продукції, тому особливу увагу вона приділяла залізничному будівництву. На кінець 1910 року у Кореї була завершена реконструкція всієї залізничної сітки. Поступово була збільшена чисельність збройних сил Японії в Кореї, побудовані 2 воєнно-морські фортеці, 4 японських військових табори. У цей період значні зусилля Японія докладала щодо анексії Кореї. Незважаючи на жорстку протидію з боку царської Росії, 29 серпня 1910 року корейський уряд мусив підписати угоду про анексію. Цей договір офіційно призвів до того, що Корея стала колонією Японії (Договір про союз між Японією та Великою Британією, 1902). Після анексії Японія почала встановлювати свій контроль над політичними, економічними та соціальними сферами життя. Було посилене витіснення іноземного капіталу з Кореї, ліквідовано консульську юрисдикцію, скасовані екстериторіальні права іноземців. Японська колоніальна адміністрація у Кореї почала систематично перешкоджати діяльності іноземних підприємців і торговців.

По завершенню анексії вся повнота влади в Кореї була сконцентрована в руках генерал-губернатора, який одночасно був головнокомандувачем японської армії. Він видавав декрети, призначав вищих чиновників і суддів. До жовтня 1916 року генерал-губернатором Кореї був граф Терауті. Японський колоніальний режим здебільшого спирався на силові методи, задля чого була збільшена чисельність японської поліції та жандармерії. 12 вересня 1910 року була оприлюднена інструкція для японських жандармських частин, розташованих у Кореї, згідно з якою їх частини перебували під управлінням воєнного міністра, але безпосередньо підпорядковувалися генерал-губернаторові (Kim, 1962, с. 7).

Таким чином, упродовж 1895 - 1910 років Японія активно рухалась до своїх цілей, проводячи доволі жорстку і водночас дієву військову політику. Японо-китайська війна, яка була спричинена захопленням Кореї Японією, призвела до важливих наслідків, одним із яких було набуття Японією статусу світової держави. Успішна тактика японських військ змусила Китай укласти Симоносекський мирний договір, який був дуже важливий для Японії в політичному та економічному сенсі. За цим договором Корея визнавалася незалежною державою, що й обумовило подальшу японську експансію щодо неї.

Підписання англо-японського альянсу в 1902 році було важливим з огляду на визнання інтересів Японії на Корейському півострові, що ще суттєвіше наближало державу до мети.

Згодом японо-російський конфлікт перетворився на війну. Ця війна відобразила стратегічну важливість Корейської держави та Маньчжурії для обох сторін. Та все ж через посередництво США та укладення Портсмутського договору Японія здобула свою перемогу, а разом з нею Корею та Маньчжурію.

Без сумніву, наслідки японо-китайської та японо-російської війн сприяли поширенню впливу Японії на стратегічно важливі території Кореї і Маньчжурії та піднесенню її міжнародного авторитету. Японська держава показала силу та потенціал як гравець у регіональних конфліктах та суперечках за вплив у Східній Азії.

Список використаних джерел

- Kim, E. C. I. Japanese Rule in Korea (1905-1910): A Case Study; scie. art. F. Pub “Proceedings of the American Philosophical Society”, Vol. 106, №1, 1962. 7 с. URL:https://www.jstor.org/stable/985211?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents
- Fröhlich, J. Pictures of the Sino-Japanese War of 1894–1895. War in History. Moldova: “Scientia Scripts” Vol. 21, №2, 2014. 44 с. URL: https://www.academia.edu/99269388/The_First_Sino_Japanese_War_1894_1895
- Договір про приєднання Кореї до Японської імперії. 1910 р. База даних “Світ і Японія”. URL: <http://surl.li/rxpyi> (дата звернення 25.03.2024).
- Договір про союз 1902 р. (Договір про союз між Японією та Великою Британією, 1902 р., Перший англо-японський альянс) База даних “Світ і Японія”. URL: <http://surl.li/rxdkr> (дата звернення 25.03.2024).
- Договір Сімоносекі. 17 квітня 1895 р. URL: <https://china.usc.edu/treaty-shimonoseki-1895> (дата звернення 25.03.2024)
- Ігнат'єв П.М. Корейський півострів: непростий шлях до возз'єднання. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*; наук. вид. К.: ВПЦ “Київський університет”, 2003. Вип. 39. Ч. 1. 432 с.
- Конвенція. (Конвенція між Японією та Кореєю, 1905 р.). База даних “Світ і Японія”. URL: <http://surl.li/rxdon> (дата звернення 25.03.2024).
- Поп Ю. І. Нова історія країн Азії і Африки (XVI - поч. XX ст.); підручник. К.: ВЦ “Академія”, 2012. 376 с.
- Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII - друга половина XIX ст.); Навч. посібник К.: “Либідь”, 2007. 560 с.
- Угода. (Угода між Японією та Кореєю, 1907 р.) База даних “Світ і Японія”. URL: <http://surl.li/rxdqf> (дата звернення 25.03.2024).

*Гуля Максим, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Лахно О. П.)*

**ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Наприкінці XIX — на початку ХХ ст. у світі не було більш політично й економічно могутнішої країни, ніж Велика Британія. У 80-х – на початку 90-х років XIX ст. на частку Великої Британії припадало більше третини світової промислової продукції. Бурхливо розвивалася промисловість, утворювалися великі монополії, зокрема, в металургії і машинобудуванні. Щоправда, в деяких галузях – вугільній і частково текстильній – збереглася значна кількість невеликих підприємств, до того ж із застарілим обладнанням. Це зумовлювало щораз більше відставання англійської промисловості від американської та німецької, де застосовувались найновіші технічні досягнення, новітні технології. До початку Першої світової війни Британію перегнали Сполучені Штати Америки як за темпами розвитку, так і за випуском валової промислової продукції.

Серед заможних верств зростала кількість осіб, що жили на відсотки зі своїх капіталів, не займаючись суспільно корисною працею. Похитнулось становище англійської аристократії, послабилася її роль у державно-політичному житті країни, особливо лендлордів, власників великих маєтків. Численні аграрні кризи знижували їхні прибутки. Лендлорди намагались компенсувати втрати підвищенням земельної ренти в містах, у районах вугільних розробок, будівництва й експлуатації залізниць, де вони володіли землею. Крім цього, найбільш заповзятливі представники аристократії стали брати участь у операціях фінансового капіталу, у банківській справі, зближуючись із верхами англійської буржуазії.

Становище робітників було важким: низька заробітна плата, довгий робочий день, незадовільні умови праці та житлові умови. Щоправда, досить активно діяли профспілки – тред-юніони, інші робітничі організації. У 1906 р. виникла Робітничая партія – партія лейбористів. Тоді ж із 50 кандидатів у депутати парламенту від цієї партії депутатами стали 29 осіб. Під керівництвом тред-юніонів робітники проводили страйки, пікетування тощо (Тищик Б.Й., 2013, с. 219).

На початку XX ст. Велика Британія була ще й найбільшою колоніальною державою світу: її колоніальні володіння становили 33,5 млн км із населенням близько 393,5 млн. осіб, що перевищувало територію метрополії більш ніж у 100 разів, а кількість її населення – приблизно у 8 разів. Її володіння, розташовані по всій земній кулі, служили ринками збуту англійських товарів, джерелами сировини для промисловості й надходження коштів від різноманітних податків, мит і т. ін. Водночас у багатьох колоніях зростало невдоволення, вибухали бунти і повстання через грабїжницьку політику, експлуатацію та визиск місцевого населення Англією. Більшість корінного населення колоній і залежних територій не мала політичних прав. Цю проблему англійська влада намагалася розв'язати, дозволяючи створювати на деяких залежних територіях місцеві органи самоврядування, а там, де вони існували, розширювати їх компетенцію.

На світових ринках, у економіці, міжнародній торгівлі, військовій справі Велика Британія зіткнулась із «молодими», енергійними конкурентами – США, Німеччиною, Японією. Боротьба між ними та «старими» капіталістичними державами – Англією, Францією, Іспанією, Португалією – за ринки збуту товарів, за нові залежні території, за домінування в економіці, політиці та військовій справі набувала щораз більшої гостроти.

Урешті ця конкурентна боротьба вилилась у масштабний військовий конфлікт – Першу світову війну (1914-1918). Велика Британія увійшла до сформованого в 1907 р. військово-політичного союзу з Францією та Росією – Антанти, який і переміг у цій війні. Велика Британія зуміла скористатися плодами перемоги: вона розширила свої колоніальні володіння (насамперед за рахунок німецьких колоній), отримувала частину німецьких репарацій.

Вимагали розв'язання й доволі гострі внутрішньополітичні проблеми, одна з яких полягала в тому, що багато англійських державно-політичних і правових інститутів за своєю суттю, формами і методами діяльності вже не відповідали вимогам часу, не встигали або й не могли пристосуватись до

виконання завдань і запитів соціально-політичної та економічної ситуації. У Великій Британії назрівали важливі реформи.

Із Першої світової війни політичний устрій країни зазнав глибоких змін, які поширювались і поглиблювались. Зокрема, стала поглиблюватись криза традиційної двопартійної системи – консерваторів і лібералів, яка виникла ще в кінці XIX ст. і віддзеркалювала кризу суспільно-політичних відносин у країні.

Війна застала при владі уряд лібералів на чолі з лордом Г. Асквітом. Цьому урядові довелося крім розв'язання численних зовнішньо-політичних і військових проблем прийняти низку непопулярних рішень – призупинити дію демократичного Habeas corpus act (1679), який надавав заарештованим певні гарантії, у тому числі можливість бути звільненим на поруки чи під фінансову заставу (до судового розгляду справи), прийняти Акт про захист держави (1914), який передбачав посилення кримінальних переслідувань за антидержавні вчинки, виступи, пропаганду.

У 1915 р. прем'єр-міністр Г. Асквіту довелося реформувати уряд, увівши до його складу декількох консерваторів та лейбориста Гендерсона. Кабінет став коаліційним, що, однак, не дало йому популярності й стабільності. Тодішній лідер Ліберальної партії Девід Ллойд-Джордж запропонував королеві усунути Г.Асквіта з поста прем'єр-міністра й у 1916 р. обійняв цей пост. Тоді ж стався розкол Ліберальної партії на лібералів Г. Асквіта і лібералів Д. Ллойд-Джорджа. Це призвело до поразки партії на парламентських виборах взимку 1918 р. Перемогу здобули консерватори, ліберали отримали 165 мандатів, лейбористи – 72, ірландські націоналісти – 80, «незалежні» – 6 (Тищик Б.Й., 2016, с. 175).

Консерватори не наважились утворити однопартійний уряд, оскільки в країні, незважаючи на завершення війни й укладення Версальського миру, назрівали гострі проблеми. Серед них – так зване ірландське питання (ірландський народ розгорнув у воєнні та повоєнні роки активну боротьбу за відокремлення від Англії й утворення незалежної держави), масові страйки через економічну кризу, зростання безробіття. Розгортався революційний рух, насамперед у колоніях і на залежних територіях, спровокований європейськими революціями 1917-1918 рр., розпадом колись могутніх імперій – Російської, Німецької, Австро-Угорської.

Водночас англійські банки та важка промисловість, інтереси яких захищали консерватори, вимагали переходу до політики протекціонізму, пом'якшеного, шоправда, системою «імперських преференцій», тобто взаємними імпортно-експортними пільгами у зносинах між метрополією і домініонами. У зовнішній політиці вони вимагали активного захисту економічних і політичних інтересів Великої Британії. Консерватори не ризикнули взяти на себе відповідальність за розв'язання всіх цих складних проблем, а тому сформували з лібералами коаліційний уряд, який очолив Д. Ллойд-Джордж.

Список використаних джерел

Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новий час (XVII ст. – 1918 р.). Львів: Світ, 2013.

Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок XXI ст.). Львів: Світ, 2016.

ГУСИТСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ЯК ПОЧАТОК РЕФОРМАЦІЇ В ЄВРОПІ (ОСОБЛИВОСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ)

У серці європейської історії знайшли свій виток події, що відбувалися на просторах Гуситської революції. Цей період, зазнавши величезного впливу релігійних, політичних і соціокультурних трансформацій, визначив подальший шлях розвитку Європи. Аналізуючи джерела та наукові дослідження цієї епохи, ми здатні проникнути в суть і значення Гуситської революції як каталізатора реформаційного процесу в історії континенту.

Ян Гус, видатний чеський реформатор та священник, ректор Празького університету, залишив глибокий слід у суспільстві свого часу. Його ідеї викликали великий резонанс серед чехів, спонукаючи їх до активної боротьби проти католицької церкви та німецького впливу.

Основні принципи Яна Гуса включали:

1. Засудження нагромадження багатства церквою та духовенством.

2. Виступ проти торгівлі індульгенціями.

3. Підтримка проведення богослужінь на зрозумілій чехам чеській мові.

4. Відмова від шанування ікон та святих реліквій.

5. Твердження, що несправедна влада втрачає свою легітимність перед Богом.

6. Наголошення на необхідності критичного осмислення віри кожним віруючим і припинення сліпого підпорядкування церкві.

7. Віра в те, що християнин повинен покласти істину вище за все і, за потреби, бути готовим пожертвувати за неї своє життя (500 років...).

Гуситський рух, який виник у першій половині XV століття, відзначався активною боротьбою чеського народу проти впливу католицької церкви та німецького гегемонізму. Цей рух перетворився на Гуситські війни (1419-1437), які отримали назву на честь видатного чеського реформатора Яна Гуса.

Початок гуситського руху був покладений у промовах Яна Гуса та його прибічників, таких як Ієронім Празький та інші. Гусити осуджували нагромадження багатства церквою та духовенством, закликаючи до повернення до "євангельської бідності". Вони вважали, що богослужіння мають відбуватися рідною чеською мовою, щоб кожен міг зрозуміти "Божий закон". Крім того, вони критикували католицьке причастя, яке для духовенства включало хліб і вино, у той час як для мирян — лише хліб. Гусити доводили, що в ранньому християнстві всі мали однакові права на причастя.

Після страти Яна Гуса (1415) за рішенням Констанцького собору, це викликало сильне обурення серед чехів і стало каталізатором для початку гуситських війн (Гуситський рух...).

Гуситські війни стали ключовим етапом у боротьбі прихильників Яна Гуса, який активно пропагував необхідність реформування церковних структур та виступав проти домінування німецького впливу. Ця збройна конфронтація відбувалася в умовах тогочасної належності Чехії до Священної Римської імперії.

Гуситські війни не лише відображали протистояння між різними політичними та релігійними фракціями, але й символізували прагнення чеського народу до самостійності та захисту своїх вірувань та прав (Гуситські війни...).

У країні відбувалася справжня революція, коли люди почали захоплювати церковні території, виганяти католицьких священиків і заміщати їх прибічниками гуситської реформи. Ці нові священики впроваджували новий обряд причастя, що включав обидва елементи – вино та хліб. Раніше це було доступно лише католицькому духовенству, що символізувало його особливий статус. Підтримати Яна Гуса виступили викладачі та студенти Празького університету, а також була складена "Демократична петиція" від імені різних верств населення у вересні 1415 року.

Розміри народного руху настільки налякали чеських католицьких магнатів, міський патриціат, римо-католицьке духовенство та самого імператора Сигізмунда, що вони об'єднали свої сили для тиску на гуситів. Почалися переслідування гуситських священиків, а на державні посади почали призначати тільки противників реформи.

У цих обставинах поміркований табір гуситів, переважно заможні члени, які були готові до компромісу з католицьким духовенством і німцями, сформулював свої вимоги до Сигізмунда наприкінці серпня. Після виконання цих вимог помірковані гусити були готові визнати його чеським монархом. Ці вимоги включали:

- гарантію участі мирян в обох видах богослужінь;
- свободу проведення "закону Божого" або богослужінь;
- секуляризацію церковного майна;
- визнання нової влади в Празі.

Ці вимоги стали відомі як програма "Празьких артикулів".

Пізніше помірковані гусити отримали найменування "утраквісти" або "чашники", яке відображало їхню позицію у захисті національних інтересів. Утраквісти настоювали на забороні для іноземців не лише обіймати державні посади, а й купувати нерухоме майно в Чехії.

Тим часом радикальні групи намагалися продовжити революційні зміни. У середині жовтня 1419 року тисячі селян з усіх куточків Чехії з'їхалися до Праги, тоді як противники Реформації захопили Празький Град та Малу Страну. Відповідь гуситів була стрімкою – вони взяли Вишеград. Навіть після укладеного перемир'я, дух революції не вщухав.

У період з 1419 по 1421 роки Гуситська революція досягла свого піку. У червні 1419 року понад 40 тисяч гуситів зібралися на пагорбі Табор, чекаючи на друге пришестя Христа. Після розчарування в цих сподіваннях, вони захопили місто Сезимова Усти, де створили спільноту – прототип рівноправного суспільства. Подальше будівництво фортеці Табор стало їхнім опорним пунктом.

У період з 1419 по 1437 роки в Чехії тривали гуситські війни, в яких чеські реформатори боролися проти католицького духовенства, чеських магнатів, а також проти реакційних сил, що стояли за Римською курією, іноземних інтервентів (Гуситські війни..., 2012).

У ході походів гуситів до сусідніх країн виявилось, що рух реформаторів мав свої обмеження. Незважаючи на широку підтримку гусизму в Чехії, противники реформ прагнули обмежити його вплив виключно до чеського контексту. Проте гуситство, як критичний рух, спрямований на реформи і революцію, ніколи не обмежувалося тільки чеським середовищем. Поміж його прихильників були представники різних країн, такі як німецький священник і політик Мікулаш з Дрездена, відомий дипломат англієць П. Пейн та ін.

Таким чином, Реформація, що розпочалася ще в XV столітті в Чехії, виявилася церковно-релігійним і суспільно-політичним рухом, спрямованим проти католицької церкви, і стала символом перетворень і пошуку нових шляхів в історії Європи (Ініна, 2021).

Протестантська Реформація, яка охоплює період з 1517 по 1648 рік, представляє собою значний релігійний, культурний і соціальний вибух у Європі, що змінив владу середньовічної Церкви, сприяв розвитку індивідуальних тлумачень християнського вчення та національних держав. Це визнається однією з ключових подій в історії Заходу.

Отже, можемо підсумувати, що Гуситська революція (1419-1437) – це релігійно-політичний рух, що виник у Чехії під провідом Яна Гуса. Він виступав проти засилля католицької церкви та німецького панування. Гусити закликали до релігійної реформи, богослужіння рідною мовою, скасування індульгенцій і причастя обома видами для всіх віруючих. Рух мав значний вплив на розвиток Європи. Він став прецедентом для інших реформаторських рухів, сприяв розвитку національної самосвідомості чехів, а також заклав основи для майбутньої протестантської Реформації.

Список використаних джерел

- Гуситський рух. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%83%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D1%83%D1%85 (дата звернення 08.03.2024).
- Гуситські війни – переддень Реформації в Європі. URL: <https://moyaosvita.com.ua/istoriya/gusitski-vijni-peredden-reformaci%d1%97-v-yevropi/> (дата звернення 08.03.2024).
- Гуситські війни та гуситська революція. Реферат. Освіта.ua. 2012. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/world_history/31240/ (дата звернення 09.03.2024).
- Ініна О. В. Реформація та її поширення в країнах Західної Європи. Урок №8 з всесвітньої історії, 8 клас (за підручником І. Щупака, 2021). *На Урок*. 2021. URL: <https://naurok.com.ua/reformaciya-ta-poshirennya-v-kra-nah-zahidno-vropi-254771.html> (дата звернення 08.03.2024).
- 500 років Реформації. Християни для України. URL: <https://dsk.kyivcity.gov.ua/files/2017/8/30/Igraf3.pdf> (дата звернення 09.03.2024).
- Joshua J. Mark. Protestant Reformation. World history encyclopedia. 2021. URL: https://www.worldhistory.org/Protestant_Reformation/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiArrCvBhCNARIsAOkAGcUKPjT_3IfDjXGg-q-IudroymI5e2WV9EEQpJDxpjlyFkftTs7BzOcaAokwEALw_wcB#google_vignette (дата звернення 09.03.2024).

Joshua J. Mark (перекладено за допомогою Artem Vynohradov). Ян Гус. World history encyclopedia. 2021. URL: <https://www.worldhistory.org/trans/uk/1-20185/> (дата звернення 09.03.2024).

*Ищенко Валерія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Порох Н. В.)*

МЕЙДЗІ ІСІН: ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЯПОНІЇ

Реставація Мейдзі, або інша її назва «Мейдзі ісін» – це перша хвиля військових, економічних та політичних реформ в Японії другої половини XIX ст. Вони послугували потужним підґрунтям для створення могутньої модернізованої (технологічної) країни. Реформи привели до важливих покращень в економічному становищі, а також швидких темпів розвитку сільськогосподарського виробництва, експорту товарів, що традиційно виготовлялися на території Японії (шовку, чаю та ін.). Ці процеси мали позитивний вплив на розвиток економіки держави, яка протягом багатьох років була виснажена війнами, стихійними бідами, економічними і політичними негараздами. Підрив японського мануфактурного виробництва новими, дешевшими фабричними товарами “варварів”, примусове “відкриття” Японії, викачка валюти, втручання європейських країн у внутрішні справи, а також багато інших подій стали справжніми потрясіннями для консервативної Японії і передумовами для виникнення реставаційного руху, водночас спрямованого на подолання кризи в країні і перебудову держави відповідно до нових реалій.

Аналізуючи дослідження історії Мейдзі, ми бачимо, що ця тема цікавила багатьох дослідників у різні епохи, серед яких слід виділити: Хондзе Ейдзіро (1888 – 1973), який досить ґрунтовно підійшов до вивчення саме соціально-економічної частини цього питання. Також безпосереднім вивченням питання Мейдзі ісін у контексті розвитку японського капіталізму займалися Норо Ейтаро (1900-1934), Хані Горо (1901 – 1983), Ямада Морітаро (1905 – 1984) та ін.

Метою нашого дослідження є розкриття головних передумов реставації 1867 – 1868 років у Японії, а також визначення її головних рушійних сил.

Загалом, розглядуваний нами період характеризувався кризовими явищами, які так чи інакше мали руйнівний вплив на авторитет влади та економічне становище феодалів і сьогунату. Першим ударом для традиційної Японії стала низка нерівноправних договорів з західними країнами США, Голландією, Росією, Великою Британією, Францією. Вони відкрили всю глибину соціально-економічної і технологічної відсталості держави. Ці документи отримали назву Ансейських угод. Слід виділити перший договір, від якого почалося ганебне падіння раніше зверхньої над всім європейським світом Японії, а саме з Канагавської угоди між Японією (представник Хаясі Фокусай) і США (представник Меттью Колбрайт Перрі) (Рубель, 2007, с. 102).

Канагавська угода спрацювала як вибух, як постріл стартового пістолета, після чого до берегів Японії прибули бойові ескадри майже всіх могутніх країн

тогочасного світу. Сьогунат змусили відмовитися від політики самоізоляції, встановити із західними державами офіційні дипломатичні відносини та обмінятися консулами, запровадити режим найбільшого сприяння для іноземних товарів в Японії, а також відкрити для вільної торгівлі та відвідування порти Нагасакі, Сімода й Хакодате. Та Японія не звикла почуватися «хлопчиком для биття». «Ансейська ганьба» послужила останньою краплею, яка зруйнувала картковий будиночок владного авторитету бакуфу (Рубель, 2007, с.102, 104).

Якщо детально розібрати текст Канагавської угоди, то в її 12 положеннях ми чітко можемо бачити “нав’язані” Японії умови, що в будь-якому випадку спричинили невідгідне становище для країни. На прикладі деяких положень ми проілюструємо нерівноправний характер договору. Друге положення можна вважати найважливішим серед усіх інших, бо саме воно порушило багатотисячову традицію повної ізоляції Японії від всього світу: “Порт Сімода провінції Ідзу та порт Хакодате в Мацумае-хані надаються японським урядом як порти для прибуття американських кораблів, де вони можуть поповнити запаси хмизу, води, їжі, вугілля і необхідних товарів лише тоді, коли японці підготували їх. Порт Сімода відкривається відразу ж після підписання договору, а [порт] Хакодате буде відкритий з третього місяця наступного року” (Канагавський договір, 1854).

Сьоме положення: “Якщо кораблі США прибувають у вищезазначені порти, вони повинні виставляти необхідні товари в обмін на золоті і срібні монети або [інші] товари.”(Канагавський договір, 1854). Ця умова стала причиною відразу двох економічних катастроф: першої - активне ввезення іноземного фабричного товару, який був дешевший за вироби місцевих майстрів, призвело до розорення ремісників і мануфактур; другої - подібна торгівля “вимивала” з Японії золото, залишаючи срібні монети, що нищило державну економіку.

Одинадцять положення: “Якщо між обома урядами не буде протиріч, то залежно від ситуації в Сімоді буде призначено урядовця США. Якщо цього не буде зроблено за 18 місяців після підписання договору, то положення анулюється.”(Канагавський договір, 1854). Інакше кажучи, за цим положенням в Сімоді передбачалося відкриття консульства західної країни. Це стало ударом для консервативного суспільства Японії, яке впродовж століть жило в умовах повної ізоляції від зовнішнього світу, а тепер мусило миритися зі свавіллям західних “варварів”, що встановлювали свої порядки, вимагаючи при цьому хорошого ставлення до себе.

Політичні зміни 40 - 60 років XIX сторіччя завершилися “реставрацією Мейдзі” - глибокими змінами, у процесі яких було створено умови для модернізації країни. “Реставрація” стала результатом складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників (Поп, 2012, с. 123).

Закупівля європейської зброї та військових кораблів, спорудження фортів і будівництво нових арсеналів потребували значних коштів. Для покриття всіх цих витрат сьогунат і даймьо посилювали оподаткування селян. Вивезення за кордон шовку-сирця і бавовни позбавило японську шовкоткацьку та бавовняну промисловість сировини (Хамагуті, 2003, с.129). Поява на ринку великої кількості західних фабрично-заводських товарів - дешевих продуктів машинної індустрії - призвела до масових банкрутств японських мануфактур і кабунакам,

занепаду цілих галузей острівної економіки (ткацтво, шовківництво, бавовництво), невпинного зростання безробіття й злочинності (Рубель, 2007, с. 103). Тобто, спираючись на все вище зазначене, ми можемо відмітити, що найбільшою шкоди така «економічна співпраця» Японії із західним світом завдала бідному і середньому соціальному прошарку тогочасного японського суспільства. Селяни та ремісники стрімко бідніли, що призводило до виникнення конфліктів і загострення невдоволення в суспільстві, яке з часом тільки наростало. Підґрунтям для майбутнього повстання також стала ментальність всього японського суспільства, оскільки японці за своїм характером є послідовними консерваторами, які не хотіли миритися із кардинальними змінами, що їм пропонували країни Заходу. Також особливе обурення викликало нав'язування не притаманних для них соціальних та економічних систем, що руйнували традиційний устрій суспільства. В майбутньому саме ці верстви населення стануть серйозною силою радикальної антисьогунської опозиції у боротьбі за відновлення абсолютистського режиму в Японії на чолі з імператором Муцухіто.

На середину XIX століття Японія опинилася у великій залежності від іноземних держав. Англіїці та французи активно втручалися у внутрішні справи Японії, підтримували сьогуна в боротьбі проти непокірних князів Сацума і Тесю. Та невдовзі ця комунікація припинилася, оскільки Англія вважала за краще мати справу або з роздробленою Японією, або з Японією зі слабкою центральною владою. Посилення позицій сьогуна було не на її користь, тож згодом вона починає відверто підтримувати даймьо, які виступали проти сьогунату (Хамагуті, 2003, с.129-130). Такий стан речей не задовольняв ні японських князів, проти яких сьогунат часто вів боротьбу, заручившись підтримкою «варварів», ні самих самураїв, що в таких розправах над власними князями вбачали зраду своєї держави.

Зазнаючи прямого воєнного тиску, сьогунат у жовтні 1864 року змушений був підписати з іноземними послами угоду, яка ще більше обмежувала незалежність Японії. Згідно з цим документом іноземним суднам надавалася повна свобода переходу через Сімоносекську протоку, а князю Тесю заборонялося споруджувати укріплення вздовж її берегів. Восени 1865 року англійський представник ультимативно зажадав від сьогунату негайного відкриття для іноземної торгівлі трьох нових портів (Осака, Ніігата і Хего), а також імператорської згоди на раніше укладені сьогунатом нерівноправні договори. У листопаді 1865 року імператор ратифікував Ансейські договори, а влітку наступного року уклав нову конвенцію про імпорتنі тарифи, яка полегшувала ввезення до Японії іноземних товарів і ускладнювала економічне становище країни (Хамагуті, 2003, с. 127). З моменту «відкриття» політичні сили розділилися: перші (монархісти) найбільш розвинені південно-західні князівства відкрито говорили про недоцільність цього рішення і вимагали усунення сьогунату від влади, оскільки його політика не відповідала національним інтересам Японії, та другі, бакуфу (уряд) на чолі з сьогуном, що активно фінансувався західними країнами, з пошаною приймали іноземних послів, які все частіше насмілювалися використовувати силу і політичний тиск на Японію, розраховуючи в майбутньому отримати повний контроль над нею.

«Відкриття» Японії супроводжувалося виникненням дворянсько-буржуазної опозиції, яка виступала за вигнання чужоземних варварів і відновлення імператорської влади. На чолі опозиційного табору стояв антикоугавський блок південно-західних князівств. В обстановці посилення селянських заворушень та зростання внутрішньої опозиції сьогунат шукав компромісу з нею, вдаючи, що він готовий чинити опір іноземцям. Але князі, домагаючись розширення своїх прав за рахунок сьогунату, закликали покінчити з урядом, який призвів Японію до ганебних нерівноправних договорів. В очах самураїв, містян та інших груп населення, налаштованих проти іноземців, опозиція мала патріотичний характер (Хамагуті, 2003, с. 125-126). З огляду на консервативний характер Японії, не дивно, що скасування принципу «закритої країни», який, по суті, можна вважати одним із ключових елементів державного устрою, викликало неабияке обурення серед буржуазії та дворянства. В бажанні відновити монархію в Японії теж немає нічого дивного, адже поколіннями імператор в країні вважався живим богом, і хоча довгий час він не мав реальної влади, але все ж таки продовжував займати вищі позиції при дворі. Цей факт підтверджує неабияку шанобливість японців до власних звичаїв та показує їхнє бажання дотримуватися всіх визначених суспільством та історією настанов.

У 1862 року даймьо південно-західних князівств Сацума і Тесю направили в Кіото, резиденцію імператора, загони самураїв для захисту її від сьогуната. З цього моменту в рядах антисьогунських сил чітко визначився розкол: привілейовані верстви дворянства і великої торговельно-лихварської буржуазії прагнули лише до поверхневих реформ і схилилися до угоди з сьогунатом, тоді як помірковано радикальна опозиція середніх та нижчих верств дворянства й буржуазії домогалася повалення сьогунату, хоч і не збиралася сприяти здійсненню вимог селянства й міської бідноти (Хамагуті, 2003, с. 126).

Зрозуміло, що після цих подій у суспільстві прокотилися хвилі обурення, які охопили всю Японію. Супроти сьогуната виступили різні групи населення: селяни, ремісники, самураї, буржуазія та інші.

Можна стверджувати, що об'єднання Японії під час "реставації" 1868 року і в наступні роки фактично була значною мірою роботою самураїв нижчого рівня (Sansom, 1931).

Вже 6 квітня 1868 року в країні відбувся політичний переворот, унаслідок якого до влади прийшов імператор Муцухіто, який почав правити під девізом Мейдзі (Мар'яно, 2009, с. 143).

Підсумовуючи все вище зазначене, можемо відмітити, що передумов для проведення реставації монархічного ладу в японському суспільстві було достатньо: від нерівноправних договорів до прямого втручання «варварських» країн у внутрішні справи держави та фінансування всіх інтриг сьогуната та бакуфу. Це призвело до гострої соціально-економічної кризи, а також утвердження думки про повалення сьогунату і посилення раніше позбавленої владних повноважень імператорської родини.

Список використаних джерел

Sansom G.B. Japan: A Short Cultural History. California: Stanford University Press, 1931. 564 p.

Канагавський договір. Копія японського тексту 1854 року. Парламентська бібліотека Японії. URL: https://www.ndl.go.jp/modern/img_1/002/002-0011.html (дата звернення: 18.03.2024).

Мар'яно О.В. Реставрація Мейдзі 1868 року: буржуазна революція чи формування абсолютистського режиму. *Наукові праці. Історія*. 2009. Випуск 108. Том 121. С. 142-144.

Поп Ю.І. Нова історія країн Азії і Африки (XVI – поч. XX ст.): підручник. К.: ВЦ «Академія», 2012. 376 с.

Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.): Навч. посібник. К.: Либідь, 2007. 560 с.

Хамагуті Есюн. Що таке японська модель: переваги та вади в добу глобалізації. пер. з яп. Центр сходознавства наук НаУКМА. Київ.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 136 с.

*Кравцова Ірина, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Вільховий Ю. В.)

МАДРИДСЬКИЙ САМІТ НАТО 1997 РОКУ: СТРАТЕГІЧНІ РІШЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ НА СХІД

У сучасному світі, де геополітичні конфлікти та безпекові загрози стають все більш актуальними, важливо звернутися до історичних моментів, які визначили політичний ландшафт. Мадридський саміт НАТО 1997 року відіграв вагомую роль у прийнятті стратегічних рішень щодо розширення Альянсу на Схід та встановлення нових політичних та безпекових рамок в Європі. Аналіз цих рішень та їх вплив на ситуацію в регіоні є необхідним для розуміння політичного становища та визначення перспектив розвитку безпекових стратегій.

Огляд наукових праць показує, що окремі аспекти проблеми розширення Північноатлантичного альянсу досліджували такі вчені: З.Бжезінський, Б.Гончар, Г.Коваль, Є.Магда, І.Марущак, І.Цепенда та інші. Проте рішення Мадридського саміту 1997 року щодо розширення НАТО на Схід ними висвітлені не достатньою мірою, тому дана тема потребує більш глибокого вивчення.

Метою нашого наукового пошуку є розгляд рішень, які прийняті на Мадридському саміті НАТО 1997 року щодо розширення Альянсу на Схід та їх вплив на геополітичну та безпекову ситуацію в регіоні.

У розв'язанні поставленої мети спробуємо вирішити такі завдання: розглянути контекст та причини, що спонукали до розширення НАТО на Схід у 1997 році; визначити ключові фактори, які вплинули на прийняття цих рішень.

Розширення Північноатлантичного альянсу на Схід у 1990-х роках стало ключовим етапом у формуванні нової системи міжнародних відносин у післяконфронтаційний період. Однією з основних мотивацій прийняття рішення про розширення Північноатлантичного альянсу було утворення геополітичного вакууму, включаючи сферу безпеки, у зв'язку з руйнуванням біполярної моделі між НАТО та Організацією Варшавського договору.

Ще однією важливою причиною даного процесу була внутрішня ситуація в самому Альянсі, яка, у зв'язку з цими геополітичними змінами, перебувала під загрозою системної кризи. Відсутність одного з полюсів протистояння фактично підводила під сумнів первісну місію організації – колективний захист від зовнішньої загрози (Магда, 2009, с. 123).

Проте необхідність у збереженні та подальшому функціонуванні НАТО відповідала інтересам його головного члена – Сполучених Штатів. Це було націлено, насамперед, на збереження американської військової присутності та, відповідно, політичного впливу на європейському континенті. Суттєвою метою цієї політики було забезпечення геостратегічних інтересів Сполучених Штатів у Європі протягом 1990-х років.

Як зазначив З. Бжезінський, рішення щодо експансії НАТО на схід вимагало однотайності від всіх членів Альянсу. Однак кожна з великих європейських держав, підтримуючи ініціативу Сполучених Штатів, виходила з відповідності цього рішення власним національним інтересам (Бжезінський, 2000, с. 21).

Велика Британія і Франція висловили думку, що Північноатлантичний альянс не готовий взяти на себе обов'язки щодо безпеки нових членів та не може витратити достатньо ресурсів на приведення їх військових сил у відповідність до натівських стандартів.

Крім того, британська сторона вважала, що розширення НАТО, безумовно, може призвести до ризику втягнення країн-членів Альянсу в локальні та регіональні конфлікти. Це може також вплинути на реальну можливість порушення дієвості існуючих механізмів прийняття та реалізації узгоджених рішень у рамках блоку. Позиція Великої Британії була схожа на погляди керівництва країн інших членів НАТО (Туреччина, Греція, Іспанія і Португалія), які висловлювали стурбованість щодо можливого скорочення обсягу допомоги, що надходить із загального бюджету (Марущак, 2014, с. 136).

Основні елементи нової діяльності НАТО розвивалися між 1991 і 1996 роками, включаючи відкриття програм співпраці з колишніми країнами Варшавського договору, миротворчі операції та внутрішню військову адаптацію. На Мадридському саміті було офіційно представлено новий напрямок діяльності – розширення НАТО. Цілком можливо, що за відсутності ретельного управління процес розширення зашкодив би конкретним інституційним розробкам, здійсненим у 1991-96 роках (Цепенда, 2011, с. 155).

Зустріч лідерів НАТО відбулася в Мадриді 8-9 липня 1997 року, де найважливішим пунктом порядку денного було запрошення однієї чи кількох країн розпочати переговори про умови вступу до Альянсу. У Мадриді лідери запросили Чехію, Угорщину та Польщу розпочати переговори про вступ. Представники США стверджували, що ці три країни найкраще підходять для першого раунду і що вони викликають найменше ускладнень для процесу ратифікації. Однак простежується, що Сполучені Штати намагалися продиктувати результат мадридської угоди.

Тепер, коли офіційно запрошення надіслано, процес вступу повинен був рухатися швидко, щоб досягти мети прийняти нових членів у 50-ту річницю заснування НАТО 4 квітня 1999 року.

Інших кандидатів запевнили, що НАТО підтримуватиме з ними «активні стосунки» і що на саміті, запланованому на квітень 1999 року, буде розглянуто статус інших кандидатів. Серед них для майбутнього відбору лідерами назвали Румунію та Словенію. Потрібно зазначити, що Альянс обрав більш обережний підхід до розширення, який відображав обмеження його політичного консенсусу (Коваль, 2008, с. 19).

Рішення країн НАТО щодо того, кого із заявників запросити, частково ґрунтувалося на вказівках, викладених у Дослідженні розширення НАТО у вересні 1995 року. Дослідження показало, що успішні кандидати повинні продемонструвати усталену демократичну практику, економічні реформи в напрямку вільних ринкових систем, повагу до прав людини, мирні відносини з сусідніми державами, а також готовність і здатність робити внесок у безпеку країн Альянсу. Водночас на результат також вплинули інші фактори, не описані в Дослідженні НАТО. Наприклад, стратегічна важливість кандидата, різні внутрішні політичні групи в країнах НАТО, а також міркування, пов'язані з вартістю та процедурами ратифікації.

Також на саміті було підписано Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. На відміну від повноправного членства, цей документ не передбачає застосування 5 статті Статуту НАТО до України. Хартія переважно фокусується на політичних та практичних аспектах невійськового співробітництва між Україною та НАТО.

Рішення, ухвалені під час Мадридського саміту, можна оцінити як успішні у певних аспектах, але вони також залишили багато невирішених питань, які потребували подальшої уваги та роботи. Що стосується розширення НАТО на Схід, то результати були в основному такими, як сподівалися союзники. Запросили трьох найсильніших кандидатів, а іншим претендентам дали надію на майбутнє.

Однак результат був затьмарений дискусією про те, які країни включити до розширення, а також небажанням Франції та інших союзників прийняти ідеї США щодо того, скільки коштуватиме розширення та як ці витрати мають розподілятися. Крім того, передмадридські маневри викликали занепокоєння багатьох членів НАТО, що Сполучені Штати прийняли більш суворий стиль керівництва Альянсом (Магда, 2009, с. 134).

Кінцевий успіх Мадридського саміту можна виміряти не стільки тим, що було оголошено в Мадриді, скільки процесом виконання рішень саміту.

Підсумовуючи, важливо зазначити, що стратегічна мета розширення НАТО на Схід полягала у подоланні наслідків розділу Європи під час «холодної війни», зміцненні демократії в країнах Центральної та Східної Європи. Розширення Північноатлантичного альянсу започаткувало процес фундаментальної трансформації НАТО з інституції, заснованої на добре керованих військових принципах колективної оборони, на ключовий елемент нової архітектури загальноєвропейської безпеки.

Список використаних джерел

Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи / пер. з англ. О. Фешовець. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
Коваль Г. Організаційна структура НАТО та особливості еволюції. Світова та європейська інтеграція: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили,

2008. С. 12-37. URL: <http://lib.chdu.edu.Ua/pdf/posibnuku/252/3.pdf> (дата звернення: 07.03.2024).
- Магда Є. Концептуальні засади розширення НАТО: сучасний вимір. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки*: Міжвід. зб. наук. пр. 2009. Вип. 18. С. 123-138
- Марущак І. Британські підходи до розширення Північноатлантичного альянсу в 90-х рр. XX століття. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Історія. 2014. Вип. 1(2). С. 134–139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ist_2014_1%282%29_32 (дата звернення: 11.03.2024).
- Цепенда І. Проблема «першої хвилі» розширення НАТО в суспільно-політичній думці Альянсу та країн-кандидатів. *Наукові записки*. 2011. Вип. 49. С. 152–160. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/tsependa_problema.pdf (дата звернення: 10.03.2024).
- Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation issued by the Heads of State and Government at the Meeting of the North Atlantic Council. 05 Jul, 1990. URL: <https://www.nato.int/docu/comm/1997/970708/home.htm> (дата звернення: 10.03.2024).

*Кравченко Марія, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Вільховий Ю. В.)*

МАНХЕТТЕНСЬКИЙ ПРОЕКТ: МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ, РОЗВИТОК ТА ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

У розпал Другої світової війни розпочався один із найамбітніших і водночас один із найжахливіших проєктів в історії - Манхеттенський проєкт. Його мета – створення атомної бомби – здавалася нереальною, але все ж таки була втілена в життя і цим самим назавжди змінила людство. Питання використання ядерної зброї стало надзвичайно актуальним для України та всього світу з початком повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року. Російська федерація неодноразово натякала на можливість застосування свого ядерного потенціалу. Війна Росії проти України змусила країни, які не володіють ядерною зброєю, переглянути свою позицію щодо ядерної безпеки. Ці тенденції є дуже небезпечними, адже можуть призвести до збільшення кількості ядерних держав та підвищення ризику ядерної війни.

Манхеттенський проєкт був побудований на страху. Причиною термінового створення організованого проєкту з розробки атомної бомби стало прагнення випередити гітлерівську Німеччину. Під час Першої світової війни Німеччина вже продемонструвала свою перевагу в удосконаленні хімічної зброї, що й стало поштовхом до негайних дій.

Влітку 1939 року група фізиків, які втекли з Європи до США через нацистські переслідування, написала листа 32-му президенту США Франкліну Рузвельту. У листі вони висловили занепокоєння тим, що Німеччина може стати першою країною, яка розробить ядерну зброю, і закликали його розпочати

програму з розробки такої зброї в США. Лист був переданий помічнику президента генералу Вотсону через Олександра Сакса, економіста та письменника, який мав дружні стосунки з Рузвельтом.

Попередження науковців змусило президента серйозно замислитися над цією проблемою. Франклін Рузвельт доручив тодішньому директору Національного бюро стандартів Лайману Бріггсу без розголошення сформувати комітет з урану. Перше засідання Комітету відбулося 21 жовтня 1939 р. у Вашингтоні. Спочатку робота Дорадчого комітету з питань урану йшла повільно, але напад Японії на Перл-Харбор 7 грудня 1941 року змусив його активізуватися (Gosling, 1999, с. 1).

В грудні 1941 року, під керівництвом лауреата Нобелівської премії з фізики А. Х. Комптона, розпочався проект S-1, який мав на меті розробити ракетно-ядерну зброю. У серпні 1942 року американська адміністрація вирішила значно розширити масштаби цієї програми. З цією метою в Нью-Йорку був створений штаб Північного-Атлантичного дивізіону Інженерних військ Армії США під кодовою назвою «Манхеттенський інженерний район». Спочатку на нього була покладена керівництво будівельними роботами, оскільки велика частина досліджень проводилася в Колумбійському університеті на Мангеттенгі. У вересні 1942 року керівництво проектом з розробки атомної бомби було покладено на генерала Леслі Р. Гровса, який мав досвід роботи в інженерній сфері. Його місією стало об'єднання найвидатніших науковців світу та пошук способу використання атомної енергії для переможного завершення війни. Це дало поштовх до перетворення проекту на масштабну програму розробки ядерної зброї (Курило, 2019, с.275-276).

До 12 жовтня 1942 року генерал Гровз та Роберт Опенгеймер, керівник наукового проекту з розробки атомної бомби, дійшли висновку, що їм необхідна централізована таємна лабораторія. Їхнім пріоритетом було забезпечити безпеку та згуртованість команди вчених. Віддалене місце розташування лабораторії вважалося оптимальним для досягнення цих цілей. Опенгеймер запропонував розмістити лабораторію на поблизу Санта-Фе, де знаходилась «Лос-Аламоська ранчо-школа». Хоча інженерів турбували проблеми з водопостачанням та погана під'їзна дорога, в цілому це місце здалося їм ідеальним. Лос-Аламоська лабораторія була збудована на місці школи (Gosling, 1999, с. 81).

Незважаючи на численні перешкоди, Сполучені Штати змогли об'єднати зусилля науки, уряду, війська та промисловості. Ця співпраця дала життя організації, яка перетворила ядерну фізику з лабораторних досліджень на зброю надзвичайної руйнівної сили. Під керівництвом Опенгеймера команда найвидатніших фізиків розробила плутонієву бомбу. Велика частина робіт була завершена в травні-квітні 1945 р., і перше випробування під умовним позначенням «Trinity» було проведено вже 16 липня 1945 року на полігоні Аламогордо. В ході нього була підірвана перша американська атомна бомба – «Gadget» (Мироненко, 2022, с. 51)

Випробування «Trinity» стало найпотужнішим вибухом, спричиненим людиною, на той час, але й несло в собі значну загрозу для всього Манхеттенського проекту. Науковців, робітників та інших спостерігачів тримали на відстані майже шести миль за барикадами. Леслі Гроувс і Роберт

Оппенгеймер спостерігали за вибухом з різних місць, щоб у випадку аварії один з них міг продовжити керувати проектом. Вчені з Лос-Аламоса навіть розглядали можливість детонації атмосфери та знищення Землі, але відкинули її як малоймовірну (The Manhattan Project an interactive history...).

Вдале проведення тесту «Trinity» свідчило про готовність застосування ядерної зброї проти Японії. 6 серпня 1945 року екіпаж літака-носія скинув атомну бомбу «Little Boy» (Малюк) на Хіросіму, а 9 серпня 1945 року Сполучені Штати Америки скинули бомбу «Fat Man» («Товстун») на Нагасакі (The Story of the Atomic Bomb...).

Манхеттенський проект, без перебільшення, став одним із найважливіших науково-дослідницьких проєктів в історії людства. Проєкт не лише призвів до створення атомної бомби, що істотно змінило хід війни та баланс сил у світі, але й став початком ядерної епохи. З одного боку, це епоха неймовірного наукового та технологічного прогресу, а з іншого – епоха постійної загрози ядерної війни. Також проєкт висвітлює низку етичних та політичних дилем. Адже питання про моральність використання ядерної зброї та ризик розповсюдження ядерних технологій, досі є актуальними. Сам Роберт Оппенгеймер після завершення Манхеттенського проєкту Роберт Оппенгеймер сказав: «Ми знали, що світ вже не буде колишнім... Хтось сміявся, хтось плакав... Я – смерть, великий руйнівник світів... Я гадаю, що ми всі так чи інакше про це подумали...».

Наслідки Манхеттенського проєкту відчуваються у всьому світі й донині. Він не лише вплинув на хід історії, але й змусив людство замислитися над своїм майбутнім та відповідальністю за свої дії. Він показав, що наукові досягнення можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. Важливо використовувати науку та технології відповідально, щоб не допустити катастрофи. Людство має знайти спосіб жити без ядерної зброї. Це потребує спільних зусиль усіх країн світу.

Список використаних джерел

- Курило К. Манхеттенський проєкт: роль зброї масового знищення в міжнародній системі. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2019. Т. 1. №13. С. 271-281.
- Мироненко В.В. Генеза ракетно-ядерних програм США. *ВІСНИК НТУУ «КПІ»*. *Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 4 (56) 2022. С. 50-55.
- Gosling F. C. The Manhattan Project: Making the Atomic Bomb. Diane Pub Co, 1999. P. 107.
- The Manhattan Project an interactive history. U. S. Department of Energy. URL: <https://www.osti.gov/opennet/manhattan-project-history/index.htm> (дата звернення: 15.03.2014).
- The Story of the Atomic Bomb. The Ohio State University. URL: <https://ehistory.osu.edu/articles/story-atomic-bomb> (дата звернення: 15.03.2024).

* * *

ВИТОКИ СУЧАСНОГО ЯПОНСЬКОГО Анімаційного мистецтва та його зв'язок зі спадщиною середньовіччя і нового часу

Японська анімація, відома як аніме, є однією з найпопулярніших та впливових форм мистецтва у всьому світі. Вона не лише розважає мільйони глядачів, а й має глибокі культурні корені, які сягають середньовічної та нової епох. Середньовічна японська культура, така як традиційне мистецтво, легенди, та релігійні вірування, значно вплинули на тематику, символіку та міфологію багатьох аніме. Крім того, здебільшого аніме відображають культурні та історичні аспекти Японії, пов'язані з епохою самурайства, ніндзя, міжособистими війнами (Комарницька, 2023, с. 127).

Аніме вдалося влучно поєднати обидва підходи: продовжуючи авторську аналогію, художник, що малює картини традиційним способом, об'єднав зусилля з технологіями оператора, який деконструє ці картини на фрейми та знову поєднує їх за допомогою технологій у вигляді покадрової анімації (Твори японської анімації в контексті конструювання ідентичності аудиторії, с. 12).

Японські кінорежисери, що надихнулися новітніми технологіями Заходу, розпочали перші експерименти у новому для них жанрі, створюючи відео тривалістю 2-5 хвилини. Перші анімаційні фільми з'явилися на початку ХХ століття. Найпершим японським анімаційним фільмом вважають «Новий альбом нарисів» (1917р.) Хекотена Шімокави. Він малював крейдою на чорній дошці й знімав свої малюнки на плівку (The History of Anime In Japan, с. 3).

Але у 2005 році викладач Осацького університету мистецтв Нацуки Мацумото випадково знайшов у сімейному архіві стару плівку, датовану 1907 роком, із зображенням трисекундного анімаційного фільму з хлопчиком, що малював на дошці кандзі — китайські ієрогліфи. Плівка мала п'ятдесят кадрів, що були нанесені на стрічку целюлоїду за допомогою трафарету. Вона отримала умовну назву “Кацудо сасін” - картинки, що рухаються. Автор і досі залишається невідомим (Murase, 1983).

Попередниками японської анімації вважаються емакімото та кагі.

“Емакімото” або “емакі” - “ілюстрований сувій” - ілюстровані горизонтальні сувої з паперу або шовку, які були популярні та поширені в Японії впродовж XI — XVI ст. На них зображувалися ілюстрації до романів, повістей, віршів, які зазвичай поєднувалися з текстом.

Найбільш відомим емакімото є «Гендзі-моногатарі емакі» — ілюстрована історія «Повісті про Гендзі» початку XII століття. Він складався з 20 сувоїв, довжина яких загалом є 137 метрів, включаючи понад 100 зображень та понад 300 аркушів каліграфії. До наших днів дійшли лише фрагменти, близько 15 відсотків початкового твору. Сувої «Гендзі-моногатарі емакі» приписують художнику Фудзівара та Такаесі (Kageyama, 2020).

Кагі або кабукі - театр тіней, історія виникнення якого тягнеться на півтори тисячі років назад, у часи епохи династії Хань. У Японії ж це був традиційний театр, що поєднував у собі танці, співи, акторську майстерність.

Слово “кабукі” складається з трьох китайських ієрогліфів: “ка” (пісня), “бу” (японський традиційний театр), “кі” (техніка, акторська майстерність). Перший виступ кабукі пройшов у місті Осака у 1603 році.

Використання “чарівного ліхтаря” (лат. *laterna magica*) — спеціального проєкційного апарата, раннього прототипу сучасних проєкторів, які використовували малюнки (картини, гравюри або фотографії) на прозорих пластинах. Чарівний ліхтар був не тільки прямим попередником кінопроєктора як засобу для візуального оповідання, а й сам міг використовуватися для проєкування рухомих зображень.

Камісібаї - один з видів японського вуличного театру, який набув особливої популярності у роки Великої депресії та післявоєнний період, аж доки не було винайдено телебачення. У такому театрі демонстрували ряд картинок на дерев’яній дошці, які змінювали одна одну під час розповіді історії.

Театр бунраку - традиційний японський театр, який був популярний у XVII ст. Вперше такий театр з’явився у місті Осака. У виставі бунраку беруть участь три види виконавців: Нінгьоцукай або Нінгьоцукай (ляльководи), тайу (співаки) і музиканти сямісен.

Укійо-е - жанр гравюри та малюнку в Японії, що досяг піку розвитку у XVII ст, у період Едо. Він виник на хвилі урбанізації, що привело до появи класу торговців і ремісників, які почали писати розповіді та повісті і оформляти їх малюнками. Гравюра укійо-е не сприймалася аристократами і багатіями-естетами як серйозне мистецтво на кшталт традиційного живопису на шовку.

Величезний вплив на виникнення, формування та розвиток жанру японської анімації справила манга.

Манга - це слово, яке означає комікс чи графічну історію. У XII столітті в Японії виникли перші історії у картинках за авторством буддистського монаха Тоба Содзе (також відомого як Яку). Ці гумористичні твори розповідали про тварин, які наслідували людське суспільство, а також про буддистських ченців, котрі порушували свої статути. Історії були представлені у вигляді чотирьох паперових сувоїв з малюнками тушшю та підписами, які зараз знаходяться у монастирі, де проживав Тоба (Kageyama, 2024).

У XVII столітті у місті Оцу біля Кіото поширювалися зображення під назвою оцу-е. Ці примітивні малюнки, зрозумілі для простих людей, часто мали сатиричний або скандальний характер. Оцу-е були популярні серед мандрівників, які знаходили їх як сувеніри або амулети.

У той же період образотворче мистецтво укійо-е стало популярним серед населення Японії і відіграло ключову роль у формуванні сучасної манги, на основі якої дуже часто створюють аніме. Художник Кацусіка Хокусай вніс великий вклад у розвиток манги та введення терміну “манга”. Його твір “Манга Хокусая”, який виходив з 1814 по 1878 рік, налічує 15 томів. Також деякі історики пов’язують появу манги з лубочними картинками періоду Яей (Kageyama, 2024).

Після реставрації Мейдзі, коли розпочалася модернізація країни після падіння залізної завіси, до Японії почали завозити західні комікси. Художники долучилися до вивчення особливостей композиції, пропорцій та кольору у своїх іноземних колег. Розпочався обмін досвідом, і в 1902 році був створений

перший гумористичний комікс під назвою "Tagosaki to Makube no Toukyou kenbutsu" Ракутена Кітадзава, який був першим "серіальним" коміксом в Японії.

Отже, можна стверджувати, що аніме є не лише мистецьким твором, а й рефлексією культурних трансформацій Японії. Витоки цього мистецтва у середньовіччі та його адаптація в новий час стали ключовими факторами у формуванні глибокого зв'язку аніме із спадщиною країни. Воно продовжує залишати свій слід в історії, покращуючи розуміння самої суті японської культури.

Список використаних джерел

Комарницька Т.К. Проблема класифікації жанрів японської масової культури у контексті лінгвістичного дослідження. URL:

<https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/article/view/237/223>

Лукашенко М.Л. Вплив масової культури та мистецтва на формування поведінкових моделей у молодіжному середовищі. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку : матеріали XXVIII Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І.В. Жукова, Є.О. Романенка. Лімасол (Кіпр) : ГО «ВАДНД», 2023. С. 193–197.

Твори японської анімації в контексті конструювання ідентичності аудиторії. URL:

https://www.dnu.dp.ua/docs/dnu/vseykrainskiy_konkurs/Roboty_Jurnalistika/14_A_NIMATION.pdf

Kageyama, Y. (24 September 2016). "A Short History of Japanese Manga". Widewalls.ch. Archived from the original on 28 May 2020. Retrieved 27 July 2020. Miyeko Murase. Emaki: Narrative Scrolls from Japan (exh. Catalogue). New York: Asia Society, 1983. 175 c.

The History of Anime In Japan. URL: <https://japanjunky.com/what-is-the-history-of-anime-in-japan/>

*Лахно Дмитро, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка*

(наукова керівниця – доцентка Порох Н. В.)

ОСОБЛИВОСТІ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІДЕОЛОГІЇ КИТАЮ

Деякі вчені не визнають міжнародного права в Китаї у стародавній та середньовічній періоди (до XVII–XVIII ст.). Інші визнають розвинуте міжнародне право в стародавньому Китаї, яке, на їхню думку, занепало в середньовіччі. Висновок, що потужної міжнародно-правової ідеології в середньовічному Китаї не було, часто ґрунтувався на фактах політичної історії регіону. У X ст. Китай втратив свою державну імперську цілісність. Протиборчі царства часто вдавалися до вирішення міжнародних питань військовими засобами. Відтак дослідники почали стверджувати, що роль Китаю в євразійському просторі стала мінімальною.

Проте війни з північно-західними нападниками не зменшили ролі Китаю в регіоні. Вони спричинили зміни династій і царств, відцентрові тенденції. Утім, ці зміни не вплинули на інтенсивність міжнародно-правової діяльності Китаю.

Середньовічний Китай мав васальні території на Корейському півострові, в північній Монголії (до Тянь-Шаню), Тибеті й Індокитаї, здійснював посольства в Індію, Візантію, арабський Халіфат, Самарканд і Фергану, до країн Південно-Східної Азії, торгував із багатьма країнами Європи й Азії, укладав договори із західними та північними сусідами.

Можна виокремити три основні чинники впливу Китайської імперії на держави свого субрегіону. По-перше, це політико-економічний і культурний потенціал середньовічного Китаю. То була імперія, яка значно випереджала решту країн субрегіону не лише за розмірами території (яка перекривала сусідам прямий вихід на міжнародні ринки та доступ до північно-західних і південних країн), а й за кількістю населення, темпами зростання економіки, науковими досягненнями, культурою тощо.

По-друге, це особливості міжнародно-правового регулювання держав субрегіону, які внаслідок свого географічного розташування практично всі відносили з високорозвиненими країнами Заходу здійснювали через Китай. Мусульманські країни і згодом Індія сприймалися як суб'єкти іншої, чужої їм культури. Китай притягував розвиненістю міжнародно-правових стандартів й інституцій. Навіть якщо ці стандарти суперечили політичним інтересам держав-сусідів, вони привертали увагу правовою завершеністю, придатністю до будь-яких випадків і відносин. Так, коли не вдавалося досягнути міжнародно-договірною врегулювання, застосовувалася зрозуміла всім сторонам відповідна світоглядна настанова.

Найуразливішою для країн-сусідів у синоцентризмі була концепція санкціонованого Небом статусу китайського правителя, як вищого серед інших на землі. Згідно з нею норми не тільки міжнародної поведінки, а й внутрішнього права інших держав мали відповідати умовам, визначеним китайським імператором. Оскільки лише останній міг визначати міру справедливого, то, здавалося, зникала потреба в самих міжнародних договорах (позаяк не було того правителя, зобов'язання договору з яким імператор не міг би порушити). Усі відносили мали регулюватися китайськими нормами, звичаями й ритуалами. Цих вимог вдавалося дотримуватися здебільшого в китайському придворному дипломатичному церемоніалі чи у відносинах із залежними від імперії сусідами. Різні держави чи незалежні групи людей, які були сусідами Китаю, не завжди дотримувалися норм, заснованих на такому синоцентризмі.

Утім, це не дуже послабило синоцентризм, оскільки Китай брав переконливий реванш у зовнішній торгівлі, як центр науки, інформації, освіти, релігії та культури; китайські досягнення в цих галузях вивчали й прагнули реалізувати інші правителі субрегіону. Конфуціанство, література, мистецтво, політичні та правові ідеї та інституції були їм близькі й зрозумілі. Отже, в субрегіоні, до якого можна віднести території нинішніх Кореї, Японії, Тайваню, В'єтнаму, перемагали китайські політико-правові ідеї та синоцентризм загалом.

Синоцентричний характер міжнародно-правового регулювання розглядався як продовження внутрішнього порядку центральної китайської влади. А територіям, які не погоджувалися з цим, китайський імператор міг надати право керуватися власними нормами, визначивши при цьому ранг правителя (який, утім, ніколи не міг бути прирівняним до китайського титулу) (Буткевич, 2007).

По-третє (і цей чинник фактично є наслідком перших двох), це утвердження синоцентризму через запровадження в китайському субрегіоні міжнародної (нав'язаної і визначеної Китаєм) системи данини. Фахівці з китайського середньовічного міжнародного права по-різному пояснюють створення системи примусу та переконання іноземних правителів з метою змусити їх сплачувати данину китайському імператорові. Ця система мало чим відрзнялася від відповідних дій, що їх практикували в інших регіонах: відносини покровительства й васалітету, врахування військової могутності держави-покровителя, його економічні переваги, подібність релігійних, правових і культурних інститутів, віддаленість від покровителя тощо.

Особливістю синоцентричного ставлення до системи данини був досконало продуманий механізм визнання наслідків недотримання умов її сплати. Позиція китайського імператора могла полягати в тому, що від несплати данини нічого негативного не трапалося, позаяк збиток від цього невеликий. Або в тому, що це відбулося за згоди імператора чи що народ-неплатник за своєю природою є варварський і тому не розуміє цивілізованих відносин. Або в пошуку компромісної угоди з правителем, який не відправив належної данини. Або у вжитті воєнних чи інших примусових заходів щодо боржника.

У кожному з цих випадків авторитетові імператора нічого не загрожувало, бо він ґрунтувався на засадах даосизму, буддизму чи конфуціанства, які були спільні для регіону.

Складнішим для розуміння особливостей середньовічного міжнародно-правового синоцентризму є другий його компонент – міжнародно-правові погляди й концепції, що розвивалися на неофіційному рівні (хоча згодом могли перейти в ранг офіційної доктрини китайських правителів). Водночас учені припускають, що протягом усього періоду феодалізму (а в Китаї він тривав понад два тисячоліття) правова думка не зазнавала змін порівняно з тим, як це було в стародавню ханську епоху (Васильєв, 1987, с. 135-136).

Середньовічний Китай – це регіон взаємодії і специфічних форм співробітництва численних царств та імперій, які змінювалися, здійснювали взаємовідносини з різною інтенсивністю. Тому ані конфуціанство, ані даосизм чи буддизм не могли залишатися незмінними або однаково синтезованими в одне вчення протягом двох тисячоліть. У сфері китайської середньовічної правової думки, а надто міжнародно-правової доктрини, зміни відбувалися з не меншою частотою й змістовністю, аніж в інших субрегіонах тогочасних Європи та Азії.

Конфуціанство на більшості історичних етапів розвитку Китайської імперії відігравало стрижневу роль як у філософії, так і в розумінні особливостей міжнародних відносин. Але його вплив на специфіку розуміння міждержавних і міжнародно-правових реалій у різні етапи був різний.

Основоположним постулатом китайської офіційної міжнародно-правової доктрини середньовіччя була ідея «універсальної», «світоупоряджувальної монархії». Вона виникла ще на ранніх етапах китайської державності в епоху Чжоу (XII/XI–III ст. до н.е.). Царство Чжоу виокремлювалося серед інших, і за його правителем, як найвищим авторитетом у Піднебесній, почали визнавати титул Сина Неба. Це означало, що він панує над «усім, що під Небом», над усіма царствами – як китайським, так і за межами регіону.

Ідеї «світоупоряджувальної монархії», китайського імператора як Сина Неба були особливо актуальні в період Чунь-цю «Весни й осені» (VIII–V ст. до н.е.). Вони найдокладніше відображені в однойменному літописі Конфуція. У період Чжань-го (V–III ст. до н.е.) з метою правильного розуміння вчення Конфуція випустили тлумачник «Весни й осені». У ньому міститься систематизована база відомостей про міждержавні зносини (Конфуцієва летопись, 1999, с. 241).

У період династії Хань (206 р. до н.е. – 220 р. н.е.), коли імперія провадила успішну завойовницьку політику, а централізоване правління зміцнювалося, це вчення стає домінуючим і, врешті, офіційною доктриною.

До шести основних шкіл китайської філософії того періоду (1 – школа світоутворювальних начал «іньянь цзя», 2 – школа вчених, тобто конфуціанство «жу цзя», 3 – «школа Мо Ді» – мо цзя, 4 – школа імен «мін цзя», 5 – школа законів як основний критик конфуціанства «фа цзя», 6 – школа шляху благодаті «дао де цзя», даосизм) додалося чотири нові. Серед них і дипломатична школа «цзун хен цзя» (Бань Гу, 1990, с. 322-324). Школа дипломатів бере початок від чиновників-посланців.

Основоположниками цієї школи вважалися мандрівні дипломати Су Цін та Чжан І, які дотримувалися принципово різного бачення упорядкування відносин між китайськими царствами й зазнавали критики конфуціанців (Сима Цянь, 1996, с. 95-119).

Попри критику ця школа протрималася до епохи Тан (618–907 рр.). Зі світоглядного погляду її прихильники поєднували ідеї різних шкіл – даосизму, легізму й у чомусь навіть конфуціанства. Проте така риса притаманна не лише цій школі. Середньовічна міжнародно-правова думка Китаю розпоршена по різних школах, у яких частково еkleктично, а частково свідомо поєднувались ідеї і думки чотирьох головних світоглядних складових: конфуціанства, даосизму, легізму й буддизму. Залежно від реальних обставин міжнародних відносин на перший план виходила та чи інша школа. Або в поєднанні з ідеями іншого напрямку.

Зміна династії Хань Трицарством (220–265 рр.) призвела до кризи конфуціанства. Утворення трьох царств – Вей, У і Шу, з яких кожне претендувало на перше місце в Піднебесній, а їхні правителі (відповідно Цао Цао, Сунь Цзян і Мо Бей) на титул Сина Неба, негативно вплинуло на подальше утвердження ідеї «світоупоряджувальної монархії». Проте ані згадані царства, ані наступні – Цзінь, Північний Вей, Сун ці, Лян і буквально до імператорської маньчжурської династії Китаю Цін (1644–1911 рр.) ніколи не відмовлялися від концепції «світоупоряджувальної монархії». Навіть за умов, коли країна потрапляла в залежність від сусідів.

Водночас і у внутрішньодержавній сфері доктрини та концепції не могли не реагувати на кризові ситуації. Це проявлялося як у боротьбі концепцій і доктрин учених та мислителів, так і у ставленні до офіційної державної міжнародно-правової ідеології. Кризові ситуації в Китаї III–IV століть призвели до змін у ставленні до конфуціанства. У середовищі самих конфуціанців тривала боротьба між прихильниками «школи текстів старих писем» та «школи знань нових текстів», а також північної й південної шкіл реформування конфуціанства. Представники всіх згаданих шкіл для ведення взаємної

боротьби запозичували нові ідеї з інших напрямів розвитку міжнародно-правової думки: спочатку в легістів, потім у даосистів і буддистів.

У перші століття I тисячоліття н.е. впровадження в життя концепції «світоупоряджувальної монархії» ускладнювалося ще й тим, що китайська імперія ставала дедалі менше схожою на змальований офіційною доктриною етнічно єдиний народ, що має спільні культурні цінності й у такій єдності справляє цивілізаторський вплив на інші народи. Тоді китайське суспільство за етнічними, культурними, релігійними, соціальними та іншими показниками мало відрізнялося від решти, що склалися в інших імперіях євразійського простору.

За умов кризи концепції «світоупоряджувальної монархії» в аспекті її застосування до зовнішніх зносин значно зростала роль міжнародного договору. Так, у середньовічній китайській міжнародно-правовій думці проявляється вплив міжнародно-договірного чинника на корегування офіційної ідеології.

Не залишалися сталими й неофіційні доктринальні підходи до тлумачення природи міжнародно-правових відносин. Тут періодично змінювалися позиції чотирьох основних ідеологій – конфуціанства, даосизму, легізму та буддизму. Проте конфуціанство завше залишалося актуальним. Багато в чому переважанню конфуціанства протягом століть сприяли його гнучкий, часто надто загальний термінологічно-понятійний апарат, яким оперували його прихильники, здатність краще за інші доктрини пристосовуватися до мінливих міжнародно-правових відносин.

Протягом середньовіччя конфуціанське вчення було впливовим. Але ним не вичерпувалась вся міжнародно-правова думка. Саме ж конфуціанство налічувало в середньовіччі вісім шкіл, а представники різних напрямів розуміння міжнародно-правових відносин далеко не завжди «мирно співіснували».

У III–V століттях конфуціанство дещо втратило авторитет і поступилося даосизму. Згодом почала переважати доктрина буддизму. Але вже в імперії Сун (960–1279 рр.) знову зростає популярність даосизму. У цей період збиралися даоські тексти, працювали спеціальні комісії з дослідження й популяризації даосизму. На зразок конфуціанців даосисти створили власний канон. Такі зміни часто стосувалися лише певної частини Піднебесної.

Синологи-правознавці, коли йдеться про вплив даосизму й буддизму на китайську середньовічну міжнародно-правову думку, розглядають ці вчення не відособлено, а в парному контексті: релігійний буддизм і китаїзований буддизм. У такому сполученні головна увага в першому випадку здебільшого приділяється релігійним аспектам, а в другому – факту акультурації. При цьому власне міжнародно-правові аспекти вчення залишаються поза увагою.

У Лао-цзи є низка вирішень принципів аспектів міжнародно-правових відносин Китаю. Їх можна назвати концепцією гармонізації зовнішніх зносин Піднебесної. На основі цих положень протягом кількох століть і відбувалася дискусія даосистів із конфуціанцями. Так, за даосизмом міжнародні спори категорично засуджуються, а згідно з неоконфуціанством вони практично неминучі, бо лише хтось один може бути визнаний Сином Неба. Принциповим положенням даосизму на відміну від конфуціанства є також бажаність

існування багатьох дрібних за розміром (населенням, військом тощо) суб'єктів міжнародного права за відсутності між ними ієрархії. Тут саме невеликий розмір і мала військова й політична потужність цих країн мають стати запорукою відсутності серед них найвищого центру.

Представники даосизму на відміну від неоконфуціанців висували жорсткіші вимоги до правителів, які мають посідати владу не за народженням, а відповідно до їхніх здібностей боротися зі злом. Неоконфуціанство дотримувалося традиційного погляду на успадкування престолу.

Отже, з огляду на таку різницю в поглядах конфуціанство вже з XI століття почало вести активнішу боротьбу з прихильниками даосизму та буддизму. Посилення ролі держави в середньовічному Китаї змушувало їх удатися до легістської аргументації. Зокрема, в легістів вони запозичили погляди на правителя як «господаря людей», здатного керувати державою, тощо. У міжнародно-правовому плані позиції даосизму й китаїзованого буддизму істотно посилювалися в період після III–VI століть. Каталізатором цього вочевидь стали політичний занепад, децентралізація влади, варварські навали й міжусобні чвари. Проте вже з XI століття ці напрями правової думки знову почали поступатися конфуціанству. Нова хвиля піднесення цього вчення особливо помітна на початку династії Цін (1644–1911 рр.). Іноземне панування знову зробило актуальною проблему відносин Китаю з сусідами. Щоб її розв'язати, почали використовувати положення конфуціанства. Прихід європейців у китайський регіон позначився спадом інтересу до китайської ідеології.

Список використаних джерел

- Бань Гу, Хань Шу. Древнекитайская философия. Эпоха Хань. М.: Наука, 1990.
- Буткевич О. Китайська середньовічна міжнародно-правова думка. Віче. 2007. №22 (листопад).
- Васильев Л.С. Курс лекций по Средневековому Востоку. М.: МГИМО, 1987 (обл. 1988). 182 с.
- Конфуциева летопись Чунь-цю. Вёсны и осени. М.: Восточная литература РАН, 1999.
- Сьмя Цянь. Жизнеописание Су Циня. Жизнеописание Чжан И. Исторические записки (Ши цзи). Т. VII. М.: Восточная литература РАН, 1996.

*Літута Олександра, здобувачка освіти Академічного ліцею «Європейський»
Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області
(наукові керівники — учителька історії Яковенко І. Ю., доцентка Порох Н. В.)*

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЛАТВІЙ ЯК КОНЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ

Падіння Російської імперії привело до становлення нових держав, народи яких довго та наполегливо боролися за незалежність. Серед них - Латвійська та Українська Республіки. Пізніше обидві, у різний час та за різних обставин, потрапили до іншої імперії – СРСР. Перебуваючи під постійним тиском тоталітарного режиму, латвійський та український народи не припиняли боротьби за свою свободу. То чому ж Латвія вже у 1990 році усвідомлювала себе частиною європейської спільноти, а Україні доводиться захищати свій

вибір у кровопролитній війні з агресором? Тож мета даного дослідження – проаналізувати історичні тенденції Латвії та України, на основі яких виявити, як політика культурної деколонізації сприяє процесам державотворення.

Аби найефективніше порівняти історію Латвії та України, варто почати з розпаду російської імперії, адже саме ця подія була рушійною силою національного відродження для обох країн. 22 січня 1918 року Українська Центральна Рада ухвалила IV Універсал, за яким УНР проголошувалася «самостійною, ні від кого не залежною, вільною суверенною державою українського народу». Резолюцією з питань миру та міжнародного становища від 30 січня 1918 року Латвія отримала змогу оприлюднити тільки 18 листопада того ж року, адже ЛТНР збиралася в контрольованому більшовиками Петрограді (Жемайтис, 2018).

Але ідея незалежної Латвії не влаштувала її сусідів, Німеччину та більшовиків, так само, як і монархістів, що хотіли відновити російську імперію. Новостворена держава не мала власної армії, тож підписала контракт із Німеччиною щодо створення об'єднаних збройних сил. 22 листопада 1918 року червона армія перетнула латвійський кордон, проголосивши ЛРСР. Але 16 квітня 1919 року військові здійснили переворот у Лісаї, встановивши там пронимецьку владу Оскарса Борковскіса. Цей уряд протримався до кінця червня, після його поразки у битві під Цесісом ЛТНР відновила свою там резиденцію. 10 липня 1919 року було створено Латвійську армію під командуванням Давіда Сімансонса. Вона мала успіх у битві з силами білої армії, що 8 жовтня 1919 атакувала Ригу. Мирний договір був укладений з радянською росією 11 серпня 1920 року, за яким та відмовлялась від своїх територіальних і політичних претензій (Голубева, 2023).

У Латвійській революції значну вагу мали збройні сили. Не встигнувши сформувані власні, Латвія домовлялась з сусідами, розуміючи роль армії у визвольній боротьбі. Якщо говорити про уряд УНР, то він заперечував потребу в створенні регулярних збройних сил, адже армія не вписувалась у доктрину автономної України в складі росії (Печерський, 2023).

Перед молодою Республікою Латвія постав ряд питань, що потребували розв'язання. Проблемаю стали зруйнована інфраструктура та слабка економіка, розвиток яких гальмувала війна. Окрім того, уряд 1918 року працював над відновленням, а подекуди й створенням латвійських ідей. Щоб об'єднати Латвію, влада мобілізувала патріотичні та націоналістичні організації, пресу та освіту. З'явилися нові книжки, освітня система сфокусувалася на тому, аби викладати латвійською мовою, просувати латвійську культуру й історію. Саме школи стали одним із основних інструментів для формування латвійської ідентичності (Стеневіскаус, 2019).

Протягом 1920-х років досить поширеним був націоналістичний рух, особливо серед інтелігенції. Вона вірила у національну державу, що фокусувалася б на розвитку латвійської культури. Спочатку націоналісти бачили демократію основним інструментом для її становлення, але згодом розчарувались. Не дивно, що більшість із них підтримали авторитарний режим Карліса Улманіса (Šmidchens, 2016).

Карліс Улманіс – найперший прем'єр-міністр Республіки Латвія. Улманіс здійснив переворот і встановив авторитарний режим у травні 1934 року, після

чого запровадив ряд реформ у сфері освіти та економіки. За час каденції Улманіса рівень грамотності в Латвії був одним із найвищих у Європі. Багато індустрій було націоналізовано, інфраструктура відновлена, як і латвійська ідентичність. Був націоналістом, його політика — орієнтована на національне об'єднання. Карліс Улманіс був популярним лідером, особливо серед представників робітничих спеціальностей.

Саме стійкий націоналізм латвійського керівництва, незалежно від того, демократичне воно було чи авторитарне, і спрямовує державотворчі процеси міжвоєнного періоду.

Але 1940 року СРСР окупував латвійську територію. Економічна і політична нестабільність першого десятиліття після війни супроводжувалась спробами советської влади русифікувати Латвію. Комуністична ідеологія стала інструментом насильницького переконання латвійського населення у тому, що вони є лише частиною Союзу Радянських Соціалістичних Республік, а не окремою нацією зі своєю ідентичністю. 1949 року відбулися масові депортації “кулаків” відомі як Березневі. Протягом п'яти днів 43 тисячі осіб було відправлено до Сибіру (The Three Occupations of Latvia 1940–1991, 2005).

Насадження російської, чи вже “інтернаціональної”, культури відбувалося в основному через мовну політику, освітню програму та ЗМІ. Російська була оголошена державною мовою Латвії. Вся наукова й суспільна діяльність провадилася саме російською. Потрібно сказати, що за даними 1945 року в 79% латвійських шкіл викладали латиською мовою, але за наступні роки кількість російських іммігрантів зросла, кількість російськомовних учнів відповідно. Ця проблема стала наслідком політики внутрішньої міграції, яку провадили владні структури. Інтеграції у латиськомовне середовище не було: з 1959 по 1965 рік кількість російськомовних учнів зросла з 39% до 45%. До 1988 року тільки 52% дітей навчалося латиською мовою. А втім, у 1980-х роках російська мова «вп'ялася» у латвійську освітню систему набагато глибше, ніж показує офіційна статистика. За вимогами Кремля, у 1983-1985 роках республіки мали провести реформи з метою закріпити й посилити вивчення російської мови в усіх вікових категоріях. Латиська поступово витіснялася з багатьох сфер, а мовою політичної еліти була винятково російська. Статус державної мови латиській було повернуто тільки у 1988 році (Kestere, 2018).

Іншим аспектом русифікації став економічний газлайтинг. Бухгалтерські доповіді щодо реалізації бюджету післявоєнних років свідчать, що протягом Другої світової війни латвійські кошти постачалися в інші регіони СРСР, більшість із них так і не були повернуті до країни. Такі дані протирічать наративам советської пропаганди, за якими латвійська економіка була відновлена з допомогою його інвестицій (Krumins Gatis, 2018).

Як і в період 1918-1940 років, після розпаду СРСР Латвія прагнула відновити свою національну ідентичність. Процес європеїзації латиської свідомості почався з визнання, що присутність совєцької влади на території Латвії є окупацією. Ще 23 серпня 1989 року відбувся мирний протест, «Балтійський шлях» (Purs Aldis, 1999).

Очікувано, що Латвія зіткнулася з мовною проблемою, особливо стосовно освіти, адже в результаті імміграційної політики СРСР близько половини населення Латвії була російськомовною. Найперший закон, що стосувався

латиської мови, був прийнятий у 1989 році Верховною Радою ЛРСР. Він передбачав триваліше оцінювання знання мови. 1992 року було засновано Державний мовний центр, що контролює дотримання цього закону. Одним із обов'язків установи є перевірка працівників на наявність сертифіката володіння мовою одного із трьох рівнів. Документ найвищого рівня повинні мати особи, що володіють приватним підприємством або провадять іншу значну діяльність у цій сфері. Сертифікат середнього рівня зобов'язані мати працівники сфери послуг, а сертифікат нижчого — робітники, чия спеціальність не вимагає спілкування. До закону 1989 року, як і до закону про освіту, вносили численні поправки, що обмежували використання російської мови (Сидоренко, 2018).

Однією з таких змін є реформа, прийнята Сеймом у березні 2018 року, за якою латиська мова є єдиною мовою, якою можливо отримати загальну середню освіту. Згідно з поправками, програма освіти нацменшин має містити не менше 50% предметів латиською мовою у 1-6 класах, не менше 80% у 7-9 класах. Вищу середню освіту можна отримати виключно латиською. Голова комітету з питань освіти, культури та науки Олдс Адамович зазначив, що дана реформа не має сприяти загрози правам національних меншин, адже у школах залишаються програми з літератури та мови таких спільнот (Сергієнко, 2023).

Латвія також заборонила всі російські телевізійні передачі та канали, адже більшість із них пов'язані з Кремлем або несуть російську пропаганду. Закон діятиме, поки рф не поверне Україні окуповані території (Палій, 2023).

Латвійська православна церква була відділена від РПЦ. Тодішній президент Егіл Левітс вніс поправки до закону “Про Латвійську православну церкву”, згідно з якими ІПЦ більше не матиме зв'язків із МП.

Цінним для України є досвід реформ Латвії для вступу до ЄС, реформування органів безпеки та правоохоронних органів відповідно до стандартів НАТО. Тож потрібно чітко визначити основні складові національної політики, що були вироблені в результаті цілеспрямованого протистояння російським впливам в період незалежності з 1990 по 2023 роки:

1. Сертифікаційні іспити на знання мови за рівнями відповідно до місця роботи та посади;
2. Статус неградянина (на державотворчі процеси не мають впливати люди, що не володіють мовою, не знають історії та не відчувають себе причетними до національної ідентичності);
3. Чітке відмежування від совєцького минулого;
4. Усунення наслідків колоніальної освіти («Прибалтика» — пропагандистський наратив СРСР);
5. Жорстка протидія російській пропаганді;
6. Членство в ЄС та НАТО — важливий крок розвитку європейської держави;
7. Створення уряду національної єдності, широкого коаліційного уряду, що має протистояти спільній небезпеці (Печерський, 2023).

В умовах війни результативна взаємодія України з Латвією підтверджує цивілізаційну та культурну близькість, відданість європейським демократичним цінностям. Остаточний відхід від пострадянської системи полягає в тому, що рф уповні втрачає важелі впливу в мовно-культурному, інформаційно-

пропагандистському, політико-ідеологічному вимірах, що мав системний характер та провокував конфлікти в латвійському та українському суспільствах (Палій, 2023). Тож, використовуючи досвід Латвії в сфері культурної деколонізації, Україна має більші шанси обійняти власне місце у спільноті Європейських держав, що визначить майбутнє країни та з великою вірогідністю забезпечить наступні покоління від імперських претензій та військової агресії з боку рф.

Список використаних джерел

- Голубева Марія. Російські ЗМІ в екзилі та Латвія: межі свободи слова. СЕРА. 19 січня 2023.
- Жемайтис Августінас. Незалежна міжвоєнна Латвія (1918-1940). *Історія Латвії*. 16 червня 2018.
- Палій Ганна. Допомога Латвії Україні в умовах війни та інтенсифікація двосторонніх відносин. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 19 липня 2023.
- Печерський Антон. У червоно-біло-червоних і синьо-жовтих барвах: про паралелі латвійської й української незалежності. *Армія INFORM*. 27 червня 2023.
- Сергієнко Анатолій. Правовий статус негромадян Латвії. *MIGRANT.BIZ.UA*. 10 жовтня 2023.
- Сидоренко Сергій. Державна мова для меншин: як Латвія реформувала освіту та допомогла Києву в суперечці з Угорщиною. *Європейська правда*. 4 квітня 2018.
- Стеневіскаус Андрес. Балтійський шлях: як здобували незалежність Литва, Латвія та Естонія. *hromadske*. 24 серпня 2019.
- Chmielewski Kenny. The Soviet occupation and incorporation. *Britannika*. Jun 15, 2020.
- Gradovskis Ilgvars. Barricades of January 1991 and their role in restoring Latvia's independence. *Barikādes* ENG.
- Kestere Iveta. German fascism, Soviet communism, and Latvian nationalism in the education of Latvia (1940–1944). *Taylor*. Jun 26, 2018.
- Krumins Gatis. Soviet Economic Gaslighting of Latvia and the Baltic States. *NATO STRATEGIC*. July 24, 2018.
- Purs Aldis. The Lessons of Inter-War Independence for Contemporary Latvia. *Wilson Center*. November 17, 1999.
- Repse Einars. Latvia: Focus on Country Development. *FINANSE*. September 13, 2000.
- Šmidchens Guntis. Singing Revolution: Past and Present. *BALTIC BULLETIN*. Oktober 12, 2016.
- The Three Occupations of Latvia 1940–1991. Soviet and nazi take-overs and their consequences. *Occupation museum foundation*. Rega 2005. 34-75 c.

* * *

КУЛЬТУРА ТОТАЛІТАРНИХ СУСПІЛЬСТВ ХХ СТ.: СПІЛЬНІ РИСИ

У ХХ ст. на карті світу з'являються тоталітарні держави, в яких вся влада зосереджується в руках однієї людини, однієї партії – більшовицький Радянський Союз, фашистська Італія та нацистська Німеччина. Кожна тоталітарна система проводила свою політику, вводила певні заборони, здійснювала масові «примивки мізків» звичайним людям, представляла свою ідеологію «як правильний шлях для досягнення блаженства». І в кожній із цих держав їхні ідеї та політика відобразились у культурі, яка своєю чергою впливала на формування суспільства. Які ж риси у розвитку культури об'єднували усі згадані вище тоталітарні режими? Відповідь на це питання спробуємо дати у нашому повідомленні.

За висновком українського історика М.В. Борисенка, на сьогодні дослідники усвідомлюють, що ХХ ст. – це епоха масових суспільств й людини маси. В їх розумінні маса – це середня людина і виключно кількісне визначення, яке переходить в якісне – «більшість». Таким чином, наголошує науковець, тоталітарну культуру можна розглядати, як заполітизовану форму масової культури, що існує в прямій залежності від пануючої ідеології. Можна погодитися з визначенням М.В. Борисенком тоталітарної культури та її порівнянням з тоталітарною ідеологією. Зокрема, він виділяє такі спільні риси цих явищ: тяжіння мистецького процесу до одноманітності, шаблонного наслідування, а часом й низькоартістичного кічу; схильність до агресивного нав'язування власного продукту населенню; орієнтація на масового споживача, його досить примітивні смаки, що в свою чергу призводило до спрощення мистецтва, наслідування міфу (Борисенко, с. 31-32).

Культура мала примітивний, масовий утилітарний, за якого народ вважався масою, а людина позбавлена індивідуальності. Відповідно й мистецтво повинне було бути зрозумілим кожному. Тому й мистецькі твори створювалися реалістично, просто та доступно, так, щоб їх могла сприймати більшість. В картинах частіш за все зображувалися пейзажі, сцени з життя робітників, портрети вождів, музика була простою, без складних композицій, ритмічна, бадьора, в літературі переважали героїчні сюжети. В тоталітарній культурі завжди присутній «культ боротьби», бо тоталітарна ідеологія завжди бореться проти інших ідеологій, інакомислячих, не залишаючи місця для інших, відмінних від офіційних, думок. Це породжує мілітаризм у всіх сферах життя (Денисенко).

Мирослав Попович, досліджуючи історію культури України тоталітарного періоду, звертав увагу на те, що комуністичний режим СРСР створював певний тип культури. Для нової культурної системи було властиве «формування індустріальної цивілізації з новим науково-технічним потенціалом і новою роллю промислового міста». Характерною рисою цієї культури стало її військово-промислове спрямування. «За роллю насильства і за спрямованістю на військові цілі ця культура була мілітарною. Гранічно спрощуючи духовні, гуманітарні ціннісні системи, культура комуністичного тоталітаризму була

зорієнтована на поширення науково-технічних знань та сцієнтистських цінностей в певних межах, визначених догматом про вищість марксизму-ленінізму над усіма видами суспільної свідомості й навіть над самою раціональністю». Більшовики відкидали загальнолюдські цінності і підпорядковували моральність «класовості і партійності». Також вони проголошували себе спадкоємцями всіх прогресивних явищ світової культури та історії, у своїх гаслах зберігали високі слова світового гуманізму, тобто нагальним інтересам ненаситної влади. «Це зумовлювало глибоку внутрішню суперечливість комуністичної доктрини та ідеології. І завдяки цій суперечливості в системі культури тоталітарного суспільства співіснували як грубі пропагандистські підробки під культуру, твори з антигуманною спрямованістю, так і прагнення продовжити найглибші духовні національні та загальнолюдські традиції, – інколи свідомо розраховані на використання наявних ідеологічних можливостей» (Попович, с. 625).

При характеристиці культури СРСР традиційно використовували термін «соціалістичний реалізм», який, за словами М.В. Борисенка, «за своєю конструкцією нічого не говорить». По-перше, в радянській культурі, «реалістичного відображення дійсності» не існувало взагалі. Трактористи в краватках, веселі колгоспники, що в голодний 1933 рік з піснями везуть збіжжя до колгоспної комори, робітники з античними тілами, котрі отримують найбільше задоволення від дармової праці, до реальності не мало жодного відношення. По-друге, й сама конструкція терміну є дуже сумнівною – якщо існує соціалістичний, то має існувати й буржуазний реалізм, і чим у такому випадку соціалістичний реалізм 1930-х років відрізняється від несоціалістичного XIX ст. (Борисенко, с. 31).

В тоталітарній ідеології завжди присутній «культ вождя» – жреця, в якому вона знаходить своє зовнішнє, тілесне відображення. Завжди зображення вождя характеризувалося так, наче він був майже ідеальною людиною, позбавленою будь-яких притаманних звичайній людині недоліків. Саме таким стає завдання тоталітарного мистецтва – зображення вождя як ікони. Цим було викликано і обов'язкове покликання на вождів у будь-якій книзі; створення неймовірної кількості літератури, фільмів, скульптур, картин, прямо або опосередковано їм присвячених. У цих творах вождь поставав компетентним у всіх сферах людської діяльності, турботливим про кожного, йому одному був відомий шлях до омріяної мети. Наприклад, після здобуття Муссоліні влади культ його особи почав набирати обертів. Обличчя дуче красувалося на шоколадних обгортках і медикаментах, його цитати заповнили шпальти газет і голови італійців (Стельмах).

Втілення в життя ідей вождів в тоталітарній ідеології покладалося на новий тип людини, героя, будівника нового життя. Звичайно, реальне життя було занадто далеке від намальованого пануючою ідеологією, тому саме тут у нагоді стає мистецтво, яке створювало образ саме такої «нової людини», яка була позбавлена будь-яких сумнівів щодо, готовності віддати своє здоров'я їй, навіть, життя задля химерних цілей світлого майбутнього. Саме таких ознак набуло мистецтво нацистської Німеччини, де процес його формування відбувся в дуже стислий термін, буквально протягом середини – кінця 1930-х років. Вважається, що воно виросло з неокласицизму, а його ідейним підґрунтям було

домінування арійської раси над іншими. На відміну від нього радянське мистецтво виросло з модернізму, ідейним підґрунтям якого був пролетарський інтернаціоналізм (Денисенко). При порівнянні цих двох культур ми можемо бачити подібність: у скульптурі – мускулясті постаті робітників або воїнів, які сповнені рішучості та впевненості у власній моральній та фізичній перевазі, готовності розповсюджувати свої ідеї на решту світу навіть силою зброї; гігантизм в архітектурі; пропагування власного способу життя у кіно та літературі. Це робить мистецтво Німеччини та Радянського Союзу 1930-х років більш схожими між собою, ніж з будь-якою іншою країною (Денисенко).

Прикладом ставлення тоталітарних лідерів до культури може бути діяльність Муссоліні. На початку свого правління він не дуже цікавився мистецтвом, вважаючи, що держава має підтримувати не окремих авторів, а створювати умови для розвитку мистецтва загалом. Тож у 1920 – 1930-х рр. в Італії підтримкою держави користувалися архітектори, які працювали в різних стилях. Але вже під кінець правління Муссоліні італійська архітектура ставала все більш монументальною, класичною за формою (Козлова).

Спочатку італійська архітектура часів Муссоліні існувала в межах течії новеченто (означає «двадцять сторіччя»). До її засновниць відносять коханку Муссоліні – Маргериту Сарфатті. Представники цього руху пропагували фашистські ідеї дуче, а архітектори у 1920 – 1930-х рр. проектували у стилі неокласицизму, з мінімумом прикрас. Ще однією течією був італійський раціоналізм «Групи 7» – об'єднання архітекторів, яке існувало з 1926 по 1932 р. Їхня діяльність спиралася на культурні досягнення Давнього Риму, проте були простими й позбавленими будь-якого декору (Козлова).

За двадцять років, що передували Другій світовій війні, в Італії було заснувано кілька десятків міст, великих житлових районів, звели десятки тисяч будівель. Окрім житлових з'явилося безліч громадських об'єктів: школи, банки, університети, державні установи, спортивні споруди, вокзали, поштові відділення, а також Будинки Фасції – осередки фашистської партії в кожному місті (їх самих звели понад 5 тисяч) (Козлова).

Німецька архітектура нацистського періоду відображала особисті уподобання Гітлера. Жоден з головних архітектурних проєктів того часу не обходився без рекомендацій фюрера. Як згадував Альберт Шпеєр, який був головним «придворним» архітектором, «смак Гітлера, якщо не брати до уваги його захоплення перебільшено монументальними формами неокласицизму, тяжів до небароко». Гітлер хотів через архітектуру показати сутність політичної, економічної і військової могутності нового ладу, показати наступникам велич власних справ, а за допомогою монументальних будов донести до них героїчний дух Третього рейху. (Архітектура третього рейху).

Отже, основою тоталітарної культури є масова культура, а спільними рисами культури усіх тоталітарних режимів ХХ ст. можна визначити – прагнення до уніфікації, примітивізм для полегшення сприйняття, монументалізм побудованих архітектурних творінь, прославлення культу робітника, солдата, культ героїзму. Також над усім стояло прославлення правителя – фюрера, дуче, вождя, – який править своєю державою, прославлення головних символів своїх ідеологій через зображення на пам'ятках архітектури, в мистецтві, пресі.

Список використаних джерел

- Архітектура в Третьюму рейху. URL: <https://jak.bono.odessa.ua/articles/arhitektura-v-tretomu-rejhu.php>
- Борисенко М.В. До проблеми осмислення тоталітарної культури. *Етнічна історія народів Європи*. Київ. 2001. Вип. № 10. С 30-33.
- Денисенко І.В. Тоталітарне мистецтво: віддзеркалення епохи чи її чинник. URL: <http://putivl-zapovidnyk.pp.ua/naukovsju/totalitarne-mistetstvo-viddzerkalennja-epohi-chi-yivi-chinnik.php>
- Козлова К. Справа його живе: чому італійці тримаються за фашистку архітектуру. 2022. URL: <https://birdinflight.com/architectura-uk/20221006-fascist-architecture.html>
- Стельмах М. Беніто Муссоліні. Історія засновника італійського фашизму. 2017. URL: <https://lysty.net.ua/mussolini/>
- Попович М. В. Нарис історії культури України. К., 1998. 727 с.

Мироненко Єгор, учень 9-А класу ліцею №13 «Успіх»

Полтавської міської ради

(наукові керівники – учителька історії Мироненко М. І., доцентка Порох Н. В.)

**КОРЕЙСЬКА ПРОБЛЕМА ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ООН
ЩОДО ЇЇ ВРЕГУЛЮВАННЯ: ШЛЯХИ, ПІДХОДИ, МЕТОДИ**

Корейська війна 1950-1953 рр. стала одним із найкровопролитніших конфліктів ХХ століття. Вона була першим масштабним протистоянням початку «холодної» війни. Із 1947 року корейське питання перейшло під контроль Організації Об'єднаних Націй (ООН), на яку покладена головна відповідальність за підтримку миру й безпеки у світі. Важливим є аналіз діяльності Ради Безпеки ООН і Генеральної Асамблеї щодо ситуації на півострові під час війни 1950-1953 рр. Він дозволить з'ясувати механізми прийняття рішень Об'єднаних Націй щодо вирішення цього конфлікту. Актуальним це дослідження є тому, що «корейська проблема» є одним із застарілих і довготривалих конфліктів. На півострові зберігається висока напруженість і ризики ескалації конфлікту. Досліджувана проблема має безпосереднє відношення до російської агресії щодо України та діяльності Ради Безпеки ООН щодо врегулювання цього конфлікту й притягнення країни-агресорки до відповідальності. Головне завдання Ради Безпеки – не допустити «корейського сценарію» на території нашої держави.

Вперше питання про опіку над Кореєю було порушено в Білому домі на неофіційній зустрічі президента США Ф. Рузвельта з міністром закордонних справ Великої Британії Е. Іденом. Пізніше це питання обговорюється на конференції в Каїрі в кінці листопада 1943 р. На ньому президент США Ф.Рузвельт, прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчель і очільник гомінданівського Китаю Чан Кайші підписали декларацію де зазначалося, що «три вищезгадані великі держави, беручи до уваги рабське становище корейського народу, сповнені рішучості надати Кореї свободу і свободу, і незалежність». (Кан Ден Сік, 2008, с.176)

Радянський проєкт передбачав утворення загальнокорейського тимчасового демократичного уряду з метою розбудови Кореї як незалежної

держави. Запровадження опіки розглядалося як засіб до сприяння утворення єдиного національного уряду. (Волосяк, 2006, с. 77)

Американська делегація наголошувала про військове управління, яке здійснювалося б командуючими американськими і радянськими військами в Кореї, і управління чотирьох держав – США, СРСР, Великої Британії і гомінданівського Китаю. В цьому проєкті не порушувалося питання про створення корейської демократичної держави.

З початку холодної війни Сполучені Штати проводили стримування експансії комунізму та заохотили запобігти укоріненню цієї ідеології в різних регіонах світу. З огляду на наявність «комуністичної загрози» 17 вересня 1947 року США вирішила винести питання про об'єднання Кореї на міжнародну арену. Відтак корейське питання з американсько-радянського контролю перейшло під контроль ООН (Гедьо, 2017, с.202).

В жовтні 1947 року Генеральна Асамблея ООН почала обговорення корейського питання. У ході дискусії СРСР висунув пропозицію про одночасне виведення з Кореї радянських і американських військ і запросити представників корейського народу для участі в обговоренні питання про Корею. Маючи більшість в ООН, Сполучені Штати домоглися відхилення радянської пропозиції. США пропонували проведення виборів окупаційними властями в кожній із зон їх відповідальності 31 березня 1948 року під наглядом комісії ООН у Кореї. (Волосяк, 2006, с.78)

14 листопада 1947 року на 112 сесії Генеральної Асамблеї ООН американській делегації вдалося відхилити радянські пропозиції щодо виведення іноземних військ з Кореї і провести свою резолюцію (Гедьо, 2017, с. 203)

Тимчасова комісія ООН не сприяла створенню загальнокорейського уряду. Вона почала формувати уряд, який влаштував США. Проти нерівноправних умов, які запропоновані тимчасовою комісією ООН, починаються протести на Півночі. Не задоволені також демократичні сили Півдня. Тимчасова комісія звертається за допомогою до міжсесійного комітету Генеральної Асамблеї ООН. Комітет рекомендує провести вибори до національних зборів лише в Південній Кореї. (Кан Ден Сік, 2008, с. 175-183)

До кінця 1948 року з Північної Кореї були виведені радянські війська, а в червні 1949 року з іншої частини півострова. Це створювало сприятливі можливості для форсування вирішення корейської проблеми, але, на превеликий жаль, Корейські держави прагнули про силове об'єднання країни, кожна під своєю юрисдикцією (Гуржій, 2006, с.150).

Схвалена наприкінці 1950 року директива Ради Національної Безпеки 48/2 передбачала значну економічну та військову допомогу Республіки Корея. На початку 1950 року, визначаючи далекосхідну політику США, держсекретар Д. Ачесон заявив про доцільність відступу з Азійського континенту та побудови оборонної лінії уздовж ланцюга Тихоокеанських островів. Вказувалося, що головними об'єктами в регіоні є Японія і Філіппіни, а Республіка Корея була віднесена до «периферійних інтересів» США. Білий дім зважав і на те, що вже у лютому 1950 р. між СРСР та КНР був укладений Договір про дружбу, союз та взаємодопомогу (Пронь, 2002, с.149-153)

У Кореї створилася сприятлива ситуація для переходу корейських комуністів до рішучих дій, беручи до уваги, що з моменту утворення КНДР її уряд на чолі з Кім Ир Сеном розпочав підготовку до війни з Республікою Корея. При цьому прямої участі радянських військ не передбачалося, а лише таємна підтримка шляхом залучення військових радників, радянської військової авіації, широкомасштабного постачання озброєння, тилового, матеріального, транспортного та фінансового забезпечення. (Пронь, 2002, с.149-153)

Політичною метою воєнних дій, розв'язаних КНДР, було повалення південнокорейського уряду Лі Син Мана та створення єдиної соціалістичної країни шляхом приєднання Південної Кореї до КНДР.

На ці події одразу відреагувала Рада Безпеки ООН. У перший же день війни 25 червня 1950 р. нею було прийнято резолюцію, згідно з якою уряд КНДР був звинувачений у «порушенні миру» та здійсненні агресії проти Республіки Корея. Дещо пізніше (27 червня та 7 липня 1950 р.) Рада Безпеки ООН прийняла ще дві резолюції, в яких закликала країни-члени ООН надати допомогу Південній Кореї та надіслати військові контингенти для спільних дій під прапором ООН з метою припинення агресії.

27 червня 1950 року президент Гаррі Трумен віддав наказ американському війську про втручання у перебіг воєнного конфлікту. Командувачу американським військом на Далекому Сході генералу Д. Макартуру наказано перекинути сухопутні війська з Японії до Кореї, блокувати корейське узбережжя і бомбардувати територію Півночі (Гуржій, 2006).

У ході першого етапу війни в Кореї, що тривав 82 дні, стороною, що наступала була Корейська народна армія. Вона розгорнула загальний наступ по всьому фронту, громилла і переслідувала з'єднання південнокорейської армії і війська їх союзників. До кінця серпня КНА захопила 90% території Кореї. Американцям вдалося зупинити наступ і закріпитися на Пусанському плацдармі.

Спроби КНА ліквідувати плацдарм успіху не мали передусім через відсутність у неї військово-повітряних і військово-морських сил, а також великі втрати в живій силі і техніці.

Контрнаступ американців розпочався 15 вересня 1951 року у північному і північно-західному напрямках. Він тривав 23 дні. За цей час війська ООН просунулися на 240-300 км. До 24 жовтня 1951 р. вони просунулися на глибину 250-280 км і на півночі майже вийшли до кордонів КНР.

Бойові дії на третьому етапі тривали понад 8 місяців. Цей етап війни став переломним. Цей перелом відбувся в результаті вступу в бойові дії китайських народних добровольців. Внаслідок Сеульської наступальної операції 4 січня 1951 р. ними вдруге було взято Сеул, але через 2 місяці американському війську вдалося його повернути.

У цілому активні наступальні дії продовжувалися до 10 листопада 1951 року. Коли фронт стабілізувався по 38-ї паралелі, розпочалися переговори про припинення вогню. Війна в Кореї набула позиційного характеру (Гуржій, 2006).

Корейська війна завершилася підписанням перемир'я 27 липня 1953 року. Оскільки мирний договір після фактичного завершення Корейської війни не був підписаний, обидві країни пов'язані лише режимом припинення вогню. Угоду підписали представники Корейської Народної Армії, китайських добровольців,

з одного боку, і представники командування військ ООН, з іншого боку. Юридично Південна Корея не є учасником угоди про перемир'я. Ця угода лише створила міжнародно-правовий механізм для припинення військових дій до остаточного мирного врегулювання.

Угода складається з преамбули, 5 статей та 63 пунктів. Вона визначає, що таке ДМЗ кому дозволено і заборонено в'їжджати на її територію, які дії заборонені (ст. 1 п. 6) цією ж угодою регулюється створення і правовий статус Комісії нейтральних країн із спостереження (Годлюк, 2019, 34). Це перемир'я хоча і завершило військові дії, проте залишило півострів розділеним.

Під час Женевської конференції 1954 року Китай запропонував врегулювати ситуацію шляхом підписання мирного договору, але держсекретар США Джон Фостер Даллес не був уповноважений підписувати подібні договори. Таким чином, перемир'я встановило Корейську демілітаризовану зону (ДМЗ), ввело в дію припинення вогню та завершило репатріацію військовополонених. Не зважаючи на ці заходи, ситуація між КНДР і Республікою Корея залишається напруженою.

В даній війні не було переможця. Вона завершилася практично на тих же позиціях уздовж 38-ї паралелі, де свого часу і розпочалась. Ані Півночі, ані Півдню Кореї не вдалося у воєнний спосіб об'єднати країну на власних умовах і досягти реалізацію власних інтересів. Китай, США та СРСР теж не досягли поставленої мети і були не задоволені результатами війни.

Майже через 40 років після підписання хиткого перемир'я південь і північ підписують угоду «Про примирення, ненапад, співпрацю та обмін». Вона була підписана 13 грудня 1991 року з посередництва ООН взяли на себе зобов'язання відмовитися від військово-політичної конфронтації, забезпечити розрядку й мир на півострові, сприяти загальнонаціональним інтересам. Угода передбачала економічне співробітництво, з метою пропорційного розвитку економіки й підвищення добробуту всієї корейської нації. Був висловлений намір сторін забезпечити вільне пересування й контакти людей, переписку, зустрічі, возз'єднання розділених родин. Пропонувалося також відновити залізничні й шосейні дороги, відкрити водні й повітряні шляхи. У грудні 1991 р. була прийнята Спільна декларація про без'ядерний статус Корейського півострова, яка проголошувала, що Північ і Південь відмовляються від випробувань, розробки, виробництва, прийому, володіння, складування, розміщення й застосування ядерної зброї (Годлюк, 2109).

Організація Об'єднаних Націй була створена для об'єднання всіх держав з метою протидії загрозам міжнародному світу і стабільності. У відповідності зі своїм Статутом вона несе головну відповідальність за підтримку миру і попередження конфліктів. Миротворча діяльність ООН здійснюється за допомогою використання політичних, дипломатичних, економічних інструментів впливу (Статут організації Об'єднаних Націй).

Першим та головним кроком у створенні успішної миротворчої організації стало створення статутних принципів поведінки держав-членів ООН у міжнародних відносинах. Ці принципи прописані в Статуті ООН. Ці принципи не завжди відповідали миротворчій діяльності ООН.

З самого початку конфлікту Організації Об'єднаних Націй не вдалося прийняти нейтральну сторону в конфлікті, тож до середини 1950-х років вона

майже втратила свої можливості та властивості як інструменту забезпечення міжнародної безпеки. (Роянова, Хільченко, 2022, с. 45-50)

Ці принципи не завжди відповідали миротворчій діяльності ООН. Наприклад, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН резолюція 26 лютого 1948 року «Про проведення виборів в Південній Кореї» фактично заохотила до виникнення сепаратного уряду в Південній Кореї і спричинила створення уряду і в Північній Кореї. Фактично ООН і США не сприяли формуванню загальнокорейського уряду. Це поглиблювало розкол між обома Кореями.

Досвід врегулювання локальних конфліктів засвідчує, що для виконання мирної угоди має бути забезпечене безпекове середовище, яке може забезпечити та гарантувати тільки міжнародна миротворча місія.

Для врегулювання воєнно-політичного конфлікту міжнародна миротворча операція не завжди може проводитися. Умовою її проведення має бути політична воля міжнародної спільноти та відповідне рішення уповноваженого органу - Ради Безпеки ООН (Чупрій Леонід, Кан Ден Сік. Особливості вирішення регіональних конфліктів у контексті сучасних викликів: Досвід України, Сирії та країн Корейського півострова).

Корейська війна – перший серйозний кровопролитний конфлікт, який треба було вирішити ООН після Другої світової війни. Об'єднані Нації не змогли вирішити проблему Кореї в утворенні єдиної незалежної держави. Організація повинна мати нейтральну позицію. Однак ООН з самого початку підтримувала рішення США. Вона не була неупередженою щодо створення загальнокорейського уряду. Протягом всього конфлікту втручається у внутрішні справи Кореї, контролює уряд. Під час загострення військових подій формує окрему армію під прапором ООН. Не забуваймо, що це початок холодної війни, де основними державами-монолітами були СРСР і США, і у вирішенні важливих питань Корея стала розмінною монетою. Діяльність ООН під час цієї війни говорить нам, що військовим шляхом вирішити проблему об'єднання країни не вдалося.

Досліджувана проблема має безпосереднє відношення до російської агресії щодо України та діяльності Ради Безпеки щодо врегулювання цього конфлікту. УРСР є співзасновницею ООН і має право сподіватися на захист. На сьогодні ми спостерігаємо чергову кризу у діяльності цієї міжнародної організації. Вкрай проблемною є та обставина, що дві країни, що входять до складу Ради Безпеки, Росія та США, протистоять одна одній. Найбільш негативним є те, що в Раді Безпеки країна наділена правом вето і може заблокувати резолюцію, яку підтримають всі інші країни. Що і робить Росія. Як постійний член Ради Безпеки блокує рішення по допомогі ООН Україні. Задача для Ради Безпеки, як миротворчої організації не допустити «корейського сценарію» для нашої держави. Найбільшою проблемою, в діяльності Ради Безпеки є застарілі, недієві механізми прийняття рішень. Що значно гальмує процес врегулювання конфліктів та забезпечення миру.

Список використаних джерел

Бадах Ю. Причини виникнення та класифікація воєнних конфліктів. *Воєнна історія*. 2003. № 3–4.

Волосюк І.С. США і корейська проблема в період холодної війни. *Наукові праці*. Т.74. Вип 61. 2006. С. 76-80.

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

Годлюк А.М. «Вплив війни в Кореї (1950-1953 рр.) на тогочасну систему міжнародних відносин і трансформування європейських країн». *Гілея: науковий вісник*. №145 (1). 2019. С. 30-36.

Гуржій О.І. Локальні війни та збройні конфлікти другої половини ХХ століття (Історико-філософський аспект): Монографія. Уклад. О. І. Гуржій, С. П. Мосов, Макаров В. Д. та ін. К.: Знання України, 2006. 356 с.

Гедьо А. В. Роль Ради Безпеки ООН у врегулюванні сучасних регіональних конфліктів. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2017. Вип.18. С.201-208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmd_u_ip_2017_18_25 (Дата звернення: 15.03.2024).

Кан Ден Сік. Проблема роз'єднання Кореї в історичній ретроспективі *Політичний менеджмент*. 2008. №5. С. 175-183

Кудряченко А.І. Ялтинська конференція держав «Великої трійки». *Новітня історія. Проблеми всесвітньої історії*. 2016. №2

Кулінич М. А. Політика України в АТР. *Геополітичні трансформації Євразії: погляди з Києва і Сеула*. К., 2008. С. 226–234.

Роянова І.В., Хільченко А.А. Роль Корейської війни в історії міжнародного права. *Адміністративне право і процес; інформаційне право*. Том 33(72) № 3 2022, с. 45-50

Статут організації Об'єднаних Націй URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (Дата звернення: 15.03.2024).

Пронь С. В. «Корейський вузол» та сучасні зовнішньополітичні орієнтири США і Японії. *Наукові праці: Науково-методичний журнал. Історичні науки*. Миколаїв: Вид-во Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили, 2002. Т. 17. Випуск 4. С. 149–153.

Чупрій Леонід, Кан Ден Сік. Особливості вирішення регіональних конфліктів у контексті сучасних викликів: Досвід України, Сирії та країн Корейського півострова. URL: <http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/1-2018-73.pdf> (Дата звернення: 15.03.2024).

*Миришавка Марина, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – старший викладач Лобода Д. О.)

МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ:

ІДЕОЛОГІЧНИЙ ТА ВИХОВНИЙ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ

Третій Рейх наклав колосальний відбиток на історію більшості народів Європи у ХХ столітті. Виникнення і утвердження націонал-соціалізму як політичної ідеології на загальнодержавному рівні проходило під гаслом – «Один народ, одна держава, один вождь». Становлення нової держави та формування «чистої нації» відбувалося на постулатах нацистської ідеології, а це, в свою чергу, диктувало нові підходи до організації освіти та виховання молодого покоління.

Аналіз досліджень та публікацій свідчить про те, що у вітчизняній історіографії молодіжна політика Третього Рейху комплексно не

досліджувалась, але є ряд науковців, які приділяли увагу вивченню даного періоду, це насамперед: О. Давлетов, М. Култасва, В. Ковальчук, О. Чернуха, В. Пашков, О. Салата.

Мета дослідження – з'ясувати етапи становлення і роль молодіжних організацій «Гітлерюгенд», «Союз німецьких дівчат» в Третньому Рейху, зокрема проаналізувати виховний та ідеологічний аспекти їхньої діяльності.

Початок створення націонал-соціалістичних організацій припадає на роки існування тодішньої Веймарської республіки під керівництвом НСДАП (націонал-соціалістична німецька робітничка партія). Під час другого з'їзду партії НСДАП 3-4 липня 1926 року був заснований Гітлерюгенд, що об'єднав у собі інші три інші спілки: «Великонімецький молодіжний рух», «Дойче вернгенд» та «Спілку робітничої молоді». Її очолив Курт Грубер, а подальший пік розвитку прийшовся на керівництво Бальдура фон Шираха. Спочатку даний рух нічим не відрізнявся від інших молодіжних організацій, головними заняттями яких були: спортивні заходи, «патріотичні вечори», участь в загальнопартійних зборах. З приходом А. Гітлера до влади в 1933 році напрями діяльності молодіжного руху змінилися: піддавалися тотальному контролю всі сфери життя молоді, настав новий етап випробувань для молодого покоління (Фербей, 2012)

Виділяють три стадії у молодіжній політиці НСДАП після їхнього приходу до влади:

- підготовчо-організаційна фаза (1933 – восени 1936 рр.);
- фаза розбудови (восени 1936 – 1941 рр.);
- фаза кризи і розпаду (1941 – 1945 рр.). (Давлетов, 2019)

Ідеологічний портрет німецького хлопчика в очах Гітлера був сформований ще за два роки до з'їзду 1936 р.: він повинен бути спортивним, мати жорсткий характер, бути дисциплінованим і здоровим. Ще тоді стало зрозуміло, що саме через молодіжні організації фюрер прагнув створити нових німців для майбутнього (Ковальчук, 2022).

Учасниками Гітлерюгенду були хлопці, вікова категорія яких починалася з 10 років. Спершу вони проходили навчання в Юнгфольк (молодша вікова група) з 10-14 років, потім переходили в Гітлерюгенд (старша вікова група) з 14-18 років. Ці організації виховували військові цінності й чесноти, такі як обов'язок, честь, мужність, сила і нещадність, а також вірність, за якою приховувався послух. Уніформа і регулярні військові навчання доповнювалися церемоніями на честь війни. Переважна більшість занять була зосереджена на фізичних вправах і стрілецькій підготовці, а також засвоєнні ідеології. Після складання необхідних тестів їм видавали кинджал з написом «кров і честь», що було девізом організації. Девіз підкреслює основні поняття, яких має дотримуватись кожен учасник, насамперед готовність до самопожертви та честь, як стрижень кожного чоловіка (Ковальчук, 2022).

Була створена відповідна уніформа, в яку входили: чорні шорти до колін, коричнева сорочка, черевики, кашкет, ремінь, обов'язкова наявність фляги, ножа та торбини з сухарями. Така форма слугувала на літній – весняний час. Тоді як зимова форма включала довгі штани та високі чоботи і темно-зелене пальто з багатьма кишнями. Колористика одягу переважала темні відтінки, в основному коричневий. Цього стосувалось і дівчат, але загальна модель була

видозмінена: синя спідниця, чорна краватка, біла блузка, коричневий жилет, хустка і китель. У залежності від перебування на різних завданнях образ доповнювався планшетом, ранцем та флягою. (Давлетов, 2010)

З 1936 року посилювався пропагандистський вплив, який характеризувався в першу чергу, проходженням обов'язкової ідеологічно-нацистської підготовки. Вона включала насамперед: дискусії на тематику НСДАП на спеціальних вечорах; здачу спортивних нормативів для отримання особливих значків; обов'язкове вивчення напам'ять тексту Версальської угоди 1919 року (Фербей, 2012).

Передбачалось, що дисципліна, сила та витривалість – головна формула успіху, яка здатна перемогти будь-якого ворога і досягнути поставленої цілі. Основним двигуном поширення гітлерівської ідеології була освіта, яка зазнала суттєвих змін.

Школа і вищі навчальні заклади розглядалися як центр пропагування «правильних норм та ідей», згідно з чим ротація освітніх педагогічних кадрів відбувалася за націонал-соціалістичною приналежністю. В результаті таких дій станом на 1933 р. кількість студентів з 128 тис. зменшилась до 58 тис. (Давлетов, 2010).

Здавалося би, що для успішного досягнення партійної мети створення «Союзу німецьких дівчат» мало проводитися на ідентичних умовах, як і для «Гітлерівської молоді». Однак існувала різниця у ставленні до жіночої статі, а відтак гендерна рівність була під табу.

Історичний шлях та зовнішній вигляд організації залишались еквівалентними. Існував Юнгмендель (дівчата віком 10-14 років) і власне Союз німецьких дівчат (14-21 років).

З введенням у силу «Закону про молодь» від 1 грудня 1936 р. відбулись суттєві зміни, які не могли не стосуватися дівчат. Участь в Гітлерюгенді стала обов'язковою. Проголошувався ідеал жінки, який на першому плані передбачав продовження здорового та сильного роду, адже лише так вона могла внести свій вклад в процвітання народу. Згодом цей погляд змінився з початком Другої світової війни, жінки тепер могли брати участь в політиці, до їхніх думок прислуховувались. З огляду на це, створювалася потужна база фізичного виховання, яка включала загальнорозвиваючі фізичні вправи, різноманітність видів спорту, також не забували і про етичне та естетичне виховання. Обов'язковими також були курси, присвячені гігієні, де дівчат навчали вмінню одягатися, зачісуватися, а також етикету. Водночас саме там німкені знайомили з основами «охорони здоров'я» або «расової гігієни». Обов'язковою умовою було проходження марширування та стрільба з рушниць. Таким чином молодих фрау різнобічно виховували до всіляких випробувань. (Давлетов, 2017)

На перший погляд, представники жіночої статі отримували багато прав і можливостей, беручи участь в цьому рухові, однак, ставали невід'ємною частиною імперського режиму. З початком Другої світової війни німецький ідеал жінки змінився з образу «домогосподарки» та «берегині» на вірець справжнього патріота своєї партії та країни, який буде докладати всіх зусиль аби здобути перемогу. Роль солдата також змінилася, модель набувала ознак маскулинності. Державна машина готувала юних хлопців до того, що чоловіка

чекають тяжкі та важливі випробування, тому він має бути загартованим, проявляти героїзм та самопожертву, приналежність до «арійської раси».

За весь час існування Гітлерюгенду (1926-1945 рр.) його загальна кількість учасників сягнула близько 7,5-8 мільйонів молодих людей. 10 жовтня 1945 року організація припинила своє існування.

Як ми можемо бачити, всіма відома політика Третього Рейху передбачала добровільно – примусове насадження партійної ідеології, закріпленої на законодавчому рівні. Робота у виховному аспекті молодіжних організацій мала на меті вирішення таких провідних напрямів як: ідеологічна пропаганда, фізичне виховання, психологічна обробка, захоплення молоді до політичного життя. Як і скрізь існували перепони, які німецька влада з блискавичною швидкістю усувала і заміняла новими елементами. Головною складовою нацистської ідеології, звичайно був її вождь та його амбіційні погляди на майбутнє своєї держави. Саме через молоде покоління було реалізовано утвердження нового вектору розвитку Третього Рейху і його готовності до нових політичних та військових звершень.

Список використаних джерел

Вікторія Ковальчук. «Вермахту потрібні солдати»: виховання й освіта під впливом нацизму. *Київські історичні студії*: науковий журнал. 2022, №1 (14). С.44-48

Давлетов О.Р. «Гітлерюгенд» від «Загону Адольфа Гітлера» до єдиної державної молодіжної організації «Третього рейху» (1922-1939). Запоріжжя: «Просвіта», 2006. с. 296

Давлетов О. Р. Від маленької дівчинки до справжньої фрау: етапи становлення німецької жінки в тоталітарному суспільстві Третього Райху (антисемітський аспект). *Проблеми історії Голокосту: український вимір*. Реферований щорічний журнал. 2020. Вип. 12. С. 34-50.

Давлетов О. Р. Історіографія дослідження нацистського молодіжного руху (від Веймарської республіки до Третього рейху). *Цивілізаційні дискурси світової та української історіографії / За наук. ред. О.О. Салати. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 92-103*

Давлетов О. Р. Підготовка «покоління вовків»: вишкіл майбутніх виконавців Голокосту (Нариси молодіжної політики НСДАП у 1922–1939 рр.). 2-ге вид., доповнене. Дніпро: Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2019. С.100–121

Давлетов О. Р. Бернхард Руст — від вчителя веймарської доби до міністра освіти, науки та культури Третього Рейху: штрихи політичного портрету. *Південний архів. Серія: Історичні науки*. 2010. Вип. 31–32. С. 122–129

Култаева М. Філософія освіти і виховання Третього рейху: витоки, політико-ідеологічні контексти та концептуальні конструкти. *Філософія освіти*. 2018. No 1 (22). С. 25–82.

Фербей Н. Бальдур фон Ширах та уніфікація молодіжного руху в нацистській Німеччині. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД*: матеріали VI між нар. наук.-практ.інтернет-конф.. Переяслав-Хмельницький, 2012. С. 65 – 67

Чернуха О. В. Стан науки та освіти в Третьому рейху. *Гілея*. 2015. Вип. 102. С.97–101.

СЛІД ВІЙНИ НА ДОЛІ ДИТИНИ: АНАЛІЗ СТАНОВИЩА ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

Війна залишає свій страшний слід на долі людини, яка зіткнулася з нею. Особливо важко він позначається на долях дітей, адже вони є найменш захищеними від впливів війни та найскладніше переживають ці неспрості часи. Аналізуючи становище дітей в умовах збройних конфліктів ХХ-ХХІ століть, ми вивчимо та порівняємо три епохи в контексті заявленої проблеми: Першу світову війну, Другу світову війну та війну росії проти України. Проаналізуємо, які виклики вимушені долати діти в умовах конфліктів, фактори впливу війни на їхнє повсякденне життя.

Перша світова війна стала своєрідним шоком для міжнародної спільноти. Початок ХХ століття був наповнений відкриттями в науці та техніці. Життя людини отримувало нові «якість» та «цінність». Побутовий комфорт, нові засоби зв'язку та комунікації приводили до значної глобалізації. У цих умовах здавалося б не мало бути місця великій війні, але вона розпочалася 1 серпня 1914 року.

Відзначимо, що аналіз освітніх джерел досліджуваної доби показав невисокий рівень міграційних процесів у часи Першої світової війни. Зокрема, переселення на територію Полтавщини не носили масового характеру та торкалися окремих сімей. Тому не можна говорити про будь-які гуманітарні незручності чи скрутності із забезпеченням переселенців освітніми послугами.

Важливе місце відводилося літньому оздоровленню та зайнятості дітей в часи війни. На засіданнях Полтавського Губернського Земського зібрання було вирішено розширити мережу літніх дитячих притулків. Представники закладів наголошували на важливості залучення до таких притулків якомога більшої кількості дітей. Наголошувалося, що всі діти військовослужбовців, що воювали на фронтах Першої світової війни, мали бути першочергово зараховані до таких притулків, адже на плечі їхніх матерів з часу мобілізації покладені обов'язки по повному забезпеченню родини. Існуючі та новостворені притулки, не дивлячись на скруту військового часу, були в повній мірі забезпечені засобами гігієни, продуктами харчування та необхідним реманентом. Крім того, особливим розпорядженням Губернського Земського зібрання до всіх притулків було направлено найновіші книги та ігри для забезпечення якісного дозвілля вихованців (Загальний огляд стану, 1913, с. 5).

Як бачимо, вплив Першої світової війни на життя дітей мав дві основні складові: 1) фізична безпека дітей у прифронтових територіях, з яких проводилася евакуація у тил (ці процеси не носили масового характеру, хоча підготовчі роботи активно велися); 2) створення закладів соціальної опіки – літніх притулків – для забезпечення оздоровлення та моральної підтримки дітей з родин мобілізованих.

Друга світова війна виявилася значно жорстокішою та трагічнішою. Жертви серед мирних жителів були значно більшими, ніж під час Першої світової війни. Особливою ознакою цього періоду в історії стала ксенофобія

нацистського режиму та пошук ворогів серед мирних жителів. Нацисти проводили злочинну політику проти цілого народу, жертвами якого стали мирні жителі, серед яких діти.

Характеризуючи становище єврейських дітей в роки Другої світової війни, важливо розглянути умови, в яких вони опинилися зі зміною суспільно-політичної ситуації в регіоні, як змінилися їхні умови проживання. Для того, щоб виокремити євреїв серед натовпу та принизити їх, у Європі використовували німецьку практику примусових пов'язок на руках або значків із зображенням жовтої шестикутної зірки. Особливо це впливало на дітей, бо така дискримінація призводила до насмішок та глуму.

У гетто (відгороджена частина міста для проживання окремої групи населення, в роки Другої світової війни – євреїв) діти часто стикалися і з жорстокою, а іноді навіть шокуючою реальністю. Щоденно там проводилися облави з метою вивезення до концтабору. Всіх, хто опирався такому ставленню, масово розстрілювали. Батьки намагалися ховати дітей. Анна Франк, уродженка Німеччини, що разом з батьками в роки Нового порядку переховувалася в Нідерландах, у своєму щоденнику згадувала: «Мені здається, що я на канікулах, у якомусь своєрідному готелі. Можливо, це досить божевільний погляд на перебування в схованці, але саме таке маю почуття» (А. Франк).

Дієздатних підлітків 13-18 років відправляли на роботи до таборів. Там в залежності від режиму вони або призначалися на важкі роботи, або ставали предметом для проведення антигуманних медичних експериментів. У таборі на дітей найчастіше чекала смерть від тортур та знущань, або від виснаження та голоду.

У таборах діти спали у бараках, на нарах, а якщо не вистачало місця, то просто на підлозі. Харчування було примітивним – тарілка супу та шматок черствого хліба, інколи давали каву (вода і зовсім трішки розчинених кавових зерен для аромату та кольору) (Е. Візель, 2006, с. 25). Хоча слід наголосити, що лікування здійснювалося належним чином, якщо хвороба була виліковною та неінфекційною. Існували спеціальні приміщення, де перебували хворі. У кожного було своє ліжко, годували вчасно, але меншими порціями. Медогляд проходив частіше, ніж у бараках. Всі лежали в одному приміщенні, як травмовані, так і хворі на туберкульоз, дизентерію, чи тиф. Тож існувала загроза захворіти повторно (Е. Візель, 2006, с. 37).

Яким же міг бути шлях порятунку? Цікавий, але дуже ризикований, спосіб врятуватися описує Я. Гешелес. Їй запропонували від імені невідомої організації допомогу у виїзді до Варшави. Для цього вона мала зробити фото та заплатити 5 тисяч злотих. Але поцікавившись у інших заручників табору, дівчинка виявила, що часто тих, хто погоджувався, передавали в руки поліції як втікачів і, отже, прирікали на страту, отримавши собі заробіток та короткострокові перспективи проживання в таборі (Я. Гешелес, 2001, с. 70). Тому часто люди відмовлялися від такого способу порятунку. Але можемо зробити висновок про наявність корупційних систем в умовах табірної побутування.

Аналіз особливостей становища єврейських дітей Східної Європи в умовах Нового порядку в контексті сучасних наукових процесів дає підстави зробити такі висновки: 1) за умов Нового порядку єврейські діти, як і більшість єврейського населення, мали дві форми проживання: гетто та концентраційний

табір; 2) проживання в гетто відзначалося відносною свободою пересування та меншою трудовою повинністю, тому там були кращі умови життя дітей, ніж в концентраційному таборі; 3) окупаційна влада обмежувала всі можливості фізичного та культурного розвитку неповнолітніх євреїв Східної Європи, поставивши їх у складне матеріальне становище, забороняючи діяльність будь-яких освітніх установ; 4) єврейські діти стали невинними жертвами складних суспільно-політичних обставин і на відміну від більшості дорослого населення не мали можливості самостійно вижити в умовах окупації.

Війна росії проти України створила нові виміри трагедії дитини і дитинства. Здавалося, найстрашніші наслідки Другої світової війни та Голокосту створили уроки, які людство мало запам'ятати на весь час свого існування. Але злочинний владний режим росії, поступово підвищуючи рівень військової напруги, перейшов до агресії проти України, яка вилилася у широкомасштабну війну з 24 лютого 2022 року.

17 березня Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт російського президента Путіна та уповноваженої з прав дитини в російській федерації Марії Львової-Белової. Їх звинувачують у воєнному злочині примусового вивезення дітей з окупованих територій України до Російської Федерації (Голос Америки).

Примусова депортація дітей глибинно травмує їхній світогляд, позбавляє зв'язків з Батьківщиною, призводить до страшних наслідків під тиском пропаганди. Але не варто забувати про дітей, що залишаються на окупованих територіях. Окупанти значну увагу приділяють пропагандистським питанням. Призначені росією, так звані «адміністрації» активно працювали над початком очного навчання у школах за російськими програмами (В. Присельська). Українські підручники та методична література знищувалися в перші дні окупації. Директорам і вчителям, які відмовлялися співпрацювати, погрожували. Освітян викрадали з дому, проводили обшуки в їхніх помешканнях, змушували залишити місто (В. Присельська).

Частина дітей намагаються підтримувати зв'язок з евакуйованими закладами освіти, долучаючись до занять онлайн. Але такі підключення небезпечні для їхнього життя. Час від часу окупанти проводять рейди та перевіряють комп'ютерну техніку. Деякі батьки з окупованих територій змінили дистанційне навчання на екстернат та сімейну освіту (С. Білоус).

Діти, яким пощастило не опинитися під владою окупантів, також страждають від реалій війни. Частина з них вимушені були покинути свої домівки і продовжити життя в інших населених пунктах. Частина, шукаючи безпечного проживання, разом з батьками чи опікунами виїхали за кордон.

Під час дослідження нам вдалося зробити чотири інтерв'ю. Два з них з дітьми, що є внутрішньо переміщеними особами та проживають в Полтаві. Ще два з дітьми, які разом з родинами знайшли прихисток за кордоном.

Історії Віктора та Аліни розкривають трагедію дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Перший день війни вони згадують, як і більшість українських дітей: нерозуміння того, що відбувається; хвилювання дорослих; перші повітряні тривоги; збір тривожних валізок та спілкування в підвалах із сусідами. Але спогади про наближення ворога демонструють рівень небезпек, який їх спіткав. Віктор згадував, що у перший день батьки, щоб зменшити його

хвилювання, просили його не переглядати новини, але розуміння страшних реалій війни прийшло до нього після дзвінка друга: «...Тільки коли мені зателефонував друг і почав розповідати про те, що відбувається, що танки вже під Києвом, я зрозумів, що почалась справжня війна. Я навіть не знав, що сказати. Це такий стан, який дуже важко описати. І мільйони українців, я впевнений, також його відчули. Страх...». Аліна згадувала: «...потім на нашій вулиці ми почули звуки від пістолетів, там розстріляли чоловіка і поранили ще двох, наше вікно виходило на це місце, і батьки все це бачили на власні очі, а ми лише чули...».

Обидва респонденти разом з рідними переїхали до Полтави. Зараз вони навчаються у місцевих закладах освіти. Важливо, що в їхніх спогадах спільним є підтримка зв'язків із друзями рідних населених пунктів, які зараз знаходяться в різних куточках світу. Вони з теплом згадують рідні краї, а це означає, що після перемоги і «Авдіївський кар'єр – водойма, яка краща за Мальдіви», і запорізькі степи знову будуть відвідувати українські подорожуючі, а в спустошені ворогом населені пункти повернуться місцеві жителі для відбудови.

Водночас, відзначимо важливість того, що респонденти знайшли нових друзів та підтримку в Полтаві. Адже в складний час війни важливо відчувати єдність та максимальне взаєморозуміння.

Спілкування з дітьми, які вимушені були разом з рідними покинути Україну, було наповнене спогадами про Батьківщину та бажанням повернутися в рідні краї. Максим та Вікторія на початку війни були в Україні. Вони пригадували великий потік людей, що їхали в перші дні війни. Це був суцільний рух з Харкова, Маріуполя, Мелітополя та інших міст, неподалік від яких точилися бої. Максим разом з братом і мамою навесні 2022 року виїхали до Польщі. Цей час він згадував як найскладніший, адже незрозуміло було куди їхати, що робити. Було багато побутових незручностей, пов'язаних з перевезенням речей. У Польщі їх зустріли українці та україномовні поляки, що дуже допомогло їхній родині з адаптацією.

Вікторія з мамою переїхала до Німеччини восени 2022 року. На переїзді наполягав тато дівчини, який є громадянином іншої країни. Осінь була дуже складною для їхньої родини, росіяни наносили удари по об'єктах критичної інфраструктури, що знаходилися неподалік від місця їхнього проживання. Зрештою, вони вирішили виїхати. Адаптація в новій країні була непростюю. Страх залишався з нею ще довгий час. Оскільки нове місце проживання було поруч з аеропортом, перші дні виявилися дуже складними. Дівчинка дуже лякалася звуків літака. Вікторія деякий час поєднувала дистанційне навчання в Україні та очне в Німеччині. Так сталося, що в її оточенні було небагато українців. Це перекладач у класі Мар'яна і ще одна дівчинка-однокласниця з Краматорська. Зараз вона підтримує зв'язок з українськими друзями через спілкування в соціальних мережах. Вікторія, як і більшість дітей, що через війну опинилися за кордоном дуже сумує за Батьківщиною, рідними та близькими.

Варто зазначити, що точної статистики щодо кількості українських дітей за кордоном немає, зокрема через постійно мінливу ситуацію та різні підходи до підрахунків. Різноманітні аналітичні системи оцінюють частку дітей серед біженців за кордоном у межах 34–40%, тобто приблизно від початку

повномасштабного вторгнення росії в Україну рідну домівку мусили залишити близько 3 млн дітей і молоді.

Загалом війна росії проти України є глибинною трагедією дитини та дитинства. Український омбудсмен приводить масштабніше число – протягом повномасштабного вторгнення росії в Україну майже 70% українських дітей були вимушені покинути власні домівки та переміститися в межах країни або за кордон (С. Лубінець). Війна розлучила дітей з батьками, які стали на захист батьківщини, або в умовах воєнного стану не змогли виїхати з дітьми за межі України. Діти, які перебувають в Україні, постійно наражаються на небезпеку внаслідок ворожих масованих обстрілів з боку РФ, у зв'язку з пошкодженням енергосистеми, водогонів, тепlopостачання, руйнуванням шкіл, лікарень, використанням окупантами вибухонебезпечних пристроїв проти цивільних тощо (С. Лубінець).

Аналіз становища дітей в умовах трьох конфліктів показав загальну трагічність війни по відношенню до дитини та дитинства. Діти прифронтових регіонів опинилися в однаково скрутних, небезпечних для життя обставинах. Спільною рисою стала активна міграція мирного населення з прифронтових територій та пошуки шляхів порятунку дітей від лихоліть війни. Варто відзначити помітне зростання жорстокості агресорів по відношенню до мирного населення: під час Першої світової війни приклади знищення мирного населення не носили масового та цілеспрямованого характеру, під час Другої світової війни ксенофобна політика нацистів призвела до Голокосту та численних жертв серед мирного населення, серед яких були мільйони дітей.

На основі аналізу подій російсько-української війни автором виділено та схарактеризовано 5 категорій сучасних «дітей війни»: 1) діти, що стали жертвами депортації; 2) діти, що залишаються на окупованих територіях; 3) діти, що проживають на підконтрольних Україні територіях і не змінювали місця проживання; 4) діти з числа внутрішньо переміщених осіб; 5) діти, що через воєнні небезпеки вимушені були залишити територію України.

Діти з виділених категорій переживають складний час у своєму житті. Ступені небезпек і труднощів є індивідуальними, але однозначно маємо підстави констатувати, що війна залишила глибокий слід у їхній долі.

Список використаних джерел

- Білоус С. Як навчаються школярі в українських онлайн школах на тимчасово окупованій Херсонщині. URL: <https://suspinle.media/363350-ak-navcautsa-skolari-v-ukrainskih-onlajn-skolah-na-timcasovo-okupovanij-hersonsini/>
- Візель Е. Ніч. Ранок. День. К.: Дух і літера, 2006. 272 с.
- Гешелес Я. Очима дванадцятирічної дівчинки. Київ: Дух і літера. 2001. 96 с.
- Депортація дітей є складовою злочину геноциду - юрист, за чім позовом МКС видав ордер на арешт Путіна. *Голос Америки*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/7020296.html>
- Лубінець Д. Щорічна доповідь. Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny>
- Приседська В. «Просимо не розповідати про українські уроки». Як вчать на окупованій території. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62983478>

Про учнів-біженців в церковних школах. Педагогічний журнал для учителів народних шкіл Полтавської губернії. 1915. № 10. С. 2-3.

Франк А. Щоденник. Енциклопедія Голокосту. URL:
<https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/anne-frank-diary>

*Партола Олексій, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Ляхно О. П.)*

НАРОД МОКСЕЛЬ: УЧАСТЬ У ВІЙНІ НА БОЦІ ТАТАРО-МОНГОЛІВ

Сьогодні ми відкриємо гірку правду для головних агресорів сучасного світу, які звикли вести кровопролитні війни за традиціями своїх предків. За словами Рубрука, на північ від фортеці Салтаку в лісах, завойованих під час походу хана Батия, жили племена мокселів, а їхній "правитель" і його військо взяли участь у європейському поході татаро-монгольської армії, де й загинули.

Перед європейським походом хана Батия, який розпочався із захоплення Кисва у 1240 році, Батий організував єдиний північний похід між 1236-1238 роками, під час якого завоював Волзьку Булгарію та провінції Ростов і Суздаль. Існування "держави" на території від Смоленська і Новгорода до Волги, від сучасних Воронежа і Пензи до Костроми і Ярославля невідоме і ніколи не згадується в офіційній московсько-російській історії. Це піднімає серйозне запитання, відповідь на яке очевидна. Питання полягає в наступному: Чії "правителі" брали участь у татаро-монгольському поході проти європейських держав на чолі Мокшольського корпусу? На це питання є лише одна відповідь: Князі з династії Рюриковичів Ростово-Суздальського князівства, які здалися Батію взимку 1237-1238 років. У цьому полягає секрет "російсько-центричного історичного нарративу" "комісії" Катерини II, яка вилучила такі факти з оповіді, щоб сконструювати казки на кшталт "Битви Євпатія Коловрата" (Білінський, 2009, с.15-16).

Розглянемо це питання детальніше. Збережені джерела підтверджують, що "город Пронськ" з'явився у 1186 році. Князь Пронський брав участь у першій зустрічі ростово-суздальських князів з посланцем Батия напередодні навали. Згідно з тим же джерелом, "місто Муром" з'явилося у 862 році. Князь Муром також брав участь у зустрічі з ханськими посланцями і вимагав "данину" (Білінський, 2009, с.11-13). "Нижній город Новгород" був побудований великим князем Юрієм Всеволодовичем у 1221 році, напередодні татарської навали (Пайпс, 1993, с.1).

При цьому свідки того далекого періоду Плано Карпіні та Рубрук стверджують, що хан з клану Корде намагався усунути від влади місцевих князів і бояр, щоб передати право власності безпосередньо своїй родині. Як наслідок, після 1238 року князі Суздальського князівства вже не могли керувати мокселями. Війська не виявляли до цього жодного інтересу.

Самі ж великороси, зі знаменитої Катерининської комісії, придумали таку ідею як "Пургасову Русь". За їхніми словами, землі мордві 12-13 століть уже були звичайною Руссю, частиною "російських" князівств Ростовського і Суздальського. У 12-13 століттях розвивалися феодальні відносини і тривав

процес формування феодального політичного утворення, відомого в літописах як "Пургасова Русь". Історики пізніших періодів намагалися виправити цю нісенітницю і називали ці землі "Пургаськими волостями". Оскільки ці волості також входили до складу території Моксель, то суть проблеми залишається незмінною (Крамар, 2019, с.171-173).

Повернімося до Вільгельма де Рубрука. Він змальовує якими багатими і процвітаючими були моксельці, які мали "свиней, мед, віск, коштовне хутро і соколів". Звернемо увагу: Рубрук з упевненістю стверджує, що мокселі ще не були охрещені до 1253 року, але вони тримали свиней, тобто їли свинину. До речі, свинину їли в той час племена Ростово-Суздальського регіону, але не волзькі булгари і меря (мордва), які жили на схід і північний схід від Мокселя. Вони були "сарацинами", тобто мусульманами. Це насправді дуже цінне свідчення. Нехристиянський Моксель на той час вже дотримувався православних традицій (Кінан, 2001, с.132-133).

У 13 столітті фінські племена були розділені за релігійною ознакою, одне плем'я приєдналося до мусульманської Волзької Булгарії, а Моксель до православних. До речі, Карамзін викреслив слово "свиня" у своїй "Історії держави Російської", щоб додати "ваги брехні" інциденту з Рубруком. Дуже характерний прийом російських істориків відкидати те, що їм не вигідно. Про свиней і свинину Карамзін мовчить. Потім радикально змінює сенс слів Рубрука, перетворюючи питання підкорення Мокселя на світову проблему. Він довільно замінює Моксель на Мокшу (Білінський, 2009, с.7-10).

У 16-му розділі своєї "Подорожі до східних країн" "Про землю і народи Салти" Рубрук описує землі і народи, що належать синові Батия, тобто землі і народи від Дону до Волги і від Чорного моря до найпівнічнішої точки, де ступала нога татаро-монгольського коня. На цих землях на північ від озера Салтак було лише "два роди людей": Моксель і Мердиніс. Тогочасні історики не знали жодного іншого народу. Племена на цих землях мали схожі назви, такі як мокша, мурома, меляса, машар, а головне – розмовляли мовою, близькою до угро-фінської. Тому не дивно, що Рубрук називає їх спільним словом "моксель". Було б дивно, якби Рубрук, який жив на Салтаковому ставку і писав про свою країну і свій народ, згадував маленьке плем'я під назвою Моксель і повністю ігнорував величезну територію хана (Штепа, 2010, с.243-246).

Таким чином Рубрук свідчив, що між Доном і Волгою не було такої землі і такого народу як "Русь". Тут лежить наріжний камінь історичної загадки про походження московитів, які згодом стали «великоросами». Слід згадати ще один дуже цікавий факт. Згадка Рубрука про військову силу і "правителя" Мокселя означає, що ця військова сила була в чомусь порівнянна з армією Батия.

Армія Батия в європейському поході складалася з чотирьох легіонів, по одному від кожного з синів Чингісхана, які мали території в імперії. Легіони очолювали нащадки Чингісхана. Загальна кількість військ під командуванням Батия та військового радника Сведія становила від 100 000 до 120 000 воїнів. Цю цифру згадують і європейські джерела.

Таким чином, "правитель моксельського народу" мав організувати армію чисельністю не менше 5000 чоловік. На момент поразки така армія навряд чи була б розгорнута, якби не існувало мордви, мурома, марі, мешери, мелі та весі.

Слід також зазначити, що під час війни татаро-монголи звичайно дозволяли вступати до війська лише кожному третьому дорослому чоловіку. Решта захищала державу, пасла худобу, забезпечувала всі потреби війська і годувала ординців та себе. Про це пише Плано Карпіні. Тобто населення всіх племен моксель (уся територія Ростова і Суздаля) могла налічувати не більше 100 000 осіб. Це цілком узгоджується з логікою подій того часу.

Скільки б доказів не існувало, ми знаємо, що російська історична наука заперечує, що таке могло статися в історії Московії, не кажучи вже про звичайні докази. Отруєні виключною брехнею і міфами, вони психологічно не готові уявити, що в далекому минулому хтось тягнув їхніх "великих предків" завойовувати Київ і Європу, і не для Московії, а для "звичайних дикунів". До сьогодні вони вперто заперечують будь-яку спорідненість чи ідентичність з фіно-угорськими племенами мешцера, мордва, мокша і мурома. Їх свідомість цього не сприймає. Недоречно сприймати всерйоз "заснування Великоросійської держави", в якій владимирські князі правили в Новгороді і Пскові, а моксельські – ні, хоча моксельські князі були на території Мокселя. Проповідувати таку ідею просто смішно. Слід мати на увазі, що існують докази протилежного.

Виходячи з вище сказаного, можна зробити висновок, що якщо татаро-монголи 1238 року включили моксельських "правителів" у свої наступні військові кампанії, то вони, безсумнівно, зробили те ж саме із "правителями" мері, мордві, мули, машері і весі. Достатньо достеменно знати, що закони імперії Чингісхана ніколи не робили винятків для майбутніх великоросів.

Отже, князі ростово-суздальських земель, "правителі" давніх племен мокша, весі, мері, млами та мешцера, вперше вирушили на завоювання Європи у складі татаро-монгольського війська. Їм подобалося це дійство і воно стало нормою їхнього життя. Чи був на чолі суздальського війська князь Юрій Всеволодович, чи хтось із його братів, не є принциповим питанням. Це однозначно був суздальський Рюрик, який був під командуванням хана і темника.

Інше питання – хто "залишився" на владимирському престолі. Якщо російські історики цього не заперечують, то треба припустити, що Ярослав Всеволодович залишився на чолі "господарів" під наглядом татарських баскаків. Він був людиною, якій довіряв хан Батий. Оскільки його називали великокнязівським престолом, то зрозуміло, що він надав велику і неоціненну послугу. Саме тому старшого сина цього князя хан Батий забрав в Орду як "аманата", тобто заручника. І в 1238 році Ярослав Всеволодович був іменований великим князем.

Список використаних джерел

- Білінський В.Б. Країна Моксель, або Московія. Роман-дослідження. Книга 1. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2009.
- Кінан Е. Російські історичні міфи. Київ: Критика, 2001.
- Крамар С.І. Україна-Русь vs Московія: настільна книга. Навчальний посібник. Хмельницький: ТЗОВ «Поліграфіст», 2019.
- Пайпс Р. Росія при старому режимі. Москва: Незалежна газета, 1993.
- Штепа П. Українець і москвин: дві протилежності. 3-є вид. Дрогобич: ВФ «Відродження», 2010.

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії
Пономаренко Костянтин, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Тронько Т. В.)

УСТАШІ: ОГОЛОШЕННЯ ХОРВАТАМИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В 1941 РОЦІ

Хорватія більшу частину XX ст. перебувала в складі інших держав. Лише за першу половину минулого століття вона спочатку входила до Австро-Угорської імперії, після розпаду якої, з 1918 р., увійшла до складу Королівства Сербів, Хорватів і Словенців, у 1929 р. перетвореному на Королівство Югославія. Проте ще в умовах австро-угорського панування почала формуватися хорватська національність. А міжвоєнні роки та Друга світова війна стали поворотними на шляху відновлення Хорватією своєї державності та державного будівництва в XX ст. Саме в цей період свою діяльність активізували хорватські націоналісти.

Метою нашого повідомлення є з'ясування обставин проголошення незалежності Хорватії у роки Другої світової війни.

Хорватський націоналістичний рух виник задовго до утворення Югославського королівства. Це пов'язано в першу чергу з тим, що хорвати досить тривалий період перебували під окупацією імперій, спочатку – Австрійської, а пізніше – Австро-Угорської. Саме в XIX ст. почали формуватися нації, а разом з ними і націоналістичні ідеї, які відстоювали будівництво власної держави. Хорвати досить довгий період своєї історії були тісно пов'язані з сербами, що породило певні суперечності між ними, які вилились в радикальний націоналізм з обох сторін.

Хорватський націоналізм зародився ще наприкінці XIX ст. у вигляді Чистої партії права. Спочатку вона очолювалась Й. Франком, а з 1915 р. – А. Павелічем. Її створенню передувало складне перегрупування Партії права, що виникла ще у 1850-х рр. (на її чолі спочатку був А. Старчевич, згодом – С. Кватерник). Основною вимогою, звичайно, було надання Хорватії незалежності, підставою для чого було нагадування про існування в добу середньовіччя (до початку XII ст.) самостійної хорватської держави. Політична організація діяла легальними методами, однак вже мала яскраво виражену антисербську спрямованість (що було вельми доречно з точки зору австро-угорської зовнішньої політики). Особливістю хорватського націоналізму також була терпимість до євреїв, що пояснювалося єврейським походженням більшості очільників партії Права та усташів (Тула, 2005, с. 83).

Хорватські націоналісти спочатку були не досить радикальними, а застосовували більш помірковані методи боротьби. Радикалізація хорватського націоналізму почалася після 1929 р. та припала на встановлення одноосібної диктатури Олександра Карагеоргієвича в Королівстві Югославія. На тлі розгортання сербського свавілля в країні загострилися відносини між етнічними групами. Міжнародна ситуація також зіграла важливу роль. Адже в цей період у Німеччині та Італії встановились нацистський та фашистський режими, які почали підтримувати радикальні націоналістичні рухи в європейських країнах, щоб використати їх у своїй подальшій експансії. Так, Італія використовувала сербських націоналістів, як інструмент для подальшої експансії на Балкани та

встановлення свого панування в Югославії. Але і хорватські націоналісти отримали чималу підтримку для подальшої боротьби за хорватську незалежність та розбудову майбутньої держави під керівництвом усташів.

Після подій 1929 р. в Королівстві Югославія А. Павелічу, майбутньому лідеру усташів, довелося емігрувати з країни. Результатом його перебування в Болгарії стала поява «Декларації» про подальшу спільну роботу хорватських і македонських сепаратистів задля встановлення «народних законів» і досягнення політичної свободи Хорватії і Македонії (Гула, 2005, с. 84). Згодом він потрапляє до Італії, яку розглядає як союзника у боротьбі з Югославією за незалежність Хорватії, де отримує підтримку з боку Муссоліні.

За декілька днів до початку Другої світової війни (26 серпня 1939 р.) була досягнута угода («Споразум») між прем'єр-міністром Югославії Д. Цветковичем і лідером опозиційної Селянської партії В. Мачеком. Вона започаткувала створення з територій, населених переважно хорватами, автономної Хорватської бановини, як складової майбутньої децентралізованої Югославії в напрямку перетворення її у федерацію, а то й конфедерацію. Ці події створили новий клубок суперечностей всередині Югославії між сербами і хорватами. Перенесення майже відкритої діяльності усташів на територію Хорватії, активна пропаганда націоналістичних ідей посилили тяжіння хорватів до повного суверенітету (Моціяка, 2019, с. 105).

Після появи «Споразуму» політика Італії стосовно Югославії стала більш відвертою. Муссоліні залишалося тільки розіграти «карту Павеліча». Внаслідок цього в Італії знову поновили роботу тренувальні табори усташів, їхні загони проводили військові навчання. Було розгорнуто широку пропагандистську компанію – у Римі почала виходити «Ustaše», аналогічні газети з'явилися в Берліні і Відні (Моціяка, 2017, с. 112).

6 квітня 1941 р. розпочалось вторгнення німецьких та італійських військ в Югославію. Того ж дня А. Павеліч через мікрофони «Радіо Велебіт» з Італії звернувся до хорватів з довгою промовою, в якій закликав співвітчизників, які служили в югославській армії, повернути зброю проти сербів і приєднатися до армій вторгнення (Ривели, 2011, с. 33), фактично закликаючи до загального повстання і створення незалежної хорватської держави. Звісно, що і німецькі спецслужби хотіли використати хорватсько-сербський антагонізм у своїх цілях, щоб дестабілізувати ситуацію в Югославії. Усташі розуміли, що тільки з допомогою своїх союзників вони зможуть встановити контроль над хорватськими землями та перейти до будівництва власної незалежної держави.

10 квітня 1941 р., за годину до вступу військ вермахту до Загребу, С. Кватерник у своєму виступі, переданому загребським радіо, оголосив про створення Незалежної Держави Хорватія на чолі з «усташським поглавником» (вождем) А. Павелічем та призначив себе військовим міністром і головнокомандувачем ще неіснуючої армії новопроголошеної держави. В. Мачек, також по радіо, закликав хорватський народ підкоритися новій владі і співробітничати з нею, проте сам від співробітництва ухилився (Беляков, 2009, с. 132). Отже, саме цей момент пов'язують з проголошенням нової Хорватської держави.

Хорватський націоналістичний рух отримав підтримку з боку своїх союзників – Німеччини та Італії. Саме ці дві країни допомогли хорватським

націоналістам сформувати власні військові формування та прийти до влади на окупованих німцями та італійцями хорватських землях. Усташі в подальшому почали будувати власну державу, яку важко назвати повністю незалежною. Адже в деяких аспектах вона була маріонеткою нацистського режиму Німеччини, який використовував усташів для забезпечення свого впливу в регіоні. Але це був перший хорватський досвід у розбудові власної держави в ХХ ст.

Список використаних джерел

- Беляков С.С. Усташі: между фашизмом и этническим национализмом. Екатеринбург, 2009. 320 с.
- Гула О.Г. Роль католицької церкви в ідеології та практиці усташів (1930-ті – перша половина 1940-х рр.). *Дриновський збірник*. 2015. № 8. С. 82-88.
- Моціяка О.П. Переддень та початок Другої світової війни для Хорватії (1939–1941). *Література та культура Полісся* № 97. Серія «Історичні науки». Ніжин. 2019. №12. С. 99-108.
- Моціяка О.П. Ситуація в Хорватії у початковий період Другої світової війни (1939-1941 рр.). *Вісник студентського наукового товариства*. 2017. № 16. С. 111-115.
- Ривели М.А. Архиепископ геноцида. Монсеньор Степинац, Ватикан и усташская диктатура в Хорватии. 1941–1945. М., 2011. 224 с.

*Сокуренко Світлана, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ЛНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Вільховий Ю. В.)*

ГРОШОВА РЕФОРМА У ЗАХІДНІЙ НІМЕЧЧИНІ ЯК КАТАЛИЗАТОР ПЕРШОЇ БЕРЛІНСЬКОЇ КРИЗИ

Друга світова війна закінчилася для Німеччини поразкою та капітуляцією. Країна лежала в руїнах, її економіка була знищена, а політична система – дискредитована. Попереду на німецький народ чекали роки окупації, розколу та складного відновлення.

Після підписання Акту беззастережної капітуляції 7 травня 1945 р. у Реймсі (а наступного дня у Берліні), верховну владу в Німеччині перебравли чотири союзні держави - США, СРСР, Велика Британія і Франція. У декларації командувачів чотирьох армій переможців (від 5 червня 1945 р.) було заявлено, що у Німеччині вже немає центрального уряду, країна буде поділена на зони окупації, а Берлін - на сектори. Згідно із лондонськими угодами від 12 вересня і 14 листопада 1944 р. та ялтинськими домовленостями (лютий 1945 р.), поділ Німеччини мав такий вигляд: південно-західна зона контролювалася США, західна – Францією, північно-західна - Великою Британією, східна - СРСР. Першими очільниками окупаційних військових адміністрацій у зонах були: генерал Дуайт Ейзенгауер (США), маршал Бернард Монтгомері (Велика Британія), маршал Георгій Жуков (СРСР) і генерал П'єр Кьоніг (Франція). (М.Швагуляк, 2011, ст. 430)

За угодою між державами-переможницями вища влада у Німеччині від 20 серпня 1945 р. належала Союзній контрольній раді. До складу цієї ради входили

головнокомандувачі американських, британських, французьких і радянських окупаційних військ. Ще до прийняття рішення про створення Союзної контрольної ради були визначені зони окупації. Кожний із чотирьох головнокомандувачів був очільником у відповідній зоні, а всі разом - у справах, що стосувалися Німеччини загалом. Рішення Союзної контрольної ради мали приймати одностайно.

Столицю Рейху Берлін було поділено на чотири окупаційні сектори. Владу в місті від імені чотирьох названих держав здійснювала Союзницька військова комендатура, яка підпорядковувалася Союзній контрольній раді. Окупаційні зони, в свою чергу, були поділені на землі, які стали новими адміністративними одиницями Німеччини. Новий поділ було здійснено, базуючись головним чином на економічних та демографічних критеріях. (М.Швагуляк, 2011, ст. 431)

Вже влітку 1946 року виявилися принципові розходження між західними державами та Радянським Союзом у питанні щодо майбутнього Німеччини. Практично стало неможливим приймати узгоджені спільні рішення. Виходячи із потреби об'єднання зусиль для економічної відбудови західнонімецьких земель, у квітні 1946 року відбулася спільна нарада делегацій американської та британської окупаційних зон. Нарада прийняла рішення про об'єднання двох зон у так звану Бізонію і створила виборну Двохзональну економічну раду. Це рішення підтримали всі політичні партії, за винятком комуністів. 2 грудня 1946 року угода про Бізонію була підписана. У червні 1947 р. відбулися перші вибори до Економічної Ради, яка мала законодавчі повноваження, тобто перетворилася на фактичний парламент. До її складу увійшли 52 представники всіх відновлених партій.

У 1948 році події розвивалися по висхідній лінії. Бізонія набувала перших ознак політичного утворення, почалися приготування до створення Тризонії. У лютому 1948 року уряд Франції приєднав до Бізонії свою окупаційну зону (Тризонія). Тоді ж, у лютому 1948 року, у Лондоні відбулася конференція представників трьох держав - США, Великобританії та Франції (без СРСР), на якій, окрім створення Тризонії, йшлося про майбутній державний лад Західної Німеччини, про контроль над Руром та проблеми біженців і безпеки. (О.П.Іваницька, 2003, с.279)

Розпочався цей процес із запровадження у всіх трьох західних зонах окупації 18 червня 1948 р. нової валюти - німецької марки. Грошова реформа проводилася послідовно і рішуче. За основу було прийнято так званий Хомбурський план під керівництвом Л. Ерхарда. Уранці 21 червня 1948 р. рейхсмарку оголосили недійсною. Замість старої рейхсмарки ввели нову валюту - дейчмарку. Кожний громадянин міг обміняти 60 рейхсмарок на дейчмарки у співвідношенні 1:1. Цікаво, що 40 дейчмарок виплачували одразу, а решту 20 - через місяць. Пенсії і заробітну плату видавали у новій валюті за співвідношенням 1:1.

Обмінний курс готівки і заощаджень установили 1:10, але розпоряджатися можна було лише половиною обмінної суми. Тимчасово "заморожену" другу половину пізніше розблоковували: 1/5 суми можна було забрати, 1/10 - вкласти в цінні папери, а решту, 70% - вилучали із обігу. Грошові зобов'язання підприємств перераховувалися також у співвідношенні 1:10. Для виплати першої заробітної плати підприємства отримали готівку, а потім мали

функціонувати за рахунок виробництва й збуту продукції. Зобов'язання банків та інших установ старої Німеччини здебільшого анулювалися. Новий емісійний банк - Банк німецьких земель, регулював свої відносини із приватними банками, визначаючи розмір обов'язкових грошових резервів. (О.О.Шевченко, с.31,2012)

Реформа цін, що розпочалася через три дні, відміняла принципи "примусового господарювання", скасовувала адміністративний розподіл ресурсів та контроль за цінами з боку держави. Негайним результатом грошової реформи 1948 р. в Німеччині була поява товарів власного виробництва в усіх магазинах, внаслідок чого моментально стабілізувалися ціни, причому на дуже низькому рівні, оскільки грошових знаків в обігу було зовсім мало. Через півроку після реформи магазини наповнилися товарами, зникли чорний ринок, спекуляція. Водночас здійснювався дуже суворий урядовий контроль через банківську систему щодо імпорту. (Газін В.П., 2004, с. 215)

Радянська окупаційна адміністрація у відповідь на західнонімецьку грошову реформу оголосила про намір запровадження окремого засобу платежу. 23 червня 1948 р. було розпочато грошову реформу в радянській окупаційній зоні та в східному секторі Берліна. Оскільки у радянських властей не було ще нових банкнот, то реформа зводилася, попервах, до наліпок на тодішні асигнації. Нові банкноти було запроваджено в обіг 25 липня 1948 р. Усі мешканці радянської зони і Берліна могли обміняти до 70 райхсмарок за співвідношенням 1:1, а решту грошової суми за співвідношенням 10:1. Внаслідок цих реформ Берлін був поділений на дві валютні території.

Суперечки між СРСР і західними державами у питанні фінансово-економічної політики в Німеччині набрали кризового характеру. 24 червня 1948 р. радянська влада заблокувала всі доступи до Західного Берліна, наступного дня припинено енергопостачання міста. Так розпочалася сумнозвісна перша Берлінська криза.

У відповідь західні держави виступили на захист свободи і життя берлінців. Реакцією американців і англійців на дії Москви було негайне створення "повітряного мосту" між Західною Німеччиною і Західним Берліном. За допомогою авіатранспорту вони щодня доставляли у заблоковане місто близько 10000 тонн продовольства, сировини, вугілля. Відбувалися також інтенсивні переміщення збройних підрозділів під Берліном, а також навколо радянської окупаційної зони. Із великими труднощами дипломатія взяла гору і Радянський Союз відступив. Через 11 місяців радянська блокада Берліна була припинена і таким чином берлінська криза закінчилася. (М. Швагуляк, 2011, ст. 440). Проте невирішеним залишалося німецьке питання, оскільки країна залишалася розділеною. Із утворенням восени 1949 року на теренах колишньої Німеччини двох держав – ФРН і НДР питання розділення лише посилювалося. Довгий час (до 1990 року) населення повоевненої Німеччини страждало і було заручником процесів «холодної війни».

Список використаних джерел

Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. - початок XXI ст.) : навч. посіб. для студентів ВНЗ / З. Баран та ін. ; ред. М. Швагуляк. Львів : "Тріада плюс", 2011. 700 с.

- Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002) : Навч. посіб. для вищ. навчальн. закл. Вінниця : Фоліант, 2003. 560 с.
- Копилов С. А., Газін В. П. Новітня історія країн Європи та Америки 1945-2002 роки : Навч. посіб. для студентів іст. спец. ВНЗ. Київ : "Либідь", 2004. 624 с.
- Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії : навч. посіб. Київ : "Центр учб. літ.", 2012. 280 с.

*Супрунова Ірина, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Тронько Т. В.)

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЧЕРЕЗ УРОКИ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

Одним із найактуальніших завдань сучасної освіти і виховання в Україні є створення умов для формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство є осередком для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів. Це може забезпечити система громадянської освіти, що має на меті підготовку молоді до активної участі в житті демократичного суспільства і формування її громадянської компетентності.

Постановка проблеми формування громадянських компетентностей учнів старшої школи в умовах воєнного конфлікту є актуальною та значущою у контексті сучасних світових подій. Воєнні конфлікти та війни спричиняють серйозні виклики для суспільства, включаючи негативний вплив на освіту та формування молодого покоління.

Перед учнями старшої школи, які переживають воєнний конфлікт, стоять складні завдання щодо розуміння та усвідомлення ситуації, розвитку толерантності, вміння знаходити мирні шляхи вирішення конфліктів та усвідомлення власної громадянської відповідальності. Проте в контексті воєнного конфлікту цей процес стає набагато складнішим через стресові ситуації, тривожність та невизначеність майбутнього, які впливають на психологічний стан та світосприйняття учнів.

Термін «компетентність» є похідним від слова «компетентний» (лат. *competens, competentis* – відповідний, здібний; чи *com, pete* – досягаю, відповідаю, підходжу), що означає знаючий, тямущий у певній галузі; той, хто може і має право відповідно до своїх знань і повноважень робити чи вирішувати щось, міркувати про щось (Овчарук, 2004, с. 23). Дослідниця О. Овчарук наголошує на тому, що компетентність – це рівень знань, навичок, досвіду суб'єкта в тій чи іншій галузі, що відповідає об'єктивним вимогам для реалізації сукупності встановлених повноважень (прав і обов'язків) суб'єкта, які визначаються формально (законами, іншими нормативними актами, інструкціями) чи неформально (традиції, звичаї, домовленості) (Овчарук, 2004, с. 23).

Під час навчання у навчальному закладі в учня має бути сформований певний рівень готовності до дорослого життя, певна сукупність характеристик,

так би мовити, життєва компетентність, що має забезпечити молодій людині здатність орієнтуватися у сучасному суспільстві, швидко реагувати на запити часу, ефективно та успішно самореалізуватися за шкільними дверима.

Громадянська компетентність може бути розглянута як одна з ключових компетентностей людини. Під нею розуміють здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного громадянського суспільства (Забезпечення формування..., с.4). Постанова Президії АПН України «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» наголошує на необхідності формування громадянської компетентності в учнів і ставить завдання виховувати в особистості громадянські важливі вміння та навички (Концепція...).

Як же розвивати громадянську компетентність у старшокласників?

Аби досягти цієї мети, важливо наполегливо формувати чимало особистісних характеристик, зокрема:

- Бути патріотом, добре знати історію та усвідомлювати важливість незалежності країни.
- Уміти відповідати за свої слова та дії.
- Знати власні права та виконувати обов'язки, власним прикладом мотивуючи інших робити так само.
- Розуміти і щиро сповідувати демократичні цінності.
- Ефективно взаємодіяти з членами свого колективу.
- Цікавитися суспільно-політичним життям і бути готовими брати участь у ньому.

Такі характеристики найефективніше можна розвивати під час вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу (Концептуальні засади ..., с. 15). Так, громадянську компетентність можна успішно формувати під час поточних уроків, у процесі виконання індивідуальних чи групових проєктів, під час тематичних заходів. На уроках суспільно-гуманітарного циклу можна використовувати різноманітні методи та підходи, спрямовані на розвиток громадянської активності та відповідальності учнів. Деякі з найбільш ефективних методів включають:

Дискусії та дебати: Організація обговорень на актуальні теми суспільного життя, політики, прав та обов'язків громадян. Це дозволяє учням аналізувати різні точки зору, висловлювати свої думки та розвивати критичне мислення.

Проектна діяльність: Реалізація проєктів з вирішення конкретних соціальних проблем або ініціатив, спрямованих на покращення умов у своєму оточенні. Це допомагає учням розвивати ініціативність та відчуття власної важливості у суспільстві.

Рольові ігри: Використання ситуаційних ігор для імітації реальних ситуацій в суспільстві, де учні можуть відчути себе частинкою суспільства та приймати рішення відповідно до обставин.

Робота з реальними суспільними проблемами: Використання на уроках конкретних прикладів суспільних проблем, що стосуються учнів, та спільний пошук шляхів їх вирішення (Пометун, 2019, с. 154).

Не менш важливою є і роль вчителя у процесі навчання в умовах кризових ситуацій. Його робота сприяє психологічному комфорту учнів, підтримці

їхнього емоційного стану та морального піднесення. Вчителю слід також створювати стимулююче навчальне середовище, де учні можуть вільно висловлювати свої думки, ділитися своїми досвідами та сприймати нові знання. Крім того, йому важливо виступати як приклад громадянської активності та відповідальності, демонструючи свою готовність допомагати та підтримувати учнів у складних ситуаціях.

Провідне завдання навчальної роботи з учнями на уроках історії полягає в тому, щоб вимоги формування громадянської компетентності, відповідних норм поведінки були втілені в громадянські навички та вміння, моделі поведінки кожного старшокласника. При цьому головним завданням є постійний розвиток навичок громадянської поведінки та перетворення їх у звичку, стійку рису характеру, щоб така поведінка стала внутрішньою потребою громадянської поведінки у старшокласника. Розвиток емоційно-ціннісних ставлень, умінь, навичок громадянської поведінки у старшокласників на уроках історії шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу передбачає застосування комплексу інтерактивних методів і засобів навчальної роботи, зокрема тих, що дозволяють реалізувати у процесі навчання визначені умови ефективного формування громадянської компетентності та її когнітивної, ціннісної та діяльнісної складових (Мацейків).

Громадянська компетентність особистості є важливим чинником розвитку українського суспільства, становлення його як громадянського, тому її формування, насамперед у молоді, потребує цілеспрямованих зусиль.

Список використаних джерел

Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта – Україна»). *Історія в школах України*. 2006. № 8. С.4- 5.

Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності : постанова Президії АПН України. К., 2000. URL: <https://osvita.khpg.org/index.php?id=976002302>

Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. К.: Школяр, 2017. 24 с.

Мацейків Т. Методика формування громадянської компетентності старшокласників на уроках історії України. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717285/1/%D0%9C%D0%B0%D1%86%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D1%96%D0%B2%20%D0%A2%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B0.pdf>

Овчарук О. Компетентнісний підхід у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи. К.: "К.І.С.", 2004. 111 с.

Пометун О. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі. К: «Конві прінт», 2019. 207 с.

* * *

«КОРЕЙСЬКА ХВИЛЯ» – ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ СХІДНОАЗІЙСЬКОГО РЕГІОНУ СЕРЕД УЧНІВ СТАРШОЇ (ПРОФІЛЬНОЇ) ШКОЛИ

Останнім часом на піку популярності серед молоді знаходиться сучасна корейська поп-культура. «Корейська хвиля» або «Халлю» (한류) – термін, який вживають для характеристики поширення продуктів корейської медіа-індустрії в різні куточки світу: США, Латинську Америку, Європу, країни Східної, Південної та Північної Азії, а також у країни Близького Сходу. За невеликий проміжок часу південнокорейський медіа-контент заповнив світові ринки та став потужною базою для формування нової молодіжної субкультури, яка активно поширюється і в Україні. На сьогоднішній день ми можемо нарахувати сотні, а то й тисячі українських школярів, які слухають популярну корейську музику чи переглядають корейські серіали. Саме це робить окреслену проблематику актуальною для дослідження освітнього та виховного потенціалу «корейської хвилі».

Аналіз джерел та наукових публікацій дозволяє дійти до висновку, що «корейській хвилі» як культурному феномену присвятили свої праці Осадча Л.В., Гриценко В.С., Лі Г.; вплив «корейської хвилі» на підлітків та студентів вивчали: Дзьон І. С., Вітрук Х. Ю., Добролюбська Ю. А., Педросо Дж. І., Пак Х. тощо.

Метою дослідження є аналіз перспектив використання елементів «корейської хвилі» на уроках всесвітньої історії в старшій (профільній) школі з метою формування інтересу серед школярів до історії східноазійського регіону.

Халлю, дослівно – «потік Кореї» чи «корейська хвиля», є формою культурної експансії на світові ринки, яка приносить Південній Кореї не лише економічний, а й великий іміджевий зиск (Гриценко, 2020, с. 14). Термін був запропонований китайськими журналістами ще у 1999 році після неочікуваного буму популярності корейських міні-серіалів у Піднебесній. Протягом 1990-х років Китай був своєрідним майданчиком для поширення корейської поп-культури в інші регіони Азії. Це було пов'язано з тим, що уряд Республіки Корея відмінив правила цензурування ЗМІ та фінансово посприяв розвитку розважального сегменту телевиробництва. У 2000 р. на телебаченні транслювався «Swiri» – фільм про шпигунство, мильна опера під назвою «Осінь у моєму серці». Такі картини, як «Моє бешкетне дівча» 2001 р., «Зимова соната» 2004 р., уже згадана «Осінь у моєму серці» 2000 р. стали популярними не лише в Південній Кореї, але й у Сінгапурі, Японії, Тайвані, Гонконзі, Китаї та В'єтнамі (Ковальова, 2022, с. 127). Таким чином, окреслені події посприяли зародженню та утвердженню такого явища як «корейська хвиля» на міжнародній арені.

«Халлю» – це збірний образ, який включає в себе безліч елементів, серед яких: k-рор (музика), k-drama (дорами, серіали), їжа, одяг, косметика тощо. Всі ці елементи як окремо, так і разом є потужними інструментами просування південнокорейської національної культури, ініціатором якого стала сама

держава. Фанатів південнокорейської поп-культури прийнято називати «кейпоперами». За останні роки подібне захоплення усім корейським переросло в унікальну молодіжну субкультуру, яка стала видом альтернативної субкультури, що виникла на території Південної Кореї і протягом кількох років поширилася по всьому світу. Велика кількість фан-клубів та об'єднань даного напрямку почали нещодавно формуватися по всій Україні. Основним осередком їх локалізації та поширення на сьогодні виступає мережа Інтернет, зокрема соціальні мережі «Instagram», «Telegram», «TikTok», «Twitter», «Facebook» тощо (Дзьон, 2017, с. 5).

Згідно з основними положеннями Національної доктрини розвитку освіти в Україні, пріоритетними напрямами є створення належних умов для розвитку особистості; виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу; формування у дітей та молоді сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості (Національна доктрина розвитку освіти). Оскільки невід'ємним чинником, що впливає на формування особистості старшокласника, є культура, яку він споживає і створює, то реалізація вище зазначених нами положень неможлива без врахування такої особливості як захоплення дитини певною субкультурою, в нашому випадку – «халлю» (Долгая, 2007).

На нашу думку, використання культурних продуктів «корейської хвилі» в освітньому процесі сприятиме формуванню інтересу серед учнів шкіл до глибшого вивчення історичних дисциплін. Насамперед, це слугуватиме інструментом мотивації навчальної діяльності на уроках. Особливий потенціал має використання продуктів корейської медіа-індустрії під час вивчення історії східноазійського регіону в старшій (профільній) школі. По-перше, це пояснюється тим, що саме підлітки складають більшість серед k-pop фанатів. По-друге, згідно чинних навчальних програм зі всесвітньої історії, на вивчення історії Корейського півострова виділяється одна тема в 11 класі, за умов, що це профільний рівень (Навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія 6-11 класи», 2022).

Візьмомо за основу тему з курсу 11 класу (профільний рівень) «Південна Корея: досвід демократизації та «економічне диво». Під час підготовки до уроку із зазначеної теми варто згадати про феномен «корейської хвилі», оскільки він є одним із основних елементів південнокорейського «економічного дива». Потрібно наголосити на тому, що корейська медіа-індустрія є потужним інструментом зовнішньополітичної діяльності країни, візитівкою тамтешньої постмодерної культури. Навести приклад державного візиту президента Республіки Корея Юн Сук Їоля до Великої Британії, під час якого учасниць гурту Blackpink було нагороджено Орденом Британської імперії (K-pop і Чарльз III: учасниці південнокорейського гурту Blackpink стали володарками Ордена Британської імперії). Іншим прикладом може послугувати виступ групи BTS на Генасамблеї ООН, під час якого артисти закликали вакцинуватися від коронавірусу, а також хвалили молодих людей за їх стійкість в епоху COVID-19 (K-pop група BTS виступила на Генасамблеї ООН. За ними спостерігали понад мільйон фанатів). У такий спосіб вони підняли актуальну на той час

проблему в суспільстві, пов'язану зі щепленнями, а також використали свій вплив на мільйонну аудиторію по всьому світу з метою її вирішення. При цьому, важливо зацентрувати увагу учнів, що такий метод ведення зовнішньої політики спрямований на формування образу Республіки Корея як ідеальної держави в очах міжнародної спільноти. Вчитель має підкреслити, що сучасне корейське суспільство має цілу низку проблем, з якими пересічний кореець стикається кожного дня. Попри неабиякий технологічний розвиток, у країні прогресує соціальна поляризація. Вкрай низькими є показники народжуваності, спостерігається загальне демографічне старіння. Хронічною проблемою корейського суспільства є високий відсоток самогубств, як серед звичайного населення, так і серед к-поп айдолів. Причинами зазвичай слугують булінг в соціальних мережах, депресія, тиск з боку суспільства та серйозна конкуренція на ринку праці. Учнім варто зрозуміти, що корейська масова культура є, перш за все, індустріальною. Тож, к-поп айдоли сприймаються в суспільстві, переважно, в ролі товару, який можна вигідно продати, аніж як особистість.

Під час проведення уроку зі згаданої теми, доцільним вважаємо використання відеофрагментів, які б наочно показали учням корейське суспільство повоєнного періоду. До прикладу, під час розкриття питання про хід Корейської війни 1950-1953 рр. можна використати матеріали кінострічки «71: У вогні» 2010 року, що присвячена подіям 11 серпня 1950 р.: коли загін, що складався зі звичайних студентів близько 11 годин утримував будівлю середньої школи для дівчат та зміг затримати переважаючі сили північнокорейської армії під час наступу. Питання досвіду демократизації Республіки Корея можна розкрити, залучивши фрагменти з дорами «18 травня / Чудова відпустка» 2007 року. У фільмі йдеться про події повстання у Іванчжу 18–27 травня 1980 року, що розпочалось на тлі «Сеульської весни» і було спричинене військовим переворотом в Кореї, внаслідок якого до влади прийшов військовий уряд на чолі з Чжон Духваном (Хо, 2010). Важливо звернути увагу учнів на чергування періодів переходу від демократичного до авторитарного управління державою в окреслений період та наголосити на важливій ролі студентського руху в процесі демократизації Південної Кореї.

Згідно з І. Подшиваловою (2016), під час роботи з відеофрагментами обов'язковим елементом є перевірка уважності учнів та рівня засвоєння ними отриманих знань, шляхом відповіді на ряд питань:

- З історією якої країни пов'язаний переглянутий вами відеофрагмент? На підставі чого ви зробили такий висновок?
- До якого періоду можна віднести зняті кадри? Обґрунтуйте свої міркування.
- Чи змінилося ваше уявлення про історичні події після перегляду відеосюжету? Якщо змінилося, то що саме і чому?
- Що нового ви дізналися про історичні події, які були відомі вам з вивченого матеріалу?
- Які емоції та почуття відтворив кінооператор? Чому саме ці події зацікавили його в першу чергу?
- Якою ви уявляєте собі психологічну атмосферу історичної події, знятої кінооператором? (Подшивалова, 2016, с. 229)

Вище нам вдалось з'ясувати, що історія Корейського півострова фактично не вивчається на уроках всевітньої історії в ЗЗСО. Однак, в Україні на сучасному етапі активного поширення набула субкультура «халлю», послідовники якої цікавляться не лише корейською культурою, але й її історією. У Південній Кореї кожного року випускають величезну кількість дорам історичного жанру. З огляду на це, вирішити проблему відсутності годин на вивчення історії Корейського півострова можна шляхом створення спеціального гуртка, спрямованого на вивчення історії держави за кінематографічними матеріалами. Таким чином, ми зможемо інтегрувати вподобання учнів в освітній процес, перетворивши «корейську хвилю» на сучасний дидактичний засіб з історії та один із методів мотивації навчальної діяльності учнів старшої (профільної) школи.

Отже, з огляду на все, вище нами зазначене, можна дійти до висновку, що феномен «корейської хвилі» має визначальний вплив на формування інтересу до історії східноазійського регіону серед учнів старшої (профільної) школи. Використання продуктів корейської медіа-індустрії являє собою перспективний спосіб вивчати історію регіону на якісно новому рівні. Впровадження «халлю» в освітній процес передбачає не лише розважальний аспект, але й стимулює пізнавальну активність, розвиток вміння мислити критично та спонукає старшокласників до осмисленого вивчення історичних подій.

Список використаних джерел

- Гриценко В.С. «Корейська хвиля» у діалектиці культурного розвитку. *Українські культурологічні студії*. 2020. № 1(6). С. 13-17.
- Дзьон І.С. Психологічні особливості формування «моделі світу» в підлітків-кейпоперів. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2017. № 2. С. 3-7.
- Долгая Н.В. Молодіжна музична субкультура як засіб громадянського виховання учнівської молоді. *Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць*. Слов'янськ, 2007. Вип. 37. С. 8-12.
- Ковальова В. «Корейська хвиля» як культурний бренд. *Сучасний культурно-мистецький простір: креативні та інформаційно-комунікативні трансформації*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 21–22 черв. 2022 р. Київ, 2022. С. 127–128.
- К-поп і Чарльз III: учасниці південнокорейського гурту Blackpink стали володарками Ордену Британської імперії. Суспільне Культура. URL: <https://suspilne.media/culture/624695-k-pop-i-carlz-iii-ucasnici-pivdennokorejskogo-gurtu-blackpink-stali-volodarkami-ordenu-britanskoi-imperii/> (дата звернення: 17.03.2024).
- Навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія 6-11 класи», 2022. 106 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 17.03.2024).
- Новий погляд на історію Кореї: підручник. За ред. Хо Сун Чьол. Перекл. з кор. Ю. А. Ковальчук. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 336 с.
- Подшивалова І.І. Використання відеофрагментів як засобу мотивації учнів до навчання на уроках історії. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 1 (53). С. 226-230.

Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 17.03.2024).

Стороженко С. К-поп група BTS виступила на Генасамблеї ООН. За ними спостерігали понад мільйон фанатів. Суспільне Новини. URL: <https://suspinne.media/165458-k-pop-grupa-bts-vistupila-na-genasamblei-onn-zanimi-sposterigali-ponad-miljon-fanativ/> (дата звернення: 17.03.2024).

*Ткаченко Анна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми “Середня освіта (Історія)”
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Лахно О. П.)*

РІЗНОВИДИ, ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА СЕМАНТИКА ПРИКРАС СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

Велике значення в житті слов'ян відігравали прикраси, окрім естетичного, вони мали ще й роль оберегу, використовувались в магічних обрядах, відображали статус їхнього власника або приналежність до певної віри.

Завдяки археологічним розкопкам, ми маємо змогу досліджувати прикраси давніх племен та народів – матеріально, археологи знаходять ці предмети переважно у поховальних комплексах чи окремих могилах. Поховальні традиції давніх слов'ян мали різний характер: трупоспалення в урні, поховання на човнах, курганні поховання і т.д. Значення прикрас у поховальному обряді визначається наступним чином: біля покійника обов'язково кляли цінні золоті або срібні прикраси. Чим багатшою та поважнішою була людина, тим більше прикрас фігурувало у похованні (Сібрук, 2021, с. 4). Також подібні знахідки трапляються при розкопках решток хат, депозитаріях жител, окремих “скарбів”.

Говорячи про типологізацію прикрас, немає загальноприйнятої, але найчастіше виділяють наступні: вушні, шийні, нагрудні. Хоча, на нашу думку, варто також додати: головні, поясні та прикраси рук.

Сировиною для ювелірів служили, ймовірно, лом кольорових металів, а також візантійські і арабські монети. Основними технічними прийомами тогочасних ювелірів були плоске і об'ємне лиття та кування. Більшість прикрас виготовляли за допомогою лиття – найбільш розповсюдженого прийому обробки кольорових металів. Майстри-ювеліри користувалися горнами, в яких у глиняних тиглях розплавляли метал, а також глиняними та кам'яними формами, ллячками, невеликими ковадлами і молотками. Застосовувалась також техніка карбування і тиснення на матрицях. Коло виробів із кольорових металів, що виготовлялися слов'янськими майстрами, доволі значне. Найбільш розповсюдженими були литі речі із срібла, міді чи сплавів. Деколи, зустрічаються прикраси, котрі повністю виготовлялися за допомогою кування (Пеняк, с. 1).

Звертаючись до семантики прикрас, писемні пам'ятки XI-XIV ст. містять чимало відомостей про окремі види прикрас тіла, до них належать: шийні, нагрудні, прикраси вух, рук, поясні прикраси. Цими пам'ятками виступають

“Хроніка Георгія Амартола”, “Сказання про Бориса та Гліба”, “Слово о полку Гюровім” і т.д.

Розглянемо деякі приклади. До шийних прикрас відносять: гривня – шийний обруч, що слугує прикрасою, відзнакою і навіть грошовою одиницею; монисто – металева або золота жіноча нагрудна прикраса, намистини нанизані на шнур; ожерели (огърли) – металева жіноча прикраса, стоячий відкладний комір одягу, пришитий або прикладний; пленица – плетена прикраса, ланцюжок; разнизано – нанизана прикраса; тресна – ланцюжок, підвіска; притькъ – використовувалось на позначення будь-якого предмета, що мав форму кола (шийна прикраса, каблучка, сережка в носі та ін.); чепь (черъчка, чепочька) – шийна прикраса у вигляді поєднаних між собою металевих ланок.

Нагрудні прикраси: аламель – металева пряжка або деталь з тканини, розшита перлами; барми – напліччя з дорогоцінностями, могло вживатись на позначення металевої нагрудної прикраси; переперь – окремо зшита нагрудна прикраса; петаль – металева нагрудна прикраса, іконка на грудях; систогъ – велика металева нагрудна пряжка, заціпка; цата – нагрудна прикраса церковної ризи.

Назви прикрас вуха: кълтъкъ – сережка з підвісками; серьга – вушні підвіски.

Прикраси рук: жоуковина – невелика, опукла прикраса, окремо або розташована на чомусь; кольце – прикраса колесоподібної форми, металева прикраса на пальці руки; пьрстень (пъстьнь, перстень) – каблучка з дорогоцінним камінням або гравіюванням, вінчалний перстень, обручка (інколи трактується як браслет); обедь (ободь) – предмет у формі дуги, перстень, обруч, сережки; обричь – кований браслет, переважно зі срібла, пояс.

Поясні прикраси: поис – довга смуга для підперезування одягу в стані; ремень – довга смуга для підперезування одягу в стані; татаур – широкий, іноді розшитий золотом пояс; капторга – металевий футляр біля пояса, який використовувався як прикраса, пряжка (Сібрук, 2011).

Отже, можемо зробити висновок, що прикраси східних слов'ян вирізнялись своїм різноманіттям назв і, відповідно, форм та призначень.

Ми вже згадували про призначення прикрас у житті слов'ян, але розглянемо детальніше: роль оберегу, до таких прикрас можна віднести лунниці, натільні хрестики (зокрема, відомі випадки, коли їх використовували і для захисту свійських тварин), використовувались в магічних обрядах. Українська етнографія З.Є.Болтарович в своїх роботах подає лікувальні рецепти та ворожіння, пов'язані з одяганням прикрас та водою, що побутували у давніх слов'ян. І прийшла до такого висновку: використання прикрас у магії пов'язане з побажаннями здоров'я, багатства та кохання (Сібрук, 2021, с. 4). Спостерігаються поодинокі випадки використання прикрас у ролі “закладеної жертви”; відображали статус їхнього власника, зокрема – перстні, у ранні періоди вважались символом влади, їх носили вожді племен; приналежність до певної віри, як приклад, можна навести лунниці та натільні хрестики, хоча, щодо останнього, дослідники не дійшли остаточної думки.

Отже, використання прикрас східними слов'янами торкалося всіх сфер тодішнього життя і супроводжувало людей від народження до смерті. Основними матеріалами для їх виготовлення були лом металів, монети.

Головними способами виготовлення – плоске і об'ємне лиття та кування. Семантика слів на позначення прикрас різноманітна і включає: шийні прикраси (гривна, манисто, монисто, ожерели і т.д.), нагрудні прикраси (аламь, бармы, перепарь і т.д.), прикраси вух (кьльтькъ, серьга, усерезь і т.д.), прикраси руки (жоюковина, кільце, пьрстьнь і т.д.), зокрема браслетів (обедь, ободь, обречь) і поясні прикраси (капторь, поись, ремень і т.д.).

Список використаних джерел

- Володарець-Урбанович Я.В. Ливарні формочки слов'ян раннього середньовіччя: реінтерпретація знахідок. *Археологія і давня історія України*. 2017. Вип. 1 (22) С. 331–342.
- Горбаненко С.А. (ред.). Побутова магія східних слов'ян за археологічними даними: нариси. Київ: Наук. думка, 2020. 176 с.
- Пеняк П. Ювелірна справа давніх слов'ян верхнього Потисся. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11501/1/%D0%AE%D0%92%D0%95%D0%9B%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%90%20%D0%A1%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%90%20%D0%94%D0%90%D0%92%D0%9D%D0%86%D0%A5%20%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92.doc> (дата звернення 15.03.2024).
- Середньовічна лунниця з Малокопанського городища. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2020. Вип. 2 (43). С. 214–223.
- Сібрук А.В. Структура та семантика назв прикрас (на основі пам'яток XI–XIV ст.): Дис... канд. наук: 10.02.01. 2011. 281 с.
- Сібрук А.В., Литвинська С.В., Добровольська Л.А., Оксамитна Л.Б. Історія дослідження прикрас у міфології та фольклорі. *The scientific heritage* (Budapest, Hungary). VOL. 3, N75 (75). 2021. С. 3-5.
- Шаповалов Г.І. Поховання на човнах у давніх слов'ян. *Підводні дослідження: Археологія. Історія. Дайвінг*. 2009. Вип. 1. С. 7-14.

*Трауцька Дар'я, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми “Середня освіта (Історія)”
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Лахно О. П.)*

ВПЛИВ ХРЕСТОВИХ ПОХОДІВ НА ЧЕСЬКУ РЕФОРМАЦІЮ

Хрестові походи — це військово-колонізаційні рухи західноєвропейських феодалів, частини городян і селянства, що здійснювалися у формі релігійних воєн, під гаслом звільнення християнських святинь у Палестині з-під влади мусульман, або навернення язичників або єретиків у католицтво. Класичною епохою Хрестових походів вважають кінець XI–XIII ст., однак спроби відродити їх робилися до кінця Середньовіччя, а використання символіки й атрибутів хрестоносного руху характерно і для нового часу, аж до сучасності.

Перші хрестові походи відрізнялися масовим характером і стихійністю. Крім великих сеньйорів і лицарів з різних країн у них брали участь селяни і купецтво північно-італійських і південно-французьких міст. Поступово соціальна база руху звужувалася і вони все більше ставали чисто лицарськими експедиціями. Хрестові походи кінця XII-XV ст. часто організовувалися

монархами великих держав Західної Європи за підтримки пап і італійських морських республік, насамперед Венеції.

Термін Хрестові походи з'явився не раніше 1250 р. і став загальноприйнятим з XVII–XVIII ст. Учасники перших Хрестових походів, що нашивали на одяг знак хреста, називали себе пілігримами, а походи — паломництвом (*peregrinatio*), діяннями (*gesta*) або експедицією (*expeditio*), священною дорогою (*via sacra*).

Причинами походів був великий комплекс економічних, соціальних, зовнішньополітичних і релігійно-психологічних факторів. Ріст товарно-грошових відносин, що почався, у країнах Західної Європи підсилював розшарування традиційних структур суспільства, породжував, з одного боку, ріст матеріальних потреб феодалної верхівки, з іншого боку — незвичну нестабільність. Право майорату, коли лише старші сини знатних сеньйорів одержували батьківські ф'єфи, а молодші повинні були самі піклуватися про придбання домена і засобів до життя, сприяло росту агресивних настроїв лицарської молоді. Боротьба за землю і за селян приводила до файдів — кривавих зіткнень знатних родів і кланів, а можливості надання земель за рахунок внутрішньої колонізації ставали усе більш і більш обмеженими.

Поступово укоренялося уявлення, що справжнє джерело багатств знаходиться на Сході. Італійські купці з Венеції, Барі, Амальфі, пізніше — Пізи і Генуї привозили на Захід з Візантії і з Леванту коштовності і спеції, шовкові тканини, парадне озброєння і багато предметів розкоші. Люди почали вірити в те, що опанувати багатствами Сходу (невірного, ворожого, але настільки притягального) — справа аж ніяк не неможлива і навіть богоугодна. Перші успіхи Реконквісти на Піренеях уже готували ґрунт для ще більш широких рухів під гаслом священної війни заради Господа. Ця ідея була приваблива не тільки для знаті, але і для частини городян і селян, які сподівалися на звільнення від сеньйоріального гніту й одержання нових земель. Демографічний підйом, пережитий Європою, не був вирішальним фактором Хрестових походів, як іноді стверджується, але він створив можливості участі значних мас народу в далеких експедиціях.

Римсько-католицька проповідь християнства в слов'янських землях призводила завжди до оніменчення, до політичного звеличення германізму, тому що проповідники завжди з єдиним Богом проповідували єдиного папу і єдиного імператора; із встановленням церковних десятин зростав престиж німецького імператора, якщо не остаточне йому підпорядкування. Оттон Бамбергський, посланий як місіонер до помор'ян польським королем Болеславом, проголосив у країні тільки німецького бога — бога імперії. Цей німецький бог і став початком для остаточного занепаду слов'янського Помор'я. Крім того, охрещені князі, а іноді і самі охрещені племена слов'янські, ненавидячи німців, мимоволі тяжіли до привілейованої в очах Церкви Священної Римської імперії, погоджувалися бути подібно до німецьких князів і держав повноправними її членами, увійти до складу імперії, щоб мати її захист від безпосередньо близьких німецьких ворогів. Але щоразу у цьому пошуку вони помилялися в розрахунках, не отримували від імперії ніяких гарантій і ставали через це передчасними жертвами оніменчення. Ці проблеми особливого значення набули на чеських землях.

У 1419-1421 рр. Гуситська революція в Чехії сягнула свого найвищого розмаху. За ініціативою радикальних елементів у Чехії швидко виникли нові центри гуситського руху: Градец Кралове, Пльзень. У червні 1419 р. на пагорбі Табор з усіх куточків країни зібралися майже 40 тис. гуситів, які чекали на друге пришестя Христа. Зрозумівши, що їхні сподівання марні, гусити захопили місто Сезимово Усти (плотий 1420 р.), де створили общину — прообраз рівноправного суспільства. Оскільки географічне положення міста не могло забезпечити його успішного захисту, гусити вибрали інше місце, де побудували добре укріплену фортецю під назвою Табор.

У Таборі виникла комуна — "товариство братів і сестер", де була зроблена спроба ввести спільність майна. На вулицях стояли діжки, куди всі, хто приходив до міста, складали своє майно для спільного користування. Діяло правило: "В Таборі немає ані "мого", ані "твого", але всі мають порівну, в усіх все завжди має бути спільним, і ніхто не має права мати що-небудь для себе одного". Населення Табора ділилося на "общину працюючих вдома" та "общину працюючих на ратному полі". Послідовники Я.Гуса — "таборити" — у своєму віровченні відкидали все, на що не було прямих посилянь у Священному Писанні: поклоніння іконам і мощам, різні церковні обряди, вчення про чистилище.

У селянсько-плебейському осередку таборитів не було єдиних програмних вимог з питань перетворень суспільства. Однак більшість із них вимагали скасування всіх феодалних поборів, оброків і панщини. Вони виступали за ліквідацію станових привілеїв, вважаючи всіх людей рівними. Самих себе таборити називали "братами і сестрами". Саме з цього осередку вийшли найуспішніші гуситські вожді — Ян Жижка, Прокоп Великий, Прокоп Малий (История..., 1998, с. 295).

У 1419-1437 рр. у Чехії тривали гуситські війни, в яких, з одного боку, чеським реформаторам протистояли захисники католицького кліру та чеські магнати, а з іншого — чехи-гусити вели боротьбу проти католицької реакції, очолюваної Римською курією, та іноземних інтервентів.

Утраквісти були готові на певних умовах визнати королем Сигізмунда Люксембурга, який вирішив силою зламати опір чеських "еретиків". Благословення на початок хрестового походу надійшло від папи Римського Мартина V (1417-1431) у березні 1420 р. Вже наприкінці червня численне військо Сигізмунда підступило до Праги. На горі Вітков 14 липня 1420 р. сталася вирішальна битва, в якій на допомогу пражанам прийшли таборити. Військо під проводом Яна Жижки (бл. 1360-1424) завдало поразки хрестоносцям і змусило їх відступити. В битві яскраво проявився полководницький талант таборитеського ватажка. Ян Жижка походив з родини південночеських дрібних шляхтичів. Усе життя він займався військовою справою й дослужився до чину гетьмана (капітана) королівської охорони. Дотримуючись досить поміркованих поглядів, Я.Жижка не поділяв вимог радикального селянсько-плебейського осередку таборитів. Навесні 1420 р., коли таборитів очолили чотири гетьмани-шляхтичі, які не поділяли хіліастичних уявлень, представники радикалів, очолюваних проповідником Мартинеком Гускою, були оголошені порушниками порядку й дисципліни. В подальшому, із загостренням стосунків між поміркованими і радикалами,

Я.Жижка нерідко вдавався до крайніх заходів — фізичного знищення радикалів-таборитів. Все це призвело до ліквідації революційно-плебейської комуні.

Незважаючи на свою поразку, Сигізмунд після коронації у соборі Св. Віта став чеським королем. Проте уже в червні 1421 р. на сеймі в місті Чеслав він був позбавлений чеської корони. Сейм проголосив "чотири празькі артикули" земськими законами. Другий хрестовий похід, який розпочався наприкінці серпня під керівництвом Сигізmunда, як і перший, закінчився повним розгромом хрестоносців у січні 1422 р. (История..., 1979, с. 183).

Водночас і в стані гуситів посиленими розбрат і чвари. В березні 1422 р. в Празі загинув один із найпоплідніших прихильників Я.Гуса — Я.Жилівський; із його загибеллю завершився радикальний період гуситської революції.

Новий етап революції ознаменувався відходом Я.Жижки від Табора (1423), а також: початком війни між гуситами і чеськими католиками. Доки гуситські війська очолював Я.Жижка, вони завжди перемагали. Після його смерті (1424) розстановка сил у Таборі гуситів різко змінилася.

Після позбавлення Сигізmunда чеської корони на сеймі в Чеславі влада у країні перейшла до так званої Адміністрації. До її складу входили: по п'ять представників від магнатів, шляхти й рицарства і десять — від міст (у т.ч. двоє таборитів і четверо пражан). Залучення представників міст до керівництва державними справами було не лише визнанням їхнього значення, а й важливою віхою в історії чеських земель.

По суті чеські міста виступали як головна рушійна сила гусизму, саме з них надходили потужні імпульси цього руху. В 1421 р. у Празі був утворений Великий союз, до якого в період найбільшого свого піднесення входили понад 20 королівських і феодальних міст Центральної та Східної Чехії. Водночас у південних та західних чеських землях навколо Табора виник ще один союз, до якого ввійшли сім міст. Однак згодом у Празі й у Таборі (зокрема після того, як останній покинув Я.Жижка), після певного перегрупування сил відбулися суттєві зміни. На сході Чехії, в Хебі, утворився новий міський союз, спрямований проти Празького. Водночас гуситів продовжували підтримувати багато чеських королівських міст, за винятком таких як Пльзень, Чеське Будейовіце та деяких інших. Незважаючи на зусилля католицької реакції, придушити гуситський рух та приборкати "сретичну" Чехію не вдалося. 1426 р. головним гетьманом таборитів став Прокоп Голий (Великий) (1380-1434) — представник поміркованого крила таборитів. Виходець із патриціанської родини, він закінчив університет, мав неабиякі військові й дипломатичні здібності. Новий гетьман очолив гуситську Чехію в нелегкий час. У червні 1426 р. відбувся третій хрестовий похід під проводом саксонського курфюрста. Він, як і попередні, завершився поразкою, воєнні дії були перенесені за межі Чехії. Невдалим виявився й наступний — четвертий — хрестовий похід. Зосереджені поблизу гори Тахов, війська хрестоносців при наближенні таборитів на чолі з Прокопом (серпень 1427 р.) просто розбіглися. Гусити розгромили також загопи союзу чеських магнатів (Краткая..., 1988, с. 283).

Перемоги над чеськими прибічниками католицизму й хрестоносцями дали змогу гуситському війську перейти в 1428-1433 рр. від оборонної тактики до наступальних дій. У цей період окремі гуситські загопи здійснили ряд походів

до сусідніх країн. Під час цих воєнних експедицій гусити вели активну пропаганду своїх ідей серед населення. Проте й вороги гусизму не припиняли спроб знищити ненависний їм рух. Так, улітку 1431 р., з благословення папи Римського розпочалася підготовка до чергового хрестового походу. До Чехії майже з усієї Європи прибували рицарі та шукачі пригод. 14 серпня 1431 р. під Домажлице армія хрестоносців підступила до гуситських військ. Проте й цього разу хрестоносці не зважилися вступити в бій, і кинулися втікати. Варто зазначити, що й наступальні операції гуситів не відзначалися оригінальністю, проте в оборонній тактиці їм не було рівних.

Під час походів гуситів до сусідніх країн наочно виявилася обмеженість реформаторського руху. Гусизм здобув підтримку переважно в Чехії, тому противники реформації ототожнювали його виключно з чехами. Але насправді, як критично-реформаторський, а відтак і революційний рух, гуситство ніколи не обмежувалося лише чеським середовищем. Серед його прихильників було чимало іноземців, зокрема німецький священнослужитель і політик Мікулаш із Дрездена, відомий дипломат — англієць П.Пейн та ін.

Заручившись підтримкою королівської влади й особисто короля Сигізмунда Римська курія доклала всіх зусиль для ізоляції Чехії, неодноразово піддавала гуситів прокляттю. Зокрема, вдалося ізолювати Празький університет від інших європейських університетів. Громадськість країн, що межували з Чехією, була налаштована здебільшого антигуситськи. Цьому, зрештою, сприяла й поведінка самих гуситів, які іноді не дуже замислювалися при виборі засобів досягнення своєї мети (Лаптева, 1992, с. 53).

Після невдалого хрестового походу 1431 р. чеський католицький клір запропонував гуситам розпочати переговори. Проте відверто вороже ставлення до гуситів на соборі в Констанці не викликало ентузіазму в гуситського проводу на чолі з П.Голим. Нове запрошення взяти участь у роботі Базельського собору надійшло влітку 1431 р. Згоди вдалося досягти тільки після досягнення домовленостей про надання гуситам певних гарантій стосовно того, що в дискусіях до уваги братиметься (як "третейський суддя") лише текст Біблії, а також практика ранньохристиянських общин та церковної організації того періоду.

У січні 1433 р. в Базелі розпочалися слухання (окремі статті обговорювалися кілька місяців). Однак консенсусу досягти не вдалося й собор припинив свою роботу. Відсутність результатів не влаштувала обидві сторони. Було вирішено продовжити переговори в Празі. На Базельському соборі представники Римської курії намагалися скористатися з відсутності єдності та чварами між різними гілками гуситського руху, й досягти послаблення гусизму. Це їм зрештою вдалося. У той час, коли радикальні гусити (таборити) не бажали поступатися своїми вимогами, помірковані виступали лише за "чашу", нехтуючи іншими пунктами. Так утворилася т. зв. "панська коаліція" чашницької та католицької шляхти, яка почала готуватися до вирішальних битв. Гусити на чолі з П.Голим 30 квітня 1434 р. поблизу містечка Ліпани (в районі Праги) зазнали поразки від армії "панської коаліції".

Результати битви відкривали шлях до компромісу: делегати церковного собору визнали причастя під обома видами, проте інші статті прийняли із застереженням. З цим рішенням погодилися помірковані утраквісти, особливо

коли Сигізмунд запевнив їх, що ресекуляризації церковного майна не відбудеться й церкві не повернуть відібрані маєності. Ця угода дістала назву "Базельських (Празьких) компактатів", які урочисто проголосили на сеймі в Іглаві 5 липня 1436 р. Згодом їх схвалив Сигізмунд, який підтвердив також цілу низку інших земельних прав і привілеїв. На сеймі в Іглаві Сигізмунда було проголошено чеським королем. Після його смерті (грудень 1437 р.) припинила своє існування й Люксембурзька династія, а чеський престол залишився вільним (Лаптева, 1990, с. 74).

З прийняттям "Базельських компактатів" і легалізацією гусизму Чехія стала своєрідним острівцем віротерпимості серед християнських країн Заходу. Чехія провіщала майбутню Реформацію, однак ще тривалий час залишалася ізольованою, оскільки офіційна церква вважала її небезпечним розсадником ересі.

Список використаних джерел

- История южных и западных славян: В 2 т. М., 1998. Т. 1. Средние века и новое время.
История южных и западных славян: Курс лекций. М., 1979.
Краткая история Чехословакии: С древнейших времен до наших дней. М., 1988.
Лаптева Л.П. Гуситское движение в освещении современников: Источники и материалы для практических занятий. М., 1992.
Лаптева Л.П. Гуситское движение в Чехии. XV век: Учебно-методическое пособие. М., 1990.

*Храпач Єлизавета, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми "Середня освіта (Історія)"
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Порох Н. В.)*

РЕСПУБЛІКА КОРЕЯ: «ЕКОНОМІЧНЕ ДИВО» ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

До сьогодні неабиякий інтерес викликає повоєнна історія держав Корейського півострова, оскільки створені в умовах «холодної війни» Корейська Народно-Демократична Республіка і Республіка Корея обрали протилежні моделі суспільного розвитку, які стали маніфестаціями – символами протистояння двох наддержав – СРСР і США. Південна Корея, як свідчить її сучасне становище, обрала набагато успішнішу модель свого суспільного розвитку, ніж Північна Корея.

Економічне диво – це прискорений рух уперед економіки, який зумовлений певними особливостями, від яких залежить її подальший розвиток. Такі особливості були притаманні і для Республіки Корея.

Історична доля Корейської Республіки досить складною. Так, країна перебувала впродовж 1910-1945 років перебувала під владою японського окупаційного режиму, а після Корейської війни 1950-1953 років була дуже спустошеною, тому потребувала відбудови і суттєвих змін.

Висхідні умови повоєнного розвитку Південної Корейської Республіки були вкрай несприятливими: висока інфляція, нестача продовольства та економічна нестабільність. Перед урядом постало завдання налагодити стабільну економіку

ста покращити умови життя населення (Ковбатиук, 2023, с.88-89). Необхідні умови для «економічного дива» Південної Кореї були створені за військового уряду генерала Пак Чон Хі, який прийшов до влади в результаті державного перевороту в травні 1961 року (Michael J. Seth, 2017). Встановлений ним диктаторський режим все ж вирізнявся певною толерантністю та прагматизмом. Зокрема, Південна Корея дійсно мало чим відрізнялася у ставленні до своїх громадян від КНДР у 1970-х роках. Але з усіма жахіттями корейського ЦРУ паралельно впроваджувалися політичні рішення, які можна зарахувати до визначальних у майбутній трансформації держави. Негативним чинником залишалася відсутність контролю з боку громадянського суспільства і, як наслідок, корупція та обмеження демократичних засад у політичній системі (Пак Чон Хі. Кінець історії, 2021).

Значну роль відігравав принцип меритократії, відповідно до якого посадовці призначалися з урахуванням їхніх навичок та вмій. Пак Чон Хі не мав уявлення про те, як відновити економіку, але він прагнув до подолання бідності країни. Його незмінним гаслом стало “Геть бідність!”. Велику роль у відбудові Республіки Корея відігравали США: майже всі надходження країни в іноземній валюті були отримані у межах допомоги Сполучених Штатів Америки (американська допомога складала майже 80% усіх державних доходів і значну частину всього валового національного продукту (ВНП) Південної Кореї). Іноземна допомога разом із завищеним обмінним курсом також використовувалася для підтримки розвитку кланового капіталізму (Michael J. Seth, 2017).

Неабияку стурбованість уряду РК викликала конкуренція з КНДР. У перші повесні роки країна відставала від Північної Кореї, що нівелювало претензії Сеула як законного уряду всіх корейців. За цих умов влада РК вдалася до політики обмеження впливу бізнес-спільноти та її корупційних відносин з урядом. Були затримані та покарані понад п'ятдесят відомих осіб вищого бізнесового і політичного кола, включно з Лі Бьон Чуллом, найбагатшою людиною країни. Однак пізніше тісна співпраця уряду з представниками великого бізнесу була відновлена. Задля створення основних засад індустріальної економіки Пак Чон Хі призначив тринадцять членів Комітету з підтримки економічної реконструкції, головою якого став Лі. Таким чином військовий уряд започаткував партнерство з підприємницькою елітою країни (Пак Чон Хі. Кінець історії, 2021). З метою реалізації плану щодо економічного прориву було зроблено кілька важливих кроків: розробка п'ятирічних планів, переорієнтація економіки з імпортозаміщення на експортоорієнтований промисловий розвиток, державний контроль над кредитом. Була створена Рада економічного планування (ЕРВ), укомплектована технократами. Голова Ради обіймав посаду віце-прем'єр-міністра, очолюючи роботу усіх членів кабінету. Держава націоналізувала всі комерційні банки та реорганізувала банківську систему, щоб забезпечити контроль над кредитною політикою. Важливе значення мало рішення уряду про надання позик під низькі відсотки сучасним підприємствам (Пак Чон Хі. Кінець історії, 2021).

Заходи, які були зреалізовані урядом, дозволили не тільки виконати п'ятирічний план, а й перевиконати його. Це створило сприятливі умови для подальшої індустріалізації країни, яка все ще залишалася

сільськогосподарською державою. Другий п'ятирічний план (1967–1971 рр.) був спрямований на активне залучення прямих іноземних інвестицій та покращення базової інфраструктури (Пак Чон Хі. Кінець історії, 2021).

Однією з головних особливостей економічного розвитку Південної Кореї була орієнтація на розвиток науково-технічної сфери. Держава створила низку центрів для сприяння дослідженням і розповсюдженню технічних знань серед підприємств. Провідну роль відіграв заснований у 1966 році Корейський науково-технічний інститут (KIST) (Пак Чон Хі. Кінець історії, 2021). Важливе значення в економічному розвитку Південної Кореї мала Японія. Лідер РК, Пак Чон Хі доклав значних зусиль щодо нормалізації відносин з Токіо в 1965 році, навіть незважаючи на протести з боку корейського суспільства. Зрештою, корейська дешева робоча сила та залучення японського капіталу і новітніх технологій створили необхідну основу для становлення індустріальної моделі розвитку РК. У 1970-х роках відбулися зміни в стратегії економічного розвитку країни – перехід до важкої промисловості та виробництва капітальних товарів, що супроводжувався більш обмежувальною політикою щодо прямих іноземних інвестицій. Така політика була пов'язана з прагненням РК до економічної та політичної незалежності. (Пак Чон Хі. Кінець історії, 2021). Крім того, такий поворот був обумовлений відновленням відносин США з КНДР. У 1973 році були впроваджені нові обмеження на прямі іноземні інвестиції, що сприяло самозабезпеченню національної економіки. Перехід до сучасних галузей важкої та хімічної промисловості обумовив посилення урядової ролі в допомозі та спрямуванні промислового розвитку країни (Пак Чон Хі. Кінець історії, 2021). Значна увага приділялася становленню сталеливарної, хімічної, металургійної, машинобудівної, суднобудівної та електронної промисловості (Пак Чон Хі. Кінець історії, 2021).

Крім того, важливе значення у повосенній відбудові країни мали стійкість і рішучість південнокорейського народу. Незважаючи на величезні труднощі і обмеження ресурсів корейський народ продемонстрував виняткову трудову етику, прагнення до освіти і нових знань, колективістський дух, наполегливість і патріотизм (Ковбатюк, 2023, с.91-92).

Отже, диво на річці Хан, як ще називають південнокорейське «економічне диво» відіграло велику роль у подальшому розвитку країни. Його важливими складовими були: обрана ефективна модель суспільного розвитку; всебічна підтримка економічної модернізації з боку провідних країн світу, насамперед США та Японії; успішні реформи в межах авторитарної модернізації режиму Пак Чон Хі, коли задля форсованої індустріалізації країни були проведені необхідні адміністративні заходи; провідна роль держави у створенні та підтримці великих конкурентноспроможних конгломератів (чеболів); оптимальний перерозподіл фінансових потоків; значні зусилля держави щодо становлення основ ринкової економіки; політика залучення іноземного капіталу та технологій; експортна орієнтація промислового зростання; велика увага до розвитку освіти й науки; особливі риси корейського національного характеру, пов'язані з конфуціанською трудовою етикою.

Список використаних джерел

- Michel J. Seth. South Korea's Economic Development, 1948-1996. 2017. URL: <https://oxfordre.com/asianhistory/display/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0001/acrefores-9780190277727-e-271?d=2F10.1093%2Facrefores%2F9780190277727.001.0001%2Facrefores-9780190277727-e-271&p=emailA4VRpIyuhO1uk> (Дата звернення: 17.03.2024)
- Економічні дива. Пак Чон Хі. Кінець історії. 2021. URL: <https://konkretyka.net/economical-miracle-ukr/pak-chon-hi-kinecz-istoriyi.html> (Дата звернення: 17.03.2024)
- Жолудь.О. Південна Корея: справжні причини грандіозного зростання. Економічна політика. Вокс Україна. 2017. URL: <https://voxukraine.org/pivdenna-koreya-spravzhni-prichini-grandiozno-zrostannya> (Дата звернення: 17.03.2024)
- Про три факти "дива на річці Хан". Новини. 2015. URL: <https://korea.mfa.gov.ua/news/3699-pro-tri-faktori-diva-na-richci-khan> (Дата звернення: 17.03.2024)
- Ковбатюк Г.О. Республіка Корея: Особливості розвитку та досвід для України. Науковий журнал "Economi Synergy", випуск 3(9), 2023. С. 85-97.
- Шрамович В. Корейське прискорення. Український тижень. 2010. URL: <https://tyzhden.ua/korejske-pryskorennia/> (Дата звернення: 17.03.2024).

*Царанкіна Марія, здобувачка (першого) бакалаврського рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – старший викладач Рибачук В. О.)*

**ОБРАЗ ВЕРГІЛІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ**

Період правління Октавіана Августа (23 р. до н.е.-14 р. до н.е.) - це переломний момент у римській історії, адже в цей час були закладені основи нового державного ладу - принципату і вироблена імперська ідеологія.

Політична система принципату Августа досить цікавий історичний феномен поєднання двох основ: республіканської і монархічної.

Системна криза римської республіки, що супроводжувалася громадянськими війнами, кривавими диктатурами, проскрипціями, була зумовлена, перш за все тим, що республіканська полісна система управління не відповідала новим історичним умовам - перетворення Риму на світову державу. Затяжна криза республіки закінчилася встановленням принципату Октавіана Августа - режиму особистої влади, який забезпечив римському суспільству стабільність і порядок. Гасло, висунуте Октавіаном «*Rex Romana*» (римський мир), стало гаслом, яке об'єднало різні угруповання римського рабовласницького суспільства. Найбільш активні противники Октавіана загинули у громадянських війнах, а ті, що залишилися в живих, були політично ослаблені й деморалізовані.

Август зумів поставити на службу державним інтересам літературу і мистецтво. В усіх значних літературних творах епохи виразно звучить одна і та ж тема: прославлення нового режиму «римського миру», встановленого Августом. Уперше в історії античності література свідомо і цілеспрямовано

використовується державною владою як рупор офіційної ідеології і стає дієвим засобом пропаганди.

Август оточив себе талановитими поетами і використовував їхню творчість для зміцнення свого авторитету. Велику роль у здійсненні політики в ідеології та культурі відігравав Гай Цільний Меценат, якого називали радником Августа. Це була знатна, багата й освічена людина. Меценат об'єднав навколо себе кращих поетів і письменників свого часу - Вергілія, Горация, Проперція.

Цей творчий союз отримав назву «гурток Мецената». Підтримуючи членів гуртка фінансово, Меценат часто підказував теми для їхніх творів. На учасників гуртка покладалися важливі завдання: прославляти особу Августа і в поетичній формі озвучити лозунги принципату. За свідченнями Светонія, про себе Август дозволяв писати тільки кращим поетам (Светоній, 2012, с. 37). Той же Светоній зазначає, що Август був у захопленні від віршів Горация і доручив йому написати «Столітнього гімна», з нагоди відкриття у 17 р. до н.е. Столітніх ігор (Светоній, 2012, с. 38) Вергілію Меценат і Август замовили дві поеми «Георгіки» й «Енеїду».

Безперечно, що подібні факти викликали в історіографії дискусію: як оцінювати творчість знаменитих поетів епохи Августа? Як, будучи пропагандистами режиму, виконуючи вказівки влади, поети створили шедеври світової літератури? Чи сумісна висока поезія з рабством перед владою, адже відомо, що істинно великі твори не можуть бути створені під впливом страху чи примусу?

Причина, з якої августівські поети так улесливо відгукувалися про імператора, полягала не в самому лише підлабузництві. Річ у тім, що жили вони в суспільстві, яке боялося самого себе, боялося сили й некерованості власної армії та її полководців. Аж тут нарешті почала вкорінюватися ідея, що відходить у минуле ціла епоха, а на її місце приходить інша, з новим єдиним правителем, який дасть справедливість стражденним народам світу.

Творчість Вергілія – це яскравий приклад суперечливих і трагічних взаємовідносин високої поезії з владою. Вергілій був головним поетом золотого століття римської літератури, за визначенням Т. С. Еліота «найкласичнішим класиком», який у своїй поетичній творчості виразив найбільш повне й збалансоване здійснення можливостей римської культури (Еліот, 2002, с. 235).

У період переходу від Середньовіччя до Відродження формується культ Вергілія – його поезія стає джерелом довершеності, зразком для наслідування. Німецький дослідник Е. Курціус підкреслював, що з часів Данте до часів Гете, перша еклога Буколік була зразком, тим текстом за допомогою якого школярі із покоління в покоління долучалися до таємниці поезії, а сама еклога є ключем до усїєї європейської поетичної традиції. У XX столітті німецький мислитель Т. Геккер назвав Вергілія «батьком Заходу», а згадуваний нами Т. Еліот з властивою йому імперативністю заявляв: «Вергілій класик усїєї Європи» (Еліот, 2002, с. 235-236).

Очевидно, що митець такого типу, творчість якого є зразком для наслідування мав би бути впевненим у собі, не знати внутрішнього надлому. Вергілій таким не був. У його біографічному образі, у відношенні до нього читачів, в інтерпретації текстів, виявляються кричущі протиріччя.

Розпочнемо з аналізу біографічного образу поета, складеного на основі свідчень античних авторів. Кожна епоха створює уявлення про те, яким повинен бути поет, як народжуються вірші: «Поет, стверджував Платон, – це істота окрилена і священна», адже він перебуває у творчому пориві і нестямі» (Платон, 1993, с. 73). Найбільш ґрунтовно природу поетичної творчості розкрив сучасник Вергілія Овідій:

Брався писати тоді вільні від ритму слова.

Та хоч того й не хотів, виходила пісня доладна.

Тільки-но слово скажу – віршем виходить воно (Овідій, 2018).

Отже, справжній поет складає вірші легко, натхненно, і не знає мук творчості. Вергілій не вписувався у цей античний образ поета. За свідченнями Светонія, «Буколіки» Вергілій писав три роки, «Георгіки» - сім, а «Енеїду» - одинадцять (Светоній, 2012, с.35). Причому «Енеїду» він спершу виклав прозою і розділив її на дванадцять книг, а потім став складати за частинами, не дотримуючись якогось порядку.

Отже, першою рисою біографічного образу Вергілія є муки творчості, яких, за античним розумінням, у справжнього поета не повинно було бути.

Другим суттєвим фактом біографії Вергілія є незадоволеність поетичною творчістю, бажання розпрощатися з поезією, як у молодості він розпрощався з риторикою, і зайнятися філософією «линучи до мудрих речей епікурейців Сірона і Філодема, в надії відкрити істину й звільнити життя від тривоги і страждань» (Тронський, 1959, с. 478).

Третя риса біографії Вергілія - це передсмертне бажання спалити «Енеїду» - результат своєї напруженої одинадцятилітньої праці: За свідченням Светонія, перед смертю Вергілій найстійливіше вимагав спалити «Енеїду» (Светоній, 2012, с. 40). Август заборонив давати поету рукопис поеми й зберіг її для нащадків. Чим можна пояснити бажання Вергілія спалити «Енеїду»? Очевидно, що свою творчість поет розглядав як невдачу: «майстер не знайшов у майстерності задоволення». У поетичній творчості він шукав щось інше, плекав надію, що поезія відкриє дорогу до духовної реальності, дасть відповіді на питання, які мучили його зрозумів: істини поезія не відкрила. Поетична творчість створює лише красиву естетичну ілюзію й не більше.

Суперечливий біографічний образ Вергілія породжує неоднозначне ставлення до нього читачів. Контрасти такого відношення розпочинаються ще в античності і не зникають, а лише посилюються впродовж двох тисячоліть. Як тільки були написані Вергілієм «Буколіки», зразу ж з'явилися «Антибуколіки» Нуміторія; проти «Енеїди» був написаний «Бич на «Енеїду»» Карвілія Піктора.

Пеллій Фавст і Квінт Октавій Авіат звинувачували Вергілія в численних плагіатах і похибках проти рідної мови.

Складається дивна ситуація: Вергілій, на текстах якого школярів навчали правильності латинської граматики й стилістики, піддавався різкій критиці за помилки мови й стилю.

З часом критика Вергілія як поета ще більше посилюється. Під сумнів ставиться поетичний дар Вергілія: а чи відбувся він як поет, чи вірно він вибрав свій політичний шлях? Так, відомий історик Бертольд Нібур зауважує, що «Вергілій – це приклад того, як людина може не зрозуміти свого покликання (Рибачук, 2023, с. 11).

Звучали й такі звинувачення як «несправжній поет», «хвалькуватий писака», а «Енеїда» - це рабське наслідування Іладі. (Рибачук, 2023, с. 12).

Ще одним модусом ставлення до поезії Вергілія стала поява пародій і травестій. Особливо багато пародій і травестій з'явилося у XVII-XVIII століттях. Зауважимо, що це був період, коли культ Вергілія як класика, набуває в Європі особливої сили й авторитету. Найбільш відомі травестії належать П. Скарону та І. Котляревському.

Якими ж причинами зумовлена була поява пародій і травестій? Очевидно, це була своєрідна розплата за академічну зразковість поезії Вергілія, за бездоганність стилю і класичність форми його творів. У пародіях і травестіях класичні образи «Енеїди» Вергілія переодягали в карнавальний одяг блазня, і вони ставали об'єктом для насмішок та іронії, елементами сміхової культури.

Отже, і в традиційному біографічному образі Вергілія, і у відношенні до нього читачів, і в наукових інтерпретаціях його текстів проявляються різкі контрасти, та дисонанси.

Список використаних джерел

- Гай Светоній Транквілл. Життєписи дванадцяти цезарів. Перекл. П. Содомори. Л.: СПОЛОМ, 2012. 280 с.
- Публій Овідій Назон. Скорботні елегії. Пер. з латин., А. Содомори. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=575> (Дата звернення: 18.03.2024).
- Платон. Діалоги. Платон. К. Основи. 1993. 395 с.
- Тронський І. М. Історія античної літератури. К.: Радянська школа. 1959. 592 с.
- Рибачук В.О. «Енеїда» Вергілія в ідеології та культурі епохи принципату Октавіана Августа. *Духовні, політичні та освітні практики в соціокультурному розвитку людства (компаративні нариси)*: колект. монографія. За ред. Ю.Вільхового та Т.Тронько. Полтава: ПНПУ, 2023. С. 8-24.
- Элиот Т.С. Что такое классик? *Избранное*. М. Терра. 2002. 528 с.

*Цоцоріна Тетяна, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми “Середня освіта (Історія)”
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Вільховий Ю. В.)*

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ФРАНЦУЗЬКОГО КІНОМИСТЕЦТВА У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Франція, визнана колискою кіномистецтва, має довгу та захоплюючу історію у світовому кінематографі. Від перших кроків братів Льюм'єр до сучасних шедеврів, французьке кіно завжди виділялося своєю унікальною естетикою, глибокими сюжетами та високим професійним рівнем акторської майстерності.

Післявоєнне кіно Франції стало символом відродження та відновлення культурного життя країни. Режисери, актори та інші творчі працівники кінематографа виявили неймовірну сміливість та талант у створенні фільмів, які вирізнялися глибоким психологічним змістом, естетичною виразністю та оригінальністю сюжетних розв'язків.

Посути у повоєнній Франції у кінематографії формувався своєрідний погляд на світ, зосереджений на реальних, невідганих проблемах свого часу .

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

Це було пов'язано із діяльністю так званої "нової хвилі", яку об'єднав Андре Базен. Ця група кінокритиків почала свою практику з маніфесту "Групи тридцяти", яка ставила за мету захист короткометражного кіно. Вони представляли кінематографістам Франції цей вид мистецтва як найбільш природну та відповідну духу часу форму мистецтва. Не випадково таку популярність отримав стиль "рухомої камери": вона прагнула не стежити за якоюсь однією точкою за героями і навіть не слідувати за ними, а "переслідувати". Тим самим складалася особлива інтонація розмови кіномитця з глядачем, яка була живою та динамічною, а не химерною або манірною. Цей підхід отримав велику популярність серед глядачів, особливо серед молоді.

Найпомітнішими представниками «нової хвилі» були: Клод Шаброль, Клод Лелюш, Франсуа Трюффо, Жан-Люк Годар, Луї Маль, Ален Рене. Кожному із цих режисерів був властивий неповторний інтонаційний лад і особлива манера оповіді. (Драч, 2013)

Більшість кінокритиків і любителів кіно називають Жана Люка Годара основоположником "нової хвилі", у зв'язку із виходом у 1960 р його фільму "На останньому диханні". Одним із ключових відкриттів цієї стрічки був "неправильний" герой - Мішель Пуакар (актор Жан-Поль Бельмондо). Він зображувався як особа із відразливою зовнішністю, яка позбавлена загальноприйнятих стандартів привабливості, моральності. Проте це не було просто виявом якої-небудь радикальної субкультури. Це було натуральне ствердження героя, який не роздумує, коли вчиняє злочин, і здається, що свідомо навмисно підходить до ризику смерті. (Брюховецька, 2011, с.52)

Серед найбільш відомих творів Жана-Люка Годара слід назвати такі фільми: "Жінка є жінка" (1961), "Божевільний Петро" (1965), "Чоловіче - жіноче" (1966), "Дві чи три речі, які я знаю про неї" (1967), "Тут і завжди" (1976), "Рятуй, хто може" (1980), "Пристрасть" (1982) та "Наша музика" (2004). Проте фільм "На останньому диханні" виділяється серед них своїм точним соціальним аналізом та естетичними знахідками. Його можна вважати одним із найбільш цікавих у творчому шляху Ж.Годара, можливо, навіть найбільш відомим. (Багацький, 2004, с.227)

Серед французьких режисерів, які починали свою роботу в рамках нової хвилі варто назвати Клода Шаброля, який став відомим завдяки фільмам "Красунчик Серж" (1958), "Кузени" (1959), "Дорога в Коринф" (1967), "Невірна дружина" (1968), "М'ясник" (1969), "Нехай помре звір" (1969), "Розрив" (1970), "Безневинні з брудними руками" (1975), і "Пекло" (1994). У його творчості часто переважає гостросюжетна розповідь, а іноді він вдається до "чорного детективу". Це давало Шабролю можливість не лише розважати глядача, але й саркастично розкривати лицемірство, приховане під красивою картинкою. Проте він також виявив повагу до класичної французької літератури. Зокрема він екранізував твір "Мадам Боварі" Гюстава Флобера у 1991 році. (Брюховецька, 2011, с.45)

Втіленням мистецького духу 1960 років минулого століття дослідники вважають режисера Луї Маля, хоча він також є особливим представником "нової хвилі". Він розпочав свою кар'єру також із документальних короткометражних стрічок, а потім співпрацював з Жан-Люком Годаром

(наприклад, у фільмі "Світ безмовності"), за що отримав Оскар і Золоту пальмову гілку.

Однією із особливостей творчості Луї Маля, яка виділяла його серед режисерів "нової хвилі", було надання акторам повної свободи дій. Його вважали тим, хто іноді просто включав камеру і покидав студію. Маль мінімізував кількість людей на зйомках, вважаючи, що так акторові легше бути природним. (Брюховецька, 2011, с. 54)

Французьке кіно 1950-1960-х рр. взагалі подарувало світові велику кількість акторів, що стали улюбленцями в різних куточках планети. Серед них Ж. Габен, М. Морган, Ж. Маре, Ж. Моро, Ж. Філіп, Ж.-Л. Трентінья, Ж.-П. Бельмондо, С. Сін'йорі, І. Монтан, А. Делон, Б. Бардо, Ф. Ардан, Ж. Делардье та багато інших. Кіно — це, насамперед, розвага. Саме так вважали у Франції. Тому особливе місце у французькому кіно займали актори, що знімалися переважно в кінокомедіях - жанрі, який особливо люблять глядачі. Серед них слід назвати Бурвіля (Андре Робер Рембур), Л. де Фюнеса, П. Рішара. (Виноградов, 2010, с. 6)

Описуючи кінокомедії неможливо не назвати приголомшливого французького кіноактора, чудового сценариста і кінорежисера П'єра Рішара. Довгий час його сприймали як характерного актора комедійного амплуа. Можливо, тому він і прославився вже у зрілому віці, коли його комічний талант набув більш певних рис. П'єр Рішар став популярним у 1970-ті роки після того, як виконав головні ролі у таких знаменитих фільмах, як «Високий блондин у чорному черевику» (1972) і «Повернення високого блондина» (1974). (Брюховецька, 2011, с. 31)

Ще один відомий актор, Луї де Фюнес, зіграв ролі у 153 фільмах. В одному фільмі виступив режисером, а також був сценаристом шести кінострічок. У багатьох фільмах був головним героєм. Найвідомішими стрічками за його участю була серія фільмів «Жандарми». У своїх фільмах часто грав скупих, запальних і норавливих персонажів. Він геніально зіграв роль комісара поліції у кінокартині «Фантомас». Блискуче зіграв у фільмах «Велика прогулянка», «Роззява», «Оскар». (Драч, 2013)

Видатним французький актором був Жан Маре. Він відомий своїм талантом та внеском у світ кіно та театру. Жан Маре розпочав свою кар'єру в кіно у 1930-х роках спочатку знімаючись у фільмах Марселя Л'Ерб'є та в "Смішненькій драмі" (1937) Марселя Карне. Проте, його справжня популярність прийшла у роки війни, коли він зіграв у стрічці Крістіана-Жака "Кармен" (1945).

Визначним моментом у його кар'єрі стала співпраця із поетом, драматургом і режисером Жаном Кокто. Він став справжнім учителем для Ж. Маре, допомігши сформувати його акторську індивідуальність та художній смак. Ж. Маре став відомим як "актор Кокто", граючи в його театральних постановках - "Жахливі батьки", а також у фільмах - "Орфей" (1949) і "Заповіт Орфея" (1959). (Драч, 2013)

З 1950-х Жан Маре став популярним актором, знімаючись у розважальних комедіях, таких як "Джульєтта" (1953) і "Нічні коханці" (1953). Також він знімався у пригодницьких фільмах - "Капітан Фракасс" (1961), "Горбань" (1959), "Рюї Блаз" (1947), казці "Красуня і чудовисько" (1946). Смерть Жана

Кокто в 1963 році важко вразила Ж. Марс, він мав намір полишити акторську кар'єру. Проте, вже у 1964 році він з'явився в суперпопулярній серії фільмів про Фантомаса. (Драч,2013)

Відомим французьким актором, який здобув всесвітнє визнання завдяки своєму харизматичному виступу в кіно був Жан Рено. Його пам'ятають за неперевершеними ролями у фільмах різних жанрів, включаючи екшн, драму, комедію та кримінал.

У кіно він дебютував у фільмі "Гіпотеза вкраденої картини" (1979), а потім почав виступати на сцені театру. Популярність до Жана Рено прийшла після того, як він почав працювати з Люком Бессоном. Починаючи із 1983 року Л.Бессон знімає його мало не в кожному своєму фільмі.

Спочатку Л.Бессон зняв Ж.Рено в успішній "Підземці" (1985), а потім дав йому одну із головних ролей в "Блакитній Безодні" (1988). Згодом був фільм "Нікіта" (1990). Проте світову популярність Жану Рено приніс фільм "Леон" (1994). Ця зворушлива історія про стосунки професійного вбивці і маленької дівчинки, відкрила Жану Рено шлях до Голлівуду. Там йому вдалося отримати ролі в таких фільмах як "Місія нездійсненна" (1996), "Годзилла" (1998), "Ронін" (1998) тощо.(Брюховецька,2011.с.56)

Після "нової хвилі" французьке кіно продовжило розвиватися, випускаючи фільми різних жанрів - від авторських драм до комедій і кримінальних стрічок. Французькі актори та режисери стали відомими своїм професіоналізмом і талантом, завойовуючи світову славу та отримуючи престижні нагороди на міжнародних кінофестивалях.

Сучасне французьке кіно продовжує залишатися в центрі уваги світового загалу. Воно виділяється своєю артистичністю, глибоким сюжетом та високою якістю виконання. Завдяки своїй історії, талантовитим творчим колективам та культурній спадщині французьке кіно є однією із найсильніших та шанованих кіноіндустрій у світі.

Список використаних джерел

Багацький В.В. Історія і теорія світової культури ХХ століття. Київ Кондор 2004. 304с.

Брюховецька Л.І. Кіномистецтво: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Логос, 2011. 391 с.

Виноградов В.В. Стилевые направления французского кинематографа . Москва: Канон. 2010. 383 с.

Драч Г.В. Історія мистецтв. Київ: Фоліо, 2013. URL: https://stud.com.ua/13673/kulturologiya/dokumentalna_prostota_pislyavoyennogo_kino_frantsiyi

КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ, МЕТОДИКИ ЇЇ НАВЧАННЯ ТА ТУРИЗМУ

*Білокінь Владислав, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Федій О. А.)*

ОРГАНІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ МАРШРУТІВ У ПОЗАШКІЛЛІ (НА ПРИКЛАДІ МАЧУХІВСЬКОЇ ТГ)

Поруч із повною загальною середньою освітою, позашкілля залишається вагомим організацією, яка формує особистість сучасного школяра, допомагає розвинути у дитини здібності та таланти, які будуть корисними у її повсякденному житті та виборі майбутньої професії.

Туристично-рекреаційні ресурси, зокрема певної локальної геосистеми, можуть бути основою різноманітних пізнавальних маршрутів. В шкільній географічній освіті та позашкіллі саме природні, соціальні, економічні об'єкти використовують для вивчення місцевості, аналізу ситуації для використання ресурсів у туристичній діяльності. Туристично-рекреаційні ресурси – це об'єкти навколишнього середовища і їх властивості, які використовуються або можуть бути використані у туристичній чи рекреаційній діяльності.

На уроках географії учні вивчають теоретичний зміст матеріалу, а позашкільні організації мають на меті розширити і поглибити знання із використанням їх у практичній діяльності. Яскравим прикладом поєднання шкільної та позашкільної освіти може бути представлена робота вчителів та учнів Мачухівського ліцею Мачухівської сільської ради Полтавського району Полтавської області.

Природні умови Мачухівської ТГ, як і на всій території Полтавщини, доволі сприятливі для рекреаційно-туристичного використання. Клімат помірно-континентальний. Через територію громади протікає річка Полузір'я, яка є правою притокою річки Ворскли. Майже в кожному населеному пункті, які розташовані у лісостепових ландшафтах, є один чи декілька ставків. Загальна їхня кількість 35. Лучні степи розорані повністю. Луки, які зустрічаються на схилах балок, належать до суходільних, бо їх рослинні живляться, переважно, атмосферними опадами. Лісові ресурси представлені невеликими площами листяних лісів і лісозахисними смугами на полях, а у балках залишилися байрачні ліси.

Мальовничі краєвиди слабо розчленованої Полтавської рівнини у поєднанні із зручним географічним розташуванням можуть слугувати місцем відпочинку міських і місцевих сільських жителів. Всі туристичні маршрути можуть бути узагальнені за такими ознаками:

I. За змістом: 1) навчальні (тематичні), 2) розважальні, 3) фізкультурно-оздоровчі, 4) спортивні, 5) комбіновані.

II. За сезонністю: 1) цілорічні, 2) сезонні.

III. За видом траси: 1) лінійні, 2) кільцеві, 3) радіальні, 4) комбіновані.

IV. За тривалістю: 1) маршрут вихідного дня, 2) багатоденний.

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії*

V. За способом пересування: 1) пішохідні, 2) за допомогою транспорту, 3) комбіновані.

VI. За складністю: 1) категорійні, 2) не категорійні (загальнодоступні, нескладні).

VII. За тривалістю: 1) одноденні, 2) дводенні або триденні.

Одним з туристично-рекреаційних маршрутів територією Мачухівською територіальною громадою є маршрут з 12 об'єктами із 16. Маршрут розрахований на переходи пішки (за 2-3 дні) або пересування велосипедом.

Розпочати маршрут варто з центру села Мачухи, де знаходиться кращий музей і арка закоханих (рис. 1). Наступний об'єкт, який припаде до душі туристам – це єдиний в Україні Інтерактивний музей олії. По дорозі до музею можна відвідати храм Іоанна Богослова, збудований у ХХІ столітті стараннями протоієрея Василя Патроша. Далі ми помандруємо до села Плоске, в якому розташований музей Олександра Ковіньки з мальовничим парком, який носить ім'я українського письменника-поета Анатолія Кириловича Григоренка. Подальший маршрут пролягатиме до села Полузир'я, в якому є народний музей вишитої картини. Найстарішому екземпляру цього музею більше ста років.

*Рис. 1. Туристично-рекреаційний маршрут селами Мачухівської ТГ
[карта розроблена автором]*

Далі маршрут пролягає до села Судівка. Тут на подвір'ї місцевого жителя росте дуб, якому більше 400 років. Повернувшись до Мачух, необхідно звернути увагу на автобусні зупинки з мозаїчним оформленням. Вони поправу вважаються візитною карткою села Мачухи і можуть бути використані під час реалізації проекту туристично-рекреаційних маршрутів.

Таким чином, природно-ресурсний потенціал, зручне географічне розташування, багата історія розвитку і становлення Мачухівського краю є підґрунтям для розробки регулярних туристично-рекреаційних маршрутів у позашкільні, а також створення осередку зеленого туризму.

Список використаних джерел

- Мачуський збірник. Випуск I. *Над чумацьким шляхом*. Полтава: ТОВ «АКМІ», 2017. 54 с.
- Мелентьев О. Б. Теорія і методика позашкільної освіти. Умань: АЛМІ, 2013. 182 с.
- Полтавська область: природа, населення, господарство: географічний та історико-економічний нарис. Видання 2-е, доповнене і перероблене. За ред. К. О. Маца. Полтава: Полтавський літератор, 1998. 336 с.

*Бордюг Анна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – асистент Сарнавський С. П.)*

**ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА
ГІДРОЛОГІЧНИЙ РЕЖИМ БАСЕЙНУ РІЧКИ СЛІПОРІД**

Відомо, що річки відіграють важливу роль у природі та житті людини. Басейн річки Сліпорід використовується для господарської діяльності, такої як зрошення, рибальство, сільське господарство та водопостачання населених пунктів. Заплава та надзаплавна територія басейну річки Сліпорід є джерелом деревини для лісового господарства та джерелом кормів для сільського господарства. У басейні річки також видобуваються корисні копалини. Через активне господарське використання та наслідки зміни клімату басейн річки Сліпорід зазнає переважно негативних змін.

Сліпорід - це річка в басейні Сули, цілком розташована в межах Гребінківської, Новооржицької та Лубенської громад Лубенського району Полтавської області. Витік розташований неподалік від села Сліпорід-Іванівка, а гирло річки розташоване на північний схід від околиць села Мацківці. Річка має довжину 83 км та площу водозбору 560 км². Річка тече переважно з північного заходу на південний схід. Впадає до Сули на північний схід від села Мацківців. (Кудрицький А. В., 1992, с. 146.)

Річка Сліпорід має найбільшу притоку В'язівець. Довжина р.В'язівець складає 22 км, а площа її басейну - 72 км². В'язівець бере початок на схід від села Остапівки. Тече спершу на північний захід, біля села Березівки повертає на південь. Впадає до Сліпориду на південний схід від села Новоселівки. До Сліпориду впадає ряд пересихаючих річок: трьох правих приток – дві в околицях с. Лазірки, одна в околицях с. Сімаки, та чотирьох лівих приток – в околицях сіл П'ятигірці, Максимівщина, Почаївка та Скочак.

Територія дослідження повністю зосереджена в межах Українського кристалічного щита, рельєф якого представлений та Придніпровською низовиною середнієї висоти 60-140 м над рівнем моря. Загалом, рівнинний рельєф визначається тектонічними деформаціями та низькою горизонтальністю осадових порід. Згідно з гідрогеологічним районуванням, територія басейну річки Сліпорід розташована на південно-західних схилах Дніпровсько-Донецького артезіанського басейну.

Витік Сліпориду розпочинається з відносно підвищеної ділянки Придніпровської низовини - Яготинської рівнини. Звідти річка тече в бік

зниженої долини річки Сули. Поверхня басейну річки Сліпорід має нахил з північного заходу на південний схід. Цей напрямок збігається з ключовим напрямком русла річки Сліпорід. Найпоширенішими формами рельєфу є ерозійні та осадові форми. Річкова долина Сліпориду асиметрична, з крутими правими схилами і низькими терасами ліворуч. Заплава характеризується хвилястим мікрорельєфом старого русла. У нижній течії заплава часто заболочена. Заболоченість на окремих ділянках басейну річки досягає до 13%, а середні значення складають до 8%. Сліпорід має широку заплаву в середньому 0,3-0,5 км, максимальна ширина при впадінні в Сулу – 1,25-1,5 км. Русло річки досягає ширини в 5-10 м, а середня глибина – 0,5-1 м. В межах русла річки знаходяться потужні мулисті відклади від 0,8-1 м до максимуму 1,5-1,7 м. Похил річки – 0,32 м/км, густина річкової мережі складає 0,27 км/км², що є досить значним для сусідніх річкових басейнів в межах Придніпровської низовини.

Регіон, в якому розташований басейн річки Сліпорід та її приток, характеризується помірно-континентальним типом клімату з річним розподілом опадів з максимумом влітку і мінімумом взимку. Клімат досліджуваної території характеризується помірно холодною зимою і помірно теплим літом, достатньою кількістю опадів і середньою вологістю. Температура липня складає +20 °С, а в січні - -5 °С. Річна кількість опадів становить 600 мм. Максимум опадів 320-340 мм випадає переважно у вигляді дощу в теплу пору року. Частка атмосферних опадів взимку становить 18 % від норми, у весняно-осінній період – 22 % та літній – 38 % від кліматичної норми. Дощові місяці – липень і червень. Вересень – місяць з найменшою кількістю дощів. Середня кількість опадів за три зимових місяці становить лише 86 мм. Влітку спостерігаються грози. Майже всі супроводжуються сильним дощем і рідко градом (Галущенко О.М., 1995, с.109-119).

Територія басейну Сліпорід характеризується переважанням лісостепових ландшафтів зі складним чергуванням природних комплексів опідзолених ґрунтів, сформованих під широколистяними лісами, та природних комплексів чорноземів типових, сформованих на легкосуглинкових лесових породах під луками. У нижній течії річки Сліпорід яскраво виражене содово-сульфатне засолення, вода мінералізована від витoku до гирла. Засолені ґрунти поширені через неглибоке залягання засолених ґрунтових вод. Заплава річки Сліпорід заболочена, з торф'яними болотами. Досить поширені сірі лісові ґрунти головним чином під широколистяними лісами з дуба звичайного, рідше дубово-грабовими лісами в умовах континентального, помірно вологого клімату. Лісистість річкового басейну Сліпориду складає 1-4 %.

Середньорічний стік складає 0,75 м³/с. Внутрішньорічний розподіл стоку: навесні - близько 50%, літньо-осінній період - 25 - 30%, взимку - 25%. Максимальні витрати спостерігаються навесні, мінімальні - влітку. З цієї причини змінюється мінералізація води протягом року: весняна повінь — 659 мг/дм³, літньо-осіння межень — 812 мг/дм³, а в зимову межень — 871 мг/дм³ (Бастюк Б.В., 2003).

Основне живлення річки Сліпорід - підземне. На його частку припадає 50 %, на частку дощового живлення припадає 32 %, а на дощове живлення - 19 %. Тому річка має переважно підземний тип живлення зі значною часткою снігового та дощового. Замерзає Сліпорід у грудні, скресає з кінця березня —

на початку квітня. Проте в теплі зими може мати вільну течію. Взимку річка Сліпорід та її притоки живляться в основному підземними водами, а навесні та влітку - дощовими. Як наслідок, течія річки та рівень води в ній сильно коливаються протягом року. Наприкінці літа в період максимального періоду літньої межени річка Сліпорід досить сильно міліє та навіть може пересихати, що активно спостерігається останніми роками.

Список використаних джерел

Ворскла. *Полтавщина: енцикл. довід.* / за ред. А.В.Кудрицького. Київ: УЕ, 1992. С. 146.

Галущенко О.М. (1995). Розподіл полів кількості атмосферних опадів на річкових водозборах басейну Дніпра. *Вісник Київського університету. Географія*, Вип. 41, 109-119.

Бастюк Б.В. (2003). Водні ресурси України. Харків.

*Вишар Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – асистент Сарнавський С. П.)*

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ГІДРОЛОГІЧНИЙ РЕЖИМ БАСЕЙНУ РІЧКИ ОРЖИЦЯ

Басейн річки Оржиця є важливим природним об'єктом, що знаходяться на території України. Оржиця, яка протікає через декілька адміністративних областей України, відзначається своєю різноманітністю природних умов та географічних особливостей. Її басейн включає в себе велику кількість водойм, природних комплексів та природних ресурсів, які відіграють важливу роль у житті людей, а також в екологічній та економічній структурі регіону.

Басейн річки Оржиця за фізико-географічним районуванням України досліджувана територія знаходиться в межах Північно-Придніпровської терасової низовинної області Лівобережно-Дніпровського краю лісостепової зони Східноєвропейської рівнинної країни (Гребінь В.В., 2014, с. 164).

Річка Оржиця є правою притокою річки Сули, яка в свою чергу належить до басейну річки Дніпро. Історично, ця ріка також відома під назвою Сожиця. Її водозбірний басейн становить 2190 км². Річка бере свій початок витоків біля західної околиці с. Савинців на висоті 104 м та тече через територію різних районів, включаючи Яготинський район Київської області та Пирятинський, Гребінківський та Оржицький райони Полтавської області. Утворюється ж вона злиттям річок Гнилої Оржиці та Чумгаку. Проходячи через ці місцевості річка має місце падіння в річку Сулу на південний схід від села Плехова на висоті 93 м. Відстань від гирла основної річки до місця падіння 105 км. Біля села Олексіївка ширина річки 3-4 м. У місті Гребінка ширина річки сягає до 10 м а глибина 1,5-2 м. Біля села Овсюки ширина річки може досягати 10 м, глибина 0,5-1 м, течія не дуже виражена або слабка. У селі Оржиця ширина до 30 м.

Головними правими притоками є Жаб'яче Око яка має довжину 14 км, Жоравське Озеро яке приблизно сягає 10,5 км, Чумгак - 72 км, Чевельча - 28 км. Головна ліва притока – Гнила Оржиця простягається на 98 км, у межах Київської області - 38 км, а в Полтавській області - 60 км.

Басейн річки Оржиця знаходиться на межі північно-східного схилу Українського кристалічного щита та південно західного борту Дніпровсько-Донецької западини, які є структурами давньої докембрійської Східно Європейської платформи. Сьогодні давні тектонічні структури покриті потужною товщею антропогенних відкладів - глини, пісок, поховані моренні відклади.

Клімат басейну річки Оржиця - помірно-континентальний. Континентальність клімату басейну річки Оржиця збільшується у східному напрямку, аналогічний напрямок буде спостерігатись і у зміні кількості опадів. Максимальна абсолютна температура повітря за рік в басейні Оржиця в верхній і нижній течії від 36 до 38 °С, в той час як в середній течії може досягати до 40 °С. Абсолютний мінімум в долині Оржиці від -30 до -28 °С. Температура повітря в такий місяць як липень коливається від 19 до 20 °С. Наслідком в регіоні зустрічаються сухотії – суміш гарячих і сухих вітрів. Середня місячна температура повітря в січні сягає від -7 до -6 °С. За дослідженими даними можна сказати, що з кожним роком температура підвищується на 1-1,5 °С.

Середня кількість атмосферних опадів в басейні річки складає від 550 до 600 мм/рік. В теплий період у квітні-жовтні в середньому опади складають від 350 до 400 мм, тоді як в холодний період біля витоку від 175 до 200 мм, а біля гирла від 200 до 225 мм. Добовий максимум опадів, який спостерігався в басейні річки Оржиця складав 150 мм/добу (Grachev A., 2010-2023).

В межах басейну Оржиці поширені сірі лісові ґрунти, опідзолені чорноземи та болотні ґрунти. Якість ґрунтів біля витоку 80-87 балів (добрі) біля гирла річки 38-45 балів (малородючі). Гумусовий шар чорноземів в басейні річки має глибину до 30 см, а вміст гумусу коливається в межах від 4,0 до 4,5%. Ступінь еродованості ґрунтів в басейні річки коливається від 1 до 10%, що є найважливішим фактором зниження продуктивності сільськогосподарських угідь.

Основними типами рослинності в басейні Оржиці є луки та болотні ландшафти. На окремих ділянках русла відмічаються незначні за площею фрагменти оселищ - прирічкових чагарників. Здебільшого вони відповідають прибережними заростями. Фрагментарно в межах долини річки збереглися ділянки дібров з дуба звичайного (*Quercus robur*).

Водні ресурси річки Оржиця використовують для водопостачання та зрошення. Найбільшим підприємством водоспоживачем та одночасно найбільшим забруднювачем води в басейні Оржиці є ТОВ «Оржицький молокозавод» (Кликач Н.В., Даус М.Є, 2018, с. 108-112).

В межах р. Оржиця також функціонує третя за розміром осушувально-зрошувальна система в басейні Сули - «Оржиця». Дві черги якої були побудовані у 1963-1973 роках. Вона знаходиться у Лубенському районі Полтавської області та Золотоніському районі Черкаської області. До складу системи входить 14 шлюзів-регуляторів. Площа осушення складає 7567,4 га. В 2021 році, з використанням даного шлюза-регулятора, надаються послуги з регулювання водного режиму на площі 236 га в межах полтавського сектору осушувальної системи.

Долина Оржиці на Дніпровській терасовій низовинній рівнині має похил 0,34 м/км, річкова мережа розвинена слабо (густота не перевищує 0,19 км/км²),

лісистість в гирлі коливається (1-5%) в області витоку (10-15%) а заболоченість (3,0-6,0 %). Джерело річкової води в цій гідрологічній зоні змішане, особливо підземне. Вміст водню в прикордонному шарі коливається в межах 1,2 до 2,4 л/км.

Річка Оржиця, переважно має підземне живлення, що коливається в межах 64 %. Середньорічна мінералізація води в річці складає близько 745 мг/дм³. Другим за значенням джерелом живлення річок є снігове. Частка його в басейні річки Оржиці складає - 22 %. Роль снігового живлення збільшується з півночі на південь області дослідження. Дошове живлення становить приблизно 14 % річного об'єму стоку.

Весняна повінь є основним етапом водного режиму цієї річки і відзначається своєрідними характеристиками. Зазвичай весняні повені починаються в кінці лютого або на початку березня, досягаючи свого піку у кінці березня або на початку квітня. Цей період характеризується найвищими витратами води в річках. В цей час спостерігається максимальні показники шару стоку - 40-50 мм. Після закінчення весняної повені річка входить в фазу літньо-осінньої межени, яка в середньому розпочинається наприкінці червня і триває до осені. Під час літа і осені стік води стає мінімальним та складає 10-15 % від річного показника.

Узагальнюючи статистичні дані річкового стоку Річки Оржиця на посту с. Маяківка найбільший стік був зафіксований в 2000 р. - 7,79 м³/с, а найменший в 2020 р. - 1,4 м³/с.

Максимальна температура води у річці встановлюється влітку в межах 20-22 °С, а найбільшою вона буде в липні-серпні в межах 24-25,9 °С. Навесні та восени температура води в річці Оржиця коливається в межах від 2 до 15 °С, що відповідає зростанню або зменшенню температури повітря у відповідні сезони року. Період льодоставу на річці Оржиця триває в середньому 90-100 днів на рік. Процес формування льодоставу розпочинається з переходом температури води менше 0,2 °С на півночі та північному сході басейну річки до 16-17 грудня, завершується на півдні до 18 грудня, тоді як весняний льодохід розпочинається навпаки на півдні 19-20 березня та завершується 21 березня на північному сході.

Протягом останніх років, середня річна температура повітря переважно перевищує норму, зі значеннями, які варіюються в межах 1-1,5°С вище за норму. Наприклад, у 2022 році середня річна температура становила 9,5°С, що на 1,5°С вище за річну норму. Цей тривалий тренд спостерігається і в середній місячній температурі повітря. Слід відзначити, що найбільший приріст температури спостерігається в січні та липні, що призводить до суттєвих кліматичних змін (В.В. Гребінь, 2010).

Список використаних джерел

- Гребінь В.В. (2010). Сучасний водний режим річок України (ландшафтно-гідрологічний аналіз). Київ: Ніка-Центр.
- Grachev A. (2010-2023). Клімат України. Отримано з URL: <https://geomap.land.kiev.ua/climate.html>
- Кликач Н.В., Даус М.Є. (2018). Оцінка якості води та екологічної обстановки у різні за водністю роки у басейні річки Сула. *Регіональні проблеми охорони довкілля*: Матеріали Міжнародної наукової конференції молодих вчених (с. 108-112). Одеса: ТЕС.

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ВИКОРИСТАННЯ БАСЕЙНУ РІЧКИ РОМЕН

Дослідження фізико-географічних особливостей та гідрологічного режиму басейну річки Ромен має велике значення у сучасному контексті. Ця тема не лише відображає науковий інтерес, а й стає ключовою для розуміння та збереження природних ресурсів нашої планети. Річки взагалі відіграють важливу роль у житті людей та екосистем. На сучасному етапі розвитку суспільства особливе значення набуває дослідження малих річок, оскільки їх стан постійно погіршується і вимагає негайного втручання. Однією з таких річок є Ромен.

Річка Ромен є правою притокою Сули та належить до басейну Дніпра, яка є правою притокою Сули (басейну Дніпра). Довжина річки складає 121 км, а площа річкового басейну – 1660 км². Витік річки Ромен знаходиться в північно-східному районі с.Коновали Сумської області. Спочатку річка тече у північно-західному напрямку, а потім повільно вигинається на захід, південний захід і південь. При наближенні до східної межі с.Дмитрівка річка різко змінює русло на схід, а звідти в основному тече на південний схід. В межах північно-східній околиці м. Ромни річка впадає в р. Сула.

У басейні р. Ромен 8 приток, більшість з них є правими: Торговиця, Малий Ромен, Голубівка, Басанка, Хвошова, а ліві - Сухий Ромен, Безіменна та Жучиха. Найбільшою притокою р. Ромен є Малий Ромен його довжина – 22 км, а площа басейну – 95,1 км² (Швец Г.І., Дрозд Н.І., Левченко С.П., 1957).

Басейн річки Ромен розташований на Придніпровській низовині і є частиною Східноєвропейської платформи. У басейні річки Ромен переважають осадові породи, утворені в палеозойську, мезозойську та кайнозойську ери. До них відносять пісковики, глину, вапняк і мергель. Кристалічна основа басейну р. Ромен залягають на глибинах від 2000 до 3000 м.

Територія басейну річки розміщується в межах Полтавської рівнини з максимальними висотами 150-170 м, а тому переважає рівнинний рельєф, який характеризується незначними перепадами висот. Басейн річки також має малий похил річки 0,4-0,7 м/км. Водозбори, що знаходяться в межах Полтавської рівнини р. Ромен характеризуються наявністю піднятими, малорозчленованими межиріччями, яружно-балковими і заплавними територіями. Річкова мережа помірно розвинута, її густина досягає 0,3 км/км².

Басейн р. Ромен належить до помірного кліматичного поясу, крайньої південної частини атлантико-континентальної помірно вологої помірно теплої кліматичної області. Тут переважає перенесення повітряних мас з Атлантичного океану, що поступово трансформується у помірно-континентальні маси. Протягом року в межах басейну Ромену переважає західна циркуляція повітряних мас (40% протягом року). Взимку активізуються східна та північно-східна циркуляція повітряних мас (34% протягом року), які характеризуються впливом Сибірського та Арктичного антициклонів (Галущенко О.М., 2008, с.77-81).

Басейн річки Ромен характеризується різноманітністю ґрунтів, які відображають вплив річкової діяльності та особливості ландшафту даної території. Основними типами ґрунтів, які спостерігаються в межах долини річки Ромен є алювіальні, заплавні, болотні та лучні ґрунти.

Алювіальні ґрунти представлені - піщаними, глинистими та суглинистими ґрунтами, які утворюються в результаті переміщення річкових осадів. Заплавні ґрунти утворюються через дію повеней, які приносять річні осадки та впливають на формування рослинності та ґрунтового покриву. Ці ґрунти можуть бути досить родючими завдяки накопиченню органічних речовин. Болотні ґрунти розташовуються в низинних та затоплених ділянках басейну річки Ромен можна спостерігати утворення боліт та болотних ґрунтів, які характеризуються високим вмістом органічних речовин. Лучні ґрунти знаходяться поза зонами повеней, можна зустріти лучні ґрунти, які часто є більш родючими та підходять для сільськогосподарського використання.

Ці типи ґрунтів можуть зустрічатись у великому різноманітті комбінацій та співіснувати на території басейну річки Ромен, створюючи унікальні умови для рослинного покриву та екосистеми в цій області.

Лісова та чагарникова рослинність середньої течії заплави Ромен займає до 35% всієї площі заплави. Ліси займають переважно прируслову пагорбкувату частину заплави. Склад деревних порід в основному представлений дубом звичайним, кленом гостролистим, липою сердцелистою. Більш пологі береги річки вкриті вербою. Вона зростає на в межах річища Ромен, а також біля стариць, саг – решток колишнього старого русла річки. Більші площі лісів Ромен розміщуються на правому березі. Лівий берег заплави рясніше вкритий луками. Сучасна лісистість басейну річки становить від 5 %, заболоченість має значні показники 8-14% в залежності від ділянок річки.

Басейн річки Ромен багатий на гідрогеологічні ресурси. Підземні води в басейні представлені прісними і мінеральними водами. Прісна вода знаходиться на глибині від 5 до 10 метрів. Вони знаходяться в осадових породах, таких як піщаник, глина та вапняк. Глибина залягання мінеральних вод коливається від 50 до 200 метрів. Вони знаходяться в осадових породах і кристалічних основах. Найбільшими джерелами мінеральної води в басейні річки Ромен є Долішня Роменщина - джерело мінеральних вод для сіл Роман, Ріпки та інших населених пунктів.

Річка Ромен сьогодні відіграє велику роль у сільському господарстві регіону. Це стало можливим через зручне русло річки, яке стало основою магістрального каналу осушувальної системи «Ромен» з 1933 року коли заболочені ділянки русла річки були осушені на площі 14 тис. га. На сучасному етапі площа осушувальної системи – 9,2 тис. га. На системі споруджено осушувальну мережу довжиною 517,3 км. Важливим кроком у розвитку сільського господарства в межах басейну річки Ромен стало зведення Карабутівського водосховища, також відомого як водосховище «Ромен». Це водосховище із площею водної поверхні 502 га та загальним об'ємом 13 млн. м³ стало не лише важливою складовою системи, але й улюбленим місцем відпочинку місцевих жителів (Паламарчук М.М., Закорчевна Н.Б., 2001).

Список використаних джерел

Швець Г.І., Дрозд Н.І., Левченко С.П. (1957). Каталог річок України. Київ: Вид-во АН УРСР.

Галущенко О.М. (1995). Розподіл полів кількості атмосферних опадів на річкових водозборів басейну Дніпра. Вісник Київського університету. Географія, (41), 109-119.

Паламарчук М.М., Закорчевна Н.Б. (2001). Водний фонд України: довідковий посібник. У В.М. Хорева, К.А. Алієва (Ред.), Київ: Ніка-Центр.

*Двірник Віталій, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Єрмаков В. В.)*

**ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ
У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ**

Як галузь господарства транспорт виконує важливі соціально-економічні функції, виступає необхідною передумовою для розвитку територіального поділу праці, спеціалізації районів і країн.

Значення транспорту у сучасних умовах істотно зросло як у плані забезпечення економічного розвитку, так і у забезпеченні необхідної логістики. Все це визначає актуальність вивчення питань розвитку транспорту у шкільному курсі географії.

Різні аспекти вивчення сучасного транспорту розкриваються у низці робіт (Кудрицька Н. В., 2010; Лимарь Т. В., 2014; Міщенко М. І., 2010 та ін.). Вивчення транспорту України також передбачено в якості окремої теми у новій чинній програмі з географії для 6-9-х класів ЗНЗ, а саме у 9-му класі (Географія, 2017). При цьому ключову роль тут відіграє запровадження компетентнісного підходу (Компетентнісне навчання, 2022).

Виходячи із секторальної структури економіки України, транспорт включено до складу третинного сектору господарства. При цьому транспорт України вивчається у контексті із розвитком світового транспорту. Змістова частина теми передбачає послідовні кроки у її розкритті. Транспорт, його роль у національній економіці та формуванні світового господарства. Види транспорту, їхні переваги й недоліки. Транспорт України. Залізничний транспорт – основний вид транспорту України. Найважливіші автомагістралі України. Водні шляхи, найбільші морські та річкові порти України. Повітряний транспорт. Транспортні вузли. Міжнародні транспортні коридори на території України.

Транспорт світу. Країни, що вирізняються високим рівнем розвитку мережі залізниць й автомобільних шляхів. Найбільші морські порти, їхній вплив на розміщення промисловості. Найбільші судноплавні річки світу. Найбільші аеропорти світу. Міжнародні транспортні коридори (Географія, 2017, с. 77-78).

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів включають в себе знаннєвий компонент (знати, розуміти, вміти наводити приклади), діяльнісний компонент, пов'язаний із вмінням роботи з картою та ціннісний компонент (здатність до оцінювання, уміння). По завершенню вивчення даної

теми передбачено учнівське дослідження, пов'язане із вивченням міських видів транспорту свого обласного центру.

При вивченні даної теми програмою передбачена реалізація наскрізних змістовних ліній. Перша лінія – це екологічна безпека та сталий розвиток, що передбачає аналіз негативних наслідків впливу різних видів транспорту на природне середовище. Друга наскрізна лінія пов'язана із здоров'ям та безпекою. Учні при цьому оцінюють переваги екологічно чистих видів транспорту, пояснюють роль транспортних магістралей при виборі місця проживання. Третя наскрізна лінія – громадянська відповідальність, яка проявляється у дискусіях щодо перспектив модернізації транспортної системи своєї місцевості. Четверта наскрізна лінія включає в себе підприємливість та фінансову грамотність. Реалізація даної лінії формує вміння добирати оптимальний варіант здійснення подорожі зі свого населеного пункту до місця відпочинку, враховуючи такі фактори, як вартість, тривалість і комфортність поїздки.

Формування необхідних географічних компетентностей учнів під час вивчення транспорту України повинно бути забезпечено різноманітним дидактичним матеріалом, пов'язаним із контролем ефективності засвоєння навчального матеріалу. В якості прикладу дидактичний матеріал може бути представлений у кількох взаємопов'язаних між собою варіантах (зокрема у формі використання навчальних карток-завдань), системне застосування яких значно сприятиме підвищенню ефективності засвоєння навчального матеріалу. Залежно від призначення картки можуть бути умовно розподілені на чотири групи. До першої групи можна віднести картки з письмовими завданнями для групи учнів, до другої – картки із завданням для виконання на класній дошці і усної відповіді, до третьої – завдання для виконання на контурній карті і усної відповіді, до четвертої групи можуть бути включені картки з письмовими завданнями для фронтального опитування.

Отже, вивчення транспорту України у шкільному курсі географії передбачає орієнтування на зміст та основні положення навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів, основні методичні підходи щодо послідовних етапів розкриття даної теми, а також активне використання дидактичного матеріалу, що сприятиме розв'язанню завдань компетентнісного навчання, які стоять перед сучасним учителем географії.

Список використаних джерел

- Географія. Програма для 6-9-х класів ЗНЗ. URL: <https://ru.osvita.ua/school/program/program-5-9/56127/>
- Компетентнісне навчання та викладання географії у системі неперервної педагогічної освіти: кол. Монографія / [авт. кол.: Л.П.Вішнікіна, А.А.Шуканова, О.А.Федій, С.П.Сарнавський та інші]; за наук. ред. д-ра пед. наук Л.П.Вішнікіної. Полтава, 2022. 219 с.
- Кудрицька Н.В. Транспортно-дорожній комплекс України: сучасний стан, проблеми та шляхи розвитку : монографія. Київ : НТУ. 2010. 338 с.
- Лимарь Т.В. Методичні засади суспільно-географічного аналізу транспортного комплексу регіону. *Економічна та соціальна географія*: Наук. зб. / [Ред. кол.: С.І. Ішук (відп. ред.) та ін.]. 2014. Вип. 2 (70). С. 40-47.
- Міщенко М.І. Загальний курс транспорту: навч. посіб.; Автомоб.-дор. ін-т ДВНЗ "Донец. нац. техн. ун-т". Донецьк: Норд-прес, 2010. 323 с.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАТЬ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

У сучасному світі, де глобалізація й інформаційні технології визначають економічний розвиток країн, розуміння взаємозв'язків між географією та економікою стає надзвичайно важливим завданням для освіти. Компетентнісний підхід в освіті надає можливість розвивати не лише знання, але й вміння та навички, необхідні для розв'язання реальних завдань. Сьогодні економіка на глобальному та особистісному рівнях виконує вагомий роль у зміні учнівського світогляду, вона формує орієнтир у складних соціально-економічних процесах на рівні споживача та виробника, держави й світового господарства. Глобалізація й загострення соціально-економічних, природно-ресурсних та інших проблем підвищують роль і значення економічних знань в сучасному суспільстві.

Незважаючи на те, що серед 10-ти ключових компетентностей Нової української школи є ініціативність і підприємливість, в сучасній школі економіка як окремий предмет представлена тільки на профільному рівні навчання. Традиційно економічна освіта в школі здійснюється під час вивчення економічної географії і реалізується саме вчителями географії. Географія та економіка взаємопов'язані на різних рівнях. Географічні факти, такі як клімат, рельєф, природні ресурси, впливають на економічний розвиток регіонів та країн загалом. У той же час, економічні процеси, такі як торгівля, інвестиції, ринкові відносини, формують географічний образ світу. Розуміння цих взаємозв'язків є ключовим для розвитку економічних знань.

Компетентнісний підхід активно досліджується у вітчизняному та зарубіжному науково-педагогічному просторі. Окремі питання методики формування предметних географічних та економічних компетентностей учнів розглянуто в працях Т. Засекої, Т. Назаренко (Назаренко, 2013), Л. Вішнікіної, А. Шуканової (Компетентнісне навчання..., 2022).

На сучасному етапі географічна освіта здійснюється на новій концептуальній основі, що ґрунтується передусім на реалізації індивідуального, діяльнісного та компетентнісного підходів до навчання. Компетентнісний підхід дає змогу розв'язувати проблему, яка виникла через протиріччя між потребою забезпечити якість географічної освіти й неможливістю розв'язати таке завдання традиційним шляхом (Турбачова О., с. 8).

Компетентнісний підхід – це методологія навчання, що спрямована на розвиток компетентностей учнів, які включають знання, вміння, навички, особистісні якості та інші аспекти, необхідні для успішного функціонування в сучасному суспільстві. Цей підхід акцентує не лише на запам'ятовуванні фактів, але й на їх застосуванні у різних контекстах.

Використання компетентнісного підходу в навчанні географії дозволяє учням розвивати не лише знання про географічні об'єкти та явища, але й аналізувати їх вплив на економіку. Це може бути досягнуто шляхом використання різноманітних навчальних методів, таких як проектна робота,

групові дискусії, практичні завдання тощо. Учні мають змогу досліджувати реальні економічні проблеми на різних просторових рівнях (від територіальної громади свого населеного пункту до глобальної економіки), аналізувати дані та розробляти стратегії для їх вирішення.

Вплив компетентнісного підходу на навчання сприяє підвищенню мотивації учнів, поліпшенню їхніх навчальних досягнень та розвитку критичного мислення. Програмою Міжнародного оцінювання учнів (PISA) ОЕСР з'ясовано, що учні, які навчаються за цим підходом, виявляють більшу зацікавленість у вивченні матеріалу та більшу здатність застосовувати отримані знання у практичних ситуаціях.

Отже, зміст географії як науки включає економічні знання як органічну і необхідну частину, тому формування економічних знань у процесі навчання географії є актуальною педагогічною проблемою. Компетентнісний підхід до формування економічних знань у процесі навчання географії є ефективним інструментом для розвитку життєвих компетентностей учнів. Метою освітнього процесу з географії стає формування економічної компетентності, що дозволить ефективно використовувати здобуті економічні знання в побутовій та майбутній професійній діяльності. Шляхом активного залучення до процесу здобуття знань на засадах упровадження компетентнісного підходу, вчителі можуть стимулювати учнів до глибшого розуміння взаємозв'язків між географією та економікою, що сприятиме їхньому подальшому успіху у сучасному глобалізованому світі.

Список використаних джерел

- Назаренко Т.Г. Методика навчання географії в профільній школі: теорія і практика: монографія. К.: Педагогічна думка. 2013. 318 с.
- Турбачова О. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг.ред. О.В.Овчаро. К.: К.І.С., 2004. С.53-58.
- Компетентнісне навчання та викладання географії у системі неперервної педагогічної освіти : кол. монграфія/ [авт.кол.: Л. П. Вішнікіна, А. А. Шуканова, О. А. Федій, С. П. Сарнавський та інші.]; за наук. ред. д-ра пед.наук Л. П. Вішнікіної. Полтава: ПНПУ ім. Короленка, 2022. 265 с.

*Ладіна Ольга, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – асистент Сарнавський С. П.)

ПРИРОДНІ УМОВИ ТА АНТРОПОГЕННА ДІЯЛЬНІСТЬ В МЕЖАХ БАСЕЙНУ РІЧКИ КОЛОМАК

Одним із найцінніших ресурсів на Землі є вода. Вона є життєво важливою для рослин, тварин і людей. Для пиття, побутових потреб, промисловості, сільського господарства та інших галузей господарства потрібна вода. Басейн річки Коломак є значним природним водним об'єктом. Він включає річку та її притоки, а також водозбір, з якого вода надходить до річки. З таких причин дослідження фізико-географічних характеристик і гідрологічного режиму

басейну є важливими тому що, річка Коломак забезпечує водою як населення, так і промисловість міст Полтавської та Харківської областей.

Річка Коломак є лівою притокою річки Ворскли. Є частиною басейну Середнього Дніпра та Дніпровського басейну. Басейн річки Коломак за ієрархічною структурою ландшафтно-гідрологічних систем входить до складу лісостепової недостатньо зволоженої зони Лівобережно-Дніпровської гідрологічної провінції та до Полтавського рівнинного ландшафтно-гідрологічного району (Клименко В.Г., 2010).

Річка Коломак розташована у північно-східній частині України, на території Харківської та Полтавської областей. Річка бере свій початок біля східної околиці села Високопілля, у Харківській області. Вона тече в південно-західному напрямку, перетинає Валківський район Харківської області та Чутівський район Полтавської області. На берегах Коломаку розташовані населені пункти села Високопілля, Гвоздьове, смт. Коломак, села Гуртовівка, Різуненкове, Гришкове, Крамарівка (Харківська область); смт. Чутове, села Новофедорівка, Виноминівка, Войнівка, Зеленківка, Сторожове, Василівка, Коломак, Ковалівка, Черкасівка, Затурине, Макухівка, місто Полтава (Полтавська область). Коломак впадає у річку Ворсклу на південній околиці міста Полтави в межах руслового водосховища між с. Вакуленцями та с. Нижні Млини.

Основними притоками Коломаку є права притока р. Свинківка, а також ліві притоки - Шляхова, Чутівка, Ладиженка, невеликі притоки у межах сіл Виноминівка та Федорівка (Швець Г.І., Дрозд Н.І., Левченко С.П., 1957).

Річка Коломак протікає переважно Полтавською рівниною. Висота витоку складає 170 м в околицях села Високопілля, а в межах гирла, яке розташовується в межах м. Полтави - 80 м. Русло річки сильно звивисте, середній коефіцієнт звивистості 1,42, місцями, особливо у середній і нижній течії, перевищує 2,0. Значні коефіцієнти звивистості і в основних приток Коломаку, так у річок Свинківка – 1,6, Ладиженка - 1,3 та Чутівки – 1,1.

Середня ширина річки Коломак становить 20-30 метрів. Долина переважно трапецієподібна без вираженого дна, ширина переважно 2,5-5 км, місцями до 8 км, глибина досягає 30-45 м. Заплави двобічна, шириною 0,6-0,9 км. Максимальна ширина середнього русла річки 2,5 км. Річка помірно звивиста, ширина на алювіальних рівнинах від 20-50 до 100 м, глибина до 6 м, похил 0,62 м/км. Швидкість течії річки становить 0,2-0,3 м/с.

Клімат басейну річки помірно континентальний. Зима в басейні Коломаку прохолодна, а літо тепле. Для клімату характерне підвищення континентальності у північно-східному напрямку. Середні температури літа сягають +20°C, зими – -6,6°C. Середня кількість опадів – 547 мм за рік. Показники середнього випаровування сягає 400-425 мм. Коефіцієнт зволоження складає 0,7 (Climate Change Poltava, 2023).

Басейн річка Коломак розміщений в межах лісостепової зони України. Для даної природної зони, як в цілому в межах басейну Коломаку, характерним є переважання наступних ґрунтів: чорноземів типових, чорноземів реградованих, чорноземів глибоких середньогумусних, а також темно-сірі опідзолених, дерново-підзолистих, лучних та чорноземно-лучних глибоко-солонцюватих ґрунтів. Родючість ґрунтів коливається від 73-80 балів (добре родючі) до 17-24

бали (особливо малородючі). Середній ступінь ерозії сягає в середньому від 21 до 30 %. Проводяться масові заходи боротьби з водною ерозією, а також розріджене зрошення на місцевому стоці. Сільськогосподарські угіддя сягають від 80 до 90%, вони знаходяться на місці лугових степів та остепнених луків.

Найбільші площі розорення земель будуть характерні для верхньої течії р. Коломак. Причиною цього стала розорювання луків та степів, вирубка лісових масивів, надмірне сільськогосподарське використання території басейну річки Коломак. Лісові масиви збереглися переважно у верхній течії, на правобережжі, у вигляді дубових лісів та дубово-соснових лісів у гирловій частині річки. В межах долин річок та балок є фрагменти заплавних лісів й луків, а в межах вододілів - локально збереглися фрагменти степової рослинності.

Основне використання басейну річки полягає в сільському господарстві. У межах Харківської області русло річки перетворено на меліоративний канал. В даній частині Коломаку функціонує осушувально-зрошувальна система – «Коломак», в гирловій частині осушувальна система - «Ваці». У нижній течії річки Коломак, при впадінні у Ворсклу, відбулося затоплення гирла Нижньомлиньським русловим водосховищем. Водні ресурси Коломаку мають велике значення для прилеглих населених пунктів - сіл Високопілля, Гуртовівка, Різуненкове, Гришкове, Крамарівка, Новофедорівка, Виноминівка, Войнівка, Зеленківка, Сторожове, Василівка, Коломак, Ковалівка, Черкасівка, Затурино, Макухівка, селищ - Коломак, Чутове та м. Полтава. Вода з річки застосовується для зрошення полів та садів. Басейн має регіональний рекреаційний потенціал для літнього пляжного відпочинку та туристичного судноплавства - сплавах на байдарках, катамаранах, тощо.

Список використаних джерел

- Клименко В.Г. (2010). Гідрологія України: навчальний посібник для студентів географів. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна.
Швец Г.І., Дрозд Н.І., Левченко С.П. (1957). Каталог річок України. Київ: Видавництво АН УРСР.
Climate Change Poltava. (2023). Отримано з URL: https://www.meteoblue.com/en/climate-change/poltava_ukraine_696643

*Лобода Юлія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця - професорка Вішнікіна Л. П.)*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ДИДАКТИЧНОГО ТЕСТУВАННЯ У НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ

Контроль навчальних досягнень учнів є обов'язковим складником процесу навчання географії й організовується та проводиться вчителем на основі виявлення, вимірювання та оцінювання навчальних досягнень, які структуровані в чинній навчальній програмі з географії.

Учителі географії нині використовують тестові запитання й завдання для проведення попереднього, поточного, тематичного й підсумкового контролю знань, здебільшого створюючи їх самостійно або використовуючи навчальні

матеріали, які пропонують освітні платформи Інтернет. Проте слід зазначити, що при цьому не завжди враховуються вимоги теорії тестування до проектування таких запитань і завдань, що й зумовило потребу проаналізувати витоки й теоретичні засади тестового контролю (Вішнікіна, 2017, с. 330).

Використання тестів у навчальному процесі пройшло тривалий час свого формування. Учені виділяють три історичні періоди розвитку тестування: перший період (до XIX ст.) полягає в формуванні загального уявлення про тестування; другий період (1920–1960) – класичний, за якого створювалась відома нам класична теорія тестів; третій період (з 1970 р.) – технологічний етап тестування, який полягає в удосконаленні сучасного розвитку шкільного тестування.

Загалом, витоки тестології такою як ми її зараз знаємо сягають ще кінця XIX, початку XX століття, коли психологи почали досліджувати психологічні особливості людини. Одним з перших, хто почав використовувати тестування для вимірювання індивідуальних особливостей людини став видатний психолог Френсіс Гальтон. Учений досліджував питання спадковості й для цього він у 1884–1885 рр. на Всесвітній виставці організував антропометру-лабораторію. Головним завданням цієї лабораторії було те, що будь-яка людина (за відповідну плату) мала змогу відповісти на послідовну кількість запитань (з метою визначення своїх фізичних та психологічних якостей. Пізніше такому виду діяльності психологи та науковці дали назву «тест».

Засновниками тестування були Ф. Гальтон, Ч. Спірман, Дж. Каттел, А. Біне та Т. Симон. Сам термін «розумовий тест» уперше використав Дж. Каттел у 1890 р. (Вішнікіна, 2017, с. 331). Початком масового застосування тестування на практиці пов'язують із ім'ям французького психолога Альфреда Біне, який у співтворстві з Теодором Симоном розробив власну шкалу метричного розвитку, яка має назву «Тест Біне-Симона» (Самойленко, 2014, с.516). Підставою для розробки цього тесту стало доручення уряду Франції знайти спосіб визначити учнів, які мають проблеми з навчанням. Працювали психологи над цим дорученням близько 15 років й аж в 1905 році вони розробили 30 різноманітних тестових завдань. Побудовані були ці завдання за структурою «від простого до складного», що допомогло їм зробити диференційований поділ учнів на 3 групи: здібні до навчання діти, діти з вродженими дефектами та розумово відсталі діти.

Після того як тест «Біне-Симова» був опублікований він отримав значну популярність не лише в Франції, а й по всьому світу. Після цього на початку XX століття в США виникає ідея поділити тести на психологічні та педагогічні. Причиною такого розвитку тестування був активний розвиток масової освіти в США. У школах країни в той час починає активно збільшуватись кількість учнів. Для того щоб не виникали проблеми в об'єктивному оцінюванні учнів при вступі до навчальних закладів, у державі почали використовувати тести. Незважаючи на те, що тестування має низку зауважень та заборон, воно ще досі не втратило актуальності в американських школах. Найпопулярнішими там є 2 види тестів: тести-есе (надання розгорнутою відповіді) та об'єктивні тести (передбачають вибір правильної відповіді із запропонованого переліку).

Застосування тестів у вітчизняній педагогічній практиці сприймалось доволі неоднозначно. Лише в 1925 р. після створення у РСРП тестової комісії,

завданням якої було створення стандартизованих тестів та їх масове застосування в закладах освіти, тести починають привертати увагу відомих педагогів і психологів та стають одним з популярних видів контролю. Тривав цей період недовго, адже вже в 1936 році через отримання постанови «Про педагогічні перекручення в системі Наркопросу», використання тестових завдань в країні було заборонено.

Відновлення використання тестових завдань у вітчизняній науці відбулося лише за період «відлиги» в 1960-х рр. Саме тоді вітчизняні науковці почали досліджувати питання проблематики контролю знань учнів за допомогою контрольних робіт, які мали інструменти тестування (Балацкікова, Зеленська, 2018, с. 426).

З отриманням Україною незалежності роль тестового контролю поступово починає зростати. На даний час тести активно використовуються у всіх навчальних закладах, починаючи від дитячих садочків до закладів вищої освіти. Особливо активно тестування використовують на вступних іспитах, під час поточного та тематичного контролю, а також під час проведення Зовнішнього незалежного оцінювання чи як зараз Національного мультимедійного тесту.

Варто зазначити, що «дидактичний (навчальний) тест – це система запитань і завдань специфічної форми й зростаючої складності, яка дає змогу якісно, ефективно та об'єктивно оцінити структуру й виміряти рівень сформованості предметно-географічних компетентностей учнів як навчальних досягнень» (Вішнікіна, 2017, с 331).

Наразі, в умовах навчання географії в онлайн режим, відбувається оновлення підходів до дидактичного тестування. Одним із перспективних напрямів такого оновлення є застосування тестових завдань компетентнісно-орієнтованого спрямування, які є основним засобом перевірки та оцінювання рівня сформованості предметних географічних компетентностей учнів. В освітньому просторі України актуальними є розвідки, що пов'язані з розробкою теоретичних основ та методичного забезпечення створення компетентнісних дидактичних тестів. Саме із цим напрямом ми і пов'язуємо свої наступні дослідження.

Список використаних джерел

- Балацкікова А., Зеленська К. Становлення й розвиток тестології як науки. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріал. міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 10 квіт. 2018, С. 424-427.
- Вішнікіна Л. П. Компетентнісне навчання географії в основній школі : монографія. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2017. 407 с.
- Дидактика географії : монографія / В. М. Самойленко та ін. Київ : Педагогічна думка, 2014. 586 с.

* * *

ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ

Формування території Полтавщини являє собою тривалий історичний процес від давніх часів до сьогодення. У ретроспективно-географічному аспекті Полтавщина є своєрідним історико-географічним краєм, межі і площа якого постійно змінювалися на різних історичних етапах, але основне його ядро залишалось стабільним.

Аналіз формування території Полтавщини базується насамперед на розкритті історії адміністративно-територіального устрою, показі тих адміністративно-територіальних одиниць різних держав, до складу яких входила територія сучасної області. З ретроспективно-географічних позицій до обґрунтування територіальних меж Полтавщини може бути застосований етнографічний та етнологічно-географічний підходи, представлений у роботах В. Круля та Я. Жупанського (Жупанський Я.І., Круль В.П., 2003). За цим підходом виділяється історико-географічний край (ІГК) Полтавщина як проміжна таксономічна ланка в ієрархії історико-географічного районування території України.

Більша частина сучасної Полтавської області розташована в межах Лівобережної України, лише незначна частина території на південь від Кременчука заходить на Правобережжя. Область розташована по середній течії Дніпра і належить до земель Середнього Подніпров'я (Полтавська область, 1998, с. 11). Проте, природно-ландшафтному відношенні на доводиться говорити про чітко визначені природні рубежі Полтавщини, можливо за певним виключенням гідрографічних рубежів Дніпра та Орлі на півдні та південному сході. Але й ці природні кордони зумовлені переважно історичними та політичними моментами.

Виділення Полтавського історико-географічного краю базується на природно - історичних, демографічних, господарсько-культурних, етнополітичних і політико-адміністративних особливостях певної території. Серед цих чинників провідна роль відводиться домінанті зародження і генези українського етносу та його територіальних варіаційних модифікацій (Жупанський Я.І., Круль В.П., 2003). На думку згаданих авторів, саме етнологічно-географічний підхід до історико-географічного районування дозволить дотриматися чіткої ієрархії його таксономічних одиниць та поєднати природні, господарські, демографічні, історико-етнічні та політико-адміністративні особливості окремих історико-географічних регіонів України.

На основі вивчення літературних джерел (Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини, 2002; Джаман М. О., Єрмаков В. В., Смирнова В. Г., 2012; Історія Полтавської області; Полтавщина, 1992) ми можемо виділити кілька етапів формування території Полтавщини. Відповідну можливість дає нам ретроспекція адміністративного статусу Полтавщини.

1. Період до IX ст., коли територія сучасної Полтавщини входила до складу земель східнослов'янських племен сіверян.

2. Період Давньокіївської держави, коли землі Полтавського краю підпорядковувалися періодично Київському та Переяславському князівствам, а стала влада київських князів поширювалася до рубежу р. Сули, де протягом X – XII ст. була збудована Посульська оборонна лінія.

3. Польсько-Литовський період, пов'язаний із перебуванням території нинішньої Полтавщини послідовно у складі Великого князівства Литовського, а згодом і Речі Посполитої (від др. пол. XIV до сер. XVII ст.).

4. Період від др. пол. XVII до кінця XVIII ст., коли формується новий адміністративно-територіальний поділ Лівобережної України на основі полкового та сотенного устрою.

5. Період від початку XIX до пер. чверті XX ст. – час існування Полтавської губернії.

6. Міжвоєнний період, пов'язаний із скасуванням губернського поділу, адміністративно-територіальними реформами радянського часу та утворенням адміністративно-територіальної одиниці – Полтавської області.

7. Сучасний період, пов'язаний із остаточним формуванням території і меж Полтавської області, які зберігаються до сьогодні.

Таким чином, дослідження ретроспективно-географічних аспектів формування території Полтавщини як цілісного регіону дозволить визначитися із змістом цього поняття та окреслити його межі, глибше досягнути специфіку даного регіону у системі ієрархії його таксономічних одиниць та поєднати природні, господарські, демографічні, історико-етнічні та політико-адміністративні особливості окремих історико-географічних регіонів України.

Список використаних джерел

Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1648-1941 рр.). *Довідник з історії адміністративно-територіального поділу* / упоряд.: Жук В.Н., Суховська З.М. Полтава. 2002. Департамент поліграфії ПП «ЕНТ» м.Кременчук. 205 с.

Джаман М. О., Єрмаков В. В., Смирнова В. Г. Суспільно-географічні процеси на території Полтавського історико-географічного краю у період формування індустріального суспільства: Монографія / Під ред. Академіка АЕН України М. О. Джамана. Полтава: ПУЕТ, 2012. 223 с.

Жупанський Я. І., Круль В. П. Етнологічно-географічний погляд на районування українських етнічних земель. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун.-ту ім. М. Коцюбинського*. Серія: Географія. Вінниця, 2003. Вип. 6. С. 130-135.

Історія Полтавської області. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96

Полтавська область: природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис / [Аліман М.В., Андрієнко В. В., Булава Л. М. та ін.]; за ред. К. О. Маца. [2-ге вид., доп. і перероб.]. Полтава : Полтавський літератор, 1998. 336 с.

Полтавщина: Енциклопедичний довідник (за ред. А. В. Кудрицького). Київ: Вид-во УЕ, 1992. 1024 с.

РЕЛЬЄФ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИХ КОМПЛЕКСІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Основні риси сучасного рельєфу Полтавської області були закладені у неогеновий період та сформувалися під впливом низки ендегенних та екзогенних чинників.

Переважаюча частина області розташована в межах Придніпровської низовини, крайня південно-західна частина – в межах Придніпровської височини, а крайня північно-східна частина – на відрогам Середньоросійської височини. Низовинний характер території області зумовив її загальний вигляд як слабкохвилястої некруто похилу до долини Дніпра рівнину, розчленовану долинами річок Сули, Псла, Ворскли, Орлілі та їх приток. Територія області підвищується у загальному напрямку з південного заходу на північний схід від 65-70 м до 170-190 м із середніми висотами до 110 м (з найвищою відміткою лівобережної частини Полтавщини 202, 6 біля Опішні). Максимальні відмітки висот на території Полтавської області приурочені до ділянок Придніпровської височини (комплекс Деївської гори на південь від Кременчука, 204 м) (Географія Полтавської області). Середній нахил поверхні в межах лівобережної частини області складає 0,98 м/км.

За генезисом рельєф Полтавщини (морфоскульптури) відноситься переважно до ерозійного типу, виробленого талими водами льодовиків та сучасними постійними і тимчасовими водотоками. Тому основними і найпоширенішими формами рельєфу є вододільні плато, річкові долини, тераси, балки, яри. З неерозійних форм рельєфу зустрічаються степові блюдця, льодовикові та солянокупольні підняття (Полтавська область, 1998, с. 28).

У зв'язку із зростанням впливу антропогенного чинника збільшується питома вага штучних форм рельєфу, до яких слід віднести кургани (могили), кар'єри, відвали порід, греблі, котловани штучних водосховищ та ставків, дамби, насипи для залізничних та автомобільних доріг, штучні зрошувальні канали, наміви піску під міську забудову, рельєфоїди тощо.

Особливості рельєфу лівобережної та правобережної частини Полтавської області впливають на умови формування природних комплексів і ландшафтної структури території. Правобережна частина області розташована в долині Дніпра та відрогам Придніпровської височини що обумовлює поширення та форм, пов'язаних із розчленуванням схилів Придніпровської височини.

Лівобережна частина області за характером рельєфу умовно поділяється на три частини: південно-західну, центральну та північно-східну. Південно-західна, придніпровська частина є найнижчою за гіпсометричним рівнем та найменш розчленованою, тут відсутня яружно-балкова сітка, характерна для інших частин області. Тут отримали поширення абсолютно вирівняні території, місцями з блюдцеподібними зниженнями (подами). Центральна частина відокремлюється від південно-західної помітним у рельєфі уступом по лінії Кобеляки – Хорол – Пирятин і є більш розчленованою яружно-балковою сіткою. Північно-східна частина, розташована в межах Полтавської підвищеної рівнини є найбільш підвищена і розчленована, у зв'язку з чим має складний

горбистий характер. Часто на рівній поверхні можуть підноситися досить високі пагорби, а перепади відносних висот місцевості посилюють блюдцеподібні зниження і давні кургани (могили).

Так, загальний рівнинний характер території області зумовив належність її до класу рівнинних східноєвропейських ландшафтів лісостепового та степового (на крайньому південному сході області) типів. Вплив розчленування рельєфу на поширення лісостепових ландшафтів проявляється у чергуванні природних комплексів з опідзоленими ґрунтами, що сформувалися під остепненими борами, суборами, масивами нагірних дібров, і природних комплексів з чорноземами типовими глибокими мало – і середньогумусними під лучно-степовою рослинністю.

В межах річкових долин в умовах періодичного затоплення та неглибокого залягання ґрунтових вод сформувалися ландшафти заплавної рівнини на алювіальних відкладах на лучно-чорноземних ґрунтах з огленим підгумусовим горизонтом під вологолюбною лучною та лісо-лучною рослинністю. Перші надзаплавні піщані тераси річок області є районом поширення борових та суборових рослинних комплексів. На слабкорозчленованих ділянках Придніпровської терасової низовини, із проявами суфозійного рельєфу поширені засолені ґрунти з відповідними різновидами галофітних луків.

Необхідно відмітити що антропогенне втручання у природний рельєф часто сприяє активізації несприятливих геоморфологічних процесів – посилення ерозії, зсувів, підтоплення земель, заболочення та ін. Значний рівень розораності території області (до 65%) найактивніше провокує ерозію, змив ґрунтів, внаслідок чого відбувається замулення водоймищ, інтенсивне вирівнювання поверхні, що у свою чергу призводить до швидкої деградації річок. Тому розробка заходів щодо боротьби з ерозійними процесами не лише сприятиме збереженню земель і ґрунтів, але й природних форм рельєфу, загального стану території, а відповідно і всього природного комплексу області.

Список використаних джерел

Географія Полтавської області. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96

Полтавська область : природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис / [Аліман М.В., Андрієнко В. В., Булава Л. М. та ін.]; за ред. К. О. Маца. [2-ге вид., доп. і перероб.]. Полтава : Полтавський літератор, 1998. 336 с.

* * *

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

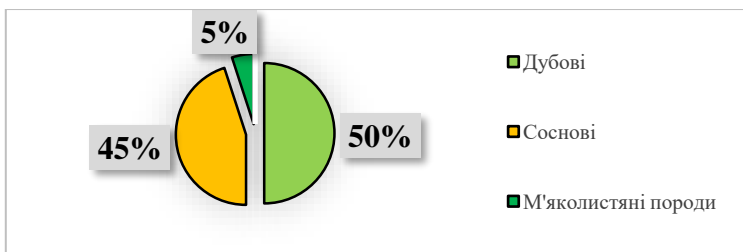
ЛОХВИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Лохвицька міська територіальна громада (МТГ) розташована в північно-західній частині Полтавської області в межах Лівобережно-Дніпровській лісостепової фізико-географічної провінції Полтавської рівнини. Вона межує із Чорнухинською, Сенчанською, Заводською, Петрівсько-Роменською, Сергіївською ОТГ, а також з Сумською та Чернігівською областями України. Саме на її території розташована крайня північна точка Полтавщини за 3,3 км від села Білогорілка ($50^{\circ} 33' 18''$ пн. ш.). Відстань від м. Лохвиці до обласного центру м. Полтави – 175 км, а до столиці України м. Київ – 220 км. Площа громади становить 816,6 км² (13% від загальної території Миргородського району Полтавської області) (Стратегія розвитку Лохвицької міської об'єднаної територіальної громади до 2028 року).

Основна частина громади лежить на південно-західних відрогів Середньоруської височини у межах Полтавської рівнини. Її поверхня сильно розчленована долинами річок та яружнобалковою мережею. Формування сучасного рельєфу відбувалося унаслідок діяльності льодовика та ерозійно-аккумулятивних процесів у долині р. Сула.

Згідно з геоботанічним районуванням України, територія Лохвиччини належить до Прилуцько-Лохвицького геоботанічного району Роменсько-Полтавського округу. Для нього характерні грабово-дубові ліси, заплавні луки та низинні болота, які мають трансформований характер внаслідок антропогенної діяльності (Маца, 1998).

За даними 2020 року, лісистість території, яка нині входить до складу Лохвицької МТГ, становить 7177,8 га і представлена широколистяними лісами (дібровами) та хвойними насадженнями. Типові представники рослинного світу – дуб звичайний, береза, липа, тополя, клен (рис. 1).

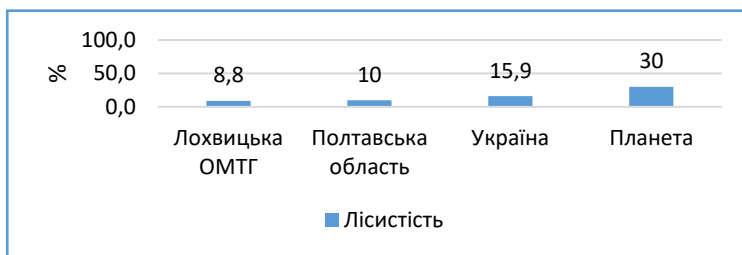
Рис. 1. Відсоткове співвідношення породного складу лісових насаджень Лохвицької МТГ (побудовано автором за даними (Звіт для громадськості по моніторингу господарської діяльності лісів ДП «Гадяцьке лісове господарство» за 2022 рік))

Лісистість території громади майже не відхиляється від середнього показника по Полтавській області, але поступається показникам по Україні та світу (табл. 1, рис. 2).

Таблиця 1.

**Співвідношення лісистості території до загальної площі
територіальної одиниці (розроблено автором)**

Територіальна одиниця	Загальна площа, км ²	Площа лісових насаджень, га	Лісистість, %
Лохвицька МТГ	817	7 178	8,8
Полтавська область	28 750	285 600	10,0
Україна	603 700	9 598 830	15,9
Світ	510 100 000	15 303 000 000	30,0

Рис.2. Відсоткове співвідношення лісистості території до загальної площі територіальної одиниці (розроблено автором)

Лісове господарство громади не лише задовольняє місцеві потреби в деревині, але й має велике водоохоронне, ґрунтозахисне, санітарно-гігієнічні та естетичне значення. На території громади налічується близько 298 га малопродуктивних та деградованих земель, які потенційно можна передати державним лісгосподарським підприємствам під заліснення (Лісистість Полтавської області). Трапляються залишки лучно-степової рослинності на прирічкових схилах – терен, шипшина, глід тощо. Лікарські рослини, які зустрічаються в межах Лохвицької МТГ: звіробій звичайний, калина, бузина чорна, крушина ламка, мати-й-мачуха. Більшість земель використовується у сільському господарстві, які раніше займали лугові степи. Ступень розораності земель громади становить 60,72%.

Видовий склад тваринного світу відповідає природній зоні лісостепу але частково змінений, внаслідок антропогенної зміни природних ландшафтів під сільськогосподарськи угіддя. Типові представники, які зустрічаються на території – журавель, заєць білий, миша польова, жайворонок, соловей, косуля, дикий кабан тощо.

Для Лохвицької МТГ характерний помірно-континентальний тип клімату. Середньорічна температура теплого періоду становить +20,0°C, а в холодний період вона не перевищує – 5,3°C (табл. 2). Кількість опадів 500-600 мм.

**Середньомісячна температура повітря Лохвицької МТГ за 2021 рік, °С
(розроблено автором)**

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
-3,4	-6,1	2,0	7,5	14,9	20,7	23,7	21,4	12,6	7,7	3,9	-1,6

Аналізуючи дані минулих років і ситуацію на сьогодні, прослідковується тенденція до збільшення середньорічної температури липня (від +20°C до +23,7°C) та січня (від -5,3°C до -3,4°C). Амплітуда середньомісячних температур повітря в межах Лохвицької територіальної громади становить 55°C (мін. -21°C 17 лютого 2021 року, мак. +34°C 26 червня).

Найбільший вплив на формування погодних умов і клімату мають величина і характер сонячного випромінювання, віддаленість території від великих водних об'єктів, належність до зони дії, переважно, атлантичних помірних та арктичних холодних повітряних мас, рівнинність території. Район належить до недостатньо вологої, теплої агрокліматичної зони, що і відображається на його агроспеціалізації.

Список використаних джерел

Звіт для громадськості по моніторингу господарської діяльності лісів ДП «Гадяцьке лісове господарство» за 2022 рік. URL:

<https://gadyachlis.com.ua/publiczna-informacija/zvit-dlja-gromadskosti-za-2022-rik>
Лісистість Полтавської області: URL: <https://www.forester.org.ua/9-skladaye-lisystist-poltavshhyny/>

Полтавська область: природа, населення, господарство: географічний та історико-економічний нарис. Видання 2-е, доповнене і перероблене. За ред. К. О. Маца. Полтава: Полтавський літератор, 1998. 336 с.

Стратегія розвитку Лохвицької міської об'єднаної територіальної громади до 2028 року. Полтавська область. URL: <https://lmr.gov.ua/strategiya-rozvitku-lohviickoi-miskoi-ob%20%80%99ednanoi-teritorialnoi-gromadi-14-15-01-04-11-2021/>

*Одринський Юрій, здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Єрмаков В. В.)

**НАПРЯМКИ ЗАСТОСУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО ПІДХОДУ ПРИ
ВИВЧЕННІ ВОД СУХОДОЛУ У ШКІЛЬНИХ КУРСАХ ГЕОГРАФІЇ**

За останні роки значна увага приділяється різним аспектам проблеми впровадження краєзнавчого підходу у процесі вивчення тем шкільних курсів географії (Бенедюк В. В., 2015; Копилець Є., 2019; Корнєєв О. В., 2007). Одним із напрямків таких досліджень є аналіз особливостей і шляхів застосування зазначеного підходу при вивченні вод суходолу (Єрмаков В. В., Сарнавський С. П., 2023; Ланіна М., 2022). Це пов'язано із особливостями сучасного етапу вивчення географії у школі, який супроводжується розширеним впровадженням новітніх методів та різноманітних методик навчання предмету, спрямованих на

підвищення ефективності навчання, засвоєння програмного матеріалу. Все це передбачає удосконалення наявних та вироблення нових методичних підходів та алгоритмів, що також відображається у розширенні можливостей застосування краєзнавчого та дослідницького підходів в урочній та позаурочній роботі. Ключовим завданням у цьому процесі є формування географічних компетентностей учнів, компетентнісне навчання та викладання географії (Компетентнісне навчання, 2022).

Краєзнавчий підхід у вивченні внутрішніх вод суходолу об'єктивно сприяє глибшому розумінню специфіки водних та водогосподарських систем, їх ролі у формуванні ландшафтів, впливі на екологічний стан регіонів та національну економіку, що стає вирішальним для ефективного управління водними ресурсами, їх охорони та раціонального використання.

Актуальність розгляду даних питань пов'язана з багатьма аспектами фізико-географічного, гідрологічного та суспільно-економічного характеру. Важливе значення має і освітньо-професійний аспект.

Треба відзначити, що з'ясування основних напрямків упровадження краєзнавчого підходу при вивченні шкільних курсів географії включає в себе загальну проблематику краєзнавчого підходу з основними принципами компетентнісного навчання географії, організації ефективної діяльності учнів. Це відповідає загальним завданням розвитку сучасної української школи.

Охорона та раціональне використання вод суходолу є важливою складовою у забезпеченні сталого розвитку Полтавського регіону. Деякі з напрямів охорони та раціонального використання поверхневих вод області включають захист водних ресурсів від забруднення, створення природоохоронних об'єктів, розвиток водного транспорту, рибальства, створення системи моніторингу водних ресурсів.

На основі проведених досліджень нами розроблена і запропонована узагальнююча модель краєзнавчо-географічного вивчення вод суходолу в межах Полтавської області у процесі вивчення шкільних курсів географії. Вона включає в себе три основні логічні блоки: ретроспекцію стану гідрологічної мережі, сучасний стан водних об'єктів та прогностичний блок з відповідними методами досліджень.

Перший блок представляє ретроспекцію стану гідрологічної мережі області. Вирішення наукових завдань в межах цього логічного блока забезпечується застосуванням ретроспективно-географічних методів, аналізом різноманітного картографічного матеріалу та даних дистанційного зондування Землі.

Другий логічний блок включає вивчення сучасного стану водних об'єктів області. Основне значення тут матимуть методи збору та аналізу даних на основі моніторингу параметрів навколишнього природного середовища з використанням польових і дистанційних досліджень, екологічний та гідрологічний моніторинг, а також конструктивно-географічні основи комплексного використання водних ресурсів.

Третій логічний блок включає питання прогнозування параметрів гідрологічних об'єктів з використанням відповідних методи прогнозування гідрохімічного стану води та динаміки гідрологічної мережі території.

Таким чином, застосування краєзнавчого підходу при вивченні вод суходолу у шкільних курсах географії є важливою складовою для забезпечення сталого використання цих ресурсів, зменшення ризику повеней та інших негативних водних явищ, а також збереження екосистем водних об'єктів. Крім того, краєзнавчий підхід дозволить істотним чином покращити ефективність засвоєння програмного матеріалу з географії у закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

- Бенедюк В. В. Технології застосування краєзнавчого принципу в процесі вивчення фізичної географії України // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / [редкол.: Т. І. Сущенко та ін.]. Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 40 (93). С. 382 – 389. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2015_40_54
- Єрмаков В. В., Сарнавський С. П. Формування географічних компетентностей учнів при вивченні вод суходолу. Витоки педагогічної майстерності. №32 (2023). С. 118-123. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2023.32.292653>
- Компетентнісне навчання та викладання географії у системі неперервної педагогічної освіти: кол. Монографія / [авт. кол.: Л. П. Вішнікіна, А. А. Шуканова, О. А. Федій, С. П. Сарнавський, та інші.]; за наук. ред. д-ра пед. наук Л. П. Вішнікіної. Полтава, 2022. 219 с.
- Копилець Є. Географічне краєзнавство у чинних навчальних програмах із позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку // Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 4–5 квітня 2019 року. Кропивницький: ЛА НАУ, 2019. С. 293–299.
- Корнєєв О. В. Методика шкільного географічного краєзнавства. Харків: ВГ «Основа», 2007. 144 с.
- Ланіна М. Методи дослідження водних об'єктів регіону у професійній підготовці майбутнього вчителя географії Дидаскал : часопис : зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. «Реформування вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку суспільства», 15–16 лист. 2022 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. № 23. с. 155-159.

*Олійник Богдан, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Географія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – асистент Сарнавський С. П.)*

ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БАСЕЙНУ РІЧКИ МЕРЛО

Вивчення фізико-географічних особливостей басейну річки Мерло є важливим завданням для розуміння природних процесів та впливу людської діяльності на цю водну систему.

Річка Мерло протікає на північному сході України, в межах Харківської області та Полтавської областей. Ця річка є лівою притокою річки Ворскла та належить до басейну Дніпра. Довжина річка Мерло складає 116 км та басейн площею 2030 км². За цими параметрами річка відноситься до середніх річок.

Витоки Мерли розташовані біля села Рясне Харківської області. Тече переважно з північного сходу на південний захід. Впадає в межах середньої течії Ворскли на південний захід від села Шевченки Рублівської громади Полтавської області. На території річкового басейну споруджено декілька ставків, переважно у верхній течії, а також створено Забродівське водосховище. Найбільшими притоками Мерло є в основному ліві його притоки - Мерчик, Яр Лозовий, Грузька, Мандричина та Колонтаївка (Маринич О. М., 1989-1993).

Річка Мерчик завдовжки 43 км, площа басейну 703 км². Долина трапецієподібна, асиметрична. Річище звивисте, завширшки 0,5-1,5 м, у середній течії місцями випрямлене і каналізоване. Похил річки 1,1 м/км. Влітку дуже міліє. Споруджено декілька ставків.

Річка Яр Лозовий (інші назви Крисинка, Лозова) — річка у Богодухівському районі Харківської області, ліва притока Мерли. Довжина річки 14 км., похил річки — 2,3 м/км. Формується з декількох безіменних струмків та водойм. Площа басейну 63,7 км².

Річка Грузька довжиною 18 км, похил річки — 2 м/км. Формується з декількох безіменних струмків та водойм. Площа басейну 118 км².

Річка Мандричина має довжину 11 км, похил річки — 3,0 м/км. Формується з декількох безіменних струмків та водойм. Площа басейну 76,5 км².

Колонтаївка (інша назва Колонтаїв) - ліва притока річки Мерло. Має довжину 21 км та площу басейну - 221 км² (Швець Г.І., Дрозд Н.І., Левченко С.П., 1957).

Басейн річки Мерло розташований в межах двох ключових тектонічних структур - південного західного схилу Воронежського кристалічного масиву та Дніпровсько-Донецької западини. Верхня течія річки розміщена в межах Воронежського кристалічного масиву до межі впадіння до неї найбільшої її лівої притоки річки Мерчик. В середній та нижній течії річка протікає в межах Дніпровсько-Донецької тектонічної западини. Склад гірських порід в межах басейну Мерло представлений в основному осадовими породами палеогенового та неогенового віку - глинами, пісками та пісковиками. В басейні річки наявні великі поклади вуглеводнів - газу та нафти. Тільки в межах Харківщини нараховується 10 ключових родовищ природного газу, а в нижній течії на території Полтавської області знаходиться нафтогазове родовище - Матвіївське.

Особливостями поверхні басейну річки Мерло є її розташування в межах двох ключових форм рельєфу - південно-західних відрогів Середньоруської височини та Полтавської рівнини. Витік річки розташований в межах першої ключової форми рельєфу на висоті 236 м, а гирлова частина при впадінні у Ворсклу в межах Полтавської рівнини на висоті 85 м. Тому перепад висот в басейні річки складає 151 м. Похил річки становить 0,8 м/км, вказуючи на рівномірний нахил її русла. Нахил території річкового басейну Мерло цілком відповідає напрямку течії річки переважно з північного сходу на південний захід. Долина річки має трапецієподібну форму з високими, розчленованими правими схилами. Заплава на деяких ділянках є заболоченою. Річище у нижній частині характеризується звивистістю та розгалуженістю. Ширина річища в середньому становить 5–8 м, а найбільша в межах гирла - 20–25 м. Глибина коливається від 0,5 до 1,5 м, а на плесах досягає 3 м.

Басейн річки Мерло розташований в зоні помірно-континентального клімату. Клімат району перебуває під дією повітряних мас, які надходять з Атлантичного та Північного Льодовитого океанів. Для цього клімату характерні відносно тепле літо і порівняно тепла зима, при достатній вологості протягом усього року. Температура повітря влітку коливається в межах +19 - +20 °С, а зимові температури складають в межах - 5°С - -6°С. Середньорічна температура у цьому регіоні становить приблизно 8,4°С, з рекордними максимальними значеннями впродовж літніх місяців до 39°С і мінімальними значеннями до -36°С взимку. Щодо опадів, їхнє середньорічне значення становить 575 мм, з максимальними значеннями до 600 мм та мінімальними значеннями до 430 мм (Grachev A., 2010-2023).

Ґрунтово-рослинний покрив в межах басейну річки Мерло відзначається різноманітністю і унікальністю. Цей регіон має різні типи ґрунтів в основному це чорноземи та сірі опідзолені ґрунти. Чорноземи поширені в межах вододілу річки та підвищений частинах басейну, а сірі опідзолені ґрунти, які переважають в межах правого підвищеного берегу Мерло. На лівобережжі басейну вздовж середньої та нижньої течії річки Мерло переважають дерново-підзолисті ґрунти. В межах долини річки переважають лісові масиви широколистяних в межах правобережжя та мішаних лісів на лівобережжі на вододілах переважають лучні та остепнено-лучні ландшафти. Широколистянолісові ландшафти представлені угрупованнями з клено-липово-дубових та дубових лісів. Найпоширенішими деревними породами у мішано-лісових ландшафтах є сосна звичайна та дуб звичайний.

Список використаних джерел

Географічна енциклопедія України : [у 3 т.] / редкол.: О. М. Маринич (відповід. ред.) та ін. — Київ, 1989-1993.

Швець Г.І., Дрозд Н.І., Левченко С.П. (1957). Каталог річок України. Київ: Видавництво АН УРСР.

Grachev A. (2010-2023). Клімат України. Отримано з URL: <https://geomap.land.kiev.ua/climate.html>

*Тесленко Каріна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Туризм і рекреація»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Єрмаков В. В.)*

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТА ОЦІНКИ ПРИРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Природні туристичні ресурси як предмет наукових досліджень привертають увагу науковців з різних галузей знань як бази для розвитку індустрії туризму. Основними об'єктами цих досліджень є природні компоненти, їх елементи, природні ландшафти, які мають атрактивний туристичний потенціал.

Полтавська область має досить значний потенціал природних туристичних ресурсів, які базуються на використанні сучасної ландшафтної структури території. У фізико-географічному відношенні Полтавська область відноситься до лісостепової та степової (крайній південний захід) природних

зон. Природні ландшафти представлені лучними степами, широколистяними лісами (нагірними дібровами), а також північними степами (Полтавська область, 1998, с. 70-72). Не дивлячись на значний ступінь антропогенної перетвореності ландшафтів в межах області, збереглися ділянки з більш-менш збереженими ландшафтами (насамперед річководолинні комплекси) та окремими компонентами природи, що виступають як діючі та перспективні райони розвитку туризму і рекреації.

Для цілей розвитку рекреаційно-туристичної сфери Полтавської області актуальними залишаються питання покомпонентної та інтегральної оцінки природних туристичних ресурсів. Теоретичні засади оцінки різних видів рекреаційних і туристичних ресурсів знайшла відображення у низці спеціальних робіт (Алешугіна Н. О., Барановська О.В., Барановський М. О., 2015; Бейдик О.О., 2001; Дутчак С. В., 2004; Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І., 2007).

Оцінка такого природного компоненту як рельєф для цілей розвитку туризму передбачає визначення його придатності для організації різних видів діяльності у цій сфері, тих видів туризму і відпочинку, що безпосередньо пов'язані із використанням ресурсів рельєфу. Так, наприклад, височинний сильнорозчленований рельєф правих берегів річок Полтавщини – лівих приток Дніпра має потенціал для розвитку гірськолижного туризму, зимового відпочинку і розваг за умов відповідного інфраструктурного обладнання баз на даних ділянках. Частково цей потенціал вже починає використовуватися (база Сорочин Яр, правий корінний схил долини Ворскли), демонструючи значні перспективи. Проте є чимало подібних ділянок вздовж берегів інших річок, які придатні для створення спортивно-рекреаційних комплексів, подібних до Сорочиного Яру.

Ресурси поверхневих вод області характеризуються потенціалом розвитку багатьох водних видів туризму і відпочинку. Окрім традиційних пляжних ресурсів поверхневих водойм у літній сезон, вони все активніше використовуються для сплаву на байдарках, що проявилось у розширенні пропозицій з боку туристичних фірм у даному сегменті ринку туристичних послуг. Крім того, поверхневі водойми області мають потенціал для комплексного використання не лише для організації низки водних видів відпочинку і туризму, але й можуть виступати як комплексують осередки, які сприяють формуванню пов'язаних з ними «прибережних» атракцій у формі місцевих територіальних туристично-рекреаційних кластерів (наприклад, поєднання водного відпочинку, аматорської рибалки із послугами сільського туризму, етнографічним і гастрономічним туризмом, екологічними і пізнавальними екскурсіями тощо) (Єрмаков В.В., 2018).

Наукові дослідження природних туристичних ресурсів включають аналіз різних аспектів предмета. Географічний аспект передбачає аналіз розташування та просторових характеристик географічного розподілу природних туристичних ресурсів, їх доступності, освоєності та атрактивної значущості.

Екологічний аспект дослідження полягає у вивченні впливу туристичної діяльності на стан природних екосистем. Сюди входить оцінка впливу туризму і рекреації на видове різноманіття, стан природних ресурсів і потенціал для підтримки екологічної рівноваги.

Економічний вимір включає оцінку ефективності використання цих ресурсів та їхній вплив на створення робочих місць та регіональний економічний розвиток.

Соціокультурний аналіз фокусується на взаємодії між природними ресурсами та соціокультурними аспектами туризму, що враховує особливості місцевих традицій, культури, побуту населення, вплив на умови сталого розвитку місцевих громад, регіональні соціокультурні процеси та культурну спадщину.

Інфраструктурний вимір включає розвиток туристичних послуг та туристичних об'єктів, тобто рівня розвитку туристичної інфраструктури, яка забезпечує ефективне використання природних особливостей території.

Таким чином, вивчення та оцінка потенціалу туристичної привабливості природних туристичних ресурсів Полтавської області сприятиме виявленню їх ролі і значення у сталому розвитку туризму в регіоні та сприянні збереженню довкілля. Результати таких досліджень відіграватимуть важливу роль у розвитку туристичної галузі, сприятимуть сталому природокористуванню та забезпечать основу для подальших галузевих досліджень і розвитку регіонального туризму.

Список використаних джерел

Алешугіна Н. О., Барановська О.В., Барановський М. О., Зеленська О.О., Самль І. В., Філоненко І. М. Рекреаційно-туристичні ресурси України з основами туристичного ресурсознавства: навчальний посібник. Чернігів: Вид-во ЧНТУ, 2015. 492 с.

Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : Монографія. Київ : Київський ун-тет, 2001. 395 с.

Дугчак С. В. Ландшафт – як основа досліджень придатності та збереження території для розвитку туризму та рекреації. Фізична географія та геоморфологія. Київ: ВГЛ Обрії, 2004. Вип. 46. Т. 1. С. 188-194.

Єрмаков В.В. Комплексне використання внутрішніх вод Полтавської області як об'єктів туризму і рекреації. Географія та туризм: Наук. зб. / Ред. кол. : Любіцева О.О. (гол. ред.) та ін. Київ: Альфа-ПК, 2018. Вип. 45. С 90-99.

Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України: навч. Посібник. Київ : Альтерпрес, 2007. 369 с.

Полтавська область : природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис / [Аліман М.В., Андрієнко В. В., Булава Л. М. та ін.]; за ред. К. О. Маца. [2-ге вид., доп. і перероб.]. Полтава : Полтавський літератор, 1998. 336 с.

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

*Бажан Віталій, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – професор Мешков В. М.)*

ІНТЕРАКЦІЯ МІЖ СВІТОВИМ КУЛЬТУРНИМ ІСТОРИЧНИМ ПРОЦЕСОМ ТА ФОРМУВАННЯМ СУЧАСНОГО ТИПУ ЛЮДИНИ: АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТЕХНОЛОГІЙ

На межі третього тисячоліття людство вишло на якісно новий етап своєї історії. Особливість цього етапу полягає не тільки в тому, що одна епоха змінюється якісно іншою, а ще й у тому, що процес змін торкнувся економічної, політичної, соціокультурної та духовної сфер. Новий етап історії відрізняється від попередніх також кардинальною зміною траєкторії розвитку людства, стрімким прискоренням темпів змін у житті кожного народу, кожної людини. Відбувається формування нового типу світового співтовариства і вже зараз можна припустити, що нове століття буде називатися століттям глобалізації або століттям глобальної цивілізації (Дзямко, Доктор).

У першу чергу, дані процеси відбуваються завдяки стрімкому технологічному прогресу. Технології не лише відображають культурні та історичні тенденції, але й активно сприяють їхньому формуванню. Наприклад, соціальні мережі стали не лише майданчиком для спілкування, а й важливим інструментом для формування громадської думки та мобілізації громадян у різних соціальних рухах. Технології також впливають на розподіл знань та культурних цінностей, сприяючи глобальній інтеграції та взаєморозумінню.

Використання технологій впливає на формування різних аспектів особистості. Наприклад, поширення мобільних телефонів та інтернету призвело до зміни способу спілкування та встановлення соціальних контактів. Ігри та віртуальна реальність можуть впливати на когнітивний розвиток та емоційну стабільність. Також важливо враховувати вплив технологій на розуміння власної ідентичності та місця людини у суспільстві.

Однак незважаючи на безліч позитивних аспектів, технології також ставлять перед сучасним суспільством серйозні виклики. Зростання залежності від технологій може призвести до відчуття соціальної відокремленості та втрати співчуття до інших людей. Також виникають загрози приватності та безпеки даних, що потенційно може призвести до порушення прав людини.

Проте, розуміння цих проблем може сприяти створенню ефективних стратегій регулювання використання технологій та збалансованого їх впливу на суспільство. Крім того, важливо враховувати соціокультурні та етичні аспекти розвитку технологій, щоб забезпечити сталість та гармонію у формуванні сучасного типу людини.

На думку сучасних науковців під впливом технологій відбувається трансформація власне природи людини. На думку С. Сумченко, трансформації підлягають:

– біологічна сутність людини унаслідок втручання в організм з метою маніпулювання генетичним матеріалом для наділення її необхідними властивостями і якостями;

– інтелектуальні здібності і свідомість, з'являється можливість створення штучного інтелекту, управління психікою; здійснення прямого інтерфейсу «мозок-комп'ютер», перенесення свідомості на повністю небіологічні носії, об'єднання свідомостей людей або злиття свідомості з штучним інтелектом;

– соціальна сутність людини, оскільки якість її життя визначатимуть здібності до оволодіння новітньою науковою інформацією в своїй професійній сфері і здійснення діяльності відповідно до новітніх досягнень науки (Сумченко, 2014, с.88).

Таким чином, можемо констатувати, що взаємодія між світовим культурним історичним процесом та технологіями є складною і багатогранною. Вона відображає та впливає на різноманітні аспекти сучасного життя та формування сучасного типу людини. Розуміння цієї взаємодії є ключем до розробки ефективних стратегій для подальшого розвитку суспільства та покращення якості життя людей. Розуміння впливу технологій та їх взаємодії з культурним середовищем дозволяє краще розуміти сучасну реальність та вирішувати важливі соціальні та етичні питання. Проте, необхідно пам'ятати, що технології повинні служити людям, сприяючи їхньому розвитку та благополуччю, а не перешкоджати цьому.

Список використаних джерел

Дзямко Т., Доктор Н. Людина, суспільство, природа: сучасні трансформації.
URL: <http://new.makinfo.org.ua/index.php/novyny-ahronomichnoho-viddilenia/3104-lyudina-suspiilstvo-priroda-suchasni-transformatsiji>

Свириденко Д.Б. Трансформація природи людини під впливом віртуальної реальності: аналіз сучасних концепцій. *Філософський альманах*: Зб. наук. пр. Київ, 2008. Вип. 67. С. 129-139.

Сумченко С. В. Проблема трансформації природи людини шляхом застосування високих наукомістких технологій. *Філософія науки: традиції та інновації* : науковий журнал / МОН України, Сумський держ. ун-т ім. А. С. Макаренка ; [редкол.: В. М. Вандишев, М. О. Качуровський, В. А. Косяк та ін.]. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2014. № 1 (9). С. 83-91.

*Гайдамака Оксана, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доцентка Головіна Н. І.)*

ПРИКЛАДНА ЕТИКА ЯК ВИРАЗ ПРАКТИЧНОГО НОРМАТИВНОГО ІНТЕРЕСУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Для сучасних процесів як в Україні, так і у світі характерними є зростання соціальної та психологічної напруженості, фінансово-економічної та політичної нестабільності. Тривале незадоволення, підсилене втратою можливості вирішити проблеми у звичайний, цивілізований спосіб, перетворилося на масові конфлікти, протести, радикальними формами яких стали революції та війни. Як наслідок – кровопролиття. Однією з головних причин, що породили таку небезпечну ситуацію, стала відмова від етичних вимірів культури, життя людини, суспільства, держави. Поясненням цього є підпорядкування моральної, духовної сфери політичній; маніпуляція етичною термінологією, безпринципність і словесна спекуляція темами моралі серед людей, які не

викликають довіри; хронічна, затяжна криза гуманізму, нехтування життєво необхідними для людини цінностями (свободою, гідністю, справедливістю), а також відсутність належної регуляції, витримки, самоконтролю з боку самого індивіда та гарантій безпеки з боку контролюючих громадських організацій і державних інституцій. З огляду на це, сьогодні знову виник гострий запит суспільства на людяність, а відтак і на реабілітацію, збереження та захист самої етики. Проте це повернення до життя відбувається в нових умовах. Таким чином, йдеться не стільки про народження кардинально відмінної етики, скільки про вивчення особливостей її сучасної, історичної трансформації, характеру, відокремлення базових концептів і явищ, уточнення її проблематики та пошук шляхів їх розв'язання.

Сучасна людина, яка б вона не була освічена, потребує етичних знань. Вони необхідні їй у повсякденному житті щохвилини у кожній повсякденній ситуації, допомагають адаптуватися у суспільстві, визначити для себе основні моральні цінності і не зраджувати їм. Перед людиною постала нова проблема – як жити у надзвичайно мінливих умовах життя.

Перед сучасною етичною наукою виникають запитання, невідомі їй раніше. Постала необхідність переосмислення класичних етичних концепцій і формування нових, котрі дозволять об'єктивно оцінити наслідки науково-технічного прогресу для людини і виробити нові моральні принципи. Сучасна етика звертається до проблем, що раніше їй були незнайомі. З теоретичної науки вона перетворюється на прикладну, яка, у свою чергу, потребує теоретичного обґрунтування. «Справа тут не в термінології, а в тому, що в етиці почав формуватися новий підхід до вирішення практичних моральних проблем, нові методи, інструментарій впливу на суспільну практику. Поява прикладних досліджень модернізувала образ етики настільки, що в західній літературі всю сучасну етику стали позначати терміном «прикладна»» (Головіна, 2020, с. 19).

Дослідники відмічають, що «стосовно статусу прикладної етики немає викінченої думки. Чи то особливий вид етичного знання, чи навіть новий образ етики, адекватний вимогам та викликам сьогодення, чи то підрозділи інших наук, з котрими етика вступає у тісний, плідний контакт при вирішенні нагальних практичних проблем» (Нападиста, 2010, с. 89). Очевидно, що прикладна етика – це новий вид інтегративного знання, котре постало на межі етики та цілої низки наук, як гуманітарного, суспільного так і природничого циклу. Прикладна етика виникає як область теоретичного знання, а також практичних розробок (консультування, експертизи, проектування), предметом яких є імперативно ціннісний зміст конкретних відносин, в які вступають люди, здійснюючи різні види діяльності.

Як така, «прикладна етика спрямована на певні види суспільної практики, з метою адаптації до них моральних принципів і вироблення правил, покликаних забезпечити морально відповідальне прийняття політичних і адміністративних рішень, професійну поведінку включених в цю практику людей. Вона цікавиться не всіма видами людської діяльності, а тільки такими, з приводу яких не накопичений досвід ціннісно-нормативного осмислення. У своїх спеціальних теоріях (біоетика, етика бізнесу, екологічна етика та ін.) вона досліджує такі види діяльності, внутрішні цілі й мотиви яких специфічні, чреваті конфліктами, мають дефіцит часу і засобів для їх оперативного

вирішення» (Головіна, 2017, с. 82-83). Тобто, окремі галузі й різновиди прикладної етики виникають там, де є загроза життю та існуванню людини і людства, небезпека обмеження їх невід'ємних прав і інтересів (наприклад, у сфері біологічного експерименту, медичного обслуговування або екологічного виживання) тощо.

При цьому потрібно зауважити, що предметом прикладної етики є не всі моральні проблеми, а їх особливі різновиди, для яких історично сформована назва «моральні дилеми». Дилеми – це такі проблеми, які не мають простого та однозначного рішення, в яких містяться суперечності, що не піддаються формальному аналізу. Для нашого дослідження важливими є два види моральних дилем. Перший, коли людина зобов'язана робити два протилежних вчинки, оскільки обидва вони – правильні. Другий, коли людина одночасно й повинна, й не повинна здійснювати один і той же вчинок.

Отже, прикладна етика є тією частиною сучасної етики, яка безпосередньо займається практичними проблемами людини, підключається до їх вирішення, впливає на реальні відносини між людьми. Етика завжди була практично орієнтованим знанням, проте з 70-х років ХХ ст. термін «прикладна етика», починає витісняти термін «практична етика», що використовувався раніше. Тому, починаючи з останніх десятиліть ХХ століття, виникають нові види прикладної етики, що суттєво відрізняються від класичної академічної філософської дисципліни. Такі види прикладної етики безпосередньо підключаються до політики, сфер бізнесу, науки, медицини, проблеми ставлення людини до природи та ін. Ця нова соціальна функція етики, поворот її до конкретно-практичних проблем сучасності, стала яскравим явищем сучасності.

Запит соціальної практики в котре розгортає проблематику етичної теорії в бік її практичної ефективності, як здійснення її сутнісного призначення – бути як теорія (філософія) моралі в якості практичної філософії. Тому на сьогодні широко обговорюється та розробляється проблематика прикладної етики, яка все активніше посідає своє місце в навчальних планах закладів вищої освіти різного професійного спрямування разом із нормативною дисципліною «Етика». Якщо етика завжди передбачала прояснення сенсу моралі та вищих цінностей в людській життєдіяльності, то прикладна етика в різних своїх царинах є виразом практичного та нормативного інтересу як запиту суспільства, з одного боку, та етично мислячих агентів самих діяльностей, з іншого, щодо імперативно-ціннісних змістів конкретних професійних відносин (Кисельов, Гардашук, Грабовський та інш., 2014, с.45).

Пошуки ідеальної моделі моральних міркувань, загальнозначущих правил, необхідних для досягнення доказових, обґрунтованих, моральних висновків співвідносились з реальною практикою моральних суджень як у буденній свідомості, так і в етичних концепціях. Найбільш значимою є концепція універсалізації моральних суджень. Дійсність моральної вимоги має бути не тільки в тому, що вона є загальнообов'язковою для всіх розумних істот, а в тому, що вона може бути прикладена до безмежної кількості конкретних ситуацій, подібних до тієї, для якої сформульована дана вимога.

Крім відомої в минулому подальшої диференціації і спеціалізації в етичних дослідженнях, в прикладній етиці виникла принципово нова тенденція

етицизації різних сфер життєдіяльності, пов'язана з появою такої процедури морально-етичного мислення, що є органічним синтезом теорії і практики. Під цим розуміють не використання теоретичних знань у складних ситуаціях реального морального вибору або опосередкований виховний вплив теорії моралі через інтеріоризацію її істин в систему особистісних ціннісних орієнтацій, а безпосереднє використання теорії в практиці.

Життєво-практичний потенціал прикладної етики є суттєво вищим порівняно з різновидами нормативної етики окремих професій або галузей життя, які орієнтовані на конкретизацію загальних принципів моралі в зв'язку з особливою суспільною значимістю тих чи інших форм діяльності, що об'єктивно вимагає підняття їх моральних стандартів над середньостатистичними.

Складні взаємовідносини нормативної етики і моралі, відсутність чіткої демаркаційної лінії між ними, завжди існуюча можливість суб'єктивного витлумачення їх настанов є вразливою стороною цих духовно-ідеальних утворень. Виокремлення теоретичних ідей і положень у повністю теоретичну етику так і залишилось бажаним проєктом, який не завершився або через об'єктивну відсутність конкретно-наукового інструментарію для дослідження таких складних феноменів, якими є моральнісні вчинки, або через абсолютизацію конкретно-історичного відносного змісту моральних цінностей.

В сучасній етиці існують певні шляхи виходу із тих невирішених проблем, які постали перед теоретичною етикою, нездатною виконати функцію розробки дієвих та універсальних принципів. Значні труднощі виникають і перед прикладною етикою, через її емпіричну орієнтованість і тенденцію до надмірної релятивізації (Кисельов, Гардашук, Грабовський та інш., 2014, с.40-41).

Прикладна етика свідчить про нову стадію розвитку етики і моралі, на якій здійснюється їх органічний синтез і внаслідок цього етика всю систему свого обґрунтування пов'язує з граничними можливостями людського життя, не виходячи за його межі. До того ж багато вимірів моральної практики не можуть обійтись без теоретичного осмислення, обґрунтування, моделювання та прогнозування.

Разом з тим, у сучасному суспільстві всезагальні етичні принципи почали виконувати більш дієву практично-регулятивну функцію завдяки все більшому включенню в цей процес соціальних інститутів. Загальною стала думка, що в інформаційному суспільстві зростає роль етичної регуляції поведінки.

Процедури запровадження прикладної етики не передбачають простого вивчення абстрактного змісту базових принципів і категорій моралі. Вона пропонує через спільне (робота в групах, підрозділах, організаціях) осмислення конкретних складних типових ситуацій підвищувати розуміння наявності морально-етичного виміру в них та уміння давати більш правильні оцінки і відповідно діяти. Йдеться насамперед про прискорену нейтралізацію тих оціночних стереотипів і поведінкових стандартів, які з часом будуть все менш впливовими і широко представленими (наприклад, патерналізм, партикуляризм, дискримінація, нерівність). Прикладна етика може прискорити подолання, знецінення таких проявів, як помста, кругова порука, різновиди групового егоїзму (Кисельов, Гардашук, Грабовський та інш., 2014, с.58-62).

Таким чином, етика як самостійне відгалуження філософського знання про сутнісні риси суспільної та індивідуальної моралі, існує у трьох версіях: теоретичній, нормативній та практично-прикладній. Практично-прикладний вимір етичного знання надихає на обмеження людської діяльності, орієнтуючи її на слідування моральним цінностям завдяки виконанню встановлених та схвалених суспільством вчинків і дій. Поява нової етики продиктована необхідністю регулювання та упорядкування соціальних процесів, пов'язаних із ефектом нових технологій у глобалізованому технологічному суспільстві.

Прикладна етика, що йде від конкретної життєвої практики, представляє собою сучасну стадію історичної еволюції етики як практичної філософії, а не механічну сукупність окремих дисциплінарних утворень, що прямо або побічно конституують себе поза філософською етикою. Вона дає нове розуміння проблем моралі, демонструє новий підхід до проблем самої етики, по новому формулює її предмет, ставить перед етикою нові завдання в умовах надзвичайної актуалізації моралі в масовій культурі суспільства.

Список використаних джерел

Головіна Н.І. Моральні проблеми сучасного суспільства і статус етики /Н.І. Головіна . *Філософські обрії* : Наук.-теорет. журн. / Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Вип. 38. К. ; Полтава, 2017. С. 80-89.

Головіна Н. І. Моральні колізії сучасного суспільства і прикладна етика. *Сучасні соціокультурні процеси: компетентісно-аксіологічний аспект*: Збірник статей і матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (28-29 жовтня 2020 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. С.19-24.

Нападиста В.Г. Етика освіти: до постановки проблеми. *Соціальна етика: теоретичні та прикладні проблеми*. Збірник статей, Київ 2010. С. 88-99

Кисельов М. М., Гардашук Т.В., Грабовський С.І. та інш. Етика науки: виклики сучасності. Ніжин 2014. 248 с.

Голоцанова Анастасія, здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти освітньої програми «Філософія» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – професор Кравченко П. А.)

ФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ ДО ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «МАГІЯ»

Філософи усіх часів та народів намагалися описати таїнство магії, надаючи людству кожного разу власні образи магічних практик, з однієї сторони, та відношення до магії із боку суспільної свідомості, з іншої. Звернення до проблеми магії й сьогодні, в епоху світоглядного плюралізму та кризи традиційних уявлень про світ, виявляється доволі актуальним. Магія, що виникла практично із самим людством та пройшла крізь віки та тисячоліття, продовжує до сьогодні існувати як специфічний філософський феномен, який має для життя суспільства неабияке значення.

У сучасній науці магія трактується як «обряд, котрий пов'язаний із вірою у надприродну здатність людини (мага) впливати на інших людей та природні явища». Є. Попов називає магією «віру у здібності людини (мага) шляхом примусу, погроз, або за певну «платню» домогтися від потойбічних сил повної чи часткової допомоги у задоволенні деяких потреб». Згадана «плата» може

проводиться як безпосередньо потойбічним силам (наприклад, за допомогою жертвоприношення), так і самим магам, що є посередниками між людьми та надприродним. Тож, як бачимо, в нинішніх уявленнях у визначенні магії переважає її економічна складова, за якою, на жаль, на другий план відходить її істинна, філософська сутність.

І. Кант, говорячи про магію, притримувався такої думки: «Є речі, сумніватися у яких не можна, і речі, яким вірити не можна, через боязнь здатися смішним...але, все ж, я вірю у те, що вони правдиві» (Кант, 1986, с. 512). Говорячи іншими словами, Кант стверджував, що існують явища, котрі освічена і розумна людина просто визнає, так як вони є реальними та мають вплив на життя суспільства, проте пояснити їх із наукової точки зору, або ж просто довести не завжди виявляється можливим. До числа останніх належить і магія. І в цьому випадку, на думку філософа, визначення її сутності є питанням особистої віри кожного із нас.

Інший, не менш відомий філософ Г. Гегель, спробував визначити місце магії у процесі розвитку людського духу. На думку Гегеля, магія вирішує протиріччя, яке полягає у тому, що людина, почувавши себе, з однієї сторони, нікчемною та абсолютно безсилою проти сил природи, з іншої сторони, може усвідомлювати у собі здібності до влади над цими силами. Вчений, оцінюючи специфіку магії, говорив: «Найперша форма релігії, що іменується нами магією є лише одиничною, випадковою емпіричною самосвідомістю людини... Індивід знає, що задля володіння магією йому необхідно перевести себе у більш високий стан» (Гегель, 2006, с. 433 – 434). Таким чином, під магією філософ розумів особливу форму природної релігії, володіти якою можуть лише люди з особливим даром, які навчаються усім способам та засобам здійснення магічних практик.

У релігійного та політичного філософа М. Бердяєва магія асоціювалася із практикою дохристиянських язичницьких культів, а слідом за ними – і різних окультних шкіл: теософії, антропософії, тощо. Основою магії, на думку вченого, є ритуали як загальні закони поведінки, спрямовані на досягнення певної об'єктивної мети, незалежно від особистісної своєрідності суб'єктів, що здійснюють такі ритуали. Однак магічні дії можуть носити індивідуальний характер, що пов'язаний із творчою своєрідністю людини та спрямований на вирішення певних питань окремої особистості. Магія – це лише можливість подолання видимої перешкоди, яка не дозволяє людині досягти своєї мети. Тому вона є, перш за все, проявом суб'єктивної волі, і не може детерминуватися об'єктивним світом.

Основоположник англійської антропології Е. Тейлор у сутності магії вбачав практичні ситуації життя примітивної людини, коли вона, зіштовхнувшись із проблемою дефіциту знань, компенсувала їх діями на основі «мислимій аналогії», тобто, на думку дослідника, магічні дії виникали із «незв'язних логічних розмірковувань людини: речі, що схожі одна на одну, мали і подібну дію». Як стверджував Е. Тейлор, «...магія повинна вважатися, щонайменше, неминучим наслідком, а то й передумовою розвитку мислення» (Тейлор, 1989, с. 199). Таким чином, із його точки зору, уся магія вбачалася як сучо символічне явище.

Учень Е. Тейлора, Дж. Фрезер у своїй фундаментальній праці «Золота гілка: дослідження магії та релігії», розглядав першу як найдавнішу форму пізнання та впливу людини на світ. В основі існування магії, на думку дослідника, лежать два принципи магічного мислення. «Перший із них говорить про те, що подібне виробляє подібне, або ж що наслідок схожий на свою причину. Згідно із другим принципом, речі, які хоча б один раз контактували одна із одною, продовжують взаємодіяти на відстані після завершення прямого контакту. Перший принцип був названий законом подібності, а другий – законом контакту або зараження» (Фрезер, 2016, с. 19). На основі цих принципів вчений припустив, що завдяки таємній симпатії речі можуть впливати одна на одну на відстані і передавати одна одній імпульс за допомогою чогось схожого на невидимий ефір. Також, Дж. Фрезер звернув свою увагу на чіткий розділ негативних та позитивних приписів у магії. Сукупність позитивних, на його думку, складає чаклунство, негативних – табу. Білу магію, у свою чергу, він називав позитивною, а чорну – негативною, або табу. Одночасно із цим він підкреслював, що основою обох типів магії є закони подібності або контакту.

Л. Вітгенштейн говорив про магію, як про форму життя та мовну гру, котра є можливою у будь-якому суспільстві та у будь-якій культурі. Разом із тим, він проводить аналогію між магією та метафізикою (розділом філософії, що займається дослідженням природи буття). Рукопис, що склав першу частину заміток Л. Вітгенштейна про «Золоту гілку» Дж. Фрезера, починався словами: «Я вважаю тепер, що було б правильно починати мою книгу із заміток про метафізику як особливий вид магії. Проте, у них я не повинен говорити ні на захист магії, ні висміювати її. Від магії повинно бути утримано щось глибоке. Так, виключення магії саме по собі носить магічний характер. Бо, коли раніше я починав говорити про «світ», я не хотів нічого іншого, аніж заклинати своїми словами щось високе» (Сокулер, 1999, с. 249).

Відомий релігійний мислитель, поет та філософ В. Соловйов вважав магію Божим даром, який використовувався ще із давніх-давен для спілкування із духовним світом та його мешканцями задля пошуків істини.

По-особливому до осмислення магії підходив французький етнолог, етнограф та філософ К. Леві-Строс. Центральне місце при цьому він відводив особистості шамана – тієї людини, яка керує магічним обрядом. У його розумінні шаман (первісний маг) володіє багатим внутрішнім світом, із яким він вчиться спілкуватися за допомогою спеціальних вправ, а також має патологічну психіку, яка виділяє його серед інших членів племені. У процесі проведення колективних магічних обрядів шаман виступає у ролі деякого психоаналітика, з'єднуючись із колективним несвідомим та допомагаючи членам племені звільнитися від неврозів (Леві-Строс, 2011). Таким чином, дослідник трактував магічний обряд як колективний гіпнотичний сеанс. Як зазначає у своїй статті «Філософія магії: основні підходи» С. Попов, мова, у цьому випадку, йде про «задоволення реальних та природних потреб людей, і магія тут виступає у якості найбільш простого способу задоволення цих потреб».

Цікавою є концепція магії французького етнографа М. Мосса, що характеризував досліджуване нами явище як практичну ідею, у якій співпадають досвід та знання, через що магія не може існувати лише як абстрактне чи суто теоретичне питання. Магічні уявлення стають такими лише

під час обрядової реалізації, котра, у свою чергу, може вважатися магією тому, що була задумана як магія, тобто, виходячи із уявленнє про ману (магічну енергію). Для Мосса мана – це «номінальна, універсальна міра інтенсивності зв'язків між природними елементами (у тому числі, й між людьми). Магічний смисл із точки зору адепта магії не передбачає зчитування, відкриття існуючих знань, а активну інтерпретацію ідеї потенційного контакту чи контрасту усього із усім. Іншими словами, мана не має реального змісту. Інститут магії не диктує нам готових, конкретних смислів, проте дозволяє їх виразити та підтримувати у взаємообумовлених опозиціях, у диференційній системі». Тож можна сказати, що магічний світогляд на основі мани – це пластичне когнітивне утворення, у якому можна прослідкувати особливе переплетіння «космічної свободи» та «грандіозної несвободи» індивіда – мага. При цьому, на думку М. Мосса, магія виступає прикладом виключно соціального утворення, оскільки нічого, крім внутрішніх соціальних механізмів, не може виправдати її існування. Маг, контролюючи свою ману, визначає зміст магічної практичної ідеї, реалізація якої є витком взаємозалежності колективних розуміннє та практик. Заснована на уявленнє про невідому, усюдисущу силу магічна практика відкрита маніпуляціям зі сторони індивіда, воля якого здатна залишити неабиякий слід у магічному світоустрої. Таким чином, уявленнє про магію М. Мосса наближається до філософської концепції «homo faber», яка описує людину, здатну управляти зовнішнім світом за допомогою певних інструментів, таких як знання та інтелект.

Сьогодні магія активно абсорбувала у собі філософські наукові знання. Відомий дослідник практичної магії А. Кроулі у своїй книзі «Магія в теорії та на практиці» визначає її таким чином: «Магія – це наука та мистецтво викликати зміни, що здійснюється відповідно до людських бажань» (Кроулі, 2008, с. 64). Магія, на думку А. Кроулі, опирається на усі існуючі світові знання, а також на сучасну науку. Це «певна система взаємодії із оточуючим світом, а тому магічна мова є нічим іншим, ніж зручною системою класифікації, що дозволяє магові фіксувати свій досвід по мірі його набуття» (Кроулі, 2008, с. 65). При цьому окультист вважав магію глибоко математичною, адже її фундаментом є Кабала, частиною якої виступають алгебра та геометрія, що допомагають проводити необхідні розрахунки у роботі із числами та символами.

Дослідник магії, доктор філософії антропології К. Кастанеда, виходить із суб'єктивного досвіду, пережитого ним у процесі проведення реальних магічних практик та трактує магію, як «спосіб реалізації деяких теоретичних та практичних передумов, що стосуються природи сприйняття та її ролі у формуванні оточуючого нас Всесвіту» (Кастанеда, 2001, с. 138). Магія, на думку вченого, – це «особливий стан свідомості». Це єдиний та вірний спосіб пошуку істинного знання, який і складає сенс нашого життя. Подібну думку висловлює і відомий британський філософ Б. Рассел у своїй праці «Чому я не християнин», розглядаючи магію як породження одного із найважливіших людських імпульсів, що спрямовані на пізнання оточуючого світу. При цьому, як зазначає вчений, деякі люди досягли величі саме завдячуючи їй (Смірнова, 2014).

Таким чином, магія, як надзвичайно складний та неоднозначний феномен, супроводжувала людство із самого початку його існування, та до сьогоднішнього дня не втрачає свого виняткового значення у житті кожного із

нас. Із філософської точки зору магію ми розуміємо як особливий світогляд, світовідчуття, поведінку окремих індивідів, яка походить від первісної культури, та визначається вірою у надприродні сили. Вона спрямована на пошуки істинних знань, відповідей на питання щодо природи реальності та людського буття, а також на задоволення духовних чи матеріальних потреб людини.

Список використаних джерел

- Гегель Г. Філософія релігії. Київ: Основи, 2006. Т. 1. 532 с.
Кант І. Трактати і листи. Київ: Наука, 1986. 711 с.
Кастанеда К. Лекції та інтерв'ю: Частина 2; ред. І. Старих. Київ: Софія. 2001. 240 с.
Кроулі А. Магія у теорії та на практиці. У 2-х томах. Харків: Клуб Сімейного дозвілля, 2008. 320 с.
Леві-Строс К. Структурна антропологія. Київ: Академія, 2011. 512 с.
Смірнова О. О. Магія в контексті філософсько-культурологічного дискурсу. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2014. С.179 – 186.
Сокулер З. А. До публікації перекладу Вітгенштейнівських заміток про «Золоту гілку» Дж. Фрезера. Київ: Наука, 1999. С. 249.
Тейлор Е. Б. Первісна культура; пер. с англ. Київ: Академія, 1989. 573 с.
Фрезер Дж. Золота гілка: Дослідження магії і релігії; пер. с англ. Київ: Академія, 2016. 799 с.

*Дарюга Едуард, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доцентка Головіна Н. І.)*

МАНГА ТА АНІМЕ ЯК ФЕНОМЕНИ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Епоха інформаційного суспільства відзначилась не тільки віртуалізацією, глобалізацією, інформатизацією та комп'ютеризацією суспільно-культурного простору, а й появою нових видів, форм, стилів та жанрів мистецтва. Зокрема, в даному дослідженні мова буде йти про такі популярні, масові види мистецтва як манга (японські комікси) та аніме (японські мультфільми). Адже їхня величезна популярність у всьому світі привертає до себе пильну увагу дослідників із різних галузей науки.

Варто зазначити, що культурно-історичні та художні витоки зародження манги беруть свій початок ще наприкінці XIX століття, тобто ще за часів індустріальної епохи. Це зародження проходило під впливом західної цивілізації, саме тоді відбувається усвідомлення японцями мистецтва своєї країни, як самостійного явища, а манга в японському трактуванні отримує визнання як жанр образотворчого мистецтва (Bouisson, 2010, p. 17–33; Johnson-Woods, 2010).

Початок XX століття вважається початковим етапом становлення манги, що проходив під впливом художника Кітадзави Ракутена. Цей етап становлення манги тривав аж до середини XX століття та сприймається дослідниками як

платформа для формування сучасної манги (Bouisson, 2010, р. 17–33; Johnson-Woods, 2010).

Період, що тривав починаючи з 50-х рр. і до 60-х рр. XX століття є першим етапом у формуванні манги сучасного зразка (Bouisson, 2010, р. 17–33; Johnson-Woods, 2010). Центральна роль у ньому належить видатному художнику-мангаку та режисеру-аніматору Осаму Тедзукі. Введені ним інновації стали визначальними для манги. Насамперед це впровадження у композиційний простір манги кінематографічних методів, які дозволяють грати з послідовністю охоплення зображення глядачем, створюючи тим самим динамічний ефект, розрахований на емоційну реакцію. Не менш важливою є запропонована Осаму Тедзукою класична манера зображення персонажів. Зокрема, стилізовано великі очі з мерехтливими відблисками, що дозволяють краще передати емоції, маленькі носи та роти, змінені пропорції тіла (Onoda Power, 2009; Holmberg, 2013, р. 1–5).

Зазначимо, що саме цей етап формування манги збігся з періодом американізації культури Японії, що своєю чергою, вплинуло на формування класичної манери зображення персонажів Осаму Тедзуку (Bouisson, 2010, р. 17–33; Johnson-Woods, 2010). Варто зазначити й те, що він дещо запозичив з творчості Уолта Діснея. Адаптувавши перейняті у Діснея стилістичні прийоми, він використовував їх для популяризації манги та аніме в Японії (Onoda Power, 2009; Holmberg, 2013, р. 1–5).

Наступним етапом розвитку манги другої половини XX століття стало виникнення гекіга, що дослівно означає «драматичні картинки», нової гілки манги, що орієнтована на дорослу аудиторію. Основоположником гекіга вважається художник-мангака Йосіхіро Тацумі. Відмінні риси гекіга полягають у складному сюжеті з явним соціально-політичним підтекстом і реалістичною, іноді навіть натуралістичною, манерою зображення. Історія створення та розвитку гекіга відображена у найвідомішому творі Йосіхіро Тацумі «Дрейфуюче життя» (Shamoon, 2011, р. 21–36; Holmberg, 2011, р. 1–4). Дана гілка манги лягла в основу творчості художників журналу «Gago», який є першим і найтривалішим за випуском журналом андеграундної манги в Японії (1964-1997 рр.). Серед художників-мангаків журналу «Gago» та їхніх творів можемо виділити наступні: Сенпей Шірато «Легенда про Камуї», Йошіхару Цуге «Стиль гвинта», Сеїчі Хаяші «Червона Елегія», Усамару Фуруя «Палеполі». Концепцією журналу було видання авангардної манги без жодних обмежень, в якій художники-мангаки експериментували зі структурою, композицією, стильовими напрямками. Саме в «Gago» термін «альтернативна манга» знайшов сучасне трактування, що означає пошук нових образотворчих форм, концепцій, ідей та рішень (Gill, 2012, р. 1–14; Wasylak, 2010, р. 427–434; Petersen, 2011).

Розвиток манги у XXI столітті відзначився стильовою еволюцією, основним чинником якої став еkleктизм, що проявився у поєднанні різних жанрів і стильових напрямів, які були зорієнтовані на збереження вже наявних канонів, серед яких: розповідь, побудова композиції та низка стилістичних елементів. У результаті чого виникли наступні перетворення: жанрове, що проявилось у не просто з'єднанні, а в органічному злитті декількох жанрів в одне ціле; сюжетне, для якого характерним стало звернення до широкої

глядацької аудиторії, що спричинило велику варіативність сюжетів манги; стильове, яке полягало у включенні в стилістичний простір манги художніх елементів інших видів сучасного образотворчого мистецтва. Зазначимо також, що саме у XXI столітті манга вийшла на якісно новий рівень, коли незвичайні, високохудожні роботи адресуються не вузькому колу естетів, а широкій глядацькій аудиторії, що спричинило стирання точних кордонів між масовою та авангардною мангою (Shamoon, 2011, p. 21–36; Holmberg, 2011, p. 1-4; Wasylak, 2010, p. 427–434; Petersen, 2011).

Що ж стосується виникнення та розвитку аніме, то аналізуючи його формування можемо сказати, що воно проходило паралельно становленню світової анімації. Його можна умовно розділити на три етапи. Перший етап – початок XX століття, пов'язаний власне з виникненням аніме. Визначальною подією цього періоду є показ у 1917 році першого анімаційного фільму режисера Шімокави Хекотена «Розповідь про воротаря Мукудзо Імокаве». Другий етап – кінець першої половини XX століття та вихід у 1945 році першого японського повнометражного анімаційного фільму режисера Сео Міцуйо «Момотаро – божественний моряк». Третій етап – коли, починаючи з 50-60-х років XX століття відбувається складання графічної мови аніме у його сучасному розумінні. Саме в цей період визначилися його унікальні риси, однією з яких є застосування в аніме методу обмеженої анімації, спрямованого на скорочення загальної кількості малюнків, якщо конкретніше, то це загалом дванадцять кадрів на секунду. Більш статичне зображення поряд з тенденцією до сплюснення його шарів і манера зображення персонажів наближають графічну мову аніме до манги. Разом з тим обмежена анімація дає можливість домогтися певної гармонізації між статикою та динамікою з погляду рівноваги елементів композиції як щодо один одного, так і щодо образної структури твору в цілому (Bouisson, 2010, p. 17–33; Johnson-Woods, 2010).

Подальший розвиток японської анімації протікав паралельно до розвитку манги. Однак, якщо в манзі найважливіші зміни відбувалися у другій половині XX століття, то в аніме ці процеси припадають на кінець XX – початок XXI століття, що значною мірою пов'язано з розвитком сучасних технологій. Наприклад, використання в обмеженому обсязі комп'ютерної анімації дає можливість отримати складні тривимірні ефекти, яких дуже непросто досягти лише шляхом малюнку (Wasylak, 2010, p. 427–434; Shamoon, 2011, p. 21–36).

Аналізуючи стилістику аніме можемо сказати, що тут спостерігається та ж сама тенденція до еkleктизму, що й у манзі. Прикладом цього є роботи одного з найвідоміших японських режисерів-аніматорів Хаяо Міязакі. У своїх творах він не тільки відкидає метод обмеженої анімації, настільки характерний для аніме, а й відмовляється від використання специфічних символів, системних для манги та аніме, на користь більшої реалістичності зображення. В сюжетах його фільмів простежується явна відсутність концепції зла, тобто немає однозначно негативних персонажів, вони або виправдані в очах глядача, або змінюються на краще. Таким чином, у фіналі добро перемагає, у той час, як сюжети традиційного аніме часто досить «жорстокі». Анімаційні фільми Хаяо Міязакі є скоріше, винятком із правил і зазначені особливості його творчості не знайшли широкого застосування в японській анімації. Однак саме завдяки Міязакі розширилися горизонти аніме: він адаптував таке специфічне, суто японське,

унікальне мистецьке явище як аніме до західного сприйняття, та його творчий метод сприяв популяризації аніме у світі. (Boyd, 2004, p. 1–14; McCarthy, 1999; Нейпір, 2023; Оделл, 2020).

Пошук нових рішень в інших режисерів аніме-новаторів менш радикальний, але й у рамках аніме у його традиційному розумінні нині існують майже необмежені можливості для експерименту. Це насамперед проєкт «FLCL» («Фурі курі») шестисерійний OVA-серіал (OVA – це особливий формат аніме-серіалу, що не призначений для трансляції по телебаченню чи показу в кінотеатрах, він одразу ж з'являється у продажу на різних портативних носіях, наприклад: відеокасетах чи DVD-дисках) студії Gainax режисера-аніматора Казуя Цурумакі. Введені ним та багатьма іншими авторами інновації такі як: стилістичні та композиційні прийоми, удосконалення оповідальної структури, застосування сучасних технологій, стали відмінними рисами аніме ХХІ століття. Спочатку вони з'явилися у роботах, які були призначені для дорослої глядацької аудиторії, а з часом поширилися на весь простір аніме і сприяли підйому загального рівня даного виду аудіовізуального мистецтва.

Сучасні види мистецтва і зокрема манга та аніме відкриті до всього нового, а саме: появи стилістично нетрадиційних способів вираження авторської думки, інноваційних технологій та методів, що трансформували їх у своєрідну зону візуальних комунікацій, де на перше місце вийшли свіжі ідеї та взаємодія з широкою глядацькою аудиторією, а синтез мистецтв став сприйматися як логічний та закономірний (Shamoon, 2011, p. 21–36; Wasylak, 2010, p. 427–434; Petersen, 2011).

Також варто зазначити, що особливим періодом у розвитку манги та аніме був початок 1990-х років, він був періодом відомим як «аніме-бум». Завдяки цьому культура аніме продовжила розвиватися, коли почали проводитись аніме-конвенти. З'їзди любителів аніме – це великі збори, які можуть відбуватися протягом кількох днів, щоб шанувальники аніме і манги продемонстрували свою пристрасть і відданість справі. Вони навіть додали галузеві дискусійні програми, де актори озвучування та співробітники зі створення аніме можуть зустрітися на тематичному заході, щоб розповісти про свої шоу, а шанувальники можуть мати можливість зустрітися з ними.

Шанувальники, також можуть зібратися, щоб купити товари пов'язані з аніме-культурою та показати свій «косплей». Термін «косплей» походить від слів «костюмована гра». Косплей є формою втілення дії, що здійснюється на екрані, також це коли фанати одягаються як їхній улюблений герой і зображують цього персонажа весь день. Виник сучасний косплей у Японії серед японських фанатів аніме і манги, тому зазвичай основним прототипом дії є: манга та аніме. В наш час косплей не обмежується аніме, він також перейшов на західних персонажів із коміксів, мультсеріалів, голлівудських фільмів та відеоігор (Kinsella, 2000; Silverberg, 2009; Wong, 2006, p. 23–45).

Нині манга та аніме вийшли за рамки просто цікавого художнього явища, вони зараз не є вже просто попкультурою, а є невіднятою частиною культури Японії. Їх прояв можна зустріти практично в усіх сферах життя японців (дозвілля, інформація, освіта та інші). Крім цього манга та аніме активно використовуються в рекламній графіці та рекламній ілюстрації, аудіовізуальній рекламі, аерографії, дизайні іграшок, листівок, інтер'єрів, одягу та аксесуарів

тощо. Інтерес до манги та аніме вчених різних гуманітарних дисциплін спричинив виникнення науково-дослідних центрів, роль яких, поряд з бібліотеками та музеями, просвітницькою діяльністю колекціонерів, полягає у збереженні, дослідженні та популяризації манги та аніме, причому не тільки в Японії, а й за її межами. Але все ж таки першочерговою є комунікативно-культурна функція, яку несуть у собі манга та аніме, зверненість до різних вікових та соціальних груп перетворює їх на засіб спілкування між людьми. Таким чином, манга та аніме стали своєрідною «м'якою силою» з поширення та популяризації японської культури у світі. Через все це в наш час виникла навіть, ціла субкультура аніме.

Підсумовуючи можемо сказати, що манга та аніме, їх супутня продукція, що з'явилася за ними, за час свого існування, не просто стали масовою попкультурою, а й «м'якою силою» з поширення і популяризації японської культури у світі. Вони вплинули на свідомість великої кількості людей у різних країнах, та породили безліч шанувальників та отаку (фанати манги та аніме) по всьому світу, що своєю чергою призвело до появи субкультури аніме. Поліваріативність манги та аніме, їх здатність до трансформації говорить про те, що манга та аніме є такими видами мистецтва, що активно розвиваються, еволюціонують та надають художникам майже необмежені можливості для нових пошуків, а їхні шанувальники продовжують робити свій внесок у розвиток манги та аніме, і японської культури загалом.

Список використаних джерел

- Bouisson J.-M. Manga: a historical overview. Manga: an anthology of global and cultural perspectives / ed. by T. Johnson-Woods. New York: Continuum International Publishing Group, 2010. P. 17–33.
- Boyd J. W., Nishimura T. Shinto perspectives in Miyazaki's anime film «Spirited Away». Journal of Religion & Film. 2004. Vol. 8, Iss. 3, Article 4. P. 1–14. URL: <https://digitalcommons.unomaha.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1673&context=jrf> (date of access: 07.02.2024).
- Gill T. The incident at Nishibeta village: A classic manga by Tsuge Yoshiharu from the Garo years. International journal of comic art. 2012. Vol. 10, Iss. 35, No. 2. P. 1–14. URL: <https://apjcf.org/~Tom-Gill/3815/article.pdf> (date of access: 26.01.2024).
- Holmberg R. An introduction to gekiga, 6970 A.D. The comics journal. 2011. P. 1–4. URL: <https://www.tcj.com/an-introduction-to-gekiga-6970-a-d/> (date of access: 23.01.2024).
- Holmberg R. Tezuka Osamu outwits the phantom blot: the case of new treasure island cont'd. The comics journal. 2013. P. 1–5. URL: <https://www.tcj.com/tezuka-osamu-outwits-the-phantom-blot-the-case-of-new-treasure-island-contd/> (date of access: 17.01.2024).
- Kinsella S. Adult manga: culture and power in contemporary Japanese society. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2000. 228 p. URL: <https://archive.org/details/adultmangacultur00kins/page/n7/mode/2up> (date of access: 15.02.2024).
- Manga: an anthology of global and cultural perspectives / ed. by T. Johnson-Woods. New York: Continuum International Publishing Group, 2010. 360 p.
- McCarthy H. Hayao Miyazaki: master of Japanese animation: films, themes, artistry. Berkeley: Stone Bridge Press, 1999. 239 p.

- Onoda Power N. God of comics: Osamu Tezuka and the creation of Post-World War II manga. Jackson: University Press of Mississippi, 2009. 202 p.
- Petersen R. S. Comics, manga, and graphic novels: a history of graphic narratives. Santa Barbara; Denver; Oxford: Praeger, 2011. 274 p. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780313363313_A23451710/preview-9780313363313_A23451710.pdf (date of access: 02.02.2024).
- Shamoon D. Films on paper: cinematic narrative in gekiga. Mangatopia: essays on manga and anime in the modern world / ed. by T. Perper. Santa Barbara, 2011. P. 21–36.
- Silverberg M. Erotic grotesque nonsense: the mass culture of Japanese modern times. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press, 2006. 369 p. URL: <https://archive.org/details/eroticgrotesquen0000silv/page/n5/mode/2up> (date of access: 20.02.2024).
- Wasylak K. Need for speed: anime, the cinematic, and the philosophical. Children's literature association quarterly. Baltimore: The Johns Hopkins University, 2010. Vol. 35, No. 4. P. 427–434. URL: https://www.researchgate.net/publication/236791536_Need_for_Speed_Anime_the_Cinematic_and_the_Philosophical (date of access: 30.01.2024).
- Wong W. S. Globalizing manga: from Japan to Hong Kong and beyond. Mechademia: emerging worlds of anime and manga. Minneapolis, 2006. Vol. 1. P. 23–45. URL: https://wsywong.info.yorku.ca/files/2014/12/c_03_2006_mechademia.pdf (date of access: 27.02.2024).
- Нейпір С. Дивовижний світ Хаяо Міядзакі. Життя у мистецтві / пер. з англ. М. Оліярник. Київ: BookChef, 2023. 320 с.
- Деделл К., Ле Блан М. Студия Ghibli: творчество Хаяо Міядзакі и Исао Такахаты / пер. с англ. А. Попова. Москва: Эксмо, 2020. 240 с.

*Дешко Богдан, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – професор Кравченко П. А.)*

ФІЛОСОФСЬКЕ ТЛУМАЧЕННЯ «ПАТРІОТИЗМУ»

Патріотизм (від грецького яатріа — вітчизна) - любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищезазначені почуття та емоційні стани (Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 471).

Добре охарактеризував людину-патріота Сантаяна: “Ногами людина повинна вrostи в землю своєї Вітчизни, але очі її нехай оглядають увесь світ”(Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 472).

Патріотизм як комплексне почуття-цінність виникає під впливом духовно-морального, громадянського, національного виховання. Неможливо любити свій народ, вітчизну, не люблячи своїх рідних і близьких, малу батьківщину(Бех, 2006, с. 161).

У філософії патріотизм можна розглянути в онтологічному пізнанні – сюди відносяться ідеї, почуття, буття людини. Гносеологічному – відображає у свідомості людини реальну дійсність. Аксиологічному – вплив суспільного

світобачення на суспільство загалом. Усі три види пізнання допомагають та формують у людини розуміння, що таке насправді патріотизм. Держава, нація, народ не можуть існувати без патріотизму, для цього потрібно з самого дитинства виховувати у дитини почуття любові та обов'язку до своєї родини, держави, Батьківщини, готовності працювати, навчати, служити на благо своєї держави.

У виховних пріоритетах як загальнонаціональних, так і освітніх чітко формулюється розвиток високодуховної особистості, яка перш за все готова до мирного творення і захисту Вітчизни. Наше суспільство тепер глибоко розуміє якою ціною: життям, стражданнями, надзвичайними зусиллями народу й потугами держави дається нам право на вільне, незалежне життя. У цьому зв'язку національно-патріотичне виховання – не просто суспільний виклик, а крик нашої національної душі, мобілізація всього потенціалу країни (Бех, 2006, с. 164).

Зараз як ніколи потрібно виховувати справжніх патріотів, тих які люблять перш за все свою родину, віру, Батьківщину. Цей процес не легкий, та він важливий, виконання його полягає в основі формування найважливіших якостей кожної особи.

Патріотизм – це не слова, це конкретні дії. На самому понятті патріотизм багато хто спекулює, так би мовити, грає на почуттях людей. Показує свій патріотизм заради своєї власної вигоди, в той час, коли інші виконують реальні дії заради добробуту та процвітання своєї Вітчизни не хизуючись цим. Видатний український діяч І.Франко писав про це вірші «Сідоглавому» наступне: «... твій патріотизм – празнична одежина, а мій – то труд тяжкий, гарячка невдержима» (Франко, 1973, с. 58).

Одним з важливих чинників формування національно – патріотичного виховання є національна свідомість – це відображення важливого значення Батьківщини у свідомості патріота та готовності робити усі необхідні заходи за для її світлого майбутнього.

О. Вишневецький виділяє три етапи розвитку патріотичної свідомості людини:

1. Етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення є основою, фундаментом патріотичного виховання і здійснюється переважно в батьківській родині та в школі. Він припадає на дошкільний і молодший шкільний вік. На цьому етапі формується почуття патріотизму.

2. Етап національно-політичного самоусвідомлення, припадає на підлітковий вік, коли дитина з лона сім'ї та школи переходить у громадське середовище. На цьому етапі відбувається приєднання юнацтва до різноманітних дитячих і молодіжних громадських, політичних організацій і об'єднань, які в змозі допомогти виховати сьогодишнього школяра, завтрашнього громадянина України.

3. Етап державницько-патріотичного самоусвідомлення, коли поняття «Національного» виходить за межі етнічності та сягає рівня державності. Характерними рисами цього етапу є вияв любові, поваги до своєї держави як головної мети нації (Хорламова, 1999, с. 36).

Н.М. Волошина, проаналізувавши й узагальнивши підходи до розуміння патріотизму, формулює вихідні теоретичні й методичні установки його визначення.

По-перше, патріотизм, якщо мати на увазі його генезис, виникає й виявляється як почуття, усе більше соціалізуючись і морально піднімаючись за допомогою духовного збагачення особистості.

По-друге, процес розвитку почуття патріотизму нерозривно пов'язаний з його дієвістю, що виявляється в активній соціальній діяльності, конкретних діях і вчинках, що здійснює суб'єкт в ім'я Батьківщини.

По-третє, патріотизм, будучи глибоко соціальним за своєю природою явищем, являє собою не тільки найважливішу грань суспільства, але й джерело його існування й розвитку, виступає як атрибут життєздатності соціуму.

По-четверте, в якості основного суб'єкта патріотизму виступає особистість, пріоритетним соціально-моральним завданням якої є усвідомлення своєї історичної, культурної, національної, духовної й іншої належності до Батьківщини, що визначає зміст і стратегію її життя.

По-п'яте, патріотизм нерозривно пов'язаний з духовністю. Будучи піднесеним почуттям, незамінною цінністю, джерелом і найважливішим мотивом соціально значимої діяльності, він властивий тій особистості (соціальній групі), що досягла значного духовно морального й культурного рівня розвитку (Волошина, 2010, с. 359).

Таким чином, патріотизм є визначальною цінністю суспільства. Він вміщує у себе любов до Батьківщини, почуття відданості своїй Вітчизні, готовності стати на захист її інтересів. Він об'єднує між собою осіб різних релігій, етносів, поглядів за для однієї мети добробуту та процвітання своєї Батьківщини.

Список використаних джерел

- Філософський енциклопедичний словник / Редкол.: В.Шинкарук та ін.; НАНУ, Інститут філософії ім.Г.С.Сковороди. Київ: «Абрис», 2002. 742.
- Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
- Франко І. Вибрані твори : у 3 т. Київ, 1973. Т. 1. 192 с.
- Хорламова О. Л Виховання у дітей в сім'ї патріотизму як життєвої цінності. *Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах* : матер. звітної наук.-практ. конф. Київ, 1999. С. 34–37.
- Волошина Н.М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 “Соціальна філософія і філософія історії”. Київ, 2010. 20 с.

РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СОЦІАЛЬНИХ ВЗАЄМИНАХ

2023 рік став роком вибухового росту загальнодоступних інструментів штучного інтелекту таких як ChatGPT від OpenAI, Gemini від Google, Midjourney та інших систем які забезпечили передові засоби обробки даних широкому колу користувачів. Ці технології змінили способи взаємодії людей з інтернетом, пропонуючи інструменти для підсумовування електронних листів і засідань, створення доповідей та презентацій, швидкій обробці великих баз даних та книг і навіть редагування графічної інформації на досі небаченому рівні. Технічні експерти передбачають майбутні покращення у здатності штучного інтелекту до виправлення поточних помилок та рух до мультимодальних моделей, здатних обробляти кілька типів даних, таких як зображення, текст та аудіо одночасно. З огляду на все більше проникнення штучного інтелекту у рутину нашого життя, актуалізувалися виклики пов'язані з прозорістю та відповідальним розвитком та розгортанням. Очікується, що 2024 рік стане роком управління та регуляції штучного інтелекту через нові агентства або інститути в межах країн та на міжнародній арені. Тому що етичні аспекти використання штучного інтелекту стають все більш актуальними через їх широке розповсюдження та інтеграцію в наше повсякденне життя.

Метою нашої публікації є аналіз ризиків та етичних викликів, пов'язаних зі зростанням та інтеграцією штучного інтелекту в соціальні взаємини, висвітлення важливості принципів прозорості та відповідальності при управлінні штучним інтелектом.

Ключовими публікаціями щодо проблеми етики штучного інтелекту, є такі праці як «Етика штучного інтелекту і робототехніки» зі Стенфордської філософської енциклопедії, «Зброя математичного знищення» К. О'Ніл та «Життя 3.0» М. Тегмарка. Ці публікації розглядають імовірний вплив штучного інтелекту на майбутнє людства та життя суспільства, філософські та етичні питання, пов'язані зі штучним інтелектом які можуть посилити нерівність і загрожувати демократії.

Проблему використання штучного інтелекту в соціальних взаєминах досліджують фахівці як соціальних так і комп'ютерних наук. Для цього створені численні наукові організації та установи такі як The Centre for the Study of Existential Risk (CSER) у Кембриджському університеті, який очолює Метью Коннеллі, Berkman Klein Center for Internet & Society на базі Гарвардського університету який очолює Сьюзен Хендріксон, AI Now Institute заснованим завдяки підтримці Білого дому дослідницею Кейт Кроуфорд яка вивчає соціальні та політичні наслідки штучного інтелекту. Ці організації зосереджені на вирішенні проблем та викликів у розвитку технологій по відношенню до цінностей демократії та прав людини. Ми зазначили лише найвідоміші організації, звичайно їх набагато більше. І це свідчить про те що проблема використання штучного інтелекту в соціальних взаєминах є предметом глибокого дослідження як з погляду соціальних наук, так само і комп'ютерних наук. Штучний інтелект, з його потужністю вже зараз аналізувати великі обсяги

даних і робити прогнози для того щоб люди могли приймати швидкі рішення, має потенціал радикально трансформувати сфери охорони здоров'я, освіти, правосуддя, ринку праці тощо. Такі зміни несуть як безпрецедентні можливості, так і значні ризики. Саме про це пише Кеті О'Ніл в книзі «Зброя математичного знищення». К. О'Ніл — професорка математики, та відомий аналітик даних для численних стартапів. Науковиця досліджує темний бік великих даних, зосереджуючись на використанні математичних алгоритмів у різних секторах суспільства, таких як освіта, зайнятість, фінанси та система правосуддя. Швидкий розвиток автоматизації та здатності комп'ютерів аналізувати великі обсяги текстової інформації та штучний інтелект вже зараз змінює обробку даних, роблячи її швидшою та ефективнішою: «ця тенденція до автоматизації стрімко розвивається, оскільки комп'ютери починають розуміти все більше нашої писемної мови, в деяких випадках обробляючи тисячі письмових документів за секунду» (О'Ніл, 2016), проте науковий світ і політичні інститути не звертають увагу на потенційні ризики для суспільства від розвитку штучного інтелекту зазначає О'Ніл. Моделі обробки даних завдяки штучному інтелекту дуже потужні, і подаються як об'єктивні та неупереджені, але вони навпаки можуть увічнювати нерівність, посилювати дискримінацію та підірвати демократію через свою непрозорість, не підзвітність та упередженість. На різних прикладах К. О'Ніл ілюструє вплив таких алгоритмів на життя людей, особливо з неблагополучних верств населення, коли база даних працює не з конкретною людиною, а з загальними уявленнями і даними про людей подібного фінансового чи правового статусу. Окрім того штучний інтелект постійно удосконалює вміння надзвичайно швидко працювати «З машинним навчанням, що є швидкозростаючою галуззю штучного інтелекту, комп'ютер занурюється в дані, слідуючи лише основним інструкціям. Алгоритм самостійно виявляє wzірці, а потім з часом пов'язує їх з результатами. В певному сенсі він вчиться».(О'Ніл, 2016). В цілому книга «Зброя математичного знищення» є закликм негайно критично оцінити роль алгоритмів та використання штучного інтелекту у нашому житті та вимагати більшої справедливості, прозорості та підзвітності у їхньому застосуванні. Тому що якщо ми зараз не опрацюємо обмеження і правила використання штучного інтелекту в соціальному вимірі такої несправедливості буде ставати більше : «Сьогодні людей редукують не до фізичної матерії, а до іншої сировини – даних. Комп'ютеру, який виконує операції над даними, байдуже, про що вони. Компанії намагаються «оцифрувати» людські життя і трактують їх як проблему, яку потрібно вирішити. Але те, що формально є розв'язком математичної задачі, не бере до уваги того, що до бітів всередині комп'ютерного процесора прив'язані людські долі і навіть життя» (Ланюк, 2021, с.36).

2023 рік став переломним моментом у розвитку та впровадженні штучного інтелекту на глобальному рівні, позначившись вибуховим зростанням загальнодоступних інструментів штучного інтелекту у різних сферах нашого життя . Проте ці інструменти не лише забезпечили передові засоби обробки даних широкому колу користувачів, але й радикально змінили способи взаємодії людей з інтернетом і великими обсягами інформації, сприяючи підвищенню продуктивності та ефективності у різних сферах діяльності людини. Технології штучного інтелекту надають інструменти для автоматизації

та оптимізації завдань, які раніше вимагали значних зусиль та часу. Це створює потенціал для подальшого розвитку та інтеграції штучного інтелекту в повсякденне життя людей. Однак, зворотна сторона розширення можливостей штучного інтелекту залишається невідомою: питання етики, прозорості, відповідальності та регулювання цих технологій дослідженні недостатньо. Це підкреслює важливість багатогранного підходу до вивчення роботи і наслідків впровадження штучного інтелекту в наше повсякденне життя. Адже штучний інтелект матиме достатньо ресурсів і інформації, яка може впливати на стан демократії у світі, права людини та цінності суспільства, освіту, правосуддя та економіку. Стратегії подальшого розвитку штучного інтелекту мають вже забезпечити соціальне життя людей від ймовірних негативних наслідків, які можуть виникнути через необачне використання цієї високоефективної та потужної технології.

Список використаних джерел

Ланюк Є. Проблеми застосування автоматичних алгоритмів прийняття рішень: етичний та соціальний аналіз, 2021. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, №30. с. 32–39.

О'Ніл К. Зброя математичного знищення: Як великі дані збільшують нерівність і загрожують демократії, 2016. URL: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/7574239/mod_resource/content/1/%28FFLCH%29%20LIVRO%20Weapons%20of%20Math%20Destruction%20-%20Cathy%20Neal.pdf

Термарк М. Життя 3.0. Доба штучного інтелекту, 2019. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=80112

Кісельова Тетяна, здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти освітньої програми «Філософія» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – професор Кравченко П. А.)

ТРАНСГУМАНІЗМ У ПОШУКАХ СПІЛЬНОЇ МОВИ МІЖ НАУКОЮ ТА РЕЛІГІЄЮ

Ідея покращення людського життя не нова, але ідеї максимального впровадження техніки в організм людини, покращення людських фізичних та психічних можливостей, а також продовження життя започаткована трансгуманістами. Філософи визначають трансгуманізм як позицію, згідно з якою людям має бути дозволено використовувати технології для модифікації та покращення людського пізнання та тілесних функцій, розширюючи здібності та можливості, що виходять за рамки поточних біологічних обмежень. (Гопкінс, 2012). Трансгуманізм викликає бурхливі дебати та розділяє думки щодо етичності та потенційних ризиків пов'язаних із застосуванням передових технологій до людського організму. Однак його прихильники вважають, що трансгуманістичні технології можуть принести безпрецедентні переваги для людства, включаючи лікування хвороб, усунення бідності та розширення людських можливостей. Окрім того трансгуманістичні ідеї корисні для сучасної України як в умовах війни, так і для післявоєнного відновлення зокрема, у сферах охорони здоров'я, освіти та економічного розвитку. Адже трансгуманістичні технології допоможуть використовувати техніку для виходу

за рамки традиційних методів лікування, для створення інноваційних навчальних інструментів та для автоматизації та розвитку високотехнологічних галузей для відновлення і посилення української економіки. Зважаючи на це, тема дослідження трансгуманізму дуже актуальна. Тому необхідно здійснити аналіз та визначити, які концепції трансгуманізму можуть бути реалізовані за допомогою сучасних наукових досягнень, а які наразі залишаються в межах теоретичних міркувань або віри в майбутні можливості. Важливо розглянути ідеї трансгуманізму крізь призму наукових фактів та релігійних переконань, щоб зрозуміти їх потенційну реалізованість та вплив на суспільство.

Розглянемо трансгуманізм у науковій перспективі. Трансгуманізм спирається на прогрес у біології, медицині, інженерії, нанотехнологіях, інформатиці, та інших сферах. На сьогодні технології трансгуманізму включають розробку передових протезів, технологій нейроінтерфейсів, які дозволяють мозку спілкуватися безпосередньо з комп'ютерами, редагування генів за допомогою технології CRISPR для запобігання спадковим захворюванням або покращення фізичних характеристик, а також дослідження в області штучного інтелекту та машинного навчання для створення розумних машин. Ці досягнення відкривають нові можливості для розширення людських фізичних та когнітивних можливостей. Ці технології мають потенціал рішуче змінити життя людей із фізичними або когнітивними обмеженнями, надаючи їм нові способи взаємодії зі світом та покращуючи їхній загальний добробут, проте науковці відчувають відповідальність за впровадження їх в життя людини. Тому вони розробляють відповідні правила і норми, які б регулювали дослідження та застосування трансгуманістичних технологій, щоб забезпечити етичність їх використання та запобігти потенційно шкідливим наслідкам. Наприклад генна технологія CRISPR заборонена до використання конструювання ембріонів оскільки науковці бояться завдати шкоди майбутній дитині змінивши той чи інший ген. Тому ця технологія використовується для усунення вже відкритих генетичних хвороб у дорослих людей шляхом зміни пошкоджених генів. Тож з одного боку, трансгуманізм і наука переплітаються, розкриваючи потенціал людства до самовдосконалення та покращення світу через наукові досягнення.

Які ж питання виникають при порівнянні трансгуманізму з релігійним вченням? Трансгуманістичні ідеї дійсно можуть нагадувати деякі релігійні концепції в певних аспектах, адже мають деякі паралелі у своїх прагненнях та ідеалах. Багато релігій обіцяють вічне життя або духовне безсмертя після смерті. Трансгуманізм також прагне до безсмертя, але через фізичні засоби — за допомогою наукових і технологічних досягнень, спрямованих на подолання старіння та смерті. Релігійні традиції часто говорять про духовне очищення, трансформацію та досягнення вищого стану існування. Трансгуманізм має схожі цілі, але у матеріальному вимірі, прагнучи до фізичного та когнітивного вдосконалення людини. Деякі релігії мають у своїх вченнях концепцію ідеального світу або раю. Трансгуманізм також може мати утопічні візії майбутнього, де людство подолало хвороби, старіння та інші обмеження через технологічний прогрес. Тож виходячи ж цих аргументів, трансгуманізм схожий на релігійне вчення, деякі дослідники трансгуманізму теж це зазначають: «Трансгуманісти часто виступають за три «супер»: суперінтелект, супердовголіття і суперщастя, причому останнє стосується шляхів досягнення

тривалого щастя» (Томас, 2024). Проте, такий аналіз трансгуманізму є суто поверхневим, бо навіть якщо ідейно трансгуманізм схожий на релігійне вчення, то методи, цінності і відношення до буття людини в трансгуманізмі суттєво відрізняються. Релігійний підхід зазвичай покладається на духовні практики, віру та божественне втручання для досягнення своїх цілей, натомість, трансгуманізм спирається на науковий метод, технологічний розвиток та емпіричні дослідження. Трансгуманізм зосереджений на матеріальному світі та вдосконаленні людського стану через матеріальні засоби, які відповідають гуманістичним та раціоналістичним цінностям. На відміну від релігії вважають, що людина повинна жити в узгодженні з божественними законами або природним порядком, трансгуманістичне вчення прагне до максимального контролю над людським тілом та природними процесами та виправлення природних недосконалостей. Ці розбіжності підкреслюють фундаментальні відмінності в поглядах на світ, людину та її місце в універсумі, які лежать в основі трансгуманізму та релігійних вчень. Чому ж тоді трансгуманізм порівнюють з релігією? Насправді такі порівняння виникають не тільки від поверхневого розуміння метакультурної установки трансгуманізму, а ще й від недоведених науковцями теоріями. Наприклад невстановлено та недоведеною концепцією трансгуманізму є сингулярність, як момент, коли створені людиною машини перевершать людський інтелект, що може призвести до непередбачуваних змін у суспільстві. Чи можливий такий розвиток подій поки не встановлено, як і не встановлено можливий час і потужності для настання сингулярності. Проте більшість трансгуманістів щиро вірять в такий розвиток майбутнього людства. Іншою є концепція завантаження свідомості в комп'ютер, що дозволило б зберегти свідомість і унікальність людини незалежно від її фізичного тіла. Ця ідея викликає багато дискусій, але поки що залишається в межах теоретичних міркувань та спекуляцій. Технологічно вона нічим не обумовлена.

Отже, можна зробити висновок що незважаючи на деякі зовнішні схожості з релігійними концепціями, трансгуманізм має істотні відмінності в методах, цінностях і підходах до вдосконалення людського життя. Трансгуманізм спирається на науковий метод і технологічний розвиток, тоді як релігійні вчення зазвичай базуються на духовності та вірі. Трансгуманізм базується на наукових принципах та досягненнях, спрямованих на розширення людських фізичних та когнітивних можливостей. Етичність та безпека таких технологій є предметом активних досліджень і дебатів, існування таких дебатів важко уявити в релігійних концепціях. Трансгуманізм і наука переплітаються, розкриваючи потенціал людства до самовдосконалення та покращення світу через наукові досягнення, проте поки що не всі трансгуманістичні ідеї описані і доведені науково, проте науковий світ все ближче до пояснень як досягти трансгуманістичних ідеалів життя.

Список використаних джерел

- Бостром Н. Трансгуманістичні цінності, 2003. URL: <https://nickbostrom.com/ethics/values>
- Гопкінс П. Енциклопедія прикладної етики. Трансгуманізм, 2012. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B978012373932200243X>

Томас А. Трансгуманізм: мільярдери хочуть використовувати технології для розширення наших можливостей - результати можуть змінити те, що означає бути людиною, 2024. URL: <https://theconversation.com/transhumanism-billionaires-want-to-use-tech-to-enhance-our-abilities-the-outcomes-could-change-what-it-means-to-be-human-220549>

*Кревсун Аліна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Штена О. О.)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Сьогодні жінка все ще залишається однією з найменш соціально захищених груп населення, незважаючи на те, що в сучасному міжнародному праві закріплений принцип поваги до прав і свобод людини. Це пов'язано з тим, що дискримінація щодо жінок в усіх її формах все ще є поширеним явищем у багатьох країнах світу.

Сучасні цивілізовані держави повинні засуджувати дискримінацію щодо жінок та проводити політику з її ліквідації. В основу такої політики має бути покладено конституційний принцип рівноправності чоловіка й жінки та встановлення дієвих юридичних гарантій захисту прав жінок на рівній з чоловіками.

Аналізуючи сучасну наукову літературу, можна зауважити, що даній темі приділяється доволі багато уваги. Зокрема, варто виділити таких вітчизняних дослідників, як Буроменський М.В., Буткевич В.Г., Вінгловська О.І., Грицяк Н.В., Заблоцька Л.Г., Ісакович С.В. та ін. Серед зарубіжних науковців, слід приділити увагу працям Д. Гом'єна, Карташкіна В.А., А. Молкомме, Р. Рекха та ін.

Проблема захисту прав жінок є надзвичайно актуальною, оскільки вона стосується всіх жінок у світі. До порушень прав жінок належать, зокрема, насильство над жінками, торгівля жінками та нерівність між чоловіками і жінками у сфері працевлаштування тощо.

Питанню обмеження прав жінок почали приділяти увагу ще в XVIII-XIX ст. Так, французька письменниця і громадська діячка Олімпія де Гуж вбачала у знаменитій Декларації прав людини та громадянина 1789 р. явне применшення прав жінок, а тому у 1791 р. опублікувала свою «Декларацію прав жінки та громадянки», в якій обстоювала необхідність рівноправ'я чоловіків та жінок, що на той час не сприймалося ні елітами, ні суспільством (Сергеева, 2011, с.284). Згодом, жінкам було надано виборчі права, незважаючи на значний опір цьому суспільних еліт.

З початком XX ст. міжнародна спільнота почала активно працювати над врегулюванням правового становища жінки. Зокрема, у 1902 році в Гаазі були прийняті міжнародні конвенції, які внесли кардинальні зміни в правове становище жінок. Ці конвенції встановили принцип рівності чоловіків і жінок у сфері шлюбу, розлучення та опіки над неповнолітніми. У 1904 і 1910 рр. були прийняті міжнародні конвенції, які забороняли торгівлю жінками та дітьми. Ці

конвенції захищали жінок від примусового шлюбу, сексуальної експлуатації та рабства. Загалом, вже до кінця Першої світової війни (1914-1918 рр.) було укладено низку міжнародних договорів, які стосувалися громадянства та правового статусу заміжньої жінки. Ці договори були важливим кроком у напрямку забезпечення рівності прав жінок і чоловіків.

Рішення щодо врегулювання правового становища жінки, що приймалися за участі Ліги Націй напередодні Другої світової війни (1939-1945 рр.) так і не мали практичного застосування, через військові дії та спрямованість уваги міжнародного суспільства на нагальні проблеми.

Відразу після Другої світової війни, було утворено Організацію Об'єднаних Націй (далі ООН), першим кроком якої, відповідно до теми, було прийняття 10 грудня 1948 р. Загальної декларації прав людини. Одне з найважливіших її положень закріплене в ст. 2, де вказується, що «кожна людина повинна володіти всіма правами і всіма свободами, проголошеними в Декларації, без жодної відмінності стосовно раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого положення» (Сергєєва, 2011, с.285).

У післявоєнні роки західноєвропейські країни почали активно розвивати ідею рівності жінок і чоловіків. Ця ідея була відображена в нових конституціях Франції, Італії та Федеративної Республіки Німеччина, які були прийняті у 1946, 1947 та 1949 роках відповідно.

У 50-60 рр. XX ст. було прийнято низку міжнародних документів, в яких знаходило визнання рівноправ'я жінок та чоловік. Зокрема, Конвенція про політичні права жінок (1952 р.), Конвенція про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів (1962 р.) та Рекомендація до неї (1965 р.), Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974 р.) тощо. Проте слід виділити Декларацію про ліквідацію дискримінації щодо жінок (1967 р.), яку розробила Комісія ООН. Цей документ був першим спеціальним міжнародним актом, який мав на меті ліквідувати дискримінацію жінок. Однак Декларація мала лише рекомендаційний характер, тобто не зобов'язувала держави виконувати її положення. Тоді у 1979 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінки, яка надала Декларації реальної сили. Саме цим документом було визначено поняття «дискримінація щодо жінок». Відповідно до ст. 1 цього документа дискримінація щодо жінок означає «будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі» (Гончарова, 2023, с.336).

У 1975 р. пройшла Перша Всесвітня конференція зі становища жінок (Мехіко, Мексика). Всесвітня конференція ООН прийняла низку важливих актів, зокрема, Декларацію про рівноправність жінок і їх внесок у розвиток миру та Всесвітній план дій, які закликали усі уряди, усі спеціалізовані установи ООН, всю світову спільноту до створення справедливого суспільства, в якому

жінки, чоловіки і діти зможуть жити в умовах поваги, свободи та процвітання (Гончарова, 2023, с.336).

У 70-90-х рр. XX ст. простежується значний вплив фемінізму, як міжнародного руху. Він призвів до прийняття законодавчих реформ і програм, які сприяли гендерній рівності. Наприклад, фемінізм вплинув на зусилля, спрямовані на припинення сексуальних домагань і сексистського насильства, часткової декриміналізації абортів тощо. У багатьох країнах були створені служби, які допомагають жертвам цих злочинів.

У XXI ст. міжнародно-правовий механізм захисту жінок зазнав значних змін. Зокрема, було прийнято низку нових міжнародних документів, які посилюють захист прав жінок. Серед них слід виділити Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН про жінок, мир і безпеку (2000 р.), Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з ним (2011 р.), Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми, особливо жінками і дітьми (2000 р.). Ці документи спрямовані на боротьбу з насильством щодо жінок, захист жінок у період збройних конфліктів та забезпечення гендерної рівності в сфері міграції.

Незважаючи на значні досягнення у сфері захисту прав жінок, у XXI ст. жінки все ще зазнають дискримінації та насильства. Для багатьох мусульманських країн, дана проблема є надзвичайно актуальною. Для досягнення повної гендерної рівності необхідно продовжувати зміцнювати міжнародно-правовий механізм захисту жінок та забезпечувати його ефективне виконання.

Отже, підводячи підсумки нашого дослідження, можна зробити висновок про те, що жінки протягом століть боролись за свої права, і ці зусилля призвели до значних досягнень у сфері гендерної рівності. Проте перед сучасним суспільством все ще стоять гострі виклики, які потребують належних відповідей.

Список використаних джерел

- Гончарова Ю. А. Законодавче забезпечення міжнародного захисту прав жінок. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 334-338.
- Дашковська О.Р. Еволюція соціально-політичного статусу жінок: історично-правовий аспект. *Еволюція правового становлення жінок: історія і сучасність*. Харків: Право, 2000. с. 21
- Сергеева С.М. Міжнародно-правовий захист прав жінок: історія і сучасність. *Часопис Київського університету права*. 2011. №3 с. 284-288
- Хорольський Р.Б. Становлення та розвиток механізмів забезпечення рівноправності жінок та чоловіків у Європейському Союзі. *Еволюція правового становлення жінок: історія і сучасність* / Упоряд.: О.М.Руднева, О.Р.Дашковська; наук. ред. А.П.Гетьман. Харків: Право, 2009. с. 110.

* * *

ВІЙНА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Проблема війни залишається актуальним предметом дослідження як у філософських науках, так і багатьох інших, що охоплюють соціогуманітарну сферу життя. Здійснюються спроби системного аналізу насилля як соціального феномена та форм його проявів у міждисциплінарній площині, зокрема у колективних монографіях. Проблема війни є предметом дослідження українських науковців. Війна як предмет філософських рефлексій розкрито у працях В. Остроухова, а роль насилля під час воєн в історично-цивілізаційному зрізі В. Мандрагелі.

Війна є важливим аспектом для вивчення перехідних етапів зміни форм насилля. Відомий прусський теоретик війни К. фон Клаузевіц визначив війну як акт насилля, який має на меті змусити суперника виконати волю суб'єкта (Квіткін, 2002, с.216).

Історія людства – це постійне чергування воєн як між державами, так і між окремими соціальними групами. Війну в цьому аспекті можна розглядати як вид насилля, що характеризується організованістю боротьби, застосуванням зброї, вона здійснюється спеціальним соціальним інститутом (армією) або збройними формуваннями із залученням економічних, політичних, ідеологічних та дипломатичних засобів (Злобіна, 1996, с.100).

На сьогоднішній день можна констатувати наявність великої кількості суперечностей між різними суб'єктами на різних рівнях соціального буття, причиною яких є прагнення до задоволення власних потреб і інтересів, кожного з них. І в даному контексті не можна не погодитись з В. Гегелем, який стверджував, що саме суспільство повинно контролювати і врегульовувати будь-які прояви конфлікту, любіючи інтереси своїх членів. Конфлікт призводить до соціальних змін, він може трансформуватися в процесі свого протікання, його латентна фаза переходить у відкриту, агресивну і, навпаки, він може бути залагоджений на основі подолання не відповідності інтересів, поглядів стосовно ситуації в державі чи особистісних антипатій між учасниками конфлікту. Конфлікт в соціологічному значенні є частиною суспільного, повсякденного життя людини.

З огляду на те, що термін «війна» містить юридичні конотації, його вживання в системі міжнародного права актуалізує потребу визначення чітких критеріїв, передусім за кількістю загиблих, тривалістю, площею ареалу ведення бойових дій тощо. Таким чином, війна постає як перетворення, повернення, регрес до варварської форми існування людини, саме така дика сутність людини і є першопричиною воєн. Проте початок війни, який призводить до загибелі цивілізації, супроводжується, водночас, процесом народження «нової людини», а отже, і початком нової епохи, нової цивілізації, або, точніше, нового циклу її розвитку (Головко, 2019, с.168).

Будь-який конфлікт (соціальний, етнічний, політичний) виникає в результаті дії чинників, які базуються на уявленні про те «що» чи «хто» корелює конфлікт в суспільстві. В поліетнічній українській державі конфлікт є основним

джерелом розвитку і виникає на основі різнопланових нерівностей і порівняння себе з іншими. Ця риса є базою для суспільного поступу і формування довіри до керівників, які очолюють нашу державу. Саме порівняння себе з іншими і призводить до конфлікту, збільшує дистанцію і вимагає сильного керівника чи господаря держави.

Війна, по суті, не має творчого начала, тобто не існує війни заради війни, вона має передусім інструментальний характер. Радше варто говорити про політичні цілі війни, проголошені владою як кінцевий результат застосування військового насилля. Політичні цілі визначають ставлення кожного члена суспільства до війни, характер збройної боротьби, вибір і мобілізацію ресурсів для її успішного завершення. Це визначає зміст закону залежності ходу війни та її результату від політичних цілей сторін, які протистоять одна одній. Таким чином, ненависть до переможених стає інтегральним чинником розвитку суспільства, що впливає на процеси легітимації насилля (Золотар, 2018, с. 445).

Щодо взаємовідношення війни й економічної форми насилля, варто відзначити, погоджуючись з Е. Тоффлером і Х. Тоффлер, що війна з конфліктів держав або правлячих династій перетворилася на насилля, організоване націями, де держава управляє єдиною економікою національного масштабу. Це дало змогу владі сконцентрувати економічні та матеріальні засоби для воєн значних масштабів, мобілізувати населення завдяки комунікаційним системам. Економічна форма насилля дозволила військовому насиллю перейти з рівня колективного, обмеженого діяльністю груп військових професіоналів, на рівень надвеликий, залучаючи також мобілізованих військових, цивільних працівників, які працюють на об'єктах, що підтримують функціонування військово-економічних комплексів. У праці «Мистецький твір у добу своєї технічної відтворюваності» В. Беньямін аналізує феномен війни як форму економічного насилля з позиції техніки, стверджуючи, що лише війна спроможна мобілізувати всі сучасні технічні засоби, зберігаючи традиційні майнові відносини (Кара-Мурза, 2003, с. 500).

Отже, війна по суті, виявляється універсальним інструментом циклічної зміни певних форм насилля. По-перше, війна постає формою прямого насилля, яка одночасно завдає фізичної, моральної та психічної шкоди, характеризується масштабністю дії, дозволяє інтенсивно руйнувати усталені норми, традиції, правила, що визначає її як складник «міфічного» насилля. Результатом війни є встановлення цінностей і культури переможців у суспільстві переможених і актуалізація їх переосмислення переможцями, оскільки досягнуто поставлену мету війни. По-друге, сакралізація цілей війни передбачає одночасне вираження харизми головнокомандувача і дає змогу інтегрувати суспільство в боротьбі проти спільного ворога, проти якого висловлюється намір вести війну, фактично спрямувати енергію мас на війну всіх проти одного. По-третє, війна є регулятором критичної кількості у суспільстві в період домінування раціонального насилля.

Список використаних джерел

- Головко О. М. Медіа безпека людини: засади інформаційно-правової політики: монографія. К.: «Видавничий дім АртЕк», 2019. 168 с.
- Злобіна О. Г., Тихонович В. О. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності / НАН України, Ін-т соціології. К., 1996. 100 с.

- Золотар О. О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика: монографія. Київ. «Видавничий дім АртЕк», 2018. 445 с.
- Кара-Мурза С. Г. Маніпуляція свідомістю: навчальний посібник. К.: Оріони, 2003. – 500 с.
- Квіткін П. В., Семенов С. С., Дзьобань О. П. Соціалізація особистості в умовах військової служби: навч. посіб. Полтава: ПВІЗ, 2007. 216 с.

*Мацюк Олександр, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Блоха Я. Є.)*

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

У сучасному світі, де стрес, невпевненість і швидкі темпи життя стали нормою, поняття здорового способу життя набуває все більшого значення. Проте, здоров'я не обмежується лише відсутністю хвороби і розглядаючи здоров'я лише на фізіологічному рівні, можна пропустити його глибинний сенс та значення.

Здоровий спосіб життя — це такий стиль існування, за якого через застосування певних методів впливу на організм і його оточення, рівень життєздатності організму стає оптимальним, знаходить вияв постійне вдосконалення і використання потенціалу організму без завдання йому шкоди, причому активність організму і його можливості зберігаються до самої старості.

Здоровий спосіб життя є комплексним способом життєдіяльності людей, спрямованим на гармонічну підтримку фізичних, психічних, моральних, соціальних та трудових функцій. У сучасному розумінні уявлення про здоровий спосіб життя відходить від вузького поняття феномена здоров'я, набуває поширення розуміння його як психосоматичного феномена, обов'язково пов'язаного з людськими взаємовідносинами, соціальним самовизначенням, з рівнем саморегуляції людини, її способами виходу з конфліктних і психотравмуючих ситуацій (Седашева, Седашев, 2020, с.353).

Трансцендентальний підхід до здоров'я відкриває нові перспективи та розуміння, допомагаючи виявити філософські основи та практичні застосування цієї концепції.

У філософії, трансцендентальне часто визначається як щось, що перевищує межі звичайного досвіду чи розуміння. В контексті здоров'я, трансцендентальні аспекти вказують на глибинні цінності та сенси, які перевищують матеріальний світ і надають життю справжнього значення. Вони орієнтують нас на духовний розвиток, самопізнання та осмислення життя. Поєднання фізичних, розумових та духовних аспектів життя дозволяє досягти гармонії та зберегти здоров'я на всіх рівнях.

Східна філософія базувалась на розумінні людини як психологічної та фізіологічної цілісності, нерозривно пов'язаної з навколишнім середовищем, природою, космосом та зорієнтована на здоровий спосіб життя (Біланов, 2020, с.10). Відповідно до положень учень буддизму та даосизму, здоров'я не обмежується лише тілесними параметрами, але включає і гармонію розуму, тіла та душі.

Підхід, заснований на трансцендентальних принципах, може мати різноманітні практичні застосування в нашому повсякденному житті. Зокрема:

- фізична активність – регулярна фізична активність не лише покращує фізичне здоров'я, але й має позитивний вплив на емоційний та психічний стан. Вона допомагає відпускати напругу, підтримує здоровий сон та підвищує рівень енергії;
- медитація та релаксація – практики медитації та релаксації допомагають знижувати стрес, покращують концентрацію та сприяють загальному почуттю благополуччя. Вони дозволяють нам зосередитися на моменті та зняти напругу з розуму та тіла;
- збереження рівноваги – зосередження на гармонії між тілом, розумом та душею дозволяє жити більш збалансованим життям. Це включає здорове харчування, фізичну активність, розвиток інтелектуальних здібностей та духовну практику;
- духовний розвиток – заглиблення в духовні аспекти життя допомагає знайти значення та цінність в наших діях та взаємовідносинах. Це може бути через релігійні практики, духовні настанови або особистий пошук;
- створення місця для саморефлексії – важливо відводити час для саморефлексії та самопізнання. Це дозволить краще зрозуміти себе, свої цілі та потреби, що є важливим аспектом здорового способу життя.

Трансцендентальні аспекти здорового способу життя відкривають новий шлях розуміння та практикування здорового життя. Ця філософія підкреслює важливість гармонії та рівноваги між фізичним, розумовим та духовним благополуччям. Дослідження цих аспектів може принести значну користь як індивідам, так і суспільству в цілому, допомагаючи знаходити радість і задоволення у житті, незалежно від його викликів та перешкод. Інтеграція трансцендентальних принципів у повсякденну практику є важливим елементом здорового способу життя.

Роль філософії у вивченні здоров'я людини полягає у її здатності виступає проти абсолютизації саме фізіологічних параметрів здоров'я, які призводять до дисгармонії між фізичним і духовним (інтелектуальним, моральним) началом людини. Філософія розкриває велику значимість нефізичних аспектів здорового способу життя (етичних, естетичних, загальнокультурних), показуючи їх позитивну роль в процесі повноцінного становлення особистості (Біланов, 2020, с.11).

Список використаних джерел

- Біланов О. С. Філософські підходи до розуміння категорій «Здоров'я/хвороба». *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2020. № 4(25). Р.8-11.
- Седашева С., Седашев Я. Психологічні аспекти здорового способу життя. *Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. / Слов'ян. держ. пед. ун-т*. 2020. №. 1 (99). С.351-358.

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії
Мишуточкін Олексій, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(наукова керівниця – доцентка Головіна Н. І.)*

ФЕНОМЕН СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Актуальність обраної теми дослідження пов'язана зі зростанням кількості конфліктів в сучасному світі, в т.ч. тих, що погрожують перерости у війну, або вже вирішуються воєнним шляхом. Загалом, у суспільстві панує думка, що війна є лише негативним явищем, яке не може містити в собі нічого етичного чи справедливого. Проте, ще з Давньої Греції розвивається феномен так званої справедливої війни, якій треба досліджувати і у наші часи.

Мета даної статті - охарактеризувати історико-філософські аспекти становлення поняття «справедлива війна».

Осмислення проблеми «справедливості війни» бере свій початок у філософії античності, зокрема у роботах Геракліта, Сократа, Фукидіда та інших мислителів. Принцип суспільно-політичної доцільності є основним у визначенні «справедливої війни»: війна справедлива, якщо вона відповідає інтересам держави. Так, наприклад, Аристотель у «Політиці» вказував такі її цілі: захист своєї держави та реалізація панування над нерозвиненими чи варварськими державами, нездатними до самоврядування (Аристотель, 2000, с.98).

Підтримуючи таку думку, Цицерон висунув тезу про «справедливу і благочестиву війну», що ведеться для помсти за заподіяне зло і для вигнання ворога (Цицерон Марк Тулій, 1975, с. 26). У його розумінні виправдана лише така війна, яка ведеться з метою захисту, а також покарання за порушення миру. Водночас у мислителя не викликала сумнівів справедливість у праві римлян наказувати іншим народам, оскільки за допомогою здійснення військового насильства ці народи приносять їм благо.

Отже, можна стверджувати, що антична філософія заклала основи реалістичної доктрини війни, згідно з якою моральний початок не є визначальним критерієм «справедливої війни», а застосування військового насильства неминуче, оскільки війна є факт життя і повністю уникнути її негативні наслідки неможливо.

Теоретично вивірена доктрина «справедливої війни» вперше була сформульована християнською теологією та філософією Середньовіччя і найбільш цілісне вираження знайшла у працях Отців Церкви, зокрема у Августина Аврелія (Блаженного). З погляду Августина, війна є невід'ємною частиною світу. Невід'ємність війни філософ пояснював специфікою людської природи, підкреслюючи, що війна - це спокуса, якій людина неспроможна протистояти, і це спосіб захистити себе від зла у світі, у якому ведеться битва за добро. Таким чином, вона є наслідком гріховності людини, але в той же час вона є частиною Божого задуму, метою якого є світ, що досягається перемогою (Блаженний Августин, 1998).

Війна при цьому трактувалася Августином як зло, як неприпустиме явище, що порушує гармонійний стан світу. Світ – це кінцева мета Царства Божого, «бо й містична назва цього царства, тобто Єрусалим, означає огляд світу» (Панафідін, 2014, с. 107). Світ суцього, на думку Августина, це стан «рівноваги

порядку» (Панафідін, 2014, с. 106), правильне визначення місця для речей, їх вірне співвіднесення один з одним, взаємозв'язок, що відповідає їх призначенню, значущості тощо. Основою цієї узгодженості є християнська справедливість. Наприклад, внутрішній світ у державі Августин уподібнює музичній гармонії, що виникає в результаті спільної гри музикантів, звучання інструментів та безлічі спеціально підібраних звуків різної висоти.

Філософ поділяв війни на праведні (справедливі) та неправедні (несправедливі). Під справедливою війною він розумів збройне насильство, спрямоване на досягнення світу, забезпечення його торжества, миротворення, тобто справедлива війна - це засіб досягнення миру. Зокрема, справедливою є війна, пов'язана із самозахистом, визволенням. Таким чином, Августин не відмовляв народу у праві війни як самозахисту, відстоювання свободи, безпеки держави. Іншим критерієм справедливої війни у нього є віра, тому справедливою є війна «на славу Господню», яка відновлює Божественний світопорядок. Справедлива війна має місце як у ситуації відбиття нападу, оборони, так і під час скоєння нападу, якщо вона спрямована на запобігання більшого зла. У цьому сенсі справедлива війна визначалася як покарання порушника стану світу. Відповідно, несправедливими є ті війни, які, по-перше, порушують гармонію світу, руйнують правильний порядок речей (загарбницькі війни, що переслідують ганебні цілі грабежу, встановлення тиранічного панування); по-друге, насаджують хибний ідеал народу-завойовника на шкоду завойованим народам, що веде до загрози їхнього повного знищення (Блаженний Августин, 1998). Доцільно зазначити, що як приклад несправедливої війни філософ наводив загарбницькі війни Римської імперії.

Таким чином, прагнення до миру - один з основних критеріїв справедливої війни, що визначається як етичними нормами, встановленими християнським віровченням, так і природним для людини прагненням до миру. Саме через це війна, яка визначається цими установками, виявляється справедливою. «Ми, – писав Августин, – не шукаємо миру, щоб воювати, ми воюємо, щоб знайти мир» (Блаженний Августин, 1998, с. 107]. Мислитель наполягав на тому, що держава та її правителі не повинні ставити цілей, які не включали би блага громадян, дотримання принципів моралі, оскільки їхнє головне завдання полягає у досягненні та збереженні миру, а також здійсненні безпеки громадян та держави в цілому. Це завдання є першорядним для Града Земного з його егоїстичною та загарбницькою політикою.

Для оцінки збройної боротьби філософ використав два етико-правові принципи:

- 1) правої справи (щоб розпочати війну, держава повинна мати достатні підстави);
- 2) легітимності влади (Блаженний Августин, 1998).

Августин наголосив і на суб'єкті справедливої війни: святому воїні, захиснику віри. Філософ міркував про праведний обов'язок як людини, так і держави: захищати невинних виходячи із заповіді любові, у тому числі навіть за допомогою зброї та війни. Августин говорив також про праведність патріотизму, його цінність як обов'язок перед країною, миролюбність і здатність існувати у світі. Для того, щоб патріотизм не виродився в ненависть до іншого, необхідно любов до батьківщини співвідносити з любов'ю до ближнього, що

стане основою для прийняття іншого. Саме тому патріотизм, на думку Августина, є однією з підстав гармонійного порядку світу.

Поява цілісної доктрини «справедливої війни» у філософських працях Отців Церкви не випадкова. Це пов'язане з тим, що християнство в IV в. стало легалізованою релігією і держава за нових умов потребувала розробку концепції війни з погляду на християнське віровчення. Августина Аврелію вдалося створити найбільш прийнятну для свого часу концепцію, що поєднала позитивний досвід гуманістичної думки епохи Античності та християнського віровчення про війну.

Тома Аквінський, приймаючи концепцію «справедливої війни» Августина Аврелія, значно розвинув її у роботі «Сума теології». Так, зокрема, він наголосив на головному критерії справедливої війни, суть якого полягає в тому, що справедливою може бути визнана лише така збройна боротьба, яка ведеться з волі Бога. Розмірковуючи про допустимість справедливої війни у житті суспільства, Тома Аквінський визначив її як «авторизовану компетенцію», тобто для застосування військової сили має бути санкція з боку державної влади, а рішення про початок війни має прийматися законною владою. Однак це не скасовує того факту, що війна та насильство є завжди гріхом.

Як і Августин Аврелій, Тома Аквінський наполягав на тому, що здійснення воєнних дій проти ворога не скасовують заповіді любити його по-християнськи. Тому військові дії доцільно обмежити такими вимогами:

- війна має бути справедливою справою, а не беззаконням;
- правителям слід розв'язувати війну, керуючись лише правильними намірами;
- збройна сила під час війни має використовуватися пропорційно, причому не тільки у ситуації відбиття нападу, але й для самозахисту (Аквінський Тома, 2011).

Концепції «справедливої війни» Августина Аврелія і Томи Аквінського стали основою соціального вчення християнської церкви: війна є злом, але водночас є і постійною реальністю буття.

Таким чином, в епоху Античності та Середньовіччя доцільність та справедливість війни визначалися суспільством та державою, їх інтересами та мотивами, суспільно-політичною вигодою. Однак починаючи з епохи Відродження мірилом справедливого збройного протистояння стає людина як субстанція світопорядку та повноправний суб'єкт.

У Новий час та епоху Просвітництва було розроблено вчення про «вічний світ», що істотно вплинуло на становлення сучасної концепції справедливої війни. Значна роль розробки ідеї «вічного світу» належить І. Канту. Незважаючи на етичну складову ідеї про вічний світ, німецькі мислителі (І. Фіхте, Ф. Шеллінг, Г. Гегель) поступово відмовилися від кантівського просвітницького ідеалу, поставивши під сумнів можливість досягнення вічного світу (Панафідін, 2014). Ідеї Г. Гегеля про моральну складову війни та його критика ідеї «вічного світу» знайшли прихильників у XIX і XX ст., які стверджують «війну як найвищий прояв духовної могутності народу, як більш досконалу форму державної діяльності» (Війна як соціокультурний феномен, 2022, с. 31).

У XX ст. до проблематики «справедливої війни» зверталися у своїх працях такі мислителі, як Фоушин Н., Уолтцер М., Джонсон Дж., Маргентау Х., Уолтц К. та ін.

Сучасні трактування «справедливої війни» мають за основу її середньовічні концепції (Аврелій Августин, Хома Аквінський), проте вони є не так переробкою ідей середньовічних мислителів, скільки спробою побудувати концепцію цієї війни на нових підставах. Наприклад, розширення принципів «справедливої війни» за рахунок включення нових: *jus ante bellum* та *jus post bellum*; актуалізація практичних аспектів застосування принципів у ситуації трансформації сучасної війни; прагнення вирішити проблему моральної та правової складової війни (Панафідін, 2014). Так, наприклад, Х. Сісе виходить з реалістичного трактування права війни як основної вимоги, що визначає етико-правові умови початку і ведення військових дій, що характеризує війну як справедливе явище суспільно-політичного життя, визначає міру моральності суб'єктів збройного протистояння (Сісе, 2007).

Таким чином, історико-філософський аналіз феномену «справедливої війни» дозволив побачити різноманітність підходів до визначення сутності, а головне – критеріїв та принципів «справедливої» війни. Незважаючи на те, що ідея і концепція такої війни має свою історію, а її принципи отримали закріплення в міжнародних документах, прийнятих після Другої світової війни, етична складова справедливого збройного протистояння не є очевидною, тим більше, що в жодній війні принципи справедливого військового протистояння повністю не виконувалися і неспроможні виконуватися. Однак, сенс цієї концепції полягає в тому, що вона дозволяє осмислити, раціоналізувати та нормувати обмеження військових дій та визначити чіткі критерії як моральної, так і правової оцінки війни як явища. Тема принципів і критеріїв справедливої війни буде розкрита в наших подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

- Аквінський Тома. Сума Теології. Київ: Ніка-Центр, 2011. Ч. 2-2: Пит. 1-46. 576 с.
- Аристотель. Політика / Пер. з давньогрек. та передм. О. Кислюка. К.: Основи, 2000. 239 с.
- Блаженний Августин. Твори: в 4 т. Київ: Алетейя, 1998. Т. 3, кн. 1-13. 595 с.
- Війна як соціокультурний феномен. Круглий стіл з філософської думки. *Філософська думка*. 2022. № 3. С. 7-58.
- Панафідін І.О. Еволюція ідеї справедливої війни в контексті теорії Вічного миру (соціально-філософський аналіз). Дис. на здобуття наук. ступ. к.ф.н., 2014. 200 с.
- Сісе Х. Справедлива війна?: про військо міць, етику та ідеали: пер. з норв. Київ: Дніпро, 2007. 176 с.
- Цицерон Марк Тулій. Вибрані твори. Київ: Веселка., 1975. 126 с.

* * *

ДИНАМІКА ТА ПЕРЕТВОРЕННЯ ІДЕЙ НАЦІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Націоналізм, як ідеологічний напрям, завжди був складною і контрверсійною темою в політичному дискурсі. З плином часу й зі зростанням впливу глобалізації, його роль та вплив зазнали значних змін. Динаміка і перетворення ідей націоналізму в умовах глобалізації є ключовими факторами в сучасному світі, що варто детально розглянути.

Націоналізм, як явище, історично розвивався в різних формах, починаючи з початку XIX століття. Початково він часто сприймався як сила, що об'єднує націю навколо загальних культурних, мовних або етнічних ідентичностей. Однак з появою глобалізації ця концепція стала обговорюватися в новому контексті.

Глобалізація, як процес інтеграції та взаємодії між країнами та культурами, принесла з собою ряд змін у сприйнятті національної ідентичності. З одного боку, вона сприяла поширенню ідей та культурного обміну, що може призвести до змішування та розмивання традиційних національних меж. З іншого боку, глобалізація викликала реакцію у вигляді націоналістичних тенденцій, особливо в умовах економічного або культурного тиску.

Набираючи обертів, світові глобалізаційні процеси впливають на стратегію розвитку людства – центром нового світогляду є не людина з абстрактною гуманістичною системою цінностей, а все людство з конкретною системою нагальних духовних і матеріальних потреб. Але завданням глобального розвитку є не стільки матеріальне виробництво і споживання, скільки акцент на розвиток інтелектуально – духовної сфери людини.

Глобалізація суттєво обмежує свободу національних органів влади під час провадження ними економічної та соціальної політики, підриваючи як можливості, так і ефективність систем соціального захисту. Вплив глобалізації виявляється не лише через економічні механізми або посилення діяльності міжнародних економічних та політичних інститутів, а й через формування світової та національної ідеології, що також має вплив на вибір напрямів державної політики (Халамендик, 2012).

У наукових дослідженнях багато уваги звернено на позитивні та негативні наслідки процесу глобалізації.

До позитивних зараховують такі: вільний рух трудових ресурсів та переміщення капіталу, активний розвиток міжнародних фінансових ринків та міжнародної торгівлі, посилення конкуренції, поширення технологій та їхнє інтенсивне використання.

До негативних проявів глобалізації належать: формування нової зляканої системи світопорядку, що призводить до системного кризового циклу світового суспільства; руйнування стійкості ціннісних форм світоустрою; підриг державоцентричної структури міжнародних відносин; усунення національних держав як суб'єктів від побудови системи глобального солідаризму; загроза монополярної глобалізації та послаблення впливу міжнародних економічних організацій у межах світового господарства в умовах

кризи неоліберальної моделі глобалізації, що в комплексі потенційно загострюватиме проблему інституційного забезпечення сталого розвитку світової економіки; збагачення деяких держав коштом країн, що розвиваються; фінансові піраміди (90% капіталу у світі — спекулятивний капітал); збільшення диференціації доходів між країнами; посилення фінансової залежності та збільшення зовнішніх боргів держав, які розвиваються; суттєве зростання різновидів та рівня ризиків; використання дешевої робочої сили; використання у власних інтересах наукового, інтелектуального потенціалу інших держав; посилення політичного тиску на менш розвинені держави (Ситник, 2020, с.159-160).

У контексті глобалізації націоналізм перетворюється і адаптується до нових умов. Замість виключно територіальної ідентичності, він може включати елементи культурної, релігійної та соціальної ідентичності. Наприклад, розвиток інформаційних технологій дозволяє націоналістичним рухам знаходити та залучати прихильників по всьому світу через мережу Інтернет.

Глобалізація також створює виклики для традиційного націоналізму. Поява глобальних проблем, таких як зміна клімату або міжнародний тероризм, вимагає співпраці між країнами, що може суперечити ідеям націоналізму, який наголошує на збереженні суверенітету.

В умовах глобалізації націоналізм переживає складну еволюцію, адаптуючись до нових реалій. Хоча це може призводити до розмаїття форм націоналізму, його вплив на політику та суспільство залишається значним. Розуміння цих процесів є ключовим для розвитку ефективних стратегій управління політичними та культурними процесами в сучасному світі. Незважаючи на виклики, які ставлять глобалізація та трансформація ідей націоналізму, існує декілька шляхів, які можуть допомогти управляти цими процесами.

По-перше, важливо визнати та розуміти різноманітність форм націоналізму в різних країнах та культурах. Хоча загальні принципи можуть бути схожі, конкретні вияви націоналізму можуть значно відрізнятися в залежності від історичних, культурних та політичних умов.

По-друге, важливо підтримувати відкритий та конструктивний діалог між різними культурами та націями. Глобалізація відкриває нові можливості для співпраці та взаєморозуміння, але також може призвести до конфліктів через культурні відмінності. Збереження відкритого діалогу та взаємодії може сприяти побудові миру та стабільності.

По-третє, важливо розвивати глобальні механізми співпраці та координації для вирішення глобальних проблем. Такі проблеми, як зміна клімату, міжнародний тероризм або пандемії, вимагають спільних зусиль від усіх країн. Збільшення співпраці на глобальному рівні може допомогти подолати ці виклики та зменшити напругу між націями.

Загалом, динаміка та перетворення ідей націоналізму в умовах глобалізації відображають складну і взаємозв'язану реальність сучасного світу. Розуміння цих процесів та прийняття конструктивних підходів можуть допомогти зберегти стабільність та сприяти гармонійному розвитку людства в цілому.

Список використаних джерел

Ситник Й. Ідеологічні засади глобалізму та націоналізму: концепції, цілі, інструментарій. *НАЦІОНАЛІЗМ VS ГЛОБАЛІЗМ: НОВІ ВИКЛИКИ*. Збірник матеріалів Сьомих Бандерівських читань. Київ, 8 лютого 2020 р. / упор. Ю. Сиротюк, Т. Бойко, Ю. Олійник. Київ : Недержавний аналітичний центр «УССД» – ТОВ «Основа», 2020. С.146-181.

Халамендик В. Ідея національного державотворення в умовах глобалізації. *Український науковий журнал*. 2012. №1. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/740>

*Нестеренко Михайло, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»*

ІНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доцент Штепа О. О.)

**ПРОБЛЕМА ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ
З ПРАВ ЛЮДИНИ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ**

Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) являє собою міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), і включає всі питання, які стосуються тлумачення і застосування конвенції, включно з міждержавними справами й скаргами окремих осіб.

Вступ України до Ради Європи 7 листопада 1995 р. та ратифікація Конвенції та протоколів до неї 11 вересня 1997 року стали рішучим кроком до встановлення правової демократичної держави.

Ратифікувавши Конвенцію, Україна висловила згоду на її обов'язковість, надала їй статусу частини національного законодавства та розпочала процес імплементації цього міжнародного договору у національне законодавство.

Обов'язковість виконання рішень ЄСПЛ встановлено у ст. 46 Конвенції: «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами» (Конвенція..., 2021). Задля реалізації положень Конвенції було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., у ст. 2 якого встановлено, що «Рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції. Порядок виконання Рішення визначається цим Законом, Законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з урахуванням особливостей, що передбачені цим Законом» (Про виконання рішень..., 2012).

Отже, Конвенція є складовою національного законодавства, оскільки Верховна Рада України надала згоду на її обов'язковість (Камінська, & Косяк, 2017, с. 251). Тому Конвенція і практика ЄСПЛ є джерелами права і обов'язковими до застосування.

Крім здійснення заходів індивідуального характеру рішення ЄСПЛ передбачають виконання заходів загального характеру. Тобто вирішення проблем у законодавстві, які призвели до порушення прав заявника та були визнані ЄСПЛ такими, що суперечать нормам Конвенції (Асірян, Милоненко,

& Приліпко, 2021, с. 310). Задля здійснення цих заходів необхідно не лише вносити зміни в чинне законодавство, але й вводити нові правила в судочинство, приймати якісно нові закони, змінювати принципи правозастосовної діяльності. Заходи загального характеру необхідні для вирішення важливих системно-структурних проблем, виявлених ЄСПЛ, із метою запобігання подібним порушенням в майбутньому або ж припинення існуючих порушень. Реалізація цих заходів відбувається з метою досягнення конкретного стандарту реалізації права людини (Ляшенко, Нагієв, & Кудра, 2021, с. 322).

Національний механізм імплементації – це сукупність організаційних і правових заходів, що спрямовані на здійснення міжнародно-правових норм. Саме національному механізму імплементації належить основна роль у реалізації норм міжнародного права (Солдатенко, & Гаркуша, 2021, с. 27). Імплементація міжнародно-правових норм про права людини в українське законодавство є складною процедурою, яка потребує спеціального доктринального осмислення. Вітчизняна система права не визнавала судовий прецедент джерелом права, тому прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини є для неї певним викликом. До того ж, інтерпретація страсбурзьким судом категорії «людські права» є якісно іншою, ніж її розуміння вітчизняною правовою доктриною (Турецький, 2021, с. 202). Існує суттєвий дисонанс між позицією Європейського суду та усталеною національною судовою практикою з окремих питань правозастосування (Цебенко, & Красько, 2020, с. 45).

Проблема застосування Конвенції та практики ЄСПЛ на рівні національного правопорядку пов'язана також з необхідністю не просто знати окремі рішення ЄСПЛ, а й орієнтуватися у конвенційній системі захисту прав людини та бути обізнаним з основних концепцій, принципів тлумачення Конвенції з урахуванням практики ЄСПЛ. У цьому контексті ключовою є проблема доступності прецедентної практики ЄСПЛ та виховання культури її застосування. Проте суди загальної юрисдикції неохоче беруть до уваги практику Суду та зазвичай не керуються нею в ухваленні рішень (Цебенко, & Красько, 2020, с. 46). Головні проблеми в застосуванні практики ЄСПЛ в українських судах полягають у формалістичному цитуванні без необхідності та недостатньому розумінні судами цієї практики. Це призводить до помилкового тлумачення та використання рішень ЄСПЛ (Гулям, 2022, с. 112).

З метою забезпечення імплементації міжнародно-правових актів та прецедентної практики ЄСПЛ в національне законодавство України видаються необхідні збірки нормативних актів та посібники, створені інтернет-ресурси, здійснюється система організаційних заходів. Проте, працівники судових та правоохоронних і правозахисних органів нерідко не в повній мірі інформовані стосовно змісту певних рішень ЄСПЛ. Вони недостатньо володіють необхідними знаннями, що дозволяють надавати якісну правову допомогу громадянам щодо звернень до Суду, мають труднощі щодо тлумачення прецедентної практики Суду, а діюче законодавство не завжди вчасно приводиться у відповідність до міжнародних правових актів. Не проводяться належні аналізи, кодифікація та інкорпорація норм міжнародних правових актів у національне законодавство (Солдатенко, & Гаркуша, 2021, с. 26).

Проблемою стосовно імплементації міжнародних правових актів є наявність значного пласту правотворчих рішень ЄСПЛ, які необхідно систематизувати та забезпечити правильне їх тлумачення і розробити на цій основі необхідні законодавчі ініціативи. Ще одна проблема полягає у динамічності і неоднозначності самої прецедентної практики ЄСПЛ, до якої додаються не досить виважені положення Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» і відсутність належних організаційно-правових механізмів імплементації прецедентної практики ЄСПЛ. Ця проблема усугубляється неякісною законотворчою роботою Верховної Ради України (Солдатенко, & Гаркуша, 2021, с. 27). Також, однією з проблем є те, що практика ЄСПЛ є доволі різною за своїми підходами у трактуванні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при вирішенні кожної справи, бо ЄСПЛ вирішує кожну справу виходячи з конкретних обставин, а тому й існують різні підходи щодо тлумачення зазначеної Конвенції (Солдатенко, & Гаркуша, 2021, с. 27).

Таким чином, можемо констатувати наявність значної кількості проблем стосовно імплементації міжнародних стандартів, передбачених рішеннями ЄСПЛ, в національне законодавство України. А відтак, існує потреба в підвищенні якості такої імплементації та застосуванні практики ЄСПЛ судами України з метою подальшого наближення національного судочинства до європейських стандартів.

Список використаних джерел

Асірян С. Р., Милоненко Ю. В., Приліпко В. В., Проблеми виконання рішень ЄСПЛ в Україні та шляхи їх подолання на прикладі Федеративної Республіки Німеччина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Вип. 63. С. 307-311.

Гулям У. Х. Імплементація практики Європейського суду з прав людини в діяльності судів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2022. № 57.С. 108-114.

Європейський суд з прав людини. Вища рада правосуддя: веб-сайт. URL: <https://hcj.gov.ua/page/yevropeyskyy-sud-z-prav-lyudyny> (дата звернення: 06.12.2023).

Камінська Н. В., Косяк Н. В. Проблеми виконання в Україні рішень Європейського суду з прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 250-261.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 06.12.2023).

Ляшенко Р. Д., Нагієв Б. М., Кудра А. В. Проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 320-324.

Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 06.12.2023).

Солдатенко О.А., Гаркуша А.Г. Проблеми імплементації міжнародних стандартів, які передбачені у рішеннях Європейського суду з прав людини у

кримінальне процесуальне законодавство України. *The scientific heritage*. 2021. № 61. С. 25-28.

Турецький В. В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело адміністративного права у вітчизняному правовому дискурсі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. 2021. Вип. 68. С.200-204.

Україна та Європейський суд з прав людини. Постійне представництво України при Раді Європи : веб-сайт. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayina-ta-yevropejskij-sud-z-prav-lyudini> (дата звернення: 06.12.2023).

Цебенко С.Б., Красько С.А. Проблематика застосування практики Європейського суду з прав людини під час здійснення правосуддя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2020. Вип.61. С. 43-47.

Остапенко Олег, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти освітньої програми «Філософія» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Блоха Я. С.)

ДИНАМІКА СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

У сучасному постіндустріальному суспільстві, що характеризується складністю економічних, соціальних та технологічних структур, неоднорідністю у доступі до ресурсів і можливостей, динамічним культурним і політичним ландшафтом, постають нові виклики та можливості у сфері соціальної мобільності.

Основу підходів до вивчення соціальної мобільності заклали К. Маркс, Т. Парсонс і М. Вебер, творцем її базової теорії є П. Сорокін. Соціальну мобільність П. Сорокін трактує як надзвичайно широке поняття, визначає її як будь-який перехід індивіда чи соціального об'єкта з однієї соціальної позиції до іншої. Він виокремлює горизонтальну, вертикальну, висхідну, низхідну, індивідуальну, групову соціальну мобільність (Sorokin, 1959). Англійський соціолог сучасності Дж. Уррі висунув припущення, що «у сучасному світі існує дванадцять форм мобільності», до яких він відніс пересування у пошуках місця проживання, професійні подорожі, студентські подорожі, транснаціональні подорожі пенсіонерів, туристичні подорожі, переміщення у зв'язку з роботою тощо (Urqu, 2007, с.79-80).

Соціальна мобільність, як процес переміщення індивідів або груп між різними соціальними станами, відіграє критичну роль у функціонуванні та стабільності суспільства, а також у забезпеченні рівності можливостей та соціальної справедливості.

Одним із ключових аспектів динаміки соціальної мобільності в постіндустріальному суспільстві є зміна векторів руху між різними соціальними прошарками. Традиційні моделі мобільності, засновані на ідеї прогресивного руху від низького соціального статусу до вищого, стають все більш неприпустимими у зв'язку з розрідженням класових меж, зміною значень інститутів сім'ї, освіти та праці, а також розвитком нових форм соціальної ідентичності. Наприклад, теперішні дослідження вказують на те, що соціальна

мобільність може бути більш циклічною та нелінійною, з рухом як вгору, так і вниз соціальним ліфтом.

Зростання ролі інформаційних технологій у формуванні соціальної мобільності також є однією з найбільш помітних тенденцій у сучасному суспільстві. Інтернет, соціальні мережі та інші цифрові платформи відкривають нові можливості для самовираження, навчання та побудови мереж, що впливає на можливість соціального підйому. Одночасно це створює нові види соціальної дискримінації, особливо у контексті доступу до технологій та навичок їх використання.

Ще однією важливою тенденцією є зростання ролі освіти в процесі соціальної мобільності. Постіндустріальне суспільство ставить перед собою нові вимоги до рівня освіти, які необхідно виконати для досягнення успіху на ринку праці та у суспільному житті. Освіта виступає не лише як інструмент забезпечення професійних навичок, але і як засіб формування критичного мислення, розвитку креативності та адаптації до змін. Таким чином, доступ до якісної освіти стає ключовим фактором у питанні соціальної мобільності.

Динаміка ринку праці також відіграє важливу роль у формуванні соціальної мобільності. У зв'язку зі зростанням кількості нестабільних робочих місць та поширенням гіг-економіки, шляхи досягнення соціального підйому можуть бути не такими прямолінійними, як раніше. У той же час, деякі нові сектори економіки, такі як інформаційні технології та зелена енергетика, можуть створювати нові можливості для індивідів з різних соціальних груп.

Також важливо враховувати культурні аспекти соціальної мобільності. Ідеологічні уявлення про успіх, кар'єрний ріст та соціальне значення можуть варіюватися в залежності від культурного контексту, що впливає на індивідуальні стратегії та можливості досягнення успіху.

Усі ці аспекти показують, що соціальна мобільність у постіндустріальному суспільстві є складним і багатограним явищем, яке вимагає комплексного розгляду та розробки ефективної політики, спрямованої на створення більш справедливого та рівноправного суспільства. Від розуміння цих процесів залежить майбутнє наших суспільств, їхній успіх та стійкість.

Список використаних джерел

- Sorokin P.A. Social and Cultural Mobility. Glencoe, Ill. : Free Press, 1959. 654 p.
URL.: <https://scirp.org/reference/referencespapers.aspx?referenceid=1303798>
Urry John Mobilities. Oxford: Polity Press, 2007. 336 p.

*Савельєв Нікіта, здобувач першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка*

(науковий керівник – доцент Штена О. О.)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В ІСПАНІЇ (1939-1945 роки)

Тема цієї розвідки є актуальною з огляду на формування тенденції висвітлення особливостей правового статусу єврейської національної меншини в період популяризації ідеології націонал-соціалізму в Європі Міжвоєнного періоду і подальших років. Як відомо, від початку і протягом Другої світової

війни західні демократії суттєво переглянули своє ставлення до тодішньої Німеччини. Це стосувалося і пов'язаних з нею режимів, зокрема режиму Франко в Іспанії. Проте постає питання про доцільність екстраполювання результатів досліджень щодо Німеччини на нібито близькі до неї держави. Саме це ми розглянемо на прикладі з'ясування особливостей правового статусу єврейської національної меншини в Іспанії в 1939-1945 роках.

Під час роботи Потсдамської конференції Сталін розпочав обговорення проблеми, що стосувалася політичної системи Іспанії. Тоді було ухвалено рішення про неможливість приєднання Іспанії до ООН через специфіку панівного франкістського режиму. Пізніше, наприкінці 1946 року, проблема Іспанії була предметом дискусії під час засідання Генеральної асамблеї ООН. Результатом було ухвалення резолюції від 12 грудня 1946 року. Визначним положенням є те, що політичну систему Іспанії класифікувала як фашистську і звинуватили Франко в співучасті в розв'язанні війни (Шкробтак, 1999, с. 121).

Таким чином за підсумками Другої світової війни Іспанія постала перед світом співучасником злочину, хоча таке ставлення й було переглянуто пізніше. Проте з'ясуємо, чи була Іспанія співучасником іншого, більш конкретно визначеного, злочину, до відповідальності за який притягли військово-політичне керівництво Німеччини після Другої світової війни.

Протягом Другої світової війни Іспанія дотримувалася нейтралітету. Як відзначають, такі держави не надто прагнули підтримувати політику Німеччини, яка формувалася під впливом панівної ідеології націонал-соціалізму. Особливим є випадок саме Іспанії, і Португалії, попри відсутність співпраці з німецькою владою та її союзниками щодо дискримінації й переслідувань представників єврейської національної меншини в європейських країнах, держави Піренейського півострова чітко визначали ступінь свого втручання й перешкоджання здійсненню расистської політики. Так, іспанська влада могла надавати притулок біженцям, спрощувати процедуру отримання громадянства, надавати захист за допомогою дипломатичних представництв на території інших держав, проте ставалося й так, що іспанські кордони були закритими для нужденних. Власне, питання переслідувань представників єврейської національної меншини ніколи не було принциповим для франкістського режиму, адже його ідеологія не містила антиєврейських положень. Зазначають, що випадки того, що можна було б охарактеризувати як нетерпимість і дискримінацію щодо єврейської національної меншини були поодинокими та мали значно ширший контекст провадження антикомуністичної пропаганди (Казаківа, 2018, с. 85-86).

Головним принципом, яким послуговувалися еліти Іспанії, було збереження відносин з обома військово-політичними об'єднаннями, які визначали долю світу у війні. Такий підхід дозволив уряду Франко вести життєво необхідну для країни торгівлю з усіма зацікавленими суб'єктами міжнародних відносин (Мінк і Неймайер, 2009, с. 52).

У зазначений період влада Іспанії загалом дозволяла біженцям перетинати кордон і рятуватися від жахів війни, «не роблячи між ними жодної расової чи релігійної різниці». Тож порятунок євреїв з-за кордону і відсутність репресивних заходів саме за ознакою приналежності до цієї національної меншини з боку державного апарату є фактом. Проте дослідники відзначають,

що він активно використовувався з пропагандистською метою для покращення уявлень про режим Франко. Щоправда, іспанська влада спонукала втікачів якнайшвидше покидати територію держави та рушати далі, не бажаючи наражатися на конфронтацію з Німеччиною і провокувати внутрішню дестабілізацію в країні. Дослідники відзначають, що загалом протягом 1939-1945 років перетин території Іспанії дозволив врятуватися від переслідувань 25-35 тисячам єврейських біженців, кілька сотень громадян були репатрійовані іспанською владою, дещо більше ніж 3 тисячі отримали дипломатичний захист (Мінк і Неймайер, 2009, с. 52-53).

Цікаво, що виклад даних щодо репресій, проваджуваних франкістським режимом, дослідники зазвичай завершують саме 1940-ми роками, а надалі використовують лише загальні формулювання. У цей період смертні вирокі в цілому не були поширеним явищем та універсальним методом вирішення внутрішньополітичних проблем Іспанії. Вони застосовувалися передусім щодо комуністів, анархістів й представників інших угруповань, яких звинувачували в «антидержавній діяльності» (Іваницька, 2006, с. 232). Тож, домінантним чинником в ухваленні рішень щодо смертних та інших вироків була саме ідеологічна складова особистості обвинувачуваних осіб і зміст їхньої діяльності, а не приналежність до будь-якої національної меншини, у тому числі й єврейської.

У наш час уряд Іспанії формує новий підхід щодо політики до єврейської національної меншини шляхом надання вихідцям з країни громадянства та їхнього повернення на батьківщину предків. Особливо відзначають внесок та активну роль короля Феліпе VI, діяльність якого була неодноразово відзначена представниками громадянського суспільства з числа єврейської національної меншини (Подольський, 2020, с. 50).

Отже, ідеологія та адміністративні підходи режиму Франко в Іспанії не містили антиєврейських положень й не були прикметними з точки зору вивчення дискримінаційних заходів щодо національних меншин, зокрема євреїв, у період 1939-1945 років. Нестабільне зовнішньополітичне становище та можлива загроза з боку Німеччини спонукали іспанську владу бути обережною у питаннях, пов'язаних з наданням притулку і загалом порятунком представників єврейської національної меншини. Водночас вони не зазнавали расової чи релігійної дискримінації та отримували у своєму прагненні до порятунку деяке сприяння від режиму Франко, що дозволило зберегти життя декількох десятків тисяч євреїв.

Список використаних джерел

- Іваницька О.П. Франко — каудильйо Іспанії. Чернівці : Книги - XXI, 2006. 432 с.
- Казакова О.М. Політика режиму Ф.Франко у Іспанії щодо "єврейського питання" під час Другої світової війни. *Гілея: науковий вісник*. 2018, № 133. С.85-88.
- Мінк Ж., Неймайер Л. Європа та її болісні минувшини; пер. з фр. Є. Марічев. Київ : Ніка-Центр, 2009. 272 с.
- Суспільно-політична активність та історична пам'ять єврейської спільноти в контексті євроінтеграції України. За керівництва Подольського А.Ю. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 280 с.

Шкробтак О. П. Франкістська Іспанія в роки Другої світової війни (1939-1945 рр.) *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 1999, № 1. С. 118-122.

*Саєнко Олександр, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Усанова Л. А.)*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Націоналізм – це «ідея-сила», яка відіграла багато в чому вирішальну роль у формуванні сучасного світу. Якихось сто років тому це все ще був світ наднаціональних імперій. Сьогодні, попри глобалізаційні й інтеграційні тенденції, він залишається світом незалежних національних держав. Сучасний світ – це, зокрема, й результат здійснення глобального націоналістичного «проекту», що складався із сотень локальних проєктів. Одні з них виявилися успішними, інші провалилися, але всі вони вплинули на те, що ми називаємо «модерним світом» (Зайцев, 2014, с.6)

Націоналізм – це система ідей і поглядів, що виходить із пріоритету національних (етнічних) цінностей як перед особистісними, так і перед іншими груповими (корпоративними) й загальнолюдськими (універсалістськими) цінностями. Будучи багатоліким і суперечливим суспільним явищем, націоналізм породив безліч спроб з'ясувати сутність цього феномену, його соціальну базу, простежити етапи його розвитку, ареали поширення тощо. Є десятки історичних, соціологічних, політологічних, психологічних типологій націоналізму (Брецько, 2012, с.18).

Концептуальні підходи тут варіюються від різко негативних оцінок до підкреслено об'єктивістських, із наголосом на позитивних функціях націоналізму. Дедалі більше утверджується критичний підхід до націоналізму як нейтральної за своєю природою величезної енергії, яка в ході її політизації може бути спрямована як у конструктивні, так і руйнівні русла. Такі побоювання нині наявні в суспільно-політичній діяльності владно-партійних та опозиційних сил. У такій ситуації мовиться лише про єдиний вихід – пошук консенсусу в напрямі заперечення одномірних, оціночних характеристик націоналізму. Варто погодитися з науковою думкою переважної більшості вчених, згідно з якою націоналізм у ХХ ст. виразно еволюціонував у бік крайнього, інтегрального націоналізму, набуваючи таких рис як апологія національної винятковості, схильність до політичного екстремізму та його героїзація, абсолютизація ідеї вічного суперництва націй (Брецько, 2012, с.19).

Націоналізм, як рух, має свої коріння у ХІХ ст., коли багато націй існували під контролем імперій або іноземних держав. Він виступав як засіб для боротьби за незалежність та самовизначення, а також для зміцнення національної ідентичності. Ідеї націоналізму були розроблені великими мислителями своєї епохи, такими як Йоганн Готфрід Гердер, Йоганн Готліб Фіхте та Георг Вільгельм Фрідріх Гегель.

Заснований на переконаннях важливості та перевагах національної ідентичності, націоналізм має різні форми та виявляється у різних країнах у різний спосіб. Сучасний націоналізм, який еволюціонував із минулих

історичних контекстів, має свої власні теоретичні основи, які визначають його сутність та впливають на політичні та культурні процеси у сучасному світі.

Збереження самоідентичності нації та етнонаціональної культури стає наріжним каменем у розвитку сучасного світу. Саме тому однією з основних ідей, що лежить в основі сучасного націоналізму, є пріоритет національних інтересів над іншими формами інтересів, такими як глобалізація чи міжнародні альянси. Це виражається у відданості захисту та збереженню культурних, етнічних та історичних особливостей нації. За такого підходу, суверенітет країни вважається найважливішим пріоритетом, а сама країна – об'єктом гордості та пріоритетних зусиль її громадян.

Іншою ключовою ідеєю є поняття етнічної та культурної ідентичності. Сучасний націоналізм акцентує на збереженні та підтримці спільних культурних та етнічних цінностей. Це може включати мову, традиції, релігійні вірування та історичну спадщину. В умовах глобалізації, коли світ стає все більш зв'язаним та взаємозалежним, збереження таких унікальних ідентичностей визнається націоналістичними течіями як критично важливе завдання.

Також важливою складовою сучасного націоналізму є поняття національної самостійності. Це включає в себе бажання мати власну незалежну державність та владу над внутрішніми справами країни без зовнішнього впливу. Часто це приводить до прагнення до державного суверенітету та відмови від будь-яких форм міжнародного втручання, що сприймаються як загроза національній самобутності.

Сучасний націоналізм зіткнувся з проблемою, яку нав'язує російська пропаганда задля захоплення територій та ресурсів, а саме розмиттям поняття нації та етносу. Скомпльовані та вигадані псевдоісторичні теорії просувають наративи про відсутність національної самоідентичності та, відповідно, права на існування націй. Це спричинило необхідність трансформації націоналізму і в результаті він розвинувся із засобу боротьби за незалежність від імперій ХХ ст. до засобу боротьби з неоімперіалізмом та є реакцією на геноцид за етнічною ознакою.

У більш глибокому контексті, сучасний націоналізм може бути також розглянутий як реакція на глобальні тенденції, які спричиняють хвилювання та невпевненість серед населення. Відчуття втрати контролю над економічними та політичними процесами, масова міграція та інші аспекти глобалізації можуть стимулювати реакцію у формі націоналістичних настроїв, де головним завданням стає захист інтересів власної нації.

Нарешті, важливо відзначити, що сучасний націоналізм може набувати різних форм і виявлятися у різних країнах залежно від історичного, культурного та політичного контексту. У деяких випадках він може набувати радикальних форм, спрямованих проти інших національних або етнічних груп, тоді як у інших – може бути більш м'яким ідеологічним напрямком, спрямованим на підтримку і збереження культурних та історичних особливостей. Наприклад, у країнах, де історичні травми та конфлікти мають значний вплив на суспільство, націоналізм може набирати агресивних форм, спрямованих проти мігрантів або інших меншин. У той же час, у країнах з вираженими демократичними

традиціями, націоналізм може бути спрямований на захист демократичних цінностей та свобод.

Необхідно також враховувати, що сучасний націоналізм має свої переваги та обмеження. З одного боку, він може сприяти утвердженню ідентичності та згуртованості нації, а також захисту національних інтересів. З іншого боку, він може призводити до конфліктів, дискримінації та виключення тих, хто не відповідає «національним» стандартам.

У сучасному світі, де взаємодія між культурами та націями стає все більш невід'ємною, важливо зберігати баланс між національними інтересами та повагою до прав інших націй та етнічних груп. Сучасний націоналізм має віддзеркалювати не лише потреби та інтереси більшості, але і захищати права та свободи кожного індивіда, незалежно від його національності чи етнічного походження.

Теоретичні основи сучасного націоналізму повинні враховувати ці протиріччя та працювати на забезпечення стабільності, різноманітності та взаєморозуміння у сучасному глобалізованому світі. Відкритий та толерантний націоналізм, який визнає різноманіття культур та ідентичностей, може стати фундаментом для побудови мирного та процвітаючого суспільства, яке поважає права кожного індивіда.

Список використаних джерел

Брецько Ф. Ф. Дещо про національну ідею, націоналізм, націотворення та борців за Україну. *Науковий вісник Ужгородського університету* : Серія: Історія / голов. ред. О.С. Мазурок. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. Вип. 2 (33). С. 17-25.

Зайцев О. Ю. Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки): генеза, еволюція, порівняльний аналіз. Дис. ... докт. іст. наук / НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2014. 465 с.

Тимоценко Артур, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти освітньої програми «Філософія» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доцент Головіна Н. І.)

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ЕТИКИ У ФОРМУВАННІ ЦІННОСТЕЙ ТА НОРМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У сучасному світі поняття «правова етика» набуває все більшої актуальності, оскільки суспільство все частіше зіштовхується з непередбачуваними викликами, які ставлять під сумнів справедливість, мораль та етику. Важливо розуміти як правова етика впливає на формування культурних цінностей та норм у сучасному суспільстві і яку роль вона відіграє в розвитку цих процесів.

Правова етика – це міждисциплінарна дисципліна на межі філософії та юриспруденції, яка досліджує моральні принципи та цінності, що лежать в основі правової системи, а також етичні аспекти правозастосування та правопорушень. Вона визначає, які дії є відповідними чи неприйнятними з точки зору закону, визначає межі моральної та правової поведінки, формується на основі взаємозв'язку та взаємозумовленості правових та морально-етичних принципів, норм, правової та моральної свідомості (Професійна етика юриста,

2018, с.37). До кола її завдань входить дослідження моральних відхилень і вад у діяльності посадових осіб судової та правоохоронної систем, визначенні розмірів моральної недуги працівників останніх, виявлення причин, що роблять можливим їх існування та формулювання рецептів їх послаблення (Етика юриста, 2020, с.47).

Правова етика переносить абстрактні моральні категорії, що досліджує етика, на практичний ґрунт, пропонує способи втілення їх у реальне життя, сприяє моралізації професійної діяльності, додає їй морального змісту (Етика юриста, 2020, с.48).

Культурні цінності та норми визначають те, що вважається важливим та прийнятним у конкретному суспільстві. Вони формуються під впливом різних факторів, включаючи історію, релігію, традиції та законодавство. Правова етика відіграє важливу роль у цьому процесі, оскільки вона визначає стандарти поведінки, які забезпечують дотримання закону та забезпечують дотримання прав та свобод кожного громадянина.

У сучасному суспільстві правова етика відіграє ключову роль у формуванні культурних цінностей та норм. Вона допомагає забезпечити справедливість та рівність перед законом, сприяє розвитку демократичних інститутів та зміцненню довіри громадян до владних структур. Правова етика також впливає на розвиток правозахисних механізмів та гарантує захист прав людини та громадянина.

Однак незважаючи на важливість правової етики у формуванні культурних цінностей та норм, сучасне суспільство зіштовхується з численними викликами. Наприклад, різноманітні інформаційні технології та соціальні мережі можуть впливати на моральні переконання людей та сприяти поширенню нетолерантності та недовіри. Також існують проблеми з розбіжністю у відчуттях справедливості та правових норм між різними соціокультурними групами.

У розв'язанні цих викликів можуть допомогти зусилля правових та культурних інститутів. Важливо сприяти освіті та усвідомленню громадянами значення правової етики, а також вдосконалювати правову систему з урахуванням сучасних реалій та вимог суспільства.

Отже, правова етика відіграє важливу роль у формуванні культурних цінностей та норм сучасного суспільства. Вона забезпечує стабільність та розвиток правової системи, сприяє зміцненню демократії та захисту прав людини. Усвідомлення ролі та значення правової етики у формуванні культурних цінностей та норм сучасного суспільства є важливим кроком у забезпеченні стабільності, справедливості та гармонії в суспільних відносинах. Забезпечення взаємодії між правовими та культурними аспектами розвитку суспільства допоможе створити умови для розвитку демократії, захисту прав людини та побудови мирного та процвітаючого суспільства.

Список використаних джерел

Етика юриста : конспект лекцій / укладач Л. В. Теліженко. Суми : Сумський державний університет, 2020. 163 с.

Професійна етика юриста : навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВУ

Штучний інтелект вже став реальністю світу, в якому ми живемо. Однак етичний вимір цього безпрецедентного технологічного прогресу є дуже важливим і його слід розглядати як таке, інакше результати можуть застати зненацька сучасне суспільство (Кьорпек).

За останні десятиліття з'явилися нові предмети, нові спеціалізації, нові концепції та нові терміни щодо цифрового світу. Усе частіше можна почути про «четверту промислову революцію», як ще називають цифрову революцію. Основне місце у ній займають штучний інтелект, роботи та Інтернет речей, останній використовується для підключення різних пристроїв, служб та автоматичних систем, утворюючи таким чином технічну мережу (Кьорпек).

Штучний інтелект – це технологічна концепція, яка дедалі більше входить у наше життя, змінюючи спосіб роботи, навчання, спілкування, вирішення складних завдань. Ця технологія вже впливає на різні аспекти нашого суспільства, від економіки до медицини, від освіти до розваг. Проте, разом з усіма перевагами, які вона може принести, штучний інтелект також ставить перед нами величезні виклики і питання, які потребують серйозного обговорення

Штучний інтелект як науковий напрямок має більш ніж півстолітню історію: становлення (1956-1965 рр.), успіхи при вирішенні головоломок та ігор, автоматичному доведенні теорем (1965 – 1975 рр.), розчарування при вирішенні практичних завдань (1962-1992 рр.), масове комерційне використання для розв'язання практичних завдань (1993-1995 рр.), індустріалізація проектування й виробництво засобів штучного інтелекту (з 1998 р. до теперішнього часу).

Основу комерційного успіху засобів штучного інтелекту у свій час склали експертні системи і, в першу чергу, експертні системи реального часу. Саме вони дозволили штучному інтелекту перейти від ігор і головоломок до масового використання при вирішенні практично значущих завдань. На теперішній час найбільший успіх на ринку мають засоби штучного інтелекту, створені на основі штучних нейронних мереж (Кизим, Матюшенко, Шостак, 2012, с.354).

Один з головних викликів, який виникає у зв'язку з розвитком штучного інтелекту, – це питання етики та безпеки. Технології штучного інтелекту можуть викликати проблеми, пов'язані з приватністю даних, а також призвести до появи нових форм дискримінації та нерівності. Наприклад, алгоритми машинного навчання можуть виявитися уразливими перед впливом особистих уподобань або соціокультурних стереотипів, що може призвести до несправедливих рішень у різних сферах життя, від найму до судочинства.

Крім того, зростаюча автоматизація робіт може призвести до втрати робочих місць для деяких категорій працівників, що може призвести до соціальних і економічних проблем. Наприклад, автоматизація виробництва може вплинути на робочі місця низькооплачуваних працівників, які працюють на збірній лінії, замінивши їх на роботів.

Ще одним важливим аспектом є питання про те, як забезпечити, щоб розвиток штучного інтелекту відбувався відповідно до наших цінностей та

інтересів як суспільства. Це означає, що потрібно розробляти правові та етичні рамки, які регулюватимуть використання штучного інтелекту, щоб уникнути його негативного впливу та забезпечити його відповідність загальному добробуту суспільства.

Наприклад, важливо встановити механізми контролю за алгоритмами штучного інтелекту, щоб уникнути несправедливої поведінки та розробляти алгоритмічні рішення, які демонструють прозорість та відповідальність. Також необхідно активно залучати експертів з різних галузей, включаючи філософію, соціологію та право, для обговорення етичних питань, пов'язаних з розвитком штучного інтелекту.

Додатковим викликом, пов'язаним з штучним інтелектом, є питання економічної нерівності та доступу до технологій. В умовах стрімкого розвитку штучного інтелекту може виникнути ризик загострення розділу між країнами або навіть в межах однієї країни між різними соціальними групами. Так, найбільш розвинені країни та компанії можуть мати значну перевагу в доступі до передових технологій та ресурсів для розробки штучного інтелекту порівняно з менш розвиненими регіонами. Це може зробити ще більш актуальними питання соціальної справедливості та глобальної співпраці у сфері розвитку та регулювання штучного інтелекту.

З іншого боку, розвиток штучного інтелекту відкриває можливості для розв'язання складних проблем суспільства, як-то вирішення кліматичних змін, підвищення ефективності виробництва та забезпечення доступу до освіти та медичних послуг. Завдяки аналізу великих обсягів даних та розвитку алгоритмів машинного навчання, штучний інтелект може допомогти зрозуміти складні взаємозв'язки в суспільстві та розробити ефективніші стратегії управління ресурсами.

Зокрема, О. Бусол зауважує, що немає підстав не брати до уваги думки світових авторитетів у галузях, які передбачають тією чи іншою мірою застосування штучного інтелекту, щодо наявності його загрози людству. Загальним є підхід, що без застосування систем штучного інтелекту неможливий розвиток технологічного прогресу, тож розробка інтелектуальних машин має продовжуватися (Бусол, 2015, с.127).

Таким чином, штучний інтелект, несучи в собі як великі можливості, так і значні виклики, стає ключовим аспектом сучасного суспільства. Для того щоб максимізувати його позитивний вплив та зменшити ризики, пов'язані з його розвитком, необхідно активно співпрацювати як на рівні національних урядів, так і на міжнародному рівні, розробляючи ефективні стратегії регулювання, прозорість та етичні стандарти використання штучного інтелекту.

Список використаних джерел

Бусол О.Ю. Потенційна небезпека штучного інтелекту. *Інформація і право*. №2(14). 2015. С.121-128.

Кизим М.О., Матюшенко І.Ю., Шостак І.В. Перспективи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і штучного інтелекту в економіках країн світу та України : монографія. Харків : ВД «Інжек», 2012. 492 с.

Кьорпек М. Вплив штучного інтелекту на сучасне суспільство. URL: https://www.rrt.ro/uk_uk/вплив_штучного_інтелекту_на_сучасне_суспільство-2605278

*Збірник матеріалів XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти факультету історії та географії
Шинкаренко Анастасія, здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти освітньої програми «Філософія» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доцент Усанова Л. А.)*

РОЛЬ КУЛЬТУРНОГО РІЗНОМАНІТТЯ У ФОРМУВАННІ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В епоху глобалізації, коли кордони між країнами стираються, а обмін інформацією досягає безпрецедентних масштабів, питання мультикультуралізму стає надзвичайно актуальним. Сучасний світ переживає історичні зміни в структурі суспільства, які характеризуються широким розмаїттям культур, мов, традицій та етнічних груп. Мультикультуралізм, як концепція, визначається взаємодією різних культур і фокусується не на відмінностях, а на загальній гармонії та взаєморозумінні.

У світі, де ми спостерігаємо зростання міжнародної міграції, економічної співпраці та культурного обміну, розуміння і прийняття різноманітності стає ключовим фактором гармонійного розвитку. Мультикультуралізм визнає різноманітність як силу, а не загрозу, і прагне будувати мости взаєморозуміння між різними спільнотами. У цьому контексті вивчення та розуміння мультикультуралізму в глобалізованому світі стає важливою складовою сучасної соціокультурної парадигми.

Суть мультикультуралізму полягає у сприянні взаємодії та взаєморозумінню різних культур у сучасному глобалізованому суспільстві. Ця концепція підкреслює важливість співіснування та взаємодії між різними етнічними групами, мовами, релігіями та традиціями. Головною метою мультикультуралізму є створення гармонійного та різноманітного суспільства, де різні культури можуть співіснувати та збагачувати одна одну. Взаємодія різних культур у мультикультурному середовищі передбачає обмін ідеями, традиціями, мовами та нормами. За визначенням Н.Висоцької, «це може призвести до створення унікальних форм самовираження, культурних продуктів та інноваційних підходів у різних сферах суспільства, включаючи мистецтво, науку, економіку та соціальні відносини» (Висоцька, 2009, с. 112).

Важливою сутнісною складовою мультикультуралізму є взаєморозуміння, яке виникає через відкритий діалог і взаємне прийняття різних точок зору. Це передбачає уникнення стереотипів і прийняття культурних відмінностей як позитивного явища. Взаєморозуміння допомагає вирішувати конфлікти, сприяє побудові толерантного суспільства та підтримує гармонійний розвиток різноманітних груп у глобальному контексті. «Акцент мультикультуралізму на гармонії та спільних цінностях є ключовим аспектом його сутності в глобалізованому світі. Саме це підкреслює необхідність побудови спільного простору, де різні культури можуть існувати разом, взаємодіяти та знаходити спільну мову» (Гордієнко, 2012, с. 18).

Мультикультуралізм передбачає не лише уникнення конфліктів між культурами, але й активне прагнення до побудови гармонійних відносин, заснованих на взаєморозумінні та повазі до іншого. Цей акцент передбачає визнання спільних цінностей, які можуть об'єднати різні групи в одному суспільстві, незважаючи на їхню відмінність. Мова та мовне розмаїття в мультикультурному контексті відіграють значну роль у формуванні спільних

цінностей та гармонійних відносин. Вона слугує інструментом комунікації, що сприяє взаєморозумінню та створенню спільного мовного простору. Мовне розмаїття вважається не лише культурним надбанням, а й ресурсом для творчості, обміну ідеями та підтримки культурного розмаїття.

Зростаюча кількість міжнародних міграцій відіграє ключову роль у розвитку мультикультуралізму в глобалізованому світі. Протягом останніх десятиліть спостерігається значне збільшення кількості людей, які перетинають кордони з різних причин, таких як економічні можливості, політична турбулентність, конфлікти або зміна клімату (Колодій, 2011, с. 30). Цей процес міграції призводить до створення різноманітних міжкультурних спільнот, де співіснують і взаємодіють люди з різних культур. Міграція призводить до змішання традицій, мов, кухонь та ідентичностей, створюючи унікальне місцеве сприйняття культури та сприяючи формуванню багатшарових суспільств.

Зростання міжнародної міграції формує нові мультикультурні реалії, де люди вчаться жити, працювати і спілкуватися в різних середовищах. Цей процес стимулює культурний обмін, сприяє толерантності та взаєморозумінню, створює передумови для нових форм культурного самовираження і творчості. В умовах глобальної міграції мультикультуралізм стає необхідністю для глибокого розуміння та ефективної взаємодії між різними культурами та спільнотами. Це створює нові виклики та можливості для суспільств, які потребують розробки політики та практик, що сприяють інтеграції та взаєморозумінню між різними культурними групами.

У сучасному глобалізованому світі економічна співпраця та культурний обмін взаємодіють, створюючи контекст, в якому мультикультуралізм може ефективно процвітати. Економічні відносини між країнами та регіонами призводять до потоку людей, ідей та товарів через кордони, що впливає на формування міжкультурних відносин. Економічне співробітництво, таке як міжнародна торгівля та інвестиції, стає каталізатором культурного обміну. Підприємства, які ведуть бізнес у різних країнах, стикаються з різноманітними культурними підходами та стилями роботи, що полегшує взаєморозуміння та адаптацію. У такому економічному середовищі важливо враховувати культурні відмінності, що може призвести до розробки більш гнучких та успішних бізнес-моделей.

Культурний обмін, у свою чергу, стає важливою складовою економічної співпраці. Обмін ідеями, технологіями та культурними продуктами сприяє взаємному впливу та розвитку нових, інноваційних концепцій. В результаті культури зближуються, а суспільства набувають здатності розуміти та адаптуватися до різноманіття. Економічна співпраця та культурний обмін утворюють важливий взаємозв'язок, який сприяє мультикультуралізму. Цей синергетичний ефект зміцнює і сприяє процесам взаєморозуміння, діалогу та розвитку толерантного глобального суспільства.

Вплив глобалізації на культурні та етнічні стереотипи є важливим чинником формування світосприйняття та відносин між різними культурами. С.Наумкіна, О.Соколов зазначають, що «з одного боку, глобалізація відкриває нові можливості для обміну інформацією, культурними цінностями та ідеями, що може призвести до кращого розуміння різноманітності та прийняття різних культур. З іншого боку, цей процес також може призвести до посилення або

поширення культурних та етнічних стереотипів» (Наумкіна, Соколов, 2014, с.60).

Глобальний потік інформації, особливо через засоби масової інформації та соціальні мережі, може формувати стереотипи та сприйняття різних культур. Часто ці уявлення є спрощеними і зовсім не відображають реальності, сприяючи формуванню негативних або стереотипних поглядів. Глобалізація також може призвести до асиметричних відносин між культурами, коли деякі групи стають об'єктом поширених стереотипів та упереджень.

З іншого боку, глобалізація може стати поштовхом до активної боротьби з культурними стереотипами і сприяти культурному розмаїттю та взаєморозумінню. Сучасні засоби комунікації можуть сприяти обміну різними культурними перспективами, допомагати вирішувати непорозуміння та оцінювати позитивний вплив різноманіття на суспільний розвиток.

Висновки. Таким чином, вивчення та розуміння мультикультуралізму в глобалізованому світі є необхідним та актуальним питанням. Мультикультуралізм є не лише феноменом соціокультурного розвитку, але й ключовим елементом формування відкритого, толерантного та глобально орієнтованого суспільства. Вивчення цього поняття допомагає розкрити потенціал культурного розмаїття як невід'ємної частини сучасного світу. Воно дозволяє краще розуміти та адаптуватися до різних культур, поглиблює взаєморозуміння та сприяє формуванню глобального громадянства.

У глобальному контексті мультикультуралізм стає ключовим фактором у вирішенні проблем і конфліктів, що виникають через відмінності в культурному та етнічному походженні. Розуміння мультикультуралізму важливе для побудови позитивних відносин, сприяння соціальній інтеграції та розвитку цілісного і гармонійного суспільства.

Список використаних джерел

- Висоцька Н. К. Концепція мультикультуралізму і питання естетики. *Питання літературознавства*. 2009. Вип. 77. С. 110 – 21.
- Гордієнко А. В. Концепція мультикультуралізму в сучасному науковому дискурсі. *Наукові праці. Серія: Політологія*. Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2012. Вип. 116. С. 17 – 20.
- Колодій А. А. Доктрина мультикультуралізму: перспективи модифікації у нових державах із неконсолідованими націями. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 8. С. 27 – 31.
- Наумкіна С. М., Соколов О. М. Мультикультуралізм як стратегія соціально-політичного розвитку сучасних європейських країн: позитивні та негативні прояви. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2014. № 2. С. 58 – 62.

* * *

ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ АНТРОПОЛОГІЇ У ПОЛІТИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ ДИСКУРС УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття перед Україною постало важливе завдання: створення сучасної, демократичної та правової держави. Одним із ключових аспектів цього процесу є інтеграція філософсько-правової антропології у політичний та правовий дискурс країни. Це вимагає не лише розуміння теоретичних концепцій, але й їх практичного застосування для побудови сучасної держави, що ґрунтується на принципах правової демократії, громадянського суспільства та загальнолюдських цінностей.

Перш за все, варто розглянути саме поняття філософсько-правової антропології. Фундаментом сучасної моральної і правової філософії є філософська антропологія. Саме звернення до сутності людини дає змогу обґрунтувати ідею права, критерій справедливості, тобто вирішити фундаментальне питання філософії права. Дана обставина дозволяє виділити в рамках філософії права такий розділ, як правова антропологія (Філософія права, 2018, с.80).

Правова антропологія вказує на підстави права в людському бутті. У цілому ж правову антропологію можна визначити як вчення про спосіб і структуру буття людини як суб'єкта права, або, більш стисло, – вчення про право як спосіб людського буття. Однією з центральних проблем правової антропології є виявлення антропологічних передумов правової теорії. Дослідження цього питання виявляється можливим тому, що існує кореляція закономірності «образу людини» і «образу права». Суть її полягає в тому, що той чи інший «образ права» (праворозуміння), а також визначена ним правова система, орієнтуються на певний «образ людини» (концепцію її природи) і від нього ведуть свій відлік як від початкової точки (Філософія права, 2018, с.81).

Україна, як і будь-яка країна, має свою власну історію, культуру та традиції, які впливають на формування правової системи та політичного дискурсу. Інтеграція філософсько-правової антропології в цей дискурс означає врахування цих особливостей та адаптацію українського правового простору до вимог сучасності.

Одним із ключових аспектів інтеграції філософсько-правової антропології у політичний та правовий дискурс України є забезпечення захисту прав людини та громадянських свобод.

Перші філософсько-правові ідеї етнічно українських мислителів формувалися у класичний період розвитку людства (в епоху Просвітництва). Основними на той час були ідеї рівноцінності й рівноправності народів, демократизації церкви та свободи совісті, а також відстоювання права України на самовизначення і суверенітет. Особливістю, що вирізняла тогочасну українську філософію права (як і загальну філософію), треба визнати кардіоцентризм («філософію серця») як філософське обґрунтування глибинної сутності людини, визнання пріоритету внутрішнього світу і волі людини у регулюванні її життя (Актуальні проблеми філософії права, 2017, с.42).

Врахування філософських концепцій про гідність, свободу та справедливість допомагає створювати закони та політичні програми, які відповідають потребам та цінностям суспільства.

Філософсько-правова антропологія в Україні акцентує увагу на глибокому розумінні природи та сутності людини, її прав та обов'язків перед суспільством. Вона визначає основні принципи та цінності, на яких ґрунтується політичний та правовий порядок.

У політичному дискурсі це проявляється через пошук шляхів підвищення захисту прав та свобод людини, розвиток демократичних інститутів та участь громадян у прийнятті рішень. Філософсько-правова антропологія сприяє формулюванню концепцій громадянського суспільства, правової держави та рівноправ'я перед законом.

У правовому дискурсі інтеграція філософсько-правової антропології проявляється у формуванні конституційного ладу, законодавства та правозастосовної практики. Відбувається пошук гармонії між індивідуальними правами та інтересами суспільства, забезпечення справедливості та правопорядку.

Загалом, інтеграція філософсько-правової антропології у політичний та правовий дискурс України на початку XXI століття сприяє зміцненню демократичних цінностей, правової державності та гармонійному розвитку суспільства, адже вона надає можливість вирішувати складні етичні та правові питання, що виникають у сучасному суспільстві та сприяє формулюванню принципів справедливості, толерантності та гуманізму, які стають основою для розвитку правової системи та політичної культури.

Крім того, інтеграція філософсько-правової антропології у політичний та правовий дискурс України на початку XXI століття також сприяє розвитку правової культури серед населення. Вона спонукає громадян до усвідомлення їхніх прав та обов'язків, а також до активної участі в політичному житті країни.

Проте, інтеграція філософсько-правової антропології у політичний та правовий дискурс України на початку XXI століття також зіштовхується зі своїми викликами. Один з них – це необхідність врахування різноманітних філософських поглядів та ідей у формуванні правових норм та політичних стратегій. Це може бути складним завданням у мультикультурному та багатопартійному суспільстві, де існують різні підходи до розв'язання проблем.

Список використаних джерел

Актуальні проблеми філософії права: посібник / О.М.Балинська, А.С.Токарська, В.А.Яценко; за заг. ред. О.М.Балинської. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 612 с.
Філософія права: комплексні навчально-методичні матеріали / Укладач Н.Гончарова. Одеса: Астропринт, 2018. 151 с.

Наукове видання

**Збірник матеріалів
XXVII наукової конференції
здобувачів вищої освіти
факультету історії та географії**

Квітень 2024 року

Технічний редактор – О. П. Лахно

Комп'ютерна верстка – О. П. Лахно

*Оригінал-макет підготовлений у
«Творчій майстерні факультету історії та географії»,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003*

✉ **Наша адреса:** вул. Остроградського, 2, Полтава, 36003

☎ **Тел.:** (05322) 2-59-08, ✉ **e-mail:** historic@ukr.net

Здано в набір 01.04.2024 р.

Підписано до друку 08.04.2024 р.

Формат 60x84/16. Гарнітура Times.

Друк офсетний. Ум. друк. арк. 23,8.